

БАГРАТ ШЬЫНҚӘБА

ИАЛКААУ

Q-томкны

Актәи атом
Апоезиатә рҕиамтақәа, аиҕагақәа

Ақәа
Апхәынтшәкәтыжырта
2017

УДК 821.35
ББК 84(5А6х) 6-5я44
Шь 81

Еиқәиршәеит
апоет-академик Мушьни Лашәриа

Шьынқәба, Б. У.

Шь 81 Иалкаау. Ө-томкны. Актәи атом : апоезиатә рәи-амтақәа, аитагақәа / Баграт Шьынқәба. – Ақәа : Апхәынтшәкәтыжырта, 2017. – 496 д.

Г/р 978-5-122-66-09017

Актәи атом еиднакылоит Ацсны жәлар рпоет Баграт Шьынқәба (1917–2004) иажәеинраалақәа ралкаа, ипоемақәа «Афныка», «Иаирума», ибалладақәа «Асаби», «Гәында цшза», «Афырпын», «Ритца», иажәеинраалоу ироманқәа «Афәтә уаа», «Ахра ашәа» рцыптцәахақәа, иеитагамтақәа.

Атом афы ажәеинраалақәа еишьтаргылоуп хроникала – ирытцәгылоуп акыпцхь анырбаз ашықәс, автор ишазгәеитахьаз аипцш аамта-аамтала иныкәырцшны еихшоуп.

УДК 821.35
ББК 84(5А6х) 6-5я44

Ари аусумта CC0 1.0 ала иарбоуп.
Алицензия ахфылаа шәахәацшырц азы шәтал:
<https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.ru>

© Шьынқәба, Б. У., атынхацәа, 2017
© Апхәынтшәкәтыжырта, 2017

АШЫҚӘСҚӘА РЫШЫТА

Амра кыр ифхашлахъан, җы хәашлаңсак итәхың-хыңуа, җуафык агәарабжъара дыбжъаланы дшааиуаз, Шынкә Жъажъа игәашә данаавала, ибеит ахәсақәа рацәафны, аматцурта ифнало-идәылтца, еилафеила-суа.

«Санцоз ибзиахәха иҗан, ирыхъеи, мшәан, чма-заф дрымоума?» – даахәыцит агәыла Едгъагә, иеа-гәра нафәрхханы иаанкылауа.

– Иҗоузеи ара? – дтәаит аҗыуаф.

– Жъажъа дыззыңшыз амаҗа диоуит, гәыргъаро-уп! – иаҳаит аҗак.

– Җаи, Анцәа иңышьоуп, аха, ак схәашан, ахъз иртахъоума, уара, ахъз? – җааитит Едгъагә.

– Уажәытәҗкыа ауп даниз, ахъз иҗара иагъан-бахъзарыз! – рхәеит иацәажәозгы.

– Җаи, ус акәзар, бзиа сахтыгәлазаап, уи иқәнаго ахъз сара истоит. Абри асаби иахъарнахыс Кәашшьап ихъззааит. Иабацәа усгы ианхаразы рыңсы цәгьо-уп, тҗла нрыжъуам, бажә нрыжъуам, кәаш нрыжъуам. Иаргы дфеидасыр, еихаңсыхә аашыҗыхны, кәашк ашьапы днадгылозар акәхап, уаҳа илҗып зугәахәуа-зеи нхафык ихтылтҗ?! Мамоу, Анцәа иныс, Кәашшьап атңкыс иқәнаго ахъз уафы изыңшаауам! – неихәан, Едгъагә иеабаа днатҗакъан, амфаду днанылеит.

Агәыла лафхәафын, дыхәмаруашәа акы ихәазар-гы, згәы иалсыз калақәеит.

– Җаи, ҳара хҗеи затҗәы аиыха имҗакәаны Кәашшьап шҗаихъзитҗеи, бзиақ илҗуазаргы из-дыруамай! – рхәеит уртгы.

Ари калейт 1917 шықаса, май мза 12 рзы, Очамчыра араион, Члоу ақытан, ииз ахэычы, Кэашшыап зыхызьртцозгы, сара сакэын.

Баша ргэы нибархон айгэылацэа. Уи аены агэы-ргыара ду змаз сабацэа ракэзааит, «анхафы ихтылтц» илтцгэышьозеи хэа аамта згэы пнатэахьаз анхафгар хгэыла Едгыагэ иакэзааит, иабардыргэышьоз убри аены инаркны даеа хэымз рышьтахь, уа, нахь-хьи Петроград, Нева апшахэафы, «Аврора» абзарбзан тькыараны ишыказ, уи абжыи адунеи ишахьнагзауаз аепоха ыыц ашьыжь кьакьаза ишшаз, аусуцэеи анхацэеи амчра рнапафы ишааргоз, уи аены инаркны ауаатэыфса ртоурых даеа хышьтрак ианымлар цсыхэа амамкэа ишыкалоз...

Гэыбган рызтода, ирзымдыргэышьазар урт анхацэа-айгэылацэа, дук хара имгакэа Апсныкагы иааираны иказ уи аамта ыыц, ажэытэрахь, акэаш ашьапахыи акэымкэа, сара сеипш убас миллионла егыртгыи рлахьынтца, рымфа даеацыара иархараны ишыказ...

Сқыта гэакьа Члоу шытоуп аразныш зхартэоу Кавказ шьха аикакэа зхацырцыруа Цанаф ахэада атцака, иаапсазшэа ахы нкыдцаны.

Шэапыцьяпцла ихфоу Цанаф харак иалыгэеаны илеиуеит ахаан табара зкэым арфашкэа, азиаскэа: Дэаб, Кэмарча, Зиқэа... Члоу уалаланы унеиуазар, иуцылоит акаршэрақэа, акэацафацақэа, апша хаа ахықэсуа ахэқэа, мра ахьтамцхазац агэафа тахьрақэа, итбаатыцэу апстақэа, апшахэақэа...

Члоу мрагыларатэи аган иацэыхарамкэа икоуп Анцэа иеиканыз Абырыскыи фырхатца дахьтафархэаз ахацы.

Сара сахьитцэкьаз ахабла иахьзуп Лаганиахэ. Ихаракыроуп, кынфалароуп. Вахьынтэи амшын агэы иказказуа ухыцшылоит. Апхын ашоура егыа ицэ-

гъазаргъы, ахэхэахэа апша хаа еихсыгъзом. Лагани-ахэ амра иапнуп, ианыџагыло инаркны акэапахэа инташэаанза мрахэагала иаџычоит ахэы ҳарак агэышпы.

Уамашэа сҕалоит, ашышкамс еипш исыкэпапоит ахэыцрақэа уажэыгъ уахь саннықэло. Атцлақэа игылоу снарыхэапшыр, избоит сабацэа реихацтыпқэа, рацҳэаҕэа еикэтцарақэа. Адэқэа снарықэыпшыр, избоит урт рымхылатцартақэа, реагаҕқэа еизыр-хэхэаз анышэ хэыпқэа. Арт адэқэа меигзарахда ирықэтэахыоу сабацэа рыпхзы аџы саҳауашэа сҕалоит.

Сгэы џарханы, анкы саныхэычыз ишыҕастцалоз еипш, ажэџан кеикеи сатцапшуа ашыац татара снылаиоит, исаҳауеит нырцэ анаараҕы ахэра иаҕу камбашык ахэда иахоу аҕэаркэар абжы, ма уасак иахоу акыркырхэа атэтцэа абжы. Аацынтэи ацэа еипш ихааза снарылалоит хара ицахыоу схэычра амшқэа... Аха ус сымацара сынрыжыуам, арахь сшықэлаз заҳаз гэылак ма тахык, ма ацыцахэа хэыч гэартак аасыкэшоит, саргы сгэырҕатцэа уахь снарцылоит.

Сабду Жыажы Азнаур-ица атыхэтэантэи амҳа-цырра (1878) дапыхыашэеит, аха ииулакгы ихы ацэигеит. Азнаур ихы ихшареи иманы Тырқэтэыланҕа ддэықэлеит. Зығены аашар аҕба италоны, ауа Кылашэыр абааҕы ипхэит ихтэаны ицоз аҕаа-цэа. Ашамтазы Жыажы ипхэыс диманы дыбналеит. Ирулакгы Кэыдры ацҳаҕы иааит, изыруаз цышыа-ны, аха асолдат гылахыан, иқэырмыжылеит. Азиас иџаваланы Наа иџеит, аха ррыцҳара ақэшэартэ, апаран нырцэ ихгылан. Жыажы дџапан, апаран шаха днахынҳалан, икуа-ишытуа мацара, нырцэ дназеит, цыгуа маҕа бзиақ имҕагэышыан, апаран-хыча инаитаны, ипхэыси иареи нырцэка ирит. Ласы Асар рымџа инхалеит. Уантэи ианпшы, ҕбақэак

амшын ихыхэхэала ишцоз рбеит. Сабду иаби иани, иашъеи иахэшъцэеи назаза иапыртцуан рыцсад-гьыл. Иара инкаиршэит ихтарца, лара – лкасы. Иара игэы даатасуа, лара лзамфа даахо, абра абна агөтаны иртөыуеит-ирхьит уаха зла атапшылара рмоуаз, цсра-зра амшын ихыланы ицоз ртаацэа. Мартх, атцөыуабжь агөыркьхэа ауаа еизнагап хэа указу, ақытақэа тацэын иууаза.

Абас Жьажьа дмидагэидаха, ииулак ицхэыс диманы дырхылеит ифныжөкэа, еихымцала амца ахы икит, алфа фахылтцит ихэыштара. Анхара напайр-кит.

Ихшеит фыца апацэеи фыца апхацэеи. Зегьы дрейхабын саб, ихъзын Басила. Сан Адлеипхан, илхъзын Цыарымхан.

Сара сызхылтцыз мыцхэы анхара реадырцалон, ишырхэо еипш, анхаразы анышө рфон. Ёказарак, шөарыцарак, ма ныкөарак, ма хөаахөтрак урт ирыламызт, егыашьтамызт. Изфөыз нхаран. Аиашазы, даргы рыфатө-рыжөтө, рысас-рыцөас зхөаз еипш, рхатө цыабаа амчала хар рымамкөа, быстак рфартө икан.

Аха хтаацэара ахынеихьыпшыз дрыламызт нбанк здыруаз азөы. Хафны ахаан ифнанамгалацызт ашөкөы. Цабыргуп, уи фнанагалт ашьтахь, 1926 шыкөсазы, сара рапхьаза Члоутөи алагартатө школ сантала.

Абык ихшаз хара хөфык хақан. Саразөк сакэын ахатарцыс, егыырт згабцэан, насгьы цшышыкөса рыла срейтцын. Убри иахкьозар акөхарын, атаацэа рөы сара иаха салкаашөа сыпхьазан. Сшьапы нкыд-сыкшаларгы, ма баша еимхөак сыхьыргы, урт мыцхэы хьаас иркуан, иртахын, дара ртөала, уаха зеигьа рылымшоз ала ибзианы сраазарц.

Апсны афафа қытақөа рөы рапхьаза агалстук кацшь зыхөда иартаз апионерцөа среиуан сара.

Алахтра... Ашкол... Апионерра... Даеа ганкахъ-
ла – амшацы... акѣтагъ ꙗꙗшъ... сабду иныхъаракаѣ.
Ускан аѣатѣ иаѣа-иаѣа игѣгѣахон, аха ажѣйтѣрагы
ус иꙗсыемызт, сꙗом хѣа аерыххара иаѣын.

Ашкол сҗалеижътеи мызқәак рақәхарын итџуаз...
Санхәычыз уамашәа бзиа избон, сағъазыманшәалан
афарқәа рџы ақәынцъ злагарақәа ртатцара.

Энак, ақәа ауны ианаахкәа, хгәашә аґапхьа, ам-
фаду аґы, афәр сыхтәаланы аґәынць злагара ататцара
саґын. Ус азәы камчыла сыжәфа днаснасит, схы сфә-
хазар, зықәрахь инеихьаз хатцак, иуапа ишәхашьшы
дысхагылоуп, иеы аґы ианкны. Сызустаз анеиликаа,
снапы санкны симаны хгәашә дааталейт.

Сабду аматцурта абартца дытатәаны, иткьацқәа тартаруа, акалат ашышра дағын, уахагы аоны уаф дыкамызт үи аены.

Жыжыа инеиуаз ханиба, абартца дааттыцны даах-пылеит.

– Бзиала уаабейт, Җабыць! – ихәейт уи, асас дды-
рны. – Иағәра имхны иеы аехарцартахь унах, уара!
– хәагы насыдиттеит.

– Мап, Жьажьа, уахь снейзом, мацкгы сыццак-
уеит, истахыз уара уакэын, уагьызбеит.

– Егъа уццакуазаргъы, уанеыжэтцх, афны уфнам-
лакѧ уцѧма, уаатѧ, уцсы ааитѧукуп.

Анс-арс акәымкәа, уа адәы дшықәгылаз, Җабыңь
иаахтәаны дналагеит:

– Жыажыа, угэи иалымсын, иахъанза аҕэышқэа
рахъ усыцхъазон, хар змам рахъ усыргылон, аха
иахъа еилсыргеит үрт зегъ шбашаз!

– Хаи, цушът, Хабыцьхейт, иґалазеи, исыхъзеи?

– Уара анхаразы уцсы цэгьоуп, Лаганиахә зегьы цөыртағаны икауужьхеит. Амш анузымхалак, уахынла утыланы, мзала урашөит. Аеагеи айгөышөи рыда уаха апстазараҭы акы ыҕац уздырзом.

– Уажәа ахы ахьцо сзеилкаауам, Ҳабыць, уххь згеит! – ицъаишьоит Жъажъа.

– Матә затцәык иоуп убла таа узхәацшуа, унхара-унтцыра ззутаху. Нас убри азлагара катцара ада даеак иуртцар зыкамлозеи? Акласс дтоутцар, атцара лахтырахь ихы урхар, иудыруазеи бзиаак илтцыргы, ишубо еипш, иахъа анхафы иаамта хануп.

– Сынтәа акласс дтахтцеит, акыр изтцозар! – ихәеит сабду, дааччашәа.

– Уцшишь, уцшишь, уцәажәашъа! Акласс дтахтцеит хәа... Уара утәаны аклат ашышра уәуп, иара амфа агәтаны афарқәа дрыхтәаланы акәынць злагара теитцоит. Атцара иуртцозар, атцара дазкы, атцара змоу ауаа рнапы дантца, убарт рылапш ихымпартә дкатца. Иулшартә укоуп, дганы Акәа апсуаа ркласс дтатца!

– Ее, Ҳабыць, иара азә затцәык иоуп сытцәфан ашыапы, ахара ишьтра хзыгәагъуам...

– Иуасхәаз уазхәыц, уаха акгы сзатцдом! – ихәан, иеы агәра аасымхны абгъаахәа дынчыжәлеит. Бзиала хәа апшәма инаиахәаны, агәашә дынткьан, агәарабжъара дныбжъахәашеит.

Сабду, инапқәа ишьтахь икатцаны, цытраамтак дгылан, дшәышәуа. Ауаха атаацәа анааилатәа, иаацәырганы иреихәеит Ҳабыць имфахытцра атәы. Уи Ашәы Ҳабыць иакәзаарын, еицырдыруаз уафын абжыгуаа рфы.

Хымшка аатцуаны, сабду деыжәланы аусхәартахь дцеит. Хашкол акынгы дыкан. Акыта аихабыра драцәажәан, апсшәа хзыртцоз Естат Хажьомиа (Рекатәын) аагылартас хәфныка даарышьтыртә кайтцеит. Шықәсыки бжаки инареиханы хәфны дыкан уи ауаф. Хәарас иатахузеи, ашкол итаз сахәшьеи сареи атцарафы ацхыраара хайтон. Ҳабыць иажәакәа ирыхкьаны акәу, иара ус Жъажъа ихала ихәыцу

адырра уадафуп, аха, ишакэхалакгы, артцафы хафны дыкан.

Хара хафната таацэара дуун. Исгэалашэоит 12-фык аишэачара ханахатэоз. Лассы-лассы хафныка асасцэа мѳахытцлон, сабду деизарауафын афнытэ, ара ифалалон аиқэшэарақэа, аилацэажэарақэа, аус збарақэа.

Исгэалашэоит, еихаракгы азын тыхқэа раан, аккахэа арбағқэа иааиларыпсаанза алакэкэа ханырзызырѳуаз, акьатеиптэага алаф анырхэоз, ақьачақьрақэа аныкартцоз. Иахьагы ихааза сгэи иқэыѳуеит ускан сгэи зырхытхытуаз апхьарцеи ачамгэыри рыбжы. Ара нтэашьа рымамызт ацуфарақэа, ахьзыртэарақэа, ажэабжықэа. Убарт роуп рацхьаза, сан лкыхахш инаваргыланы, сыпстазара афыркы зырхэыхэыз, сыбла хызтыз, сѳы зырцэажэаз.

Иахьа уажэраанзагы исхаштуам сгэи сыпци ирнымтцуа зышьта анхалаз хэылцазык. Хгэылара дынхон ақыта зегь еицырдыруаз апхьарцархэафы, ашэахэафы Басиат хэа Цьапыуак. Дтахмадан сара санихьаз. Ёнак, ифны азааигэара хьацак шпикоз, ишьапы иаахан, ижэтэашшара цнатцэеит. Дычмазаф гэафны дышьтан. Ацацшьацэа есыуаха еизаны итэан. Сан, дланшьа гэакьан афнытэ, лассы-лассы ибара дцалон, уахык саргы сылгеит.

Ауха ачымазаф ихьаа мыщхэи даргэафуан, уажэы-уажэы азы днахэон, ихапыцқэа агырѳ дыргон, аха ибжы тганы дықьуамызт. Ус ишыказ, – Иаажэг, уара! Иаажэг! – ибжы ааиргеит ачымазаф.

– Иарбан инааго? – ихэеит арпыс, азы кны дахьихагылаз.

– Иаажэг сымхэеи, уара, иаажэг! – ихэахт ачымазаф.

– Азы акэзар иутаху, абар иахьыкоу, Басиат, – ихэахт арпыс, ачымазаф иахь ихы ларфэны.

– Азы сымхәеит! Иаажәг ахьяахарштга, агәы-рғәғәага! – ихәеит ачымазаф, хәычык днақәымч-шәа.

– Ацхьарца ауп дызфәу, уара, ацхьарца! – рхәеит арахь итәақәазгы.

Атзывараф икнаҳаз ацхьарца аакныхны, инаган инаиртеит, уажә избо цыышьоит, уи алфәқ иаганы ицәышәшәза, акыр шахытцуаз фашьомызт.

Ачымазаф ацхьарца игәы иныкәйтқан, ахыц нафәишь-аафәишьит. Нас ашьшьыхәа дналагеит архәара. Ус ашәак ахапагы аацәыригеит Басиат. Изластгәалашәо ала, уи Нарт Сасрыкәа иашәакәа руак акәын, икалап, уи афырхатца итахара ашәа акәзаргы.

Ашәа ахапа анцәыригоз ибжы рмачны ауп дшалагаз, нас иаха-иаха ироууа ифәынеихеит. Угәы иаанагарымызт абас зыбжы кафуаз цыара хяацәгьак имоуп хәа. Ацхьарца гызы-гызуан, итәаа-тәаауан, усқан игәакуаз, ахяацәгьа змаз иара ацхьарца ахата акәын, иазырхәоз иакәмызт угәахәрын. Ацапшьа-цәагы иаарылафыз ашәа аашьтпааны, рыбжы тымцацәакәан иакәыргызуа рфәынархеит.

Уиакәхеит, атахмада иашәа хәашьтпааны адунеи хакәнаршеит: зны ханхыцшылеит Амшын Еикәа еишьылза, нас ашьхақәа еилыфәа хнархысит... Абар, Ашәтәыла арха... Кәбина азиас.... Нартәа рашта... 99-фык Нартәа ррашькәа ирыкәтәан айбашьра ицоит, апкара-апкарахәа рфәышьтыбжыкәа улымха тырхуеит. Дәышкәагьазк дықәгылоуп Сасрыкәа, Бзоу дакәтәаны. Бзоу қарқәашьеиуеит, нас Нартәа аишь-цәеи Сасрыкәеи реибашьра, афывсывхәа ахәақәа рыпырбжы... Абас аки-аки еипшымкәа асахяқәа хәпхәа ииасуеит.

Ус ацхьарца абжы ааикәтәеит, ашәахәарагы иаакәытцит... Усқан ауп, ацәа иалцыз иеипш, ацацха афнытқа ацапшьацәа рыгәта соупцәа хылца

хэычы еиларгэгэа икны, сыбла тырхаха сышгы-
лаз анызба. Ачымазаф игэы фарханы дшышьтац
дышьтан, ипхьарца игэы икэтцаны. Иубартэ икан
акырза изтынчраны дшыказ. Уи гээзтаз ачацшыа-
цаагы иаакалаз атынчра аилагара ртахымызт.

Хамтак ус тынчран. Ачымазаф даахэыцымы-
цит. Азы итаххан – җамфак днахэеит. Даахьапшын,
итээзгы даарылацшит, сашэа шэылахь еикэна-
теит, аха гэыбган сышэымтан ихэозшэа.

Дырфегь абжы гахит апхьарца, аха уажэы –
алаф ашэа «Уан лтаца дшыкоу уасхэап!» акэын.
Ачацшыацаа иаразнак иаалахэыххейт. Зны-зын-
лагы аччабжь уахауан.

Рацэак мыртыкэа апхьарца аакэгъежны аркэа-
шага архэара иналагеит. Итээз анапеинкьара иафын,
чкэынакгы инаигэтасын, кэашара дныкэыр-
теит. Апхьарца абжы иаха-иаха еикэтэо иалаге-
ит, иара азырхэоз хэычы-хэычла анаскьара дафыз-
шэа. Ус зынзакгы иааикэтэеит. Ачымазаф ихы нак
инаирхэын, илацаа нтааит.

Ачацшыацаа, – Хшэышьткэа, хэычык изтынчра-
хейт, – рхэан, азээзэала, ашьшьыхэа адэахы хан-
дэылтцит. Амза каччон, агэыр каршэзар иубаратэы.

– Ашэа ухэеит хэа, закэ мчузеи иамоу! – ихэеит
азаза пхьахэо инеиуаз гэылак. – Зны хархэыцит,
зны харгэыргъеит, зны хтэыуартэ акынза хнана-
геит, зныхгы хаиланаршит, ус хашпшуаз акыркы-
рхэа харччейт, уимоу хагыаркэашейт, игэакуаз ачы-
мазаф иакэзар, хэшэык неифашээзшэа дартынчит,
ишыжэбо, илацаа нтааит. Шэыпшишь, ани акар-
матцытцэкьагы уахантэарак шэахэароуп изфэу.
Ашэа амхэар акыркы акарма тиаар хэа ишэоит,
ажэакала, ашэа амхэар ипсыр хэа ишэоит...

Икалап, Басиат иашэеи ипхьарцей, сара схэычы
хшыф зыткээз, изыршанхаз устэкьа ицъашьатэым-

заргы. Аха, ауафы даныхэычу иибо ихаштуам хэа,
атахмада иашэеи ипхьарцеи сгэы итахэхэа итоуп.
Икалап, иара убри хаштра зкэым ауха акэзаргы
схэычшыф афы изырфыхаз апоезиа цэалашэара.

Ажэеинраалакэа рыфра сзалагаз, уи сгэазырпхаз,
егьарааны сазхэыцхьеит, аха еилкаашьа сзатом. Са-
лагеит ус, сара схала. Аха сызлагаз ауп иухэаша! Аоны
ма агэылара исахақаз, насгы сара схала ғырхэала
издырқэозгы налатцаны, ажэлар ражэеинраалакэа,
ахьзыртэрақэа ақбаад ранцара салагеит. Уажэыгы
истгэалашэоит акык-фбак, иаххэап, ханыхэыцқаз
ашэаны иаххэон, амщцэгьа ианыхнарфьалак:

Қэеи си Цабалка уца,
Амра цхо арахь уааи!

Ма еицырдыруа ахэыцы хэмарра иацу ажэақэа:

Ина, ина,
Фаца, фаца,
Фаца ршэшэа,
Сеиуандыка!..

Ма ахьзыртэра иалатцаны ирхэоз:

Фажэи жэаба цут кылигеит,
Абаз цса чак атнихит,
Мықэ дфеиаанза зегь иамхафеит,
Цлоу дфеиаанза хы-змахк ижэит...

Ма абас иказ ахьзыртэрақэа:

Ацкэын цагьа, цатцакьакьа,
‘Еыкэбал хыс-хыс, қатца аамста...

Ма җакык змазамыз ажә еикәыпхьазарақәа:

Уанаана, уана-кьыркьыр,
Пендарада, дача-хәаҗса.

Рифмала ихьыркыз ажәеинраалақәа (ускан ариф-
ма абаздыргәышьоз, амала, ацәахәа антҗәамтәҗы
ашьтыбжьқәа реикәыршәара сыхнахуазар акәха-
рын):

Атахмада қабада,
Ала дырфеит лабада!

Абартқәа иреипшыз ажәеинраалақәа рыла ихә-
сыртәаит ишаанагара иҗаз зеипш тетрадк (аи-
башьраан исцәызит). Сызцәыпхамшьоз азәык-
фыцбак стетрад аахтны сырзапхьалон. Ашкол ахь-
гы иныкәызгалон, сыртцага шәкәқәа ирылатцаны.

Ахпатәи акласс аҗы сантәаз акәын (1928). Члоу
ашкол ахь ртәаҗыс дахзаарышьтит Тарас Гындиа
(қытала Пақәашьтәын, аибашьра ашьтахь дыҗ-
сит). Уи аҗсшәа хиртцон. Хымз реиха дхадымхале-
ит, нас даеаҗьара диаргеит. Җнак афра хаман. Дасу
хафәтәқәа ххы рықәырцсны афра хәҗын. Арбага акә-
зу, аперо акәзу акы стаххан, сеимдо сшәыра сынта-
леит. Сажәеинраалақәа зныз сзеипш тетрад цәыр-
ганы, саҗхьа апарта иқәтцаны, сеимдон. Ашьтахь уа
ишықәыз схаштны, афра сеитаналагеит. Хартәаҗы
хәышыбақәа дрыхәаҗшуа дшааиуаз, стетрад аакәхны
днахәаҗшит. Аурук ианалга даасыпхьан, ари уаха
аҗныка изгоит, саҗхьарц стахуп хәа сеихәеит. Аи-
ашаз, даара иаасцәымыҗхеит, исеихәарызеишь хәа
хьаас иҗастеит.

Адырәаҗыны аурук алагамтазы, Тарас атәаҗәа
даарылагыланы, стетрад җеитцыхны инадирбеит.

Бзиақ кәзтәз азә иеипш сирәхәеит. Уимоу, сантәмтә акык-өбәк рақарағғы атәөцәа дырзапхәеит.

Хымш рақәу, пшһымш рақәу агәырғьара сханага-лан саман, цьарак сызтәомызт, мтәыжәөада спыруа адәы сықәын, аха сара сгәырғьара зыхкьоз, аоны акәзааит, ашкол ағы акәзааит, азәгы исырдырыц стахымызт.

Апсуа шәкәыөөцәа рахьтә, Д. Гәлиа иажәеинра-алақәа раамышһахь, Иуа Коғониа ишымтәқәа роуп рапхьаза избаз. Уи кәлеит 1928 шықәсазы. Коғониаа ирыуаз, Лиза хәа хгәыла пхәыск, Иуа дыпсит хәа анлаха аены ишәкәы лымтәтәны дшақәтәыуаз гәастеит. Егьарааны сара избәхьан ипсыз ахатца иеы кәадырны, иабцьармәтәа ахшыны иадтәыуало, иара убас ма ипатрет, ма иеишәамәтәа кәатцаны амыткәма ахырхәауа. Аха сара бзантцык исымба-цызт ашәкәы иәкәтәыуауа.

«Абри закәытә шәкәузеишь, анацьалбеит, ианузеишь, иапхьалакгы?..» Абри еипш азтәара иараз-нак сааимнадеит сахьгылаз. Аха атак сазхәодаз, уи ахагы змадаз. Хгәыла пхәыс ашә рқытан лтынха ааигәак дыпсит. Ахәсақәа уажәы-уажәы Лиза лыгәшәамшә хәауа, илыкәшан илыдгылан, лыпсы ғыз-кааз агәырғаа лыцеишәауа.

Уи ашытахь мызкы ақара тхьаны, хгәыла пхәыс слыхәан, хымш ағхәара лытаны илымсхит И. Коғониа ишәкәы. Уи 1925 шықәсазы итытцыз акәын. Сара сымацара сакәым, хтаацәа зегы урт ахымшк уи ашәкәы ала рыпсы тан. Хәылбыхала агәыла-цәагы ааиуан уи иазызырөырц. Сара избон ргәы шытгәырғьауаз, рхағкәа шылашоз, ашәкәы ианыз анрахауаз...

Абас ауп хатала исымбацыз Иуа Коғониа ишәкәы рапхьаза ишыспыхьашәаз. Машәыршәа ишсыдна-галазгы, сара сыпстазарақны уи хтысны икалеит.

Урт амшкәа рзы сара еидызбалеит алағырзи ашәкәи, ахәы харақыреи ахатцареи, ашәацшыи ажәәан тцамтцами, ашәкәи азызырәцәа ргәырғареи. Ика-лап, уи ашәкәы иснархазар ацсшәа ахаара, иснар-базар еицамкуа апоезиатә сахьакәа. Икамлари уи ашәкәы иабзоураны схәычы хшыә азцазар, ажәлар афатә шыртаху еицш апоезиагыи шыртаху?

1928 шықәсазы Члоутәи алагартатә школ хал-геит сахәшьагыи саргыи. Сахәшьа Очамчыра ашкол дтарцеит, сара, ари дхәычуп макъана, дабахашьтуеи рхәан, цьаргыи сдәықәымтцакәан, афны сааныркы-леит. Сөызцәа, шамахамзар зеггы, атцарахьы рымәа икәлеит, хөык-цшьөык ракарагыи Акәа ацсуа школ италеит. Чмазарак еицш исызгәакрахеит сөыз-цәа срылхәданы ақытәфы сахьаанхаз. Уарлашәарла акәзаргыи, исоуан урт рысалам шәкәкәа. Исыпхьон ақалақь ахь, насггы, җааны уахь ашкол аталаразы ацхыраара сыртаран ишыкоу иалацәажәон, сгәы дыргәгәон. Исгәалашәоит, Лаганиахә атцла харақкәа рықәцәа сықәтәаны амшын санхыпшылоз, ақалақь салапшуазшәа, уахь ицаз сөызцәа збозшәа акәын сшыкалоз. Убасқан акәхап рацхьаза афыза изгәыкра, игәхьаагара самыртынчуа цәалашәараны аеанснар-дыр.

Аха ус сшыкаху, ақалақь ахь уажә умцар калом хәа насыдыртцаргыи, акыр саалакәакуан. Стәацәа рныжьра, сызлияаз ақытә алтцра ус исzymариамызт.

Иааит 1930 шықәса. Стәлеит сара Цьгьардатәи быжьшықәсатәи ашкол. Шықәсы затцәык ауп убра санапхьоз (цшь-класск срылган, хәба рахь сцеит), аха уи аамтә афнутцкала сымәа иазеигьхашаз акыр сзыкалеит.

Апшьбатәи акласс акны хара ртцәфыс дхаман, ацсуа литературеи ацсуа бызшәеи ибзианы изды-руаз, хаталагыи афра иафыз Владимир Маан. Анафс,

араҕа хайбадырит Қыаазым Агәмаи сарей. Ускан иара быжьба рҕны дтәан, ацсуа литературатә кружокгы напхгара азиуан. Қыаазыми сарей акыр хайзааигәахеит акружок саналала ашьтахь.

Рацхьаза Қыаазым иҕны ауп иахьызбаз томкны итыжьыз А. С. Пушкин ифымтақәа. Дгамшь апшахәа лапанк ашәшьыра хататәаны егъар-аан хайцахәацшхьан уи сахьала ирхиаз ашәкәы. Исгәалашәоит, Қыаазым лассы-лассы иаахитлон А. С. Пушкини Дантеси рдиуал асахьа. Ахы зықәшәаз апоет ду ифызцәа асекундантцәа итцагыла дыркуп, Дантес наҕ иеы нархәны дгылоуп.

– Аах, ацсра уқәшәандаз! – ихәон Қыаазым, инацәа Дантес инаикәкны. Саргы убас ак насхәон, сгәы еикәыччо. Нас Қыаазым дналалан исеихәалон А. С. Пушкин ипстазаара аҕнытә ахтысқәа. Ибжы фейтцыхынгы дрыцхьалон аурыс поет ду иажәеинраалақәа, бзиа иибоз рахьтә исгәалашәоит «Анчар», «Кавказ», «Ацстхәа», «Амшын ахь».

Шықәсык акәын абас хайқәшәо ханыҕаз Қыаазыми сарей, аха дунеихаан сгәы дтынтцәом уи. Иразра, иахатырбара, ичхара... Дызбахьаз, дыздыруз уафы ихаштуа иҕам.

Ажәеинраалақәак анызыфлак, акык-фбак аалхны сизацхьалон.

– Да, уейтапхьейишь! – ихәон ибжы мырдуцәакәа, илымха кыдтцаны дысзызырфәуа. Сеитапхьауан сара.

– Мамоу, ишьахәуп, удыруоу! – ихәон Қыаазым дааччашәа, нас ашышьы-шышьыхәа, сжы сирхьыр хәа дшәозшәа, смаршәа куа, иагыз-иабзас рхәара дналагон.

Жәипшь шықәса убри ашьтахь Қы. Агәмаа дызбеит сара афронт ахьтә амца далтцны даныхынхә. Избахьаз арпыс ейнтәыла, ашьабста ейпш зыбафзцәыласыз дабаҕаз?! Сацхьа дгылан дейкәышла,

ахэажэцэа ихьныхэхэы, ҕара зкэымыз ахэрақэа
идыргэакуаз, аха ахаан ақра ззымгэағыңыз ай-
башыы.

Цыгьарда ақыта иахагы дысзааигэанатэит,
хатала исымбацыз, аха уаанза зфымтақэа здыр-
уаз Иуа Коғониа. Уи ақытағы ауп апоет ицстазаа-
ра дахьалтыз. Уиижьтеи ышықэса ракэын итуаз,
ашэы зшэыз макьана иршэырымхыцызт, макьана
иғыцын агэырфэцэгьа иннажьыз ахэра... Иацы ика-
лазшэа, хэыҗи-дуи еимдырҕьон уи арыцхара, иаар-
гэаладыршэон Цыгьардаа акэыба иатцагыланы апоет
иқытахь, Кэтолка дшынаскьаргоз...

Җашкол инаркны апоет инышэынтракынза хэ-
верск иреихамызт. Хцахьан хара апсуа литкружок
иалаз уахь, агэы икэахцахьан ашэтқэа. Убартқэа
рнафс хара лассы-лассы Иуа дахгэаланаршэон
иахэшья гэакьа Магэа лбара. Уи – җартцафы Влади-
мир Маан ицшэма лакэын, җашкол иазааигэазаны
ионан.

1931 шықэсазы Акэака саауеит. Сталоит Апсуа
ртцафратэ техникум. Ари акрызтцазкуа хтысны ика-
леит сыцстазаарағы. Цыхьагы еицшымкэа уажэы
ажэеинраалақэа рыфэра сгэы азыхатцхатцон. Иара
убасқан ауп сыбжы тганы, ажэлар рашэақэа ирхар-
шалан акэымкэа, сара исхатэны ажэеинраалақэа
раццара саналага, цэабыргуп, урт макьана ихьысхан,
ихьыцшын, сызшыцылаз ажэлар рашэақэа рцэа
рхан (урт рахьтэ акык-фбак абри ашэкэы акынгы
уағы ицыхьашэоит).

Иааит 1935 шықэса. Убри инаркны акэхоит иша-
лаго сара слитературатэ биография. Уи ашықэс азы
алитературатэ журнал ианылеит «Ахатцара» хэа хыс
измоу сажэеинраала. Акэа атехникум ағы, избыхьаз
акэмызт, апстазаара дэаакын, сыкэшамыкэша сеи-
җа здыруаз рацэафын, атеатр, акино, абиблиотека –

ақыта чкэын изы урт мыщхэымызт. Аха уртқәа ирчы-
даны, насыпшәа дхәкәшәеит артәф бзиа. Уи апсшәа
хзыртқоз Васили (Мышьа) Маан иакэын. Шәагаала
рацәак икамыз, еикәакы, ихәхәыжәпа алахәахзы
еипш ицырцыруа, есымша еилшәарак амамкәа афа-
да ицхәхәаны, ицәажәара хрыжь-хрыжьны, ибла
еикәарақәа аразра рхыхәхәыла, уажәыгь абра сапхәа
дгылоушәа ауп ишызбо. Уи уамашәа злахьынтца
ыказ уафын. Изухәар алшоит: зегь ирфыз, зегь ирыз-
гәакуаз, аха акгыы зытнымхаз, зегь ирхаштыз.

Васили Маан дыртцафын атехникум афы, днапх-
гафын Апсуа драматә студиафы, Апсуа театр иара
даларсын, ибзианы исгәалашәоит рольқәакгыы
анынаигзоз. Апсуа нбан ашәкәы айқәыршәара иара
дапшьын, редакторсгыы даман, Апсуа атцара-еилкаа-
ратә институт афы апсуа жәар еикәиршәон, жәлар
рәапыц хәамта анитқон, ажәакала, усқантәи аамта-
зы апсуа культура арәиара аус афы, ишырхәо еипш,
ацбыка зхы икәызхуаз уафын. 1945 шықәсазы Васили
Маан машәырла Егры азиас дашьит, джуп ихатә қыта
Азфыбжъя. Ицьюшьартә икоуп, иахьа иара хатала
дыздыруаз рыда, абри акара ацабаа збахьаз, акадр
раазарафы акыр зылшахьаз азәгы диздыруам, азә-
гы дигәалашәом. Икалап, иусумтақәа бжъазны ика-
зар! Издыруада, уафы ицәыригаша цыаракыр акрын-
ханы иказар? Ицшаатәыми!..

Атехникум афы Васили Маан инапхгарала ит-
хажьуан анапылафыратә журнал «Пхьака». Уи ҳайд-
накылеит афра иафыз афарацәа. Хартцафы Васили
Маан ибзоурала сара иаха-иаха еилсырго салагеит
уажәраанза ҳәхәмаруашәа ҳазфыз ажәеинраалақәа
рыфра шыта ишыхәмаргамыз, ишус уадафыз, аха
жәлар иртаху ак шакәу. В. Маан иказшьа бзиахә
ала, абри аус ҳадипхьалон, хгәы азыкаитқон, хгәа-
былра ҳареикуан. Зны атехникум афы азеипш еи-

зара катцаны ҳақэыргыланы ҳоымтақәа ҳаирцхьаларын, даеазных ҳапхьа дгыланы Н. А. Лакоба ихъз зху апсуа школ ахъ ҳаигаларын, ма ҳара ҳахъ шәкәыффык дааипхьаларын. Исгәалашәоит, зны атехникум аклуб ағы, апсуа шәкәыффеа рхатарнакцәа алархәны, В. Маан ажәеинраалақәа еигъны изыфуа ҳәа аконкурс кәитеит. Апхьахә ҳамтас изанаршьаз ихартәит ҳазынматәа. Исгәалашәоит, хартәафы сапхьа дгыланы, агалстук еилатәашьа ансиртцоз, иара инапала сыхәда ианеитоз...

В. Маан имфәпигоз иаазара усқәа абаскак изыманшәалахомызт, атехникум директорс Симон Басариа дамамзар. Уи иеипш аинтеллигент иаша, акрызбахьаз, аазәф кәыға, икалап, иахьаггы даара дмачзар. Шәфыла атцара зиртцоз ауаа ирылтцыз абзиара хәта гәгәак иара ишибзоуруу урт идырфашьаран икам рыпсы танатцы.

Харт афра иағыз чыдала ҳаилкааны илапш ххын С. Басариа. Уи ибзиазаны еилкааны иман ҳара ҳахьынтәааз ҳқытақәа рыдаггы, ҳазлытцыз хтаацәараггы. Уи идыруан, атцара шахтцоз анафсггы, дасу хчыда кәзшьақәа. Есжәохәымш рыбжьара даахапхьон ма азәазәала, ма ҳазынтәык. Дхазтцаауан, уи аамтала хзыпхьаз еиликаауан, абиблиотека аихабггы уа дтәазар акәын. Имфәпигон инеитыххны аиғцәажәарақәа, еихаракггы алитературатә темала. Исгәалашәоит, лассы-лассы иажәа иалеитцалон: «Ашәкәыффы зегъ ратцкысггы аиаша ибозароуп! Ашәкәыффы – диашахәафуп! Атцәа ғшәеит – уиггы иашоуп. Иаха ақәа ауит – уиггы иашоуп. Урт ргәата-ра зеггы ирылшоит. Аха ауафы игәы, ицсы зеипшроу зеггы ирбартам!»

Ҷнак зны хдиректор Симон Басариа дсыпхьейт.

– Уца, АБНИИК акны Самсон Чанба уибарц ита-хуп, – ихәеит иара, – уанцо уажәеинраалақәа унарылапшны иреигъуп зугәахәуа аалхны изга.

Ишихээз еипш, сцеит сфымтақәагы сыманы.

Уажәы амузеи зыфноу ахыбраҕы акәын усқан Аб-НИИК хәа изышьтаз Ацсуа институт ахыкәаз. Вада хәычык аҕы, рфыга столқәа еизааигәаны еидыргыланы, аус еицыруан Д. Гәлиеи С. Чанбеи. Сара схәахәхачо ашә саалахеит, афналара сзымгәагыа. Ус, азә даасыкәшәан, уа аус зуаз дреиуахарын, дара рахь сныфнагалан, иара даагыежыны дцеит.

Сапхәа итәан, тынч ажәақәа неимда-аимдо, нцәатдас исыпхьазоз фыцәа ауаа. Схы-стцыхәа, атцара шысто ухәа акыраамта исазтцауан, нас, – Да, иахзааугаз хәхәарпшишь! – ихәеит Самсон Чанба. Сажәеинраалакәа наистеит. Иара дапхьаны даналга, дфагылан инаган Д. Гәлиа иапхьа иныкәйтцеит. Уи икарандашь астол икәкшо дтәан. Апхьара данналагагы тыгә-тыгәхәа икарандашь астол икәкшон. Ацырақәа импхьазакәа дыкам аасгәахәт, цсым-бзам астол аханы сахьгылаз. Ахауа мацхазшәа сыпсып сызхомызт, ихьшәашәаза сылахь апхьзы ыкәнатәон.

– Уатцәы уажәааны уааи арака, усқан цқәа хәицәажәап, уажәы еизарак хәмоуп, хәхьзом! – ихәеит Д. Гәлиа, апхьара данаалга.

Адырфаены еипш акырынтә срыднагалеит урт хәшәкәыфәцәа дуқәа. Рнапы спыршыт, иатахыз ацхыраара сыртеит, ус камларгы, иалшон арфеиарат мфә сацәыхкьаргы.

Акырынтә сиқәшәақәахьан Д. Гәлиа, аха руак ласы-лассы исгәалашәалоит. 1936 шықәса алагамтаз акәын. Ацсны жәлар рпоет сизапхьейт сажәеинраала фыцқәа. Уи игәы иахәан, иалихит х-жәеинраалак: «Агара ашәа», «Тагалантәи абахча», «Аетцәақәа еипшны ипхашам». Инапалагы инаган С. Чанба иитеит акьыпхьары.

Мышқәак рышьтахь ашәкәыфәцәа Реидгылаҕы икән еизарак. Д. Гәлиа дахьцәажәоз иажәа иалатца-

ны ихэеит сажэеинраалақәа игәы ишахәаз. Ари башамызт сара сзы, зегь рапхьазагьы хатыр ду змаз Дырмит иажәа сгәы аргәгәеит, сызфыз иахагьы истғанарцхеит. Убри ашьтахь мчыбжьык акара тцуаны, акинотеатр «Апсны» ахьыкоу апхьа дсықәшәеит иара. Азшәах еипш ихахәы кәашза, деикәчаб деилахәаны, илаба хылакьыта асфальт инықәкшо дааиуан Дырмит. Сааникылан, хамтак дсацәажәо дгылан, данындәықәлоз:

– Мшәан, ани уажэеинраала шалгоз схамышті, зшоура хьшәашәаз хәа акәу, зшоура лақәыз хәа акәу? – дтцааит иара.

– «Зшоура хьшәашәаз уи дпоетым,

Апсқа ипхыз еипш нақ дымфасуеит», – схәеит сара.

Дырмит даахәыцит.

– Ашоуратқәа акәзар узлацәажәо, иаххәап, нас, ауафы данычмазафу ишьтихуа, ма нанхәа мзазы икоу ашоура, усқан ихьшәашәеит хәа узхәомызт, ма ашоура лақәит ухәар акәын. Уара узфәу апоезиа мцаауп, агәы цахәцахәа ауп. Уи ашоура ауп ихьшәашәарц иутахым. Ажәа «ахьшәашәа» ара даара иакәнагоит. Ус акәымзар, уа уазхәыци арт ажәақәа реидхәалашәа, насгьы ирытцаркуа: «Хәи, уара апсы!» – ари игәгәаны ихәоуп, аха «Хәи, уара апсы хьшәашәа!» иахагьы игәгәаны ихәоуп. Мамзаргьы ус рымхәои: «Деикәыхьшәашәа дтәан», «Дыхьшәашәаза дахпылеит». Ажәакала, «ахьшәашәа» ара афнытқатәи ауафы ицәалашәара аанарцшуеит, убри акнытә уара уцәахәа: «Зшоура хьшәашәаз уи дпоетым!» ицәгьамкәаны ихәоуп.

Д. Гәлиа иихәаз уамашәа сархәыцит. Сара сцәахәафы машәыршәа акәхап ажәақәа шейқәшәаз, акәымзар, усқан урт ас реилыпшаара абасылшоз. Аха уинахыс ажәақәа ршәара, рыкапанра мыцхәы

– Уа бахънеиуа сѡыза дыббоит, салам сызит! – ихѣеит, сара сыхъзи сыжѣлеи налахѣаны. Аинститут аѣы лекциякѣак рыбжьара Дина снаскыацхъаны исалхѣеит иѣалаз, издыргѣышьеит сѡыза дзыкѣшѣаз, аха исымчызи?!

Уи исалам сара сахъ ирхаз атдыхѣтѣантѣи апоет иажѣакѣа ракѣын.

Л. Лабахѣуа сара сзыниахъаз апоетцѣа азѣгы дичѣыжѣламызт. Уи апырпырхѣа апоезиа мца икын. Зынзак изычхѣауамызт ахѣахѣа, амц. Иахъа избо цъысшьоит, акы игѣы ианамыхѣалак, инап дукѣа шътыхны, ихысга нацѣа ырмакѣаруа, амца еипш деибакны данцѣажѣоз. Цъоукы-цъоукы Л. Лабахѣуа ифымтакѣа ырыгыз-ырыбзас дырхаухѣауцѣеит, атѣы иахартѣеит, даѣа цъоукых иртахызгы уи акѣын, рхы дакѣрыхшеит.

Л. Лабахѣуа иѣазшьақѣа ируакын: иааифхъаз зегы ґырхѣала идыруан. Насгы, ибжы тганы, уамашѣа ибзианы дацхѣон. Исгѣалашѣоит, зны Ахѣынтқарратѣ театр аѣы дықѣгылан дацхѣон «Ткѣарчал абжы». Дыдратцас напеинкѣарала ипылеит азал, иѣаз зегы ршьапы иқѣгылан кыраамта.

Ари апоет ссир ифымтакѣа зегы зымааит хара хкынза. Аинститут даналга, ақытарахъ аус иуан. Лассы-лассы Акѣака даалон, хѣикѣшѣалон. Ацѣыргаха имоур хѣа дшѣозшѣа, ифымтакѣа дыццакы-ццакуа дысзацхѣалон. Уи ифны далгахъан апоема «Абрагъ Хѣабыцъ». Ашѣкѣыѣѣцѣа Реидгыла акынгы еилдыргахъан, арѣеирақѣа дырѣын. Атдыхѣтѣантѣи ашықѣсқѣа раан Л. Лабахѣуа иѣадцаланы аус азиуан алирикатѣ жѣеинраалақѣа, уамашѣақѣагы икѣѣион дара.

Ақытахътѣ Акѣа дшааилак, цъарантѣ ателефон дысзаслон, сара усгы аицынхартѣа ада цсыхѣа сымамызт, уа сынхагѣышьон.

– Хѣахъеикѣшѣац хѣаикѣшѣап! – ихѣон иара. Хѣахъеикѣшѣооз – уи абульвар атдыхѣан, Апсуа инсти-

тут аҕацхьа, ҫ-евкалипт дуқәак ахьгылоу рымтәҕы акәын.

Саннеилак, ма аттла ибға адтәшәа дышгылаз збон, ма амахә дуқәа дрытәцшуа дшынейҕеиуаз сикәшәон.

– Абарт кахар хабеикәшәари, Қышыуард (ихәычы хьзы)? – схәон сара сыхәмаруа.

– Умшәан, арт ахаангы икаҳазом! – ихәон иара, изнапык ала ихыцчачар хьыдха пхьахәуа.

Ашьтахь тәацәгьак ҕалан, аевкалипткәа ры-
махәкәа анҕа, икарҕеит, аха ршьапкәа мҕеит,
иахьагы игылоуп. Леонти Лабахәуа игәыхәтәы
дахьымгзазакәа дтәдырхеит, аха иҕымтәкәа ибзоу
махәтаны ацсуа литература аттла җарҗар иалагы-
лоуп.

Ишысхәаз еипш, 1935 шықәсазы стәлеит Аҕәатәи
апедагогтә институт. Салагеит схы адырцсыла-
ны аттара, аусура, рацхьазагы, ирацәаны ацхьара.
Арҕиара аганахь ала гәтыхас исыман сара сзынгы,
иара усгы хлитератураҕы еилкааны иҕамыз, ацсуа
жәеинраала ашьақәгылашья. Ускан ацсуа литерату-
ра қәыцш аинылара, аееибытара иаҕын. Ғыц аҕра
иалагаз иҕны мацара акәымкәа, инеихангы, уаҕы
ипылон агхақәа, ахьыцшрақәа, ауадаҕрақәа.

Устәкья имариамызт хатәымҕахәастала апоезия
иаша азкылсра. Хакәшамыкәша еилашуан апстәза-
ара ҕыц. Ағәтә гәатә змамыз апоезия иатахын иара
иақәнагахашаз аформа ҕыцгы. Имачын алитерату-
ратә традиция, имачын аҕышәа, иара убас адырра-
гы, арахь ирацәан ауадаҕрақәа, амҕа ҳазныз ҕада-
ран.

Аха уеизгы иаҳа-иаҳа еилкаахон акы: ахатәы
бызшәа аҕазшья чыда агәхьаа мкыкәа, аешьаратә
литературақәа рклассикцәа рпоеикатә шәагақәа
ацсуа поезия алагалара хәартарак аламызт. Ус

акәымкәа, ажәлар рашәакәа ршәагакәа шытыхны, урт ырыкәыршәаны афрагы – хархага затчаломызт.

Ицшаатәын иҫыцу акы, аха уи рапхьазагы ацсуа бызшәа иажьызар акәын, иацәазар акәын. Зкышыкәсала иаауаз ажәлар рпоезиа ишътнаххьаз атрадициа мап ацәкра зыкаломызт. Иара убасгы мап узацәкуамызт аешьаратә литературатә традициагы. Ажәакала, ицшаатәын зхала аказаара зылшашаз акы. Убрирахь акы сылшозар хәа схы ацабаа асырбеит, икалап цьара шыаҭақәак сзыкатцазаргы уи азтцаара хьантаҭы (уахәапш 1938 шыкәсазы итытдыз актәи сышәкәы «Ацхьатәи ашәакәа»).

Аурыс бызшәа – атцабырг азы, иснәтаз рацәахоуп. Уи исзаанартит аурыс литература ду ашә тбаа, иснардьрит, исгәанарпцхеит аурыс классикцәа: Пушкин, Лермонтов, Гоголь, Некрасов, Тургенев, Толстой, Чехов, Горки, Блок, Есенин, Маяковский ухәа егыртгы роымтәкәа.

Апоет зда дхәартам арт цсра зкәым алитературатә тынхакәа рдырра мацара акны интцәом аурыс бызшәа анарха. Уи иалшоит иахьатәи ашәкәыооы идоухатә культура арбеиара адунеизегьтәи алитература ашедеврқәа рыла.

Лымкаала иазгәастарц стахуп, поет хасабла азхара, ашыақәгылара санаҭыз, гәгәала анырра сыртеит ацсуа литература ашыатакы Дырмит Гәлией абахатәра ду змаз Иуа Коғониеи. Сылацәа анаахыст избаз урт рырҭеиамтәкәа ракәын. Егьаанхеит урт аоыцагы наунагза сара исыртцаоцәаны.

1937 шыкәса, ииун мза. Ашәкәыооцәа Реидгылахь дсыпхьейт С. Чанба. Исеихәейт ацсуа литература адекада Қарт икалараны ишыказ, саргы уи адекада иалахьыз рахь асия сшаныз.

Мчыбжьык ада мтыцкәа, шыбыжымтанк Қарт авокзал аҭы адәыгба хаақәтцит адекада иалахьыз:

Д. Гәлиа, С. Чанба, Л. Лабахәуа, Г. Гәлиа, Н. Миқава, Ф. Канониди ухәа даҭа ҟыцбаҭа, саргыы снарылатцаны.

Асасцәа хайцырхашышыы авокзал аҭы хғылоуп, аха иахдылараны иҭаз ацшәмацәа рхабар аабом.

– Хай, цыушът, иҭалазеи? – еизтцауеит еицу, аха еилкаашыа рзатом.

Ашытахь машыынақәак аанкыланы хҭеит хара Қырттәылатәи ашәкәыџцәа Реидгылахь.

Иҭалаз уи акәзаап: уатцәы аашар хнеираны уаха еицш, ашәкәыџцәа Реидгыла аҭны аҭны иеишыйт еицырдыруаз ақыртуа поет Паоло Иашвили. Апо-езиа бжыы зныџуаз атзамц иадтәалеит ашыаза-гәаза. Иахдыларан иҭаз ашәкәыџцәа хтәцәыха рзыҭамтҭеит, урт «иразтцауан» иҭалаз-инылаз...

Абарт ашықәсқәа рзы иалагеит ақыртуа шәкәыџцәеи сареи хайбадырра. Урт амшқәа рзы асасааиртахь, С. Чанба иахь дааилон ашәкәыџцәы Михаил Цывахишвили. Хәхьцалак дхәцныкәон В. Гаприндашвили. Қарт ацсуа литература ахәылпазқәа раан хайбадырит: Г. Табизе, Г. Леонизе, Л. Диачели, Г. Киқозе, С. Чиқовани, И. Абашизе, К. Калазе.

Хдекада амџацгаразы Қартынтәи Аахытц-Уацс-тәылаҭа хҭеит. Уаҭа џ-хәылпазык мџацаагеит, хайбадырит, хайзааигәахеит ауацс шәкәыџцәеи хареи.

Цхинвал ханықәтц, хәшиашаз Батымҭа хҭеит. Гәыкала иахдылеит хҟызцәа, аҭаратәи ашәкәыџцәа. Батым ақалақь аҭы инеитцыхны имџацаагеит ацсуа литература ахәылпазқәа, урт рахь ирацәаҭны иаацхьан Аҭара инхо ацсуааггы.

Қырттәыла хәхьнеилакгы, аха Батым иахаггы ихтакны, иаацәырганы иалацәажәон Нестор Лакоба избахә. Иахьабалак ргәы далан ацсуа жәлар рҭеи бзиахә, акоммунист иаша хәамтә дахьацхаз. Ускан

азэггы гəфəрас имамызт, дук мыртцыкəа Н. Лакоба жəлары «драғахарц» дшыҕказ, ишыхəамышыхəа акгы нымхарц ишыҕказ.

1935 шықəса антəамтазы Н. Лакоба дхапхеит. Қартынтəи ашəы зхыкəкəо иаауаз адəыҕба Кыалашəыр иаангылеит, уанза акəын иахынзаауаз усқан. Акəеи Кыалашəыри умацəа узрыламтəо уаала еимадан, убасқак ирацəан акəыба иапылоз. Ижра уахык шагыз Н. Лакоба Ахəынтқарратə театр акны дықəартцеит. Уахь ауаа рнеира тыхəаптəак амамызт. Исгəалашəоит, шыбжьон еипш, атеатр апхьа, уажəы акинотеатр «Руставели» ахыкоу усқан дəын, убрақа иааəыжəтцит шəфык инареиханы атцəыуацəа. Шамахамзар зегь быргцəан, цкəына дрыламызт, кəымжəылеи кабалеи еилахəан. Рыбжы тганы итцəыуо, ргəы итасуа, еицырхашышы еихаб-еитцбыла еишьтагыла апсы дахыкфəз ахь рфəнархеит. Иуадафын урт тынч рыхəапшра. Шəфык инареиханы ахацəа ахьтцəыуоз, иахыуазыруаз, настха игылаз ашьхақəа хəаауаз цьушыарын, рылабжыш цахəцахəқəа илеиуаз иахыныкəтəоз адгыл кылнаблаап угəахəрын... Ажəлар дыртцəыуон рыцсы ирзалымхуаз рца иаша, ргəыгырта.

Ахəылбыхарəхь аамта неиуа ианалага, акəыба дəылыргеит, асасааирта «Ритца» иакəшаны Ленин иулицала идəыкəлеит ацəабацəа. Аботаникатə бахча агəашə афы ихиан атрибуна. Аулица нымфəахытц игылаз атцлақəа рымахəқəа хрықəгылан хара цьоукгы. Ацəабаратə митинг хыртит... Ицəажəон ахаратəқəа, ааигəатəқəа... Адашшыларакəа картцон... Ухрат бзиахааит хəа иархəон Н. Лакоба.

– Х-Нестор бзиахə! – лхəон лажəа мыткəма иалатцаны Мина Барганцьяипцха. Апрофессор Симон Цьанашыиа дықəгылоит апсышəала. Гəалсра дула адышшылара каитцоит Қарттəи аинтеллигенция

рыхъзала, чыдала иазгэеитеит Н. Лакоба ацсуа жэлар ркультура ашьтыхразы, аршөтра-аркаачразы иибахъаз ацъабаа. Игэы ца, ибжъы ца дыкэгылоит атахмада Барцыц Басиат. Уи иара итэала еиликаауеит Н. Лакоба ицсра. Зыцкэынра ажэытэ аамта иафахъаз, икалаз арыцхара игэы имнакьеит.

Ацсы дыржит абыржэы иара ибака ахыгылоутцэкъа. Шыкэсыбжакгы мтцыцкэан, ақалакы иаалахаит Нестор дытцырхит, инышэынтра еимарыцсеит хэа уаф изхамтцашаз ажэабжык. Аха уи цабыргын: анышэынтра абакахыз, уи атыц акны атцла царцаруа игылан, иаакэыршан ашыац кашышы ашөткэа авеитахан... Инакэырццакны агазөткэагы алацэажэара иналагеит атеррорист-шпионтэ организация Ацсны «ишаадырцшыз» атэы...

Хыхъ ишаххэоз хакэытцит, Батым ацсуа литература ахэылцызкэа анымцацаага ашытахъ, ақба «Абхазия» хакэтэан хаауан адекада иалахэыз ашөкэыфцэа. Исгэалашэоит, уахынлан, атцх каххаа еилган. С. Чанба имацара затэык апалуба дыкэгылан, зцэыртра иафэыз хашыха икакэа дырзыцшуан. Цакантэ иаафуан иафымцакэан гармонк абжы...

«Оымта дук дазхэыцуазар акэхап!» – сгэахэуан сара настхашэа сгыланы сахыхэацшуаз, аха ускан, ишырхэо еипш, акыркырхэа дихыччозаарын афыстаа.

Тагалан дтаркит Л. Лабахэуа. Қартынтэи иаафит Михаил Цыавахишвили дшыкамлаз, Цхинвалнтэи ихахаит ауацс шөкэыффы Чермен Бегизов жэлари «дышрагахаз...»

Акэатэи адраматэ театр акны ицон апроцесс. Жэлар рагацэа хэа хара рымазамкэа итадырхаз В. Ладариа, В. Лакоба, М. Лакоба, М. Чалмаз ухэа убас егыртгы «рус» рызбон. Шыбжышытахын. Хинститут аклуб ахытэ сшааиуаз, Енгельс иулицафы даасцы-

леит С. Чанба. Есымша еипш, еифекааны деилахэан. Ихылпа ихыхны икын, изиацккэа цырцыруа ишбан. Саниба, даатгылан, хнеицаажэеит. Игэастеит акыр илахь шейкэыз. Ифынахатаз усгы даацаажэеит:

– Иахьа апроцесс афы, иуахазар акэхап, сызбахэ иакэымкэа ирхэеит... Аамтак хануп, хахькылнаго седру, халазыргы акгы шаххарам жэдыруазаанит, шэарт афар. Сара сыцкэоуп, изакэызаалак цъара шэытарак сывам...

Ифынеихеит Самсон, сгэы иазымычхазт саргы снаишъталеит. Сшихьыпшыз, аулица архэарафы афонкэа дыртэахит. Уи ашътыхь рацэак ихымтцит, дтаркит.

Иахьагы уи атып санафсуа ахацахэа иаас-гэалашэоит С. Чанба исеихэаз ажэакэа. Ускан еипш сапхьа даагылоит иара, ибла тбаакэа, ибла еикэа-тэакэа гэрагарыла сырхыпшылоит, мшаэны еипш иахьагы.

1939 шыкэсазы снапы иадыркит аинститут сшал-газ ала адиплом. Аха уи азхоуп хэа сзаанымгылеит. Еилкааны исыван арака исоуз адырра шысзымхоз, еихаракгы адсуа бызшэа аprobanteмакэа реилка-арафы. Сцароуп хэа сызбеит атцарахьы. Уи ашыкэс азы сыва сырхоит Қартка. Сагъталеит Қырттэылатэи Анаукакэа р-Академия иатэыз абызшэатцара аинститут аспирантура. Уака исоуит сара лымкаала ацхыраара. Зегь рапхьазагы дсыцхраанит Қырттэылатэи Анаукакэа р-Академия вице-президентс иамаз С. Цъанашьиа. Уи имч ала абызшэатцара аспирантура иамаз апрограма инаваргыланы азеипш поетика акурс ахьсра саладыргеит.

Абасала, даара сеилахан ускан. Схатэ фымтакэа рацтцаразы зынзак имачзан саамта, ажэа ишалоу еипш, схы амца аркызаргы арцэаха сывамызт. Аха уеизгы зынзак ак смыфзаргы сылшомызт.

Ацкэынра стагылан, абзиабаратэ лирика жэеин-
раалакэа иаха исыманшэалан, егызфит жэабака
ркынза. Иара убыскан ауп ианызфыз «Амхацъыраа
ргара ашэа». Иахэтазар калап уи афымта атцыхэала
фбака ажэа. Қарт цъарак хайцынхон атоурых акэша
итаз аспирант Баз Бигэааи сареи. Уи Апсны атоу-
рых азы архивкэа рфы аус ахьиуаз ицыхъашэеит
амхацъырра атцыхэала материалкэак. Урт ирхэон:
англыз гбакэак амхацъыркэа Тырқэтэылака рга-
разы агафа иадгылон, иазкуаз тартэаны амшын
агэахыи ианынаскыалак, апалуба табгон, уа икэтэаз
зегыи амшын атцахь ицон. Агба егькамлазашэа
фадхъа агафа иадгылахуан. Уи анафс Б. Бигэаа
иман сахъак: амхацъыр ан ипсыз лхэычы длымх-
ны атыркэ матросцэа амшын дшартоз унарбон.
Абарткэа санрыцхъа, санрыхэапш ашьтахь ауп
«Агарашэа» афра нап анасыркы. Аха акыпцхъра
уадафхеит. Еихарак цьюук рхы рыхнахит абарт
ацэахэакэа:

Вандухалак, Амшын Еикэа
Ур, уфныжэқэа имыззахью,
Акарма рыкэных архнышьнақэа.
Амца еикэутцап ицэахью!

«Амхацъыраа урыцхьоит арахь, уи шэарт-
оуп!» – рхэон урт. Саргыи уаха сашьтамлеит, аха
сажэеинраала азэык-фыцъак ихфылааны ирыман.
Ишыкалаз сыздыруам, ари афымта ицыхъашэ-
еит ашэакэа рацтафы Иван Лакрба. Игэы иахэа-
зар акэхап, длатэан, амузыка ифит. Апсны АССР
ашэахэареи акэашареи рансамбаль арепертуар
иалеиттарцгыи итаххеит. Аха, изхэартоузеи, ашэа
атекст шыақэыргэгэам. Иван Лакрба игэы итеикит
уеизгыи-уеизгыи абри ашэа ацэыргара.

Тагалан, 1940 шыкәсазы СССР Анаукакәа р-Академия Қырттәылатәи афилиал, Аңсуа институт аусууәцәагы алархәны, Акәа имәәцнагон асессиа. Аңсуа институт адиректор А. М. Чоңуа икабинет ағы ирацәафны икан саси цшәымеи асессиа иалахәыз ауаа, академик С. Цәанашыиа днарылатцаны. Иван Лакрба ихы иаирхәеит абри аикәшәара. Ичамгәыр иман ашышьыхәа уахь дныфналеит. Зны дырзацхьеит ажәеинраала атекст, нас ачамгәыр иантцаны ирзихәеит.

Ашьтахь, иара И. Лакрба ишсеихәаз ала, акабинет ағы икәз зегьы уамашәа ргәы иахәеит, зылағырз аахақәкәалакәазгы калакәеит.

– Цсыхәа амазами абри ашәа зегьы ирахартә еипш ацәыргара? – днарыдгылеит Иван.

– Амузыкагы ажәеинраалагы бзиоуп, сара сгәанала цырхага амоуроуп! – ихәеит зегь рацхьаза С. Цәанашыиа, ажәеинраала аимхны ихәаз ажәақәагь нанитцеит, инапгы латцеифит. Егырт икәзгы инакәдыргызит. Иван Лакрба дгәыргьатцәа, итабуп хәа нарахәаны дындәылтцит. Уинахыс игәы итакыз анагзара мариахеит.

Иацхьан ишысхәоз сахнагеит, сынхон сара ускан Атентәи агәарабжьара кьаф акны игылаз, асоф еилыкка змаз, фбаны еихагылаз фны хәычык ағы. Сара снафсгы арака инхон егырт аңсуа аспирантцәа: Хә. Бҗажәба, Б. Бигәаа, Ш. Инал-ица, Т. Маршьанпца. Аспирантцәа хнанагаанза арака нхартас ирыман Ш. Руставели ихьз зху Атеатртә институт итаз аңсуа артистцәа.

Ускан сәадцаланы атцара сафын ақыртуа поезиа, бзиа ибаны еицазгон абарт аклассикцәа рфымтақәа: И. Чавчавазе, Н. Бараташвили, А. Церетели, Ал. Казбеги, Г. Табизе, уаанза еицазгахьан Ш. Руставели ипоема ахьынтәгы цыптәахак.

Зны-зынла хаикәшәалон, сара сахьгьы иаамфә-хытлон исықәлацәаз апоетцәа-җарацәа Р. Маргани, Гр. Абашизе. Иахьагьы бзиа избоит, сгәы азыбылуеит Аtentәи хтыс тыфәа хәычы. Уака макьана алфә җаишьтуеит, ханнеилакгьы «бзиала шәаабейт» хәа хаихәоит, ацшәымас дамоуп, ашәкәыфәцәеи аспирантцәеи хцәынха, зеипш дмачу Туштәи ашәхәруа арцыс, анаука усзуфәы, ақыртуа хәычтәы шәкәыфәы, сара сфәыза Ростом Еланизе.

Ацьынцәтәылатәи аибашьра шықәсқәа раан аусуан зны рцәфәыс, нас агазет «Ацсны кәцш» аредакцияфәы, Ацсуа институт афәы, ашәкәыфәцәа Рейдгылафәы. 1943 шықәсазы фәцхәа Қартка сцоит аспирантурахь, атцара анагзаразы.

Ускантәи аамтә хьантәзы, асовет жәлар рымчи рыхшыфәи зегьы аҗа хәымга иқәхра ианазкыз, иацыстейт апатриот тема иалхны имачымкәа ажәеинраалақәа, убасқан ауп ианызфәызгьы апоема «Ахәачацә». Уи афымтәфәи истәхын еитцәхара зқәым аурыс еибашьфәы-хақәитрагафәы ихафәсахьа аарцшра. Урт ашықәсқәа раан ауп саналга автобиографиятә фәктқәа ирылху алирикатә поема «Афәныка».

1945 шықәсазы исылшейт сдиссертация ахьчара. Уи темас иаман «Ахьызкәтә жәеиладцашьа ацсуа бызшәафәы». Ианвар 17 азы, ахьчара аныказ аены ахьтә цәгьан, амца ататцара згәалашәахуадаз, азал афәы Анаукатә Совет иалахәыз апрофессорцәа, академикцәа рполтақәа иртәшъшьы итәан. Абжьытира алтцшәа анрылархәа ашьтахь, академик С. Н. Цьанашьыа дсыдныхәалейт, насгьы убас нациттейт ацсышәала: – Уатцәы ахәылбыхәа асаат ааба рзы еипш афәнынза ункыдгьылондаз, устәхын...

Ианихәаз аамтәзы академик ишә снадгьыланы снапы нақәсыргәгәейт атцәтцәа. Ашә ааимылцааит Симон Николаи-ица ицхәыс Марта.

– Ацшәма дузыцшуп! – лқәеит лара, адиссерта-
циа ахысыхьчаз сыднхәалауа.

Акабинет саныныфнала, ицъымшь цшзақәа кы-
дыршала, аныхачаца еипш ифырта астал днадызба-
леит С. Н. Цъанашьиа. Доагыланы дааспылеит, сна-
пы сымхуа, – Бзиала уаабеит! – ихәеит ацсышәала.
Еизааигәазаз фызцәақәак еикәшәазшәа, кыраамта
ус ҳаицәажәо хтәан. Лассы апоезиахь ҳаиасит. Ака-
демик ацсышәала сизацхьеит Николоз Бараташви-
ли еицырдыруа иажәеинраала «Мерани». Уи сара
сеитагамта акәын. Фынтә саирцхьеит. Зны дазызы-
рфит ажәеинраала абжы иахаз аритм. Нас аори-
гинал нахамтацтаны цәахәантала ҳаицацхьеит.
Фыцъара азгәатақәа кәитцеит академик: акы, сеита-
гамта акны цқъа иазгәатамызт афнытқатәи ацензу-
ра, фбагы, цқъа еилганы икамызт антцәамта. Урт аг-
хақәа иашан, сеигәырғьаны исыдыскылеит, ашьтахь
егьсырееит.

Уа саанымгылакәа сизацхьеит апоема «Афныка»,
имзакәангы исеихәеит уи афымтагы игәы иша-
хәаз.

– Уара Ацсны уаннеилак икоутцаша рацәоуп, –
дцәажәон академик С. Н. Цъанашьиа. – Рацхьаза нап
аркы ацсуа жәлар рпоезиа аизгара, нас атыжъра. Иш-
дыру еипш, ацсуа фольклор иахцәажәахьоу дарбан-
заалак азәгы игәеимтац ацсуаа ишрымоу ажәлар
рпоезиа. Ашәкәы иантца, умашьан, ақытақәа уры-
лал. Иахьынзаулшо уеазышәа иара убас Нартаа
рхәамтақәа, иуцәыбжьамхан Абырскыл иажәаб-
жьқәагы. Ашәкәы иузантәагышъар, нас изуам,
икоуп, зегы ирымбаргы калазом. Уажәеинраа-
лакәа рнафс, абри хыхь сызлацәажәаз атцкыс еихау
ужәлар рзы акгы узыкатом, абри ухоумырштын,
сухәоит!.. – Абас адтца гәгәа ситеит уи гәыкала
Ацсны бзиа избоз ауафы. Сгәы кәандаза аусура

сазыхатцхатцо сдэылтцит академик ифны. Атцанза сархэыцыртэ еипш исоуит сара сзыргэакуаз сы-
зцаарақәа ртак.

Уи ашықәс азы схынхэит Акәака, салагеит Ацсуа институт акны аусура. Ирацәан, еиуеипшымызт анаукаҕы снапы зсыркышаз. Аус азызуан ацсуа бы-
зшәа, чыдалагы ажәеилатцашәа азцаара, икастцон гәатарақәак ацсуа бызшәаҕы абжықәыгәгәара иазкны. Инеипынкыланы ашәкәы антцара салагеит ацсуа жәлар рҕацыц хәамта: Нартаа, Абырскыыл, иара убасгы ажәлар рашәақәа. Сеаласырхәт ац-
суа литературазы ахрестоматиақәа реиқәыршәа-
ра, изфит иахьанзагы иабжьамыжъкәа итытцуеит 1–2-тәи аклассқәа рзы ацсуа бызшәа аграмматика. Есымша гәтыхас исыман, иахьынзасылшозгы аус адызулон ацсуа жәеинраалашәақәгылашәа азца-
ара. Иацыстцеит иара убри апринципқәа ирызкны статиакгы.

Иалагеит Ацынцәтәылатә аибашьра ду, дтах-
еит адунеи зеггы зтәызтәырц иаҕыз аҕацәҕа, «оф,
гәышәа!» рхәеит атынчра иазгәакуаз ажәларқәа. Рыфныкақәа рахь рхы дырхеит аиааира згаз Асовет еибашьцәа, уака ирылан афронт аҕы афырхатцара аарпцшразы азә ишьтахь имгылаз, абцъар зкыз ац-
суаагы. Уажәшьта х-Совет Еидгыла ду иқәынхоз, рхыцхьазара имач, ирацәа, ажәларқәа зеггы, тынч анхара акәын рнапы злакыз. Аибашьра ашьтахь, еҕа сеилахазаргы, ажәеинраалақәа рыфара гәы-
гәтасыжьуамызт, аха сара исхәарц истахыз зеггы урт ирзымхәарызшәа збо салагеит. Сгәы сыхон ине-
итцыху епикатә ҕымтак ахь, истахын убри ала хазта-
гылаз ацстазаара аасырпшырц. Еихаракгы сгәы итыхон аибашьра ашьтахьтәи ақыта цстазаара ате-
ма. Уа иказ ауадафарақәа рапыхразы ақыта интелли-
генция ирыхәтаз рацәан. Анаукатә экспедициақәа

схы иархэаны ақыта срылалт, салагеит инейтцыху
фымтак азы аматэахэ аизгара.

Хышықэса рыла салгеит жэеинраалала ифу аро-
ман «Афатэ уаа». Ашэкэыффецэа Реидгылафы сыр-
запхьеит, ирыдыркылт, аха акыпхьра уадафхеит.
Цьарак-фыцьарак иаццатэхеит ароман атыжьрахь
изланейшаз «аматцмаба». Абасала уи актэи авариант
альманах ианылеит 1950 шықэсазы. «Афатэ уаа» хаз
шэкэны итытцит 1955 шықэсазы, апхьаф ишидыруз
ааста, кыр апсахрақэа аманы.

Аха сгэы тынчмызт уи афымтазы, аргама из-
бон иатахны иказ зегьы шхэамыз. Хэычы-хэычла
сафын, цьара иагсырхон, цьара иацыстцон, реейшья
змаз сырееиуан, измамыз наф снафсуан. Абас, сара
стэала иахьынзалшоз ала ифыбааны «Афатэ уаа»
тсыжыт 1963 шықэсазы. Убри атыжьра аан, ароман
иагэылалеит, рацхьаза иара анызыфуаз иаццаз, аха
ускан зтыжьра камлоз хэтақэак, иаххэап, ускантэи
апсуа школқэа ртагылазаашья зхэо атыпқэа.

Хлитературафы аконфликтдара ианасакьахэым-
таз, апсуа литературазы егырт ауадафракэагы
аныказ ииз уи афымта, иагу ыказаргы, сара бзиа
избоит, зегь рацхьазагы, жэлар рцьабаа, жэлар ру-
сура ажэа иашала иахьазышэахэо азы.

Жэлар рфапыц хэамтақэа антцо ақыта санры-
лаз акэын, 1948 шықэсазы тагалан, Гэдоутэ араион
Отхара ақытан хакоуп Ш. Инал-ицеи сареи. Хаитоуп
еицырдыруа апхьарцархэафы Кастеи Арстаа. Хаш-
цаажэоз абрака ицэыртцит Кьахь Хацьарат итызшэа,
цабыргуп, уаанзагы издыруан жэлар рфырхатца
избахэқэа, аха рацхьаза абрака ауп иахьейлыскааз
Хацьарат ихаану ауаа иахьагы ишыкоу, иара апшэ-
ма хазтоугы зныкымкэа дшибахьаз, Отхара ақытан
шакэугы иеахьишыз. Адырфаены хнаганы иахь-
дырбеит Кьахьба дахьытэахыз ахапгы.

Уи ауха Арстаа Кастеи ионатафы ауп рацхыза ашәкәы иахьаныстцаз Кыхь Хәцъарат иххәау жәлар рпоемеи афырхатца иан лмыткәмеи. Абри ауха инаркны Ешыратәи анхафы чкәын ихафсахьа таха снамто салагеит. Егьдъашьатәымзи нас: уаф иибац баша нхафы чкәынак, анапынцаратцәкьагь ззым-дырзоз, шәара камтцакәа дафәагылеит асоциалтә залымдара, гацәас ишьтихит усқан амчра гәгәа зкыз тауади-аамстеи, ицшаарц, настгы ихьчарц иакәикит ананамгеи агәаки рзин. 1905–1907 шықәсқәа рызтәи актәи аурыстә революция анеилашуаз акәын Ешыратәи анхафы чкәын икәгыларақәа анымфәпысуаз. Усқан Апсны аҭагылазаашьа акырза иуадафын: ганкахьала, Урыстәылатәи асамодержавие аколониалтә политика, тауади-аамстеи азалымдарақәа иныкәыргоз, Апсны еипш афеодалтә цәынхақәа ахьыгәгәаз, акапитализм аҭиара иахкьоз арыцхарақәа, атцарадара, ажәытә лашьцара, ашьоура, аха даеа ганкахьалагы, Апсны иадшылон актәи ареволюция ашәапшду. Иаха-иаха иазхауан анхацәа рсоциалтә хдырра. Ана-ара итцкьон, аҭпыхәшә еипш, знап амса атцаз ргәакра ихьтцуаз. Урт ацыпхьқәа руак ахьынкашәаз итцнаркьаз мцабзар акәхап Кыхь Хәцъарат икәгыларагы.

Абас нап асырkit абри атема уадаф иалхны, Ешыратәи анхафы чкәын ихафсахьа агәта инаргыланы, амехак кыр инартбааны, иажәеинраалоу фымтак апцара. Иаарыцкьаны жәашықәса садхалеит аора. Хаз шәкәны итытцит «Ахра ашәа» 1965 шықәсазы. Ирхәоит, ан илыхшаз зегь раткыс иаха ацъабаа здылбалаз дреиғалшьоит хәа. Уи акәу, сфымтақәа зегь рахьтә «Ахра ашәа» иаха ирылкаашәа сахәапшуеит.

Санмачыз инаркны жәлар рҭапыц хәамтахь абзиабара исымаз иахагы иартцаулеит хара хлитера-

туразы иҗаимату хтыск. 1932 шықәсазы аңсуа драматургия ашыаатақы С. Чанба дхаңхьейт ашәкәыџџәә җарацәә зегы. Уи дахзаңхьейт Аңснытәи аҗар шәкәыџџәә рахь А. М. Горки иааишьтыз ишәкәы.

Акырза ибеиуоу аңсуа фольклор аизгарей атцарей дрылацәажәо, аурыс шәкәыџџәы ду иџуан:

«...Жәлар рҗаңың поезиа атцара нап ашәыркы, еизыжәгала, ашәкәы ианышәтцала аңсуа ашәәкәә, алакәкәә, алегендакәә, ажәытә қбазқәә зейпшраз шәыџла... Аңсшәахьтә аурысшәахь еиҗажәгала. Уи акры уаџы инатоит, шәара шәхата мацара шәнаџысангы, егырт ауаагы идеилнаркаашт анкәаза Аңсны зейпшраз...» Арт реипш ажәә кәыҗакәә ҳара аҗарацәә ҳзын имџақәтцан, игәышьтыхан. Ғара ҳамацара ҳакәымкәә, А. М. Горки ишәкәы даара гәгәала иаңхрааит аңсуа фольклор аизгарей атцарей рус.

Ма сара схала, ма аекспидициакәә срыланы сныкәон ақытакәә рахь. Агәашәкәә аасыртуан, ахтыс-такәә сырхытуан, ахухухәә алакәә сеишуан, срылан ақытакәә ма җыла, ма шыапыла... Уаха азәы ситан, уатцәуха – даеазәы, ашарпаз акисихәә ақыта рбаҗқәә сдырҗыхон. Срықәшәон ажәабжхәәцәә, ашәахәәцәә, аңхьарцархәәцәә. Ачеиңыка ҳаицатәон, иаажәуан аџы, ашәә еицәххәон. Арахь сара даара бзиа стәысеанын, сџыгеи сқбаади еиқәыршәаны исыван. Ианыстцон ажәабжхқәә, алакәкәә, ашәәкәә, ажәапқакәә...

Адуinei насың змаз сара среиңын усқан. Слым-ҳа иаҳауан, снапала ашәкәы ианыстцон псра зқәым аҗаңың ҳәамта ашедеврқәә: Нартаа ирызку аҳәам-такәә, Абырскыл иажәабжхқәә, еиуеипшым аңсуа жәлар рпоезиатә ҳәамтакәә.

Абасала еизызгеит, еиқәсыршәейт шәкәны «Аңсуа жәлар рпоезиа», итытцит 1959 шықәсазы. Ицә-

гъамзар калап уи ашәкәы, избан акәзар, цюукы-
цюукы уи матәахәыс рхы иархәаны иапырттоит
анаукатә усумтақәа, амала, апсуа жалар рпоезиа
рапхьаза классификация азызуз уи хазлацәажәо
ашәкәы еикәзыршәаз автор шиакәу рхаштгәышьоит
акәымзар!

Хәара атахума, ари еипш аус мариамызт, аамта
рацәаны исцәагеит, аха апоетра аганахьала хәхәац-
шуазар, урт ашықәсқәа баша исцәымзит.

Ари аус сызғыз иснарбеит апоезия ахытхырта
азыхь, иснатәит наунагза жәлар ражәа абзиабара, из-
беит жәлар рғы итытцуа ажәа зака амч амоу, сазааи-
гәанатәит уи зласахьарку амаза.

Апоет иказара, ма амилац поезия ачыда кәзшьа,
мамзаргьы абызшәа абеиара ухәа убас ицегьгьы
азтцарақәа ианрылацәажәо, сара сгәанала, даараза
акратцанакуа икоуп интқааны ахатәы фольклор
адырра, еихаразакгьы ашәкәыфыратә традиция
ахьыкам алитературақәа рғы.

Атцла дацда изгылоума, адацгьы изырғьацаша
ахьыкам иалшозеи? Дарбан шәкәыффызаалакгьы,
азәы еиханы, егьы еитцаны, иахьцалакгьы цьара ака-
ла ирғеиамта ианымцшыр залшом ажәлар рғапыц
хәамта. Икам, икам шухәо, цьара ахы аацәытна-
мырхәхәар калазом...

Поет хасабла сара даеакы еипшымкәа гәгәа-
лаза крызтцазкуа хәа исыпхьазоит ажәа аус адула-
ра. Абызшәа рдыруеит зегьы, иалацәажәоит, ргәы
итоу алархәоит. Азә данцәажәо исахаланда ухәап,
еикәзыршәаны, апсы ахатцаны ихәоит, егьы дан-
цәажәо еилажәжәа-еилаццы, иаразнак угәы аакыд-
нахуеит. Ус анакәха, икоуп абызшәа азказацәа, аха
урт ратцкыс хараза дказазароуп ашәкәыффы. Уи зегь
реиха ибзиазаны идыруазароуп ихатәы бызшәа.
Идыруазароуп ажәа акапан, цқьа иахауазароуп уи

ажәа иахоу абжыы хаа, есымша иапхъа игылоушәа ибозароуп уи ажәа итнахуа асахъа. Абарт зегъы инапакны иааигарц азы ашәкәыффы иуалуп, ихатә цәафа инатаз асахъаркыратә цәанырра анафсангыы, иахъеи уахеи тәамфәхә мукәа ижәар арбеиаразы аусура.

Азы рылыжж, икәаптеи-кәаптеины, амажәаза еипш еимыффы, фымтақәак тытцлоит, урт рхы иаркны ртыхәанза рапхъара уадафуп, хахәрахатәык иафызоуп, апхъатәи адакъа уанынахыслак инаркны ахәдцәырххара уалагоит, избан акәзар, ацыкәреи зыхәлачыз азлагара еипш, ажәакәа ухәлачуеит. Изыхкьозеи абри? Рапхъазагы урт афымтақәа равторцәеи асахъаркыратә ажәеи еинаалом, ахка рыбжьоуп.

Ажәа ишәаны-изаны атыцаф ианургылалак, агәашъа еипш игәгәахоит, ицшзахоит, ихаахоит, иуанахәо агәра уго укалоит. Ус акәымкәа, ажәа иара иахъатыцу ианузмыргылалак, ирзымбжъаз аеи еипш иуарчануа иалагоит, ицсыдахоит, игәыпцтәагахоит. Идыруп, ахаан аахыс, зегъ рапхъазагы ашәкәыффы ибызшәа ирбеиалароуп егъараангыи нтәашъа змам ижәлар рбызшәала.

Санқәыпшыз инаркны иахъанзагы бзиа избо апоетцәа рфымтақәа сеилаханы реицәгара сафуп схатәи бызшәахыы. Хыхъ зызбахә ххәаз реипш, сара еицәзгахъеит: Пушкин, Лермонтов, Шевченко, Горки, Мицкевич, Петефи, Гиоте, Байрон рфымтақәак алхны. Хәара атахума, аицәгара аус имариоу акы акәзам, гәык ала иазныкәо изыхәа аказара ашъткаарафы даара уафы акры инартцоит. Уи даара исыцхрааит хәа сгәи иаанагоит саргыи, ихараку апоезиатә кәазара иатцоу «амаза» аилкаарафы.

КПСС салалеит 1946 шықәсазы. Аспирантура саналга ашътахъ, 1953 шықәсанза Адсуа институт афы

наука усзуфыс сыкан, нас хэышыкэса инареиханы аус зуан Ацснйтэи ашэкэыфцэа Реидгыла анапх-гара ахантэафыс. 1958 шыкэсазы салырхуеит Ацсны АССР Иреихазоу Асовет Апрезидиум ахантэафыс, иахбанзагы иара убра аус зуеит.

Сара споезиа кыкахшыс иамоу Ацсны – сха-ан ауп, ауадафракэа ирыкэшэазаргы, уафы иа-ацьеишьяртэ аеанейтанақ, ианышэт, ианыкакач. Сара ибзианы исгэалашэоит уажэы қалақьраны икоу Кэазан дэны ианышьятаз, уахэамаки дэкьан-ки рыда акгы ангыламыз. Исгэалашэоит, Акар-марака адэығба анцо Лашькьындар иахьяфьсуа, аарлахэа узлацашаз мөахэастак анағаз, уа Лашь-кьындар-ныха атцаныхэарта аныказ. Мықэтэи ачаи совнхара ахьышьтоу, исгэалашэоит, Дэфан агдара хэа ианашьятаз, абжыуаа ркамбашькэа апхын хэы-ртас ианрымаз. Исгэалашэоит, уажэы ыырххыла уашьтазаргы иузымпшаауа, акэмызцэа анырсуаз, ацэыш андыртэуаз, ауапа анырхэоз, ахэынцэра анеилартэоз. Исгэалашэоит, цсыуа шэакьла иа-нышэарыцоз, ацэкьара ианейхсуаз. Исгэалашэоит, цхатэырыда Дэаб даеа цхак анхымыз, ианхытцлак уаф данызмыруаз, ауаа каькьа ианагоз, атахцэа еизаны ацсы антыргоз... Исгэалашэоит, Цлоу ақыта акалтаф ауахэама ангылаз, афада ахэадахьы ацья-ама ангылаз. Исгэалашэоит, уи ақытафь цшьфьк-хэфьк рыда анапынтцаратэкьа здыруаз уаф да-ныкамыз.

Исгэалашэоит, сабду дшыкьырсианызгы анцэа-рацэа данрытцаныхэоз. «Уаа, Анцэа дукэа, шьярда зымчу!» хэа дналагон иара. Хампалк аашьтихуан, амра еипшыз – уи Амра-нцэа изкын, даеа хампалк арахэ рсахьа аман, уи Цаца изкын, егы Еихар-Хаць-гэыгэын, ма Анана-Гэында, ма Алышькьынтыр иаз-кын. Атцыхэтэаны иаашьтихуан Зызлан-захкэажэ

илызкыз. Дныхэан данаалгалак, ахампал сара ина-сиркуан. Сара исыманы сцаны хзыхь иаласыршэуан, нас схьамцшзакэа, ус акэын егышахэтэзгы, афныка сытрысуан, сгэы тагыломызт, уажэымзар-уажэы Зызлан лэаасышкклалыжбуаз цыысшыон...

Сара схаан ауп аколнхарақэа, асовнхарақэа анышыакэгыла, ианбеиаха. Улацш рхыымзо итбаа-хеит ачаиртақэа, амхыртақэа, абахчартақэа. Иках-хаа игоуп амфақэа. Идыргылеит Члоу ашкол фны еихачаца. Еитасит ацсуа нхафы ибзашыа. Шэкэы-ла итэит икфеафра, ифны инеит афымца, ателевизор, арадио. Уажэы ақытафы цыашьатэыс азэгы ибазом атеатр, акино. Уахь инеит атехника: атрактор, амашына, ачаифыхга...

Сызнылаз амфа цыаргы сацэхымкьарц азын, иа-накэызаалакгы сыжэлар срылагылан, ргэыргьареи рхэыцреи срыкэгазарц стахымызт. Уатцэтэи амш ирзаанаго салхэыдаазарцгы схахымызт.

Шықэсқэак рышьтахь зны қытак афы дсықэшэеит анкыа атцара сыцызтцоз азэы. Фажэи жэаба шықэ-са раахыс еибамбацыз, хзеипырымтцуа хайцэажэо хгылан.

Исеихэон уи дшынхоз-дшынтцуаз, хатэ таацэа-лагы дшеикэшэаз, ахьеипш ахшара дышрылатэоу, ааигэагы амаца дышиоуз, дызлатэоу иқытафы хатыр шикэыртцо, нхаралагы млакы-хьтакты дшам-куаз...

– Сынасыц сахашшаартэ сыкам, цоуп, шэара цыоук шэеипш атцара сзымтцазаргы, – ихэеит уи атыхэтэа, атцара ахызымтцаз игэы иалазу, изтцаз хыхь акрихэарц итахызу адырра уадафны. Цабыр-гытцэкьан уи ауаф анасыц иман, ус ала анасыц еил-каатэызар.

Дэеазэ изыхэан дэеакуп анасыц: ажэлар хьаа-баада инхозар, ашыаартцэыра, айбашьра калап хэа

ишэартамзар, апсадгьыл аизхара, аинылара иафызар, ихатэы бызшэа, инеипынкыланы имилат култура афиаара, ашэтра иафызар, уатдэи уатдэашьтахьи иоагыло амшқэа игэы рызтазар, иара ихата имч, ибафхатэра акы аанмыжъкэа зегьы-зегьы ижэлар идирхэартэ еипш аамта имазар, ихэычы иду илшаз ижэлар хатыр ақэыртцозар – абри ауп, қәпарада, цьабаада уафы имоуа анасыц ду, анасыц нагза!

Жэлар рфацхэа поет ҳасабла сара исуалу ибзи-азаны еилкааны исымоуп: ҳазну ашэышықэса ианыцшуа атцабырг афра, ацхэаф илацш рықэшэартэ еипш аамта асахьақэа рцэыргара, убри ала ҳепо-ха инартбааны дагэылацшыртэ еипш ацхыраара итара.

Сгэы иалоуп арфеиарафэы исылшашаз зегьы ахьсзыктамтаз. Ҷажэи жэаба шықэса инареиҳаны алитературафэы иаасрыхыз аеафра аизакра, атагалара саналага, уи кьақьаза иаапшит. Насыц имоуп ашэқэыффы есышьжымтан ихы цқьаза ишыкоу ифырта астал днадтэаланы аус зуа, ацхзы казтэо. Уи еипш аамта сара исымам иахэа уажэраанзагьы. Аха уеизгьы, егьа схы гэыбган астаргьы, хымцада ихақуп абрака иазгэатазар: исылшаз ахэычы, хықэкыла сфымтақэа, сгэамчи, сыхшыффи меигзарахда иззыстахыз, сыцсы иалысхыз, сгэатца итысхэааз, иреиғьыз сымшқэа зықэнысхыз тын-хақэоуп. Сара апоезиа ехьынцас исымамызт, сахьцалак сгэы иадхэалан. Ацхатцэыры санықэлоз, саабрыр азы исцэагоит хэа, аарцэ ишьтатцаны ацха сықэымлеит, афадара цэгьа санафалоз, исцэыхьантахоит хэа сшэаны, ашьақьастарафэы ишьтатцаны скидымлеит. Амацтура ҳарак ахь сан-неиуаз, ара санықэтцуа иаашьтысхып хэа, ашэ афэы ишьтатцаны сыфнамлеит. Уи сыцстазаара ахата акэын, иареи сареи еикэытхашьа ҳамамызт.

Иуадаџуп ахы ахцэажэара, иќалап, абри изџыз
аџы зхэара хымпада иатахны иќаз бжъажъны, уи
аќара зтазымкуаз саланахалацэазар, исырдуцэа-
зар, ма цќъа еилкааны исзымхэазар, ишыжэдыруа
еипш, џынџажэи жэаба шыќэса, даеак ала иухэозар,
шэышыќэса рыбжа, егырацэам, аха егыманцэам
апоег изы.

Аха уеизгы агэыгра сымоеп поет хасабла акэ-
заргы, сыуаџра атэы акэзаргы, иаха инартбаа-
ны сеилимкаарцгы залшашам, зхы аќны иаага-
ны, сажэеинраалаќэеи, споемаќэеи, сроманќэеи
ирыцхъаз.

Ус анакэха, ажэа рахтап сџымтаќэа!

Аќаа – Шэача
1966

А ЖӘ Е И Н Р А А Л А Қ Ә А

1930 – 1940

А Ж Ә Й Т Ә Т Ә И А Г А Р А Ш Ә А

(Ажәлар рхәамта иафырцшуп)

– Уа, абри арцыс дыцәоума?
Игара лас тынчума?

– Уа, дыцәами, дыцәоуп,
Ихам хәычы цыгцәоуп.

– Дыцәоу дмыцәоу сыздыруам,
Аха усгы дтцәыуам.

– Уа, рабнагә игәыми,
Уа, рабнацәа дыцәами.

– Уа, абри арцыс дыцәазар,
Бара ишыбхәо дықазар,

Уа, ифыхара бazyцшыз,
Ала алырқан, аеа зшыыз,

Уа, абри арцыс иакәымхой,
Шықәсык ала дхатцамхой!

1930

* * *

Сара сгәйргъоит, сара сыцоит,
Шьта хәылпазуп, ашәшы хылоит.
Са стәазамызт иахъа тынч,
Са еизызгеит ҳамх аҕәынць!
Уара укәиа, уара уџиа,
Сара еиқәыстџаз абарбанџиа.
Хәылџыетџәа еипш наҕ хара,
Уағыз, нас, акаџџара.

1931

ЗЫРКӘИ

Җгәыла пхәызба хәыч Зыркәи,
Рацхәа ианылба азыркәи,
Ссирс, цъашьахәыс илымки,
Сара дсазтцааит: «Изакәи?»

Җара ҳафуа, ҳафуа ҳцон,
Соупцәа хылца ныкәысцон.
Уи аныказ хәылпазын,
Ахауа кәандаза иласын,
Амза цацшьон ҳара ҳзын.

Азыркәиқәа еилыс-еифысуан,
Ацшырткәац еипш дара ткәацуан,
Җрыхъзеит шаххәоз, дара бжъазуан,
Нас ҳашьтахька дара еитатцуан,
Ажәакала, цәгъа ҳдыргәамцуан.

Аха усгъы урт ҳрыхъзон,
Рымтәыжәфақәа неикәацсон,
Иааган снапы иансыртәалон,
Зыркәи хәычы дсыдсыртәалон,
Иара убасгъы ашәа схәон:
– Уан даанза умтәыуан,
Уаб даанза умҗыхан,
Урт анааилак удырхиап,
Хышла-гәышла уркәабап.

1932

* * *

Нхафык дцоит иура тагалан,
Иус далгеит – заа икын.
Ашыш-қәңа еимагалан,
Аңш аныжылоуп ауардын!

Ибақысақауа ажә еинаала
Ахкаара ахынтә ихынхәын,
Атааңәа рзыхәа ахш еингала
Иама инеиуеит, бзиа ихәын!

Ишәыра хәыч икәынхәала,
Ачкәын днеиуеит деилыхха,
Дырра ғыцк ихы итагала,
Дцоит ифныка хәылбычха.

Ак уасхәашан, сажәеинраала,
Сфыза бзиа, са сҥахы:
Кыр хзытҥома, нас, тагалан,
Ғыц хазталаз иахыа амхы?!

1933

* * *

Хгэыла исеихэон: – Дад, уахтаа,
Дад, уахтапхьап «Абатаа»,
«Хмыч шэарыцаф ныкэафы»
Иаднагалоит азэырыфы.

Урт сырзапхьарц «Абатаа»,
Сеазыкастцоит сара заа,
Сышэкэы тызгоит еикэырцаб,
Афтил сфахоит акэачаб.

Салгеит шысхэоз «Абатаа»,
Сапхьа дцэыртцит Ажанаа,
Ишьта схылеит нас Нафей,
Са сырфалеит хафей хрей!

Цъара дцэыркэоит нас Батакэа,
‘Ееикэак сақэтэоуп сеысзахамкуа,
Ханиф дсыма сыццакзоит,
Цслахэ хасабла дсыма сцоит.

Зны сшэарыцоит нак шьхатэыла,
Зных ақытаф хэык сықэгылоуп,
Ацсаа рашэа сазыпшны,
Иуа иеипштцэкэа шанханы.

Унан, хгэыла шыта дабакоу?
Далоуп ацэа ипсыршьагоу.
Имбагэышьеит са схабар,
Мшэан, исыхъзеи, шеит абар!

1933

ҒЫҢҒА РЫНАСЫҢ АҚХОУМА?

Иаххәаз хәоума? Хамға акхоума?
Цқьа сыббома? Цқьа бызбоума?

Былацш ахаара сызхоума?
Баньсымбо – сымра пхоума?

Сгәы иґоу басхәартә сажәа азхоума?
Уи сызхәартә еицш сажәа хиоума?

Знык хәхьеикәшәаз хәитеикәшәоума?
Амза мгылар – хәицнакьоума?

Баақәыцсычхәит, сара сзоума?
Гәағла ихашьтоу зәыр хәибоума?

Бсымбар, сымға цхьақа изхоума?
Цхьақа ихаргы – изылашоума?

Агәы зцәажәазом хазхәоума?
Ғыңға рынасың – акхоума?

Август 7, 1933
Цлоу

АШӘТ

*(А. С. Пушкин иажәеинраала
«Ашәт» иафыршун)*

Ашәкәы анаасырт, ашәт агәылан,
Ацсы ахытхъан, еилареы.
Абар, уажәы хәыцрак сыжәлан,
Иааилагъежыт са сгәафы:

«Нас, уанбашәти? Уи анбыкәу,
Аацныс иарбан узыхъаз?
Урылашәтуазма уажә адә икәу,
Мамзар иарбан узыхъаз?

Дабатәида, уи знапыда,
Уфызцәа урылхны уаазгаз?
Абзиабара амца зкыда,
Уи акәзар умшкәа еигзырхаз?

Мамзар баша гәаларшәагас,
Уитцәахрызма зәыр абра?
Икамлари ус, гәыжъжәагас,
Азәы улымтазар уара?

Уа узхылтцыз ожәгы ишәтуама?
Ғыц иафума азҳара?
Насгы, дарбан, ицсы тоума
Уагәылазтцаз ашәкә абра?»

*Март 25, 1934
Члоу*

АДӘНЫ АЗӘ ДУЦХЬОИТ

...Адәны азә дупхьоит,
уааццакыроуп,
Иахьадаггы уи дсымбац.
Усқәак имоуп,
уиацәажәароуп,
Дааижьтәи дгылоуп, дымтәазац!..
Снеизар уи дыцшуп
ахьырхәаз,
Азәггы дгылам, итацәуп:
Апрель мза иахьа игылаз,
Мрала агәырғьара иафуп.
Шьта дыздырит сызтахызггы,
Сдәылыргазаап са сжьаны.
Сфызцәа сгәалашәоит
срызгәыкны,
Апрель мза ангыло аены!

Апрель 1, 1934
Ақәа

АЦХЫЗ

– Снеихуан ыыхәа иатцәак сақәтәаны,
Сан, измаанузеи, сан?

– Уахысит ухәычра хартәааны,
Уарцысра уқәлеит ауп, нан.

– Сеы цон ҟадарак иағаланы,
Сан, уи змаанузеи, сан?

– Абзиара енагь иҟадарамы,
Абзиара здеипцхаша, нан.

– Штәк аҟы сахънеиз сеыжәтцрацы,
Ацъар жәпа срылацшит, сан!

– Зегъы иртахуп абзиа ултцрацы,
Уацсаха, сычкәынзатцә, нан!

1935

БЗИАЛА

Бзиала, сөызцәә,
                    игәырғалаша,
Шәыказ, шәышьтахька
                    шәхынхәы!
Шьта сындәықәлап
                    сымҗахь иаша,
Асытәхәә сәасуа еилархәы!

Март 27, 1935
Очамчыра, Союзтранс астанциағы

* * *

Исахаит ирхэамтан хабацэа:
– Уетцэахэ кыднатц – умшэан!
Аха снацэа назқэыскыз аетцэа,
Икыдшэеит, атцэарт еипш ифшэан.

«Чоу!» хэа сөыхэа иатцэа снатцакьан,
Адэышшара снықэлеит скаууа,
Ицон нак атцлақэа сафыкькьан,
Ацшацэгъа слымхаф ишэышэуан.

Снеиуан адэышшара сееиуатэны,
Снеиуан нак, шьхеи фәфеи сырхытц,
Сыетцэахэ шацшацуа снатцаххны,
Икашэаанза снамтцасны искырц!

1935

МАРТ 4

Ажәџан саркьоушәа икеикеиуа,
Амра уахьынтә ишеишеит.
Иарлашт ашьхагәы цхеипцхеиуа,
Ага агәеиужь ду лашеит.

Ажәлар неиуеит, ашәа рхылкьо,
Игәыргъа-хәмаруеит рхаџкәа.
Ашәтыш, ашәтыш адәы хызкьо
Реилахәашьоуп ахәычкәа!

Икапшьыхәхәароу абираккәа
Урт инаргоит ишькьыруа.
Хыхь еилысуеит аеропланкәа,
Жәџан цсаатәтцас ицыруа.

Ажәлар гәыргъоит, ашәа ргәахәо,
Ныхәа дуззоуп Ацсынра!
Октиабр ду, ашәа ззаххәо,
Иамрахәагоуп Март абра!

Март закә ныхәоу ззымдыруада,
Уи хақәитроуп изымшу!
Мцада баша уи зауада,
Мра кацхароуп изеипшу!

Ага, ашьха ашәа рхыџуеит,
Гәыргъа-хәмарбыжь гоит хара.
Ачча аџықәыхх ацәқәырц ааиуеит,
Цшьаала инасуеит акәара!

1936, Акәа

АГАРАШӘА

Аҕармара ыцәан, тынч, пшьяала,
Атдых еимыггон.
Итқъан ажәған зыжь пштәыла,
Митәы бла лбаачқон.

Амза хәмаруа, ахра иахысуа,
Алапш ахнақъон.
Аалзга хышәашәа, аиҟхаа итысуа,
Ацыпхь канақъон.

Пхәыск дмыцәа, лымацара
Ҧныкаҕ ашәа лхәон.
Лысабигы тынч агара
Илацә еиқәнацсон:

– Сыетцә шаша, шыыри тали,
Сыцкәын ахьзыркы!
Са смыргәаккәа ацәа утали,
Сымра, сыгәкы!..

Убла тыпха қаруа шами –
Ахьшыыцба ахата,
Ухәда шкәакәа сакәыхшами –
Шәтышуп уцәарта.

Сфелдышь птәаха, сышәт ацштәыла,
Уцәар узхалап,
Убарфын хахәы еинышәшәыла
Итцегь ипшзахап.

Са сгәырғада, бырса ыгча,
Уцәа, сыгәкы!
Узаазаша ҳаҕоуп ыцъа,
Иарбан аҕаагы!

Аетдәақәа кәиц хатами,
Апырг еипш ипхоит.
Хәыхәи тцыси рашәа тәами,
Уцәара ргәапхоит!

Уцәа, сыпшқа, тынч, ухала,
Уаб из умгәырған.
Уи дшахтиоруп, цыр напыла
Дашьтоуп амаден.

Ашьыжъ цшыаала, умырҕыха,
Убла дагәзит.
Иҕамтцакәа тәаха, цшыха,
Дашьтоуп антрацит.

Баша икума имыруга,
Ғеф ҳасабла иҕьоит.
Тынч еикәтәома ирацәа цеыга,
Ацаҕь еиғнаҕьоит.

Ицәшәатәума датцахап хәа,
Иду акаҕы.
Уи дзацлабыз среицәахап хәа,
Итам игәаҕы.

Уи Стаханов, дук мыртцыкәа,
Ишиациги дыр.
Аамта баша идәықәымтцакәа,
Иалиршоит акыр.

Раса махэтдас укатароуп,
Амза еипш укачча!
Уаб иусқәа имудароуп,
Арцыс еилфаңа.

Са сгәырғада, бырса ғыча,
Уцәа, сыгәкы.
Узаазаша ҳаҕоуп ғыңыа,
Иарбан аҕақы!

Аетдәақәа кәиц хатами,
Аңырг еипш иңхоит.
Хәыхәи тдыси рашәа тәами,
Уцәара ргәапхоит!

1936

АЦӘЫКӘБАР

Бзиа избоит, иафымцакәа
Ицсатозар уахи-ени.
Афәршьтраҕы ацәыкәбарқәа
Ашәа рхәозар «кәли-чли!»

Абахчараҕ атдла ишәтуа,
Қәац кеикеила ианкәабоу.
Шәти какачи нхышәт-аахышәтуа,
Ацша анрысуа, ианчырбо.

Аееикәнакуеит ақәа алеира,
Анакә ажәфәан ныхфәуа,
Шәты касушәа ацша азнеира
Иама ихылоит изсауа.

Ажәфәан аҕы ацта цәышхоит,
Амра гылоит ижжаза.
Алацш иаршәыз разынзышхеит,
Аҳауа цқьоуп иласза.

Аацын бзиахә, аацын хаара
Иахъеилыцъцъо збоит, абар.
Аееибнаҕоит ацсабара,
Баша икамтәеит ацәыкәбар!

Мап, укамлан, сара сашәа,
Ацәыкәбар еипш укатәо.
Уартцаауа ацша хышәашәа,
Амра шыра уканарбо!

Иамузакәа уанцәыкәбарха,
Наунагза ушеибакәу –
Уқәзытлааит, умчзырхагха,
Бзиабарала еисуа агәы!

1936, Цлоу

* * *

Апхын. Ашыыжъ. Арбагъ ғыртуан.
Атла тынчын. Пшак аауан.
Ацсаа гәыргъон, ашәа еицхыртуан,
Амза цәышхо итаауан!

Ацсабара аилыцъцъара
Иршанхагоуп иахъа убас –
Иазказазоу асахъатыхра
Иазтыхрымызт инап ас!

Аха, абар, ожә зегъ рыгә иахәо,
Зегъ зырғыхо, зегъ зылшо,
Ашәыр махәта днаха-аахо,
Ашыыжъ заза рхәаш-хәашо,

Абахчаазаф сапхъа дцәыртцит
Абахчарағ, деилфача.
Амрагъ усқан дук ахымтцит –
Ашәапшь иалсит, еилыцъцъа!

Ауаф иеиха хәы змоу арбан!
Ари рдырхъеит иагафы.
Нас, зегъ реиха ипшзоу арбан?
Аригъ ацзааит – ауафы!

1936, Члоу

ТАГАЛАНТӘИ АБАХЧА

Абахча гылоуп еижэхашышыла,
Ал, ахәырма, нас амжәа.
Уака ирықәуп еикәыншәыла,
Рацәаххыран ажымжәа!

Ашәыртцлақәа рыбғы неиуеит,
Хахътә ихиаало тцака итәоит.
Атцар бжыла еибадыруеит,
Заа апцарахә еибагоит.

Ашьақартцәа уаркалеиуеит,
Амандаринақәа зазоит,
Аффы ирхылтцуа уа илеифеиуеит,
Игәыкатцаган икалоит.

Ахаа ахыкәкәоит ақарданыжъ,
Ишцеидшәылоу акачыч!
Амахә хырхәа, тцака аеоужъ,
Уака игылоуп амытмыць!

Ишцамзанроу хәылцазыла,
Ажъ аффыхаа ангало!
Ацша анасуа гәыразыла,
Абахча шәырла ианзазо!

Ицхеипцхеиуа амрахәага,
Мраташәарахътә ирҕацхо,
Атцла рыбғы, реилахәага,
Тцака ианлеиуа, иаҕахо...

Амш шыбзиоу, напыцқала,
Ари зцъа иалцыз, итагал.
Азын иааиуа қяафурала
Нак иухугартә уеацгал!

1936, Члоу

РАЦХЪАТӘИ АПОЕТ

(Д. Гәлиа иахь)

Аҕыцнхаф, рацхъа атцәсан азырсуа,
Ауафызатцә адәеиужь агәтаны,
Анхара кастцап хәа ихәыцуа,
Хатә цъабаала инхо зыгәкьаны.

Ихатцхатцо шыыжьза ифагылан,
Акакала зускәа ирыхьзо,
Аеага зкьо амхы итагылан,
Илашыцаанза тынч имтәазо.

Иахъа, уатцәы зускәа еикәыло,
Знапы ада цхыраа дызмазам,
Уи, дазхәыцны иацхъака ипыло,
Ацъа збо, гәкаҳара змазам.

Иара убас акәымзи иунхашъаз,
Рацхъаза ианцушәоз афра.
Умала уакәзан уи аус иашьтаз,
Ацхзы азкоутәон ауафра.

Цсышәала рацхъаза ишьтухит
Жәлар рашәа иазкааз акалам.
Указарагь убри ала идухеит,
Абду хәа изушьтоу ималам.

Узхылтцыз рыбжьала уагыцәажәеит,
Рахәыцны иағалт уи ацхьарца.
Уи ала ицәажәаз рыбжьы иакәшәеит
Абзиарахь еихоз зыкекынцә.

Умала убжытгара уадафын,
Уцсадгыл гәәкуан, иңабон.
Узланеиуаз умға зегь цафын,
Аха уцон, аиашаз ушәәхәон.

Псышәала афышға ауасхыр шытоутцеит,
Тәамҕахә умазам иахьагы.
Кьатара зкәым ашәа апутцеит,
Иҕеиашт уи ашәа цхьаҕагы.

Бырлашшәа ифычоу Ацсынтәыла,
Ҙыц анхара агәы еимнадеит.
Ашәа иазухәо жәеиҕартәыла,
Уи ацбажәлар ргәы тнагеит.

Ухахәы гәзара зеицшу зшәахуп,
Ацша хаа нықәсыр иқашәқашәоит.
Уфыга тынчым, зынза ишьяхәуп,
Жәлар ргәы иахәо еикәнаршәоит!

Аҕар, иумыздо шәәхәарала,
Ажәа иазказоу зәырҕ калеит.
Сара издыруеит, гәырҕа ажәала
Урт анцәажәо, угәы азхауеит.

1936, Акәа

* * *

Аетцәақәа еипшны ипхашам,
Ашәтқәа фыла зегъгы бзиам.
Ажәа ртәамзар, ипшзахашам,
Гәыла ирпхамзар – уи поезиам.

Ага цшала зых иақәитым
Ацәқәырц тынчым, ацакь иасуеит.
Зшоура хьшәашәаз – уи дпоетым,
Апшқа ипхыз еипш нак дымфасуеит.

1936

ИААИНЫРСЛАН ИХЭОУ

Хапхьа дгылоуп Максим Аша,
Ицатца мыжда хьашацаша.
Уи ихэон, иуан Аиаша,
Хадипхьалон иҗалаша.
Зажәеи зашәеи ус ихиаша,
Харт айфызцәа – еицымхаша!

Апрель 7, 1937

Аҗәа

АМЗА

I

Зынза иссируп амза ангыло,
Игәырҕа-хәмаруа ашәахәа.
Иуззатәуа лгәы җамгыло,
Лыбла лхаччо дануцыло,
Убас адгғыл уи зызгыло,
Ианычҗалеит иазыхьуа.

II

Жәәан җаулахьтә алацш хаара
Иқәтәеит ага икәалкәацьо.
Амза, ушахьзас аңсабара,
Макьа имшәың сашәа цәаара,
Иахьзарыма стәыла җбаара,
Мамзар баша сгәы сажьоу?!

1937, Акәа

КОФТА ШКӨАКӨА

О, бара, уа инеиуа,
Кофта шкөакөа зшөу!
Сымыш боума сзыргөатеиуа,
Мамзар аеазөу?

О, бара, уа инеиуа,
Кофта шкөакөа зшөу!
Арахь баацшишь, хаир зымбаз,
Исхөо бмахауеи?!

Зыгены бызбаз аены нахыс
Сазкуам адунеи!
Арахь баацшишь, ахцөы қамыз,
Исхөо бмахауеи?!

Ашөткөа сразтцаан, ихырқөакөеит,
Ажөтцыс нақ иприт.
Лөыза слыхөан, дсымбац лхөеит,
Нас, дабацеи ари?

Сыгөтыха схөартө са сбықөымшөац,
Ашөткөа ғыц ишөтуеит.
Аетцөа исбырбаз уа икыдымшөац,
Цөымзан ибылуеит.

Таха снатом бхөанга цшза,
Сахьцалак избоит.
Снеир, уи цшами, ихьшөашөаза,
Быкам, сгөы сажьоит.

О, бара, уа инеиуа,
Кофта шкөакөа зшөү!
Сымыш боума сзыргөатеиуа,
Мамзар аеазөү?!

Бара бакөзар, игэарантөаз,
Исхөо аабырха,
Ацстазаарае ҳаимөалацөаз,
Сыхаара атыцха!

1937

* * *

Бтәан ахәыхә еипш бееидыңсалан,
Бөызцәа брылган наскышәа.
Хәыцрак баман балахалан,
Амшгы тынчын уамашәа.

Пшьяала, пшьяала бхахәы шьтнахуан,
Ацсың иасуаз хәылбыгәа.
Бәагыларгы, беитатәахуан,
Бшызбац быкам, беилыха.

Са соуп бгәәкра быцеишызшо,
Са соуп бгәырғара зтаху!
Исыздыруам сара ысылшо,
Бгәырәа азыхәа ацха ахьху.

Цаара-пшаара саламлакәа,
Са снышьтасын хьшыңбатцас,
Бацәажәара саламгакәа,
Сбывамтәакәан нас уәтцас,

Бгәырәа хьанта сьма сдәықәлап,
Нак ибкәызгап хараза.
Бара бгәырғо адәы бнықәлап,
Башәа сышьтаз ихааза!

1938, Акәа

БЫСЗЫМЦААН...

Атцла рықөцәа хәылпаз ашәапшь ианарқацшьуа,
Баадәылыцшишь, бценцьыр ахышә нцәыртцаан.
Бгәашә ацхәа сыббоит сара сыхраазраауа,
Аха сбыхәоит, уабаказ хәа бысзымцаан.

– Узыцәшәозеи, ҳа ихамазам алацәгьақәа, –
Ускан абас җмыршьагала бысзымцаан.
Ҳаи, абасгьы агәлымфәра санымиакәа,
Сагьырфандаз шәа шәлацәгьақәа сеимгәыцәаан!

Азыхтартахь есышьыбжьон баннеилауа,
Хьаа змазам азыхь леиуеит еифьаан.
Ускан абра сыббоит сара сыхраазраауа,
Аха сбыхәоит, уабаказ хәа бысзымцаан.

– Иухьзи, мшәа, ҳакәшамыкәша цәыз умоума,
Ижәишь азыхь, цәыз умазаргь уахымцсаан. –
Азы хьшәашәа са сгәеилашра азыжьжьома,
Ҳаи, амарцәа, җмыршьагала бысзымцаан!

Бара избо, са сгәы каршәны иббозаргьы,
Бнахыкәшаны бцагәышььозаап, бацырзаан...
Ус анакәха, сыхраазраауа цәа збозаргьы,
Ҳаи, амарцәа, уабаказ хәа бысзымцаан!

1938, Цлоу

* * *

О, мап! О, мап, исхэарц сашьтам
Бзиа бызбоит хэа, уи аамта цеит!
Бгэыкра сцэызхьеит, уи ала сфашьам,
Гызмал җаччоушэа исыцхьазеит.

Са сгэы итыхо гэалашэароуп,
Җамшқэа ссирын зны ихааза.
Тынч исабхэон: – Сгэаҗы унхароуп,
Җгэыргъа ашарахь инагза!

Дунеи бзиахэ, хәгәқәа анеидыз,
Иахтәыз җьахшьон зынзазас!
Имеитасуа, о, дунеитәыс
Икам, усоуп иара атцас!

Быбла ахысма жәфәнтә инталаз,
Аетцәа кыдшәеит ижжаза.
Икачҗеит, ицәеит, уи ауп иазалаз,
Еилгоу атцых, икказа!

Җарт ҳаизгәыкра, иназамыз,
Етцәатцасгы зны ицхауан.
Аха икыдшәеит! О, саҗамыз,
Са сгәыкра ыцәеит, бымгәырфан!

1938, Члоу

АСТУДЕНТ ИАШӘА

Сцъыба тацәит, изхарада?
Спатца мыжда сам.
Ацара, ацара, ацарада
Апстазаара апсам!

Ихамазаргы гәтыхақәак,
Дхазкашәап тынхак.
Икацшьза ирзыз кәтымахак
Сеипхызуан иахак!

Хуардын гәыгра хәенатцаххәан,
Уатцәы хназыпшып.
Раида цәыргеишь, унатцахәхәан,
Хамлакра хнаеып!

Сцъыба тацәит, изхарада?
Спатца мыжда сам.
Ацара, ацара, ацарада
Апстазаара апсам.

1938, Акәа

* * *

Са схэыцрақәа зны исыцәҕьалоит,
Агэыпцәара неишьтатцо.
Амшын хэыцра сыхнагалоит,
Сацхьа еишьылза, егьсымбазо.

Исызцэыртцуа, исгэыжъжъагоу,
Бцъарсгьы изнеиуа сызтахым,
Сгэамчи сымфеи ирымрахэагоу –
Уи споезиоуп, шәахәа зхым!

1939, Қарт

* * *

Ибдыруеит, абаҗча ханталон,
Шәтылеи какачлеи ихѡазан.
Абар, исасуеит тагалан,
Ашәтқәа каңсоит, иканзан.

Икаччом амза шәахәала,
Ажәѡангә птала ихәашьуп.
Җаипыртцуеит, о, сѡыза, аамтала,
Уи аамта, абар, иаҳзыпшуп.

Бзиала, сыхаара, сатамыз,
Бзиала, атх еиѡнашоит.
Җабзиабара, абастыи заҗәамыз,
Аапнынза агәтыха азынхоит.

Аха убасқан, адгыл анҗыхо,
Ашәтқәа ианрауа азҳара,
Җабзиабара җыхоу имҗыхоу
Са исылшом атак аҳәара!

1939, Аҗәа

АҢАК

– Исахә, сысас, бзиа сбан иааихьоу,
Иацшзашьоу уи хкы-хкыла,
Зеггы рыцсы алан, зызбахә нафхьоу
Уара уцсадгыл Ацсынтәыла!

– Аңак быстоит, цаны ибхәозар,
Азцаара ду збырмариози?
Уи ацшзара сажәа азхозар,
Апоетцәа среиггымхози!

1939

* * *

О, шәабәкоу, шәымға абахоу,
Сара исхызгаз схәычраамтақәа?
Нак ианылаз амға инахоу,
Сгәы шәзыбылуеит, псшьамтақәа!

Сгәы шәзыбылуеит, сгәы шәыртынчуам,
Иац исафсыз, избан акәзар,
Исафсыз цеит, хынхәышья амам,
Саниоит сацхьатә, сыцсы тазар.

1939, Қарт

* * *

Иасон Ашьхарыуа¹ ихъзынфылоуп

Абри зпатретда хәа усзымтцаан,
Дыкам, дахьубо дтәахума?
Агәырфәа умырҕыхан, о, сгәатцан,
Сылағырз убарц утахума?

Сара сзы дгәыбылфын, дыпсыҕецәан,
Мчыбжык хаибамбар – хаипхызуан.
Дысцәызит назаза, хаифызцәан,
Ххәычра хшеицыз иаххысуан.

Ханацәа, хаттарцыс дызмамыз,
Аикәлацәа хаихыраазалон.
Хәхәшыцәа, хәпсы ада псы зхамыз,
Ххы нықәахтар, мцоушәа ирыцралон.

Исгәалашәоит, амра аташәамтаз
Хеыжәлан ахәқәа хнарыбжәалон.
Амзагь шашаза уи аамтаз,
Хәхыцоз хееимаа ианыччалон.

Исгәалашәоит, халатәан ашьацра
Хрыхәацшуан ацтақәа инеиуаз.
Пхызынгы ихастцозма ибжъазра,
О, сфыза, мроушәа ишеишеиуаз!

Исылшоз самейго сизгәакит,
Сышгәыгуаз, сапхәа дыхышәашәеит.

---

¹ Иасон Ашьхарыуа – дпоет қәыпшын, Члоутәын, дшычкәынзас дыцсит (автор иазгәата).

Ихы-иґы гәкыра неицакит,
Ибла тыцьцьара ґашәшәеит.

Умґасыр, игәоуташт дахьжу,
Дәаб арха, амґақәа ахьеиду.
Макьанагь иазами игә иқәжьу,
Уа датцоуп – абри зпатрету!

1939

* * *

Асы аует, асы аует,
Опыжә-опыжә инкахауа,
Атла рышәыб еимахауа,
Ацсабара зегъгы шлоит,
Ацсабара зегъгы шлоит.

Асы хкәоит, асы хкәоит,
Амра цәыртт ицхашьацхатцо,
Инашьтацхеит иагәамцхазо,
Ицырцыруа ахъзы кәтәоит,
Ицырцыруа ахъзы кәтәоит.

Асы цоит, асы цоит,
Афар дәықәлеит еихәлаччауа,
Амра цәыртт ицхамшьауа,
Ицсасиуа асы зытуеит,
Ицсасиуа асы зытуеит.

1939, Қарт

АМҲАҶЫРАА РГАРАШӘА

Згәы шытытцуа ацәкәырцакәа
Уа урцысуа урымами,
Ацша унырдоит апра шлакәа,
Аимтцәаф игба угарами.

Шыышь, нани, шыышь, нани,
Уцәа, сарцыс, уанани,
Рыфны укам уаби уани,
Амшын Еикәа уамами!

Ацша анырзас гәгәалашәа,
Ртәыла хәычы рымнахырц,
Амшын шатцааз угәаларшәа
Амҳаҷыркәа рылағырз.

Урыцҳара угәы иалазарц
Атәра узыцшуп уацхәака,
Аха уцсадгғыл хаштра ақәымзарц
Атәым жәфәан атцака!

Шыышь, нани, шыышь, нани,
Уцәа, сарцыс, уанани,
Рыфны укам уаби уани,
Амшын Еикәа уамами!

Вандухалак Амшын Еикәа
Ур, уфныжәкәа имыззахьоу,
Акарма рыкәных архнышьнакәа,
Амца еикәутцап ицәахьоу!

Асаба ақәтәа аоны архәараҕ
Иубоит ахәа мѡашьахуа,
Икных, икных! Уи ақәцараҕ,
О, изылшода иалшахуа!

Шьышь, нани, шьышь, нани,
Уцәа, сарцыс, уанани,
Рыѡны уҕам уаби уани,
Амшын Еикәа уамами!

Нас уи ахәа уцсадкылаз
Ахьыз зларгоз уабацәа,
Ахатца-ихатца, уцсадгылаз
Рацхьа унагыл ақәцацәа!

Шьышь, нани, шьышь, нани,
Уцәа, сарцыс, уанани,
Рыѡны уҕам уаби уани,
Амшын Еикәа уамами!

1940

* * *

Зны сзеиггьырғоз ашәа хаара
Сыңсы азтынчын, ожә изгази?!
Лсахьа арғыхоит сылашара,
О, избан, избан, изсахазы?!

Исгәалашәоит: ага ихтәалан,
Амза бзиахә, ипчалаша,
Ашәа сзылхәон уа дсыдтәалан,
Ахцәы барфын, абла тшаша!

Лашәа бзиахә цсыс исхалон,
Уи насыцын меигзарахда.
Атцых тәәца ссиршәа ианаалон
Ахықә иатцәа, ашьац тата!

Ага тынчын, имеисзакәа,
Лыбжыы хаара уахыгы инафларц.
Саргы сахәон смыцәазакәа,
Есыуаха слымха итафларц!

Аха имгеит уи. Са сгәы иштыхоз
Краамта схызгеит ус гәырфала,
Иабаздыруз ас иштәымхоз
Зны сзеиггьырғоз ашәа еинаала!

Лашәа смаҳарц гәыла сахәон,
Лсахьа бзиахә са сгәы итамшырц!
Аха ибашан, иара схафон,
Икамлозаап уи дысхаштырц!

Зны сзеигәырғьоз ашәа хаара
Сыцсы азтынчын, ожә изгази?!
Лсахьа арфыхеит сылашара,
О, избан, избан, изсаҳази?!

1940, Ақәа

* * *

Мтатцминда инавтцалеит амра,
Лбааҕа иссиру апроспект,
Ашоура зыдшылоз аханра
Ашәшьыра амтцәыжәџа ахаҗеит.

Рыхәдақәа аеарҕа еипш итыхны,
Ицәыртцуеит ассирқәа шыта.
Рыпшышыа пагыза ишьтыхны,
Ицәыртцуеит ассирқәа шыта!..

Сгәы иқәыџеит: амџақәа ахьеипшыу,
Еиқәырццак рышьхәабыжь иго.
Рзарапаҕ ашәт маҕа ахьеилшыу
Избоушәоуп сылапш ахго...

Сдәылтцит... Буада сазымкит,
Исабхәеит: «Узцозар, уца!»
Сабацои, сыблақәа хыбкит,
Сахыцалак бызбоит, ихатца!

Мтатцминда инавтцалеит амра,
Лбааҕа иссиру апроспект,
Ашоура зыдшылоз аханра
Ашәшьыра амтцәыжәџа ахаҗеит!..

1940, Қарт

ШЪАРДААМТА

Шъардаамта, шъардаамта,
Хъеибаргэыргъо, хъеилац,
Еихымсыгъуа хаччаамта,
Зыкънашықәса хъеиларц!

Афы шътысхуеит, афы цъбара,
Абар икәеикәеиуа.
Ашәа еимыжәда уа ыцъара,
Ашәа, хгэыргъара аиуа.

Икәымшәышәза ажъ еилашәуа,
Абар, иалтц жәбома?!
Ачарахәа афы еилашуа,
Укъаф кәмтцәкәа инхома?!

Лыбла ихызбалт афынаха,
Са сызгәыкра шызбоу.
Зегъы ижәдыруаз, зегъы ишәаха,
Уи гәыкала дшызбо.

– Дышцанхажъуеи уа уиетцәа,
Узгаб – ишеишеиуа,
Зегъы ишьтаххып уи лныхәафә,
Хатцәцакәа шнеиуа!

Гэыргъа-ччара иагәылхәааны,
Истахуп ишәасхәарц,
Зегъ хачкәынра еигәылтәааны,
Ишәтышраха имфасларц.

Сынтәеипш абас зықнашықәса,
Уаха еипш акыр ҫаха,
Ахы, ахырцар, инақәшәыцса,
Шәатцәцақәа шәырҫаха!

Шьардаамта, шьардаамта,
Ҳшеибаргәырғьо, ҳшеилац,
Еихымсығьуа ҳаччаамта,
Зықнашықәса ҳнеиларц!

1941

ЛЫХНАШТАҢ

Апсынтэыла икаццоит амра кацхара,
Игэыргэоит иахэа, ишэтуеит апсабара,
Алада ихэмаруеит ага цэкэырцара,
Аоада игэазгэазуеит ашыа оаскэара,
Лыхнашта иазымкуа еизеит жэлара,
Март цшыба иапылоит абра еипш Апсына!

Лыхнашта, ажэлар агэакра ианалаз,
Абрака ирхасабуан апсадгыла агэы иалаз,
Хынфажэи фба шыкэса, атоурых ианхалаз,
Абрами рацхэаза амца ахэацралаз.
Апсынтэыла убаскан игылт, еилашуан,
Шэакымца лфала ажэфан хэашыуан.

Иахэа итэуеит Лыхнашта ахауа ччабжыла,
Цбоук аштахэ инеиуеит, абирак рхаргыла,
Цбоукы ирхэоит ашэакэа, рееиошан, гэыртэыла,
Азэ фитуеит акихэа, дыштыасуеит шыамхыла,
«Шэнаскэааскэа, амарца!» – игоит абыжыкэа,
Арпызбеи апхэызбеи кэашоит иццакуа.

Цбоук еыжэлан, «Азар» хэо инеиуеит ихэмаруа,
Урт ашытам аеыбгае тынч рыцсыршыар уа,
Ныкэашэала ишнеиуа, идэыкэлоит икэаруа,
Аеказара иаццыхэан иашытоуп афаруаа,
Зны-зынла аефэхэа ркамчы шытыбжыы гоит,
Урт рызбахэ еилахан ашлакэа ирхэоит.

Иахэа икоуп абрака агэыргэара иалан:
Изырцэаз ататын, атэацшы еипш тагалан,

Ихызхыз ачаибыгъ, араджэа ирыбжьалан,
Итазгалаз ацъықәрей, алапкъара иалан,
Ажь рацәа ҕызхыз мтәышәла азахәа,
Уи иалхны итазтәаз афы еилашуа.

Ажәытәан ашәарах абна иахылаз,
Уа абаҳча ацызтәаз ихьырхәан ашәыраз,
Апацха атыцан акәасқба зыргылаз,
Рашьтас ииааз дақәтәоуп иеылас.
Тәацәакны урт зегъ афуп анхара,
Ишьтытәеит, игәырғоит абас Ацсынра.

Шәгәыргъала абас, ишәхәала ашәа гәыртәыла,
Излақоу иаццан ишәтәаит Ацсынтәыла!
Игылааит ихьырхәан абаҳча еижәхышышыла,
Иазхааит ачаи шыап радла еивагыла,
Имацымкәа ифалааит ажь азахәа,
Урт зегъ афычоит амра ашәахәа!

1941

* * *

Арцыс ихаара дицын,
Дхықәтәалан амшын итатәаз.
Арцыс ихәыцра дақәытцын,
Ихаара илеихәеит абас:

– Абри ахахә амраш ахьџежъра
Шақәычқоз амшын ақәара,
Ицырцыруа ишьтысхит сара.
Уи аламзар ацәқәырца реисра,
Уи аламзар ага атцысра,

Еипшымхози абна зхагылаз,
Акәаратцәкьагь ашьтыбжь змаҳац,
Уи ахахә, ашыцламтә зқәиааз,
Шәышықәсала мрахәагак зымбац.

Зыцсадгьыл абзиабарала
Згәы меисуа мшынтас иара,
Анасыц хьызрацарала
Ақәпараҭ иашьтам агара –

Цьоукыхгьы иара изыхәа игәжәажәоз,
Зегьакоуп, уи дгылоуп ларқәы.
Ахахә еипш, иацхьан хазлацәажәоз,
Ашыцламтәа ақәуп иара игәы!

1941

* * *

Ожәраанза аценцъыр илацчон
Амра хаара ашәәхәә.
Ожәраанза быбла сыхәаччон,
Насыцла итәын ихыхәхәә.

Ицәыртцит аптақәә иаҳамбоз,
Ауада ионаст ацшафа.
Ицәыртцит иаазоз, иаҳамхәоз,
Ицәыртцит ыцъа ргәырфа.

Инеипыртцт хаблақәә еизгәыкуаз,
Ионабеит хаччабжь игоз.
Иаадыргәышьеит бзиа хшеибамбоз,
Хамфақәә хазы-хаз ишхоз!

1941, Қарт

СЫЗГАБ ХЭЫЦЫ БИАНА ЛАХЬ

Ибпылоит рацхьаза май,
Бёыхоит цсаатә шәәхәабжыла.
Бтаатиуа, абартцахь бааи,
Аацын гәәт благәкыла.

Абла хәа ибымоу жәфангәуп,
Атаацәа ргәыргъара Биана.
Урт маза хәыцрыла итәуп,
Бцәажәан ибзымхәо макъана.

Хадгъыл ашьарфаш ахьшуп,
Илацхоит амраш анцәыртца.
Амшқәа гәырфәоит, ишьаршәуп,
Уи акәзар быбла зырхәыцуа?

Май, 1942

АПАРТИЗАН

Днепр азиас օхала,
Ашьацраҕ дкажын иара,
Дхэын уи дацэнымхаратə гəгəала,
Ғымткəа дазыцшуан апсра.

Ибжыы хəа гомызт, дуазыруа,
Ихьаацəгьа мчыла итəахуан.
Итцака Днепр цырцыруа,
Ашьшыыхəа ииас ицауан.

Ихатəы дгьыл, анемсаа зқəылаз,
Дазаагьлт, ишьларц иагацəа,
Азəымкəа-օыцьамкəа ицылаз
Ихымта иагеит арыхəцəа.

Амօаҕ адəыгбақəа бҕеитцон,
Ацха инапала ирхəашон,
Аскладқəа амца рыцреитцон,
Ахара уи амца лашон.

Иахьа дызцəызуаз итəыла
Игəахəон ҕазнык абара.
Ғымт игəырџон уи гəаныла
Ишаамтам ахатца ицсра.

Имч зегь еизиган дօагылеит,
Дацəымшəеит ахəра игəаҕы,
Гəакра хьантарақ анылеит
Ицəышза ишьадаз ихаҕы.

Джаҳарц дгазеазит дахьгылаз,
Еилапсеит имч, игәта.
Ускан идырит: итәылаз
Ақәцара илшом ожәшьта!

Уи аамтаз иааиуан харамкәа
Ағацәа еикәных ижәпафны,
Дыркырц уа, хысра камткәа,
Насгы, дыргарц дыткәаны.

Имлашьуа ақәыцьма ишпоурыз,
Ирбон, дзықәгылом ишьапы.
Ғыртит анемсаа: «Еи, аурыс,
Ирласны уоах унапы!»

«Амала, баша шәласит ас,
Шәнапағы икалом стахара!
Судкыл уа, Днепр азиас,
Уа уоуп исхатәу иахьа ара.
Бзиала, сөызцәа, шәыбзиас,
Шәа ишәылшоит абарт рахцара!»

Иргәыдитцеит абомба, дрықәхәаан,
Ишнеиуаз рыгәтатцәкьа ипжәеит,
Реихарафык ицыххаа-жьыххаан
Назаза абрака ишьтахеит.

Апаф ду, Днепр зыдтәало,
Дықәгылан ибеит азы,
Уахьынтәи дыцеит, дыхиаало,
Азиас дазцеит хлантцы!

Ан лкалт еипш дхырфеит гәыблыла,
Ацәкәырца илеиуаз данырхьыс.
Датәахит Днепр тәула,
Еишьылза ихатәеит уинахыс!

Ирбеит уи мацэyseимк̆ыран,
Анемсаа гылт ишанхан!
Ари еипш агэаг̆ыра гэйт̆к̆ыран,
Бц̆ыарымца змыхэо гэырфан!

Ацэқэырца гэаан игэрымует,
Аекыд̆к̆о иафуп ацара,
Зны-зынла ашэибжы тыфует,
Атэым «сасцэа» абоит иах̆а ара.

Арпыс дахыпаз, ц̆ыаханымт̆ас
Анемсаа ианырбо иацэшэаует.
«Днепр дацэымгуп атэым сас!» –
Абасгы ахэошэа рахаует!

Маи, 1942

АПСУАА АИБАШЬЦӘА ШӘАХЬ

I

Измырззи жәйтә аахыс ҳабызшәә?!
Ирҕыцуа иаххәоит иахь ара.
Миллионла ирацәаз ҳакәызшәә,
Иахьагьы ханхоит Ацсынра!

Измырззи ҳчеицъыка, ҳапату?
Изартузеи икьақьаза хгәашә?
Измырззи ҳашәәқәә ихатцатәу?
Иахцәымзит ҳацсадгьыл ачашә.

Ҳашцанхеи ҳацсадгьыл ҳақәынхо?
Ҳашцацәцеи атоурых ацәқәырца?
Ацсны мра шашаза ихалацхо,
Ҳашьха ссирқәә хьзыла икәәба!

Иками, нас, иззаз ажәларқәә –
Атоурых апшатлакә иагаз.
Жәйтә аахыс хкы-хкыла агәәкрақәә,
Цәа рымазам ҳа ҳзыниақәаз.

Абырзенқәә рымчра гәахтахьан,
Абрака дызхытцхьан Иазон.
Римлианаа ҳацсадгьыл ҳамаркхьан,
Византиаа ғас хрыцхьазон.

Атырқә султанцәә хышә шықәса
Ар еикәатцәә зхыргон абра.
Ҳарцылон, агаға ршьақәкьаса,
Цсыбаәла ихәон ақәара.

Аха имызит усгъы хацсуара!
Избанда, ха х-Нартаа рхатцара
Ацсуаа ршьа иалан имцаха.
Абрыскыл ирдыдуан хашьхара,
Уи ахара дгөеитон ага!

Избанда, хацсадгъыл ахьчара,
Хатцала иафымзи абарт:
Кьагəа афырхатца, агəыцъбара,
Шəара зкəымыз Кьахь Хацъарат.

Избанда, Урыстəыла ду амчхара
Хаимтцəацəа рымџа цнатцəуан.
Избанда, ақырткəа хгəылара
Хагəцгəа иныхраз еибашьцəан.

Иаххысит ашəышыкəса еикəаракəа,
Атцыхəтəан хразкы мџа назеит.
Хара хаипш имацзəз ажəларкəа
Октиабр ду рыцсы иахьзеит!

II

Ихəжəлеит анемсаа шамтаказ,
Ихəшьадны ирымаз нарыгзарц,
Хацстазаара гəыргəхə иахчапəз,
Атыцан атəра ххəдырцарц.

Ацсынтəыла аамта шəартаны
Икамлац абас, шамаха.
Кавказтəи амал ду гəатаны,
Ацəакəа еипш уи дакəшон ага.

Абцъармца рфəлашеит хашьхакəа,
Кавказаа гылеит ишрыхəтəз.
Шьа кəцшьыла итызсеит арџашкəа,
Ирзымгеит анемсаа ргəы итəз!

Избанда, ажәларқәа рычкәынцәа,
Аґацәґья иґылеит имшәауа!
Иазыцьбеи Аґрбеи – хапырөцәа,
Анемсаа ирхоуп иґкәауа!

Цыгәбақәа аибашьра иалашзеит,
Харазиа атанк ишьаеуан!
Назае Дон цшза лхы ақәылтцеит,
Балтика Цәышба ихьчауан!

Аґацәґья дықәызцо хаибашьцәа,
Шәрылагылаз цхьаґа ицауа,
Аҳаҳаи, шәеитґамхан, аґсацәа,
Цхьа шәнеила, ахьыз чацауа!

Аґсадґыыл аҳамґа шәанашьоит,
Шәґәышпқәа зегь урт рыла ичапоуп.
Шәхатґара Аґсны цшза арлашоит,
Шәшаиааиуа дыруп, аґәра гоуп!

Шәаиааиуеит, избанда, ґышәала
Иазәыкны ҳажәлар ду қәґоит!
Шәаиааиуеит, избанда, хшыґ дула
Ғкомпартия аиааирахь ҳаґоит!

ВЛАДИМИР ҲАРАЗИА

АБ

Амра лашо жәхъан еипш ифеихъан,
Цъырхәа ақыта азаза бахъан.
Шыыбжъаанза саауеит хәа нареихъан,
Дындәылтцит Камсагә шыыжъымтан.
Ҷымтуа, тынч ахацәа еишьтагыла,
Инытцарсуа, рлабашьякәа кны,
Рхы рыкәәе, еикәароу касыла
Ахәсақәа рхы-рфы тахәхәаны,
Ус ашта иааталт ижәпафны...
– Ҳаи, абаапс, ихәартам шәааишьа,
Исыхъзеи? О, издырит шәзышьтоу!
Уи акәым, исашәхә итахашья,
Хьызла акәу, хьмызгыла дтахоу? –

Еихабык ахацәа даарылсын,
Аеыфхәа илабашья наирсын:
– Учкәын дтахеит, дад, цабьргуп,
Ахатцара иазыкәпоз арцысын,
Ахатцара икоу ирыцкуп.
Ахъымзг... Мамоу, дад, уацәымшәан,
Ага иахъ изқәа имырхеит.
Ипсадгьыл дазыкәпартә уи дцышәан,
Цсра зқәым ахъз ичапеит:
Ихымтақәа баша имкашәакәан
Ҷажәи цшьба танк аиргеит!

– Хаи, нас, ари еипш ицэгъарамзар,
Ишәыхъзеи, шәгылоуп шәеитцәгәә!
Митә калама чкәынак дтахазар,
Хъзы игарцоуп ахатца дзиуа! –
Даакәгъежът, абар, итаацәа идәылтцыз,
(Еилашәшәеит ишәыз икәымжә апшь!)
Ус нареихәеит ихәхәарц зәазызкыз:
– Дышәмырпхашъан шәаб, шәа шәызхылтцыз,
Дышәмырпхашъан шәашъа адауапшь!
Атцәыуара... О, мап, уи иатәам,
Лагырзыла ахъз кәабатәзам!
Итцәыуатәу харт азәгы дхамам,
Володиа атцәыуара итахзам! –
Дкәыпсычхәит... уахагъ акы мхәа,
Ашышьыхәа днавалейт зымфә...

* * *

Узбахә, ирхыфыз хашьхақәа,
Мроушәа ицхоит Ацсынра,
Ргәашъамх арттарит ашлақәа,
Ахьырцар гылт ушьоура.

Узлытцыз апсуаа рхатцара
Мцабзны иулан акәых.
Ажәытәгы аҭацәгъа ихьацара
Шхалшоз ануп атоурых!

Иучаҭейт ахъз ду хатцала,
Аибашъра мцабз адәәфь,
Аҭацәгъа днухуан мцабзла
Урыстәыла акаршәра агәәфь!

Уара узы икаҳтәом алағырз,
Аҫыза, хыызла итаһаз!
Иҫалом адгғыл иафнахырц,
Цсра ақәым ухъз иаҳзынхаз!

1943

АИААИРА ДУ АМШ

Ажәлар рыцстазаарае иҕоуп мышқәак,
Ирхаштран иалшом урт алушәак.

Убарт иреиуоуп ҕынҕажәи акы,
Шыжымтанк аибашыра амца анакы.

Уи аены данықәла ҳадгьыл аға –
Ҳанасың ҳазықәгылт ҳарт ҳацәнмырха.

Ахьтацәгьа, асытәхәа, нас аңшаҕа,
Алағырз, агәәкра, нас агәырҕа –

Ипышәауа ҳнеиуан, ҳамч еизакын,
Аиааира ҳашьтан, аиааира ҳтахын.

Иҕагылт ашықәс ҕынҕажәи хәба,
Иҕагылт амш гәырғьа – май мза жәба.

Уи аены назаза ҳаға дтахеит,
Аиаша аиааит, аиаша иагеит!

Иахьа еипш шәышықәса цалааит итакәкәа,
Иахьатәи ҳамш ду калом ихәашыуа!

Иахьа еипш икаххаа мраны ипхалашт,
Аиааира иамшны назаза иаанхашт!

1945

‘ЕААНБЗИАЛА

Истахуп, афызцәа, абарт шәыгәтаны,
Ацыцхькәа хаддыло са сатцәа кны,
Сәагылан ишәасхәарц абас ажәаны:
– ‘Еаанбзиала, афызцәа, зегь ҳаибганы,
Ақьафи агәамчи рыла ҳаикәшәаны,
Хьаа-баа ҳамамкәа зегь ҳаиманы,
Ҳацсадгьыл азыхәа кыр ҳацсаны,
Ҳаиниаларц, афызцәа, есожәааны.
‘Еаанбзиала, арцыс, аиааира ганы,
Пшьышықәса амцеи ахьтеи чҳаны,
Зыфныка ихынхәыз, ашәа катәаны.
‘Еаанбзиала, апхәызба, мыцхәы игәыкны,
Быхаара фырхатца ибара бтахны,
Ашықәсқәа зафзыжьуаз амәа бацшны...
Иаанышәкыл адрухәа! Зегь ҳаибганы,
‘Еаанбзиала, афызцәа, есожәааны!

Декабр, 1945

СЫҚАЛАҚЬ

Сықалақь, исзымбо са сгәазхара,
Салоуп снейфеиуа тынч иахьа ара.
Ажәџан кеикеиуа, макьана шыжьбуп,
Агаџа баҳча иатцәала инашьтуп.

Избоит сықалақь Аҕәа закәхаз,
Мыщхәы әеитакны иахьа ишазхаз,
Избоит, азрычра ахьыказ ибан,
Ихьытцәцараха игылеит ахан.

Избоит, адәкьанкәа қәацәк иақараз,
Аџнеихагылақәа гылт рымцхәрас.
Амџа тшәарақәа, иахьажуаз аџар,
Уа тыцс иахьрымаз агәам, ақьамсар,

Ацслыш ахьгылаз, рымтцәыжәџа хьыџры,
Ашыз ахьырчацоз иасны акәыбры,
Избоит, нас, амџақәа каххаа ичацоуп,
Уахьнеилак хәынтцәада, ибахтцәаза игоуп.

Бзиа избоит, агацша хаара сындо,
Сықалақь баҳчара сгәыргьо сантоу.
Азынгьы махә хаха змоу тцла убазом,
Урт злаџычоу абгьы иатцәа канзом.

Ианвар азыхәангьы ашәтқәа ҟассы,
Баҳчак унталаргьы, узтытцуам лассы.
Амшын кәандаза иавоуп абра,
Ацәқәырц ахьарчхәа инасуа ақәара.

Сықалақь, избаз сылацәа аныхтыз,
Рацхәа абзиабара амца закәыз
Аброуп иахьыздыр, аброуп иахьсызхә,
Аброуп афызцәа гьефқәагь ахьсырхә.

Урт пытфок ыкам, избом иахәа ара,
Азәырфгы ирцеипшын хатцала апсра.
Иуцыртцит аибашьра амца анакы,
Ҳацсадгьыл ахьчараф ицәеит цьоукы.

Иубеит, сықалақь, уи аамта закәыз,
Ахтыц унпыккала акәын ишуныз!
Аакьыскьоуп, аибашьра шуан имцаха,
Ҳашьхара даахықәгылт дхытырц аға.

Ибла ашәа хытцәало даарц итаххеит,
Илымшеит, сықалақь, уара уеиқәхеит.
Назаза идашьхәа Сталинград ипқан,
Фашист цсыбафла ҳархақәа хқан.

Акәа! Итахаз Диоскуриа акәых,
Иунызбаалоит сыцсадгьыл атоурых.
Абракәын уи ақалақь жәытә иахьтахаз,
Амшын Еиқәахь гәашәсгы иамаз Кавказ.

Ухықәаф, амшын ахьарч ахьарго,
Иазон дызлазхытцхәаз ааихьан «Арго»,
Колхаа ртыцха цшза Медеиа лыгезаны,
Абракәушь дахьицтал уи дизгәыкны!

Ипхеипхеиуа иулган иргон архәцәа
Уи хыла ифычаз абратә ауасцәа.
Зақантә ушәтхәзи, сықалақь, абра,
Зақантә уагахәзи нас абылра!

Зны урацәаххыраха алға ухатәан,
Цсызхоу дутамкәа, шықәсыла уқяптан.
Агаға еималон, бнатцас иууаза,
Ухнафон азрычра, апкыз жәпаза.

Сықалақь, исзымбо са сгәазхара,
Салоуп снейфеиуа тынч иахьа ара.
Истахуп, Акәа, убас узқаларц,
Бақчара-быбышла есаaira ушәтларц.

Сасаaira патула ухьыз галарц,
Изфыдоу атыцқәа уреигьны уқаларц.

1946

* * *

Барей сареи хыцъа хчыдахаз,
Уафытэыѡса абахча дтазам.
Бгэы тзырзыаз, быбла зыршанхаз,
Издыргэышьоит, бхэара стахзам.

Хыцъа хрылагыла абахчара
Хееибаркны ханталеит цсшьара.
Ихахтын ахэмарра, аччара,
Итыртэааны хатцан абра.

Ожэы... Азэымзар азэ дыказам...
Сишь, рашэахэабжь гоит хараза.
Абахча чытбжык ытцауам,
Уатцэынза инхеит иууаза.

Бнасѣацшит быцъымшь еимархэаны,
Бгэырғара гэастеит ишыбжъаз.
Икацсоуп ашэтшьытэра ратцэаны,
Шьапылагы ишьацьоуп ашьац.

Бназыцшит аетцэа цсыдаха,
Ижжаза инталаз хара.
Ўыбтуам, баацсоушэа бкъыцаха,
Ибтахым ажэак ахэара.

Бназыцшит абахча итынчрахаз,
Ишызбоз, бцэа акы алашэеит нас,
Бгэы тзырзыаз, быбла зыршанхаз,
Ба былахь еиқэызтаз абас,

Бқәыпсычҳарей, быблеи, быцымшы,
Бымаза рхәеит ишеибакәу!
Абахча еипш итацәуа цыбымшьей
Бгәыкрала итәу сара сгәы!

Сбыдқәылоит, мыцхәы сбызгәакьаны,
Убасгы басхәауеит уаха:
«Быбзиабара сгәатца интацәахны,
Назаза ибымаз ацацха!»

1946, Акаа

АМҘАН

АмҘа сықәуп агәдыхәа,
Иццакуеит аеыз.
Уажәоуп амра шыбжь анхыхәхәа,
Амра, зшоура хеыз.

Сахьыраазаз ашьха қытахь
Са сцоит цсшьара.
Адгьыл ссирқәа сапхьа, сышьтахь
Избоит сгәазхара.

Абан, Сурам ашьха ақынза
Сықәцшуеит сара.
Нақ сарғарахь ага еишьылза,
Ицәқәырцоит цъара.

Абан, сапхьа кәацаҕаца
Тлаз иатцәала ихҗоуп.
Ерцахә затцәык, тәыҗа еимҕаца,
Цтала аҕы тахәхәоуп.

Сааццакып хәа сышьхәа наарха,
Сеы снатцакьеит: «Чоу!»
Азы снырын, сланылт арха,
Чашәран уака ишьтоу.

Ацш ухәеит хәа, изша исас!
Алапкәара еихышь,
Арха газгоит сапхьа мшынцас,
Агәара аеахыжь.

Уи сагънавсит, анактѣирахъ
Абар ататын,
Еинчылазоуп наѣ ахшыырахъ,
Иатцам ахаскыын.

Ацча-ччахѣа иара ҕыхуа,
Иалаз уа жѣлара,
«Бзиа жѣуит!» хѣа, сѣыѣеитцыхуа,
Среихырхѣоит дара.

Дук набжѣамкѣа сѣадахъшѣала
Игоит ахаичеи.
Абѣы ҕыхуа гѣыргѣа ашѣала,
Иалоуп шѣоук ачеи.

Сымѣа ацыхѣа снадгылт аанда,
Сѣагѣра наѣакуа.
Мыфра-мыжѣра салацшланда
Ухѣап итѣауа.

Абри шсымаз гѣыѣатцаган,
Хѣаданы сыѣхалт.
Уа сналацшит гѣазырхаган
Ус апатырқал.

Иѣоуп, аха, хаи, ишѣаѣоу!
Амахѣқѣа таруа,
Ма иубашам цѣара ибжѣаѣоу,
Арад еишьѣахѣхѣа.

Ақѣатцара тѣшѣааны иѣалаз
Иѣѣымшѣышѣу ажѣ,
Мза тѣымтѣоушѣа исныѣчѣалаз
Амандарина ѣежѣ.

Ашъа алыпхо атѣахаѣ,
 Уаѣа змахѣ лаѣѣыз,
 Ираѣѣзоуп избаз уаѣа,
 Амѣа сахъаныз.

Насың зауз, гәыраҳатла
Илартаз рура,
Уи шырпылаз барақатла
Иахья избоит абра.

– Умѡахытц, уаха җапшәымаз! –
Сызбалак ирхәоит.
– Итәбуп, абзиара шәымаз,
Сцалап, сымѡа нхоит.

Еихачадоуп рыоны, ргәара,
Зыбла хту дара,
Ирзыками қяфла анхара
Назаза жәлара.

Зны ипашашо, ахы рмақаруа,
Аеыртынчуа нас,
Сеыз хэыг ануи ифны, икәаруа,
Ақыта моа игаз.

Зашәа беиоу гәыргъа бжыла
Шәахәафуп сара.
Ихалалу кыкахшыла
Са сзаазаз жәлара!

Сыцсадгыл ду амчра иаццо
Иахъа абас инхо!
Шэынасыцоуп хаарас иатдоу,
Сашэа псыс иахоу!

Ҳамға дыруп, Ҳамға иаша,
ИҶьяҶыза иҶоуп,
Са сымҶасҶым иахья баша,
МҶас Ҷазну аҶоуп!

1947

МОСКВА

Москва, иахъеисуа ҳақсадгъыл агәы,
Уа Кремль зышза аетцәа зхаку,
Ҳтәыла ссир иқәынхо аишыцәа жәлара,
Урт зегъ ирзеипшны иргәакьоу уара,
Бызшәа рацәала убзиабара қәтцә,
Бызшәа рацәалагъ уашәакәа ацтцә,
Аашә шықәса ухыттра иапылоит дара,
Гәадуроуп урт рзы ухъз аҳәара,
Иреиғъу асалам уара иузкуа,
Уа, изакә насыпузи иумоу, Москва,
Москва лашара, Москва!

Кремль ду атзамц аҫы, хыхъ ҳаракза,
Икәалыкәацьоит аетцәа жжаза,
Дунеи зегъы иқәыпхоит уи ашәахәа,
Миллионла ацбажәлар уи иазыхъуа,
Гәығыртә мцабзны ргәатцә иташуп,
Насып рызназго мраны иазыпшуп.
Ҷацъара иҕоума қалақък абас,
Жәлары зегъ ирыма ус гәығыртас?
Рыгәтыхеи рхәыцрақәеи иара иазкуа?
Мап, уаразәк уоуп иҕоу, Москва,
Москва лашара, Москва!

1947

УИ ГЭАДУРОУП САРА СЗЫ

Стэыла тбаара
Аҕацэкэа ркынтэи,
Ахьта гэгэара
Атыцкэа ркынтэи,
Тынч анхара
    Азин змоу,
Тынч ацсшьара
    Азин змоу,
Стэыла аншэартаз
    Еикэзырхаз,
Аҕа икэылаз
    Дтазырхаз,
Иаалоит Акэа
    Рыцсы ршьарц,
Рымч-рылшара
    Иаздырхарц.

* * *

Ара дыкоуп
Афырхатца,
Арацэа цызко
Донбасс атца,
Цара дула
    Аус зуа,
Нас жэангэыла
    Ипыруа,
Ифырхатцоу
    Җазэ убас,

Ажәфән иатцоу
Хышыыцбатцас,
Нас иказоу
Аҳақым,
Хызыла иаазоу,
Ахыз згым –
Сталинградтәи
Еибашьфык,
Балтикатәи
Зысафык.
Иааит Ақәа
Рыцсы ршьарц,
Рымч-рылшара
Иаздырхарц.

* * *

Ажәфән каххаа,
Икеикеиуа,
Амра ҕыхаа,
Ишеишеиуа,
Иланашьтуа
Ашәахәа,
Игәыбзыгуа
Ицхауа,
Ихьыркәыбчоит,
Ихьыркуа,
Урт афычоит
Игәыкуа,
Мартыз, маиз,
Зегь еипшны,
Ақәа иааиз
Сасцәаны
Ирбоит азын
Ашәт какачуа,

Ахьта бжъарзын
Амра тхацъуа,
Агаѣ шәшыран
Ихѡауа,
Икәандашышыран
Ишышыуа,
Уака иавоуп
Ацәкәырца,
Ари лакәуп
– Лабѣаба!

* * *

Ирхәоит: «Акәа
Мра сасыртоуп,
Цаа мбакәа
Бахча шәтыртоуп,
Ашьха зышкәа
Ачхынгылоуп,
Ага еишьылза
Иаецынгылоуп,
Амра еинтәыла
Атра хауп,
Ацсынтәыла
Иатыцхауп».

* * *

Урт қәнагала
Рыцсы ршьароуп,
Хьы шәахәала
Урхацхароуп,
Хамра имкәато
Ипхауа,
Хтәыла ирнато
Адтақәа,

Гѣамч гѣгѣала
Урт азцартѣ,
Хъзыла-пшала
Инарыгзартѣ.

Акѣа, Акѣа,
Ицъашъатѣу,
Сас изыхѣа
Згѣашѣ аату,
Стѣыла нхара
Ду аус,
Нас, уалахѣуп
Уаргъ азѣыс,
Уи иазкоутѣоит
Ацхзы,
Ацъа азубоит
Ишѣтырцы.

Акѣа, Акѣа,
Знык узбаз,
Уаха умбакѣа
Хара ицаз,
Игѣы утымтѣо
Утахашт,
Узбахѣ цымтѣо
Ихѣалашт.
Нас игааит
Ухъз-упша,
Узхалааит
Есымша,
Қалакъ зѣыдоуп
Жѣлар рзы,
Уи гѣадуроуп
Сара сзы.

‘ЕААНБЗИАЛА, АЖЬ ҒЫРЛЕИТ

Ҳара ҳқәатқа аёуаф дзакәшом,
Ихъырхәанын уаҳа налшом,
Иқаруашха ажь акәыхь,
Атҗла рықәцәа иақәжбуп хыхь.
‘Еаанбзиала, ус уила! –
Иааланаршәит ағырла.

Акьатрацәқәа ажь ахьґалаз,
Ианарзазо тынч ацшалас,
Хәылпаз ашәацшь нархьыршо,
Иташәо амра анлашо,
Атҗла ирхәошәа уаҳауеит:
– ‘Еаанбзиала, ажь ғырлеит!

Азахәазаф ибла ахмыжьуа,
Ицатқа цшза инапы алмыжьуа,
Ал данґатцацш, ґаскьашәа,
Ирацәаххыран ажьымжәа,
Даапышәырччан, ус имхәеи:
– ‘Еаанбзиала, ажь ґамлеи!

Ажьтаацәаґы реааизырган,
Рымаґәахәқәа рбеит ицәырган,
Аткьац дыршьан итаруа,
Қлати мтцәышәи рыхиауа,
– Шәааццакыроуп, дад, – рымхәеи, –
‘Еаанбзиала, ажь ґамлеи!

Асоф аґы арыц гәылхуа,
Иахыццакуаз ацьынцьыхәа,

Ахцэы бырфын атыпха,
Асеипш ажэабжь анлаха,
Дгэырҕа-гэырҕо ус лымхэеи:
– Ёаанбзиала, ажь камлеи!

Дук мыртыкэа, ураҕагалан,
Уи зцэа иалцыз тынч еидтэалан,
Маҕар хаала ратэца кны,
Ус неибырхэашт еизгэыкны:
– Ёаангы цахэгы хгэашэ аатуп,
Хадгыл бзиахэ, итабуп!

1947, Цлоу

АХӘРА АШӘА

I

Ахышь ахзы хнатцәар ахәа,
Ҡацхәа иалиаауеит аәа.
Ашьап амса ныхжәар абгаб
Дук мырцыкәа аәа иазхап.
Ахәа иахәыз ауаф ижбы
Ажәа иаргъоит еимашышы.
Аха уанза ахә дышьтоуп,
Итахцәа икәшан ихатәоуп.
Иацхәа иахәоит ацхьарца,
Иакәдыргызуеит ихааза:
Уа ихәала, ихәала макъана,
Атла псирири, псиқәана!

II

Дыкоуп даәа чмазафык,
Ибацәагъ ыкоуп азәырфык.
Уи ибзиабара атла анфа,
Ахәеипш дахәит агәырфа.
Игә атцафы атра анаха,
Ихнахыз ашхам аназха,
Ихәра мжыжъкит ишакәым,
Уа, ишпазиуеи гъара зқәым!
Иабақәитцоишь ахәырбгъыц,
Зхаан ақъра зымгәагъыц,
Изтарыда игәы зыжъжьо?
Хьаахеыга, ицсы изыршьо?
Уа ихәала, ихәала макъана,
Атла псирири, псиқәана!

1947, Акәа

ДЫРМИТ ГӘЛИА ИАХЬ

Ирутеит аңсуаа агәырғашә,
Инагзаны иухәеит уґахәы,
Ерцахә шла хызґо асы акәушәа,
Изышза ишлоуп ухахәы.

Зны-зынла аґаруаа уґахәаччо,
Уаннеиуа ажәа ҳәауа,
Ишґеипшшу хыхътәи ихалаччо
Акәатәи амра ашәахәа.

Уашәақәа икьато цәымзазам,
Уашәақәа мроуп, ипґауа!
Апоед дызражәуа мчыказам,
Шәышықәса царгьы иґакәкәа!

Дырмит, иума агәабзиара,
Ғапхәа ушгылоу уцала!
Изчапаз абасгьы абзиара,
Ишґыц иґлааит укалам!

1948

АЧАИҒЫХЦӘА РАШӘА

Ажәсан иатцәа иадубало,
Ашьха дукәа еидеырбало,
Имґыхазац, ацәа иалоуп.
Ашьхакацкац урт ирхалан,
Ирзамхәазац ашәа еинаала.

Ускан хчаирта иатцәара,
Иарґыхахьеит хашәа хаара.
Ашәа азаххәоит хайцынхара,
Харт ихазтаз абзанхара.

Баша уасуеит, уара апшалас,
Уа иуххәыцуам абґыи ґәалаз,
Ашьыжь хґәырґо хәхынхылаз
Аиатцәара еицынчылаз
Иазыцшымзи хә хнапы лас.

Арцыс бзиахә, абла еиқәара,
Лассы-лассы ариабжьарак
Уазызырґлоит хашәа хаара,
Хашәа бзиоуп, уи иахарам,
Дубаларцоуп улашара!

1955

АХЪЗЫРТӘРА

А ч к ә ы н

Иҗалазеи, нас, иараби,
Бзиа сбымбазои?
Имабкузеи җьоук рысаби,
Уаҗа бгәы мбылзои?

А з г а б

Ааңын каңхоит иргәырҗаган,
Ажәтдар шәахәауеит.
Уара хқыта ушьапы алуган,
Уаҗагь уҗамбеит.

А ч к ә ы н

Иҗалозар, абринахыс
Сыбмырҗьан, Адқьа.
Азыхь хәыҗы ахы ытңнамхыц,
Изыжәша, макьа.

А з г а б

Ақалақьаҗ кыр уалоушәа,
Уасуеит абадақь.
Умашьынажә уарчануашәа,
Җанаргоит афақь.

А ч к ә ы н

Саншьа дуи сашьеихаби
Матҗурала игәғәоуп.
Ишпасхәари, урт рысаби
Ибҗагь кыр игәғәоуп.

А з г а б

Уан затә лцъамшқәа акакала
Уфатә иазурхеит,
Есымчыбжъа еидарала
Уахан иугаеит.

А х о р

Цкәынак иабду иеагала
Дшыгехәауаз аабеит.
Абри иахъзу афатәала –
Арцыс, умѡахкьеит.

А з г а б

Амхы еиужьраф ҳахьеидгыло,
Уааи, ҳаицынхап!
Нас илоутцаз антоугало,
Исхәалак уахап!

1956

СЫЦШАЛАС

О, сыцшалас, са исызгәыку,
Аанҗасрада амҗа иҗәу,
Иумҗатәны Аҗсны уныдгыл,
Сахәшья хәычы дгәйдкыл-дхыдкыл,
– Башьазатә деибгоуп! – сызхәа,
– Ихәра шәартам, даауеит! – сызхәа.

О, аҗшалас, о, аҗшалас,
Атцыхәтәантәи сашәа уалаз!
Унлыхәачча сан ахцәышла,
Дымтәыгуалааит уи лабжышла!
О, ихьантәми ан лгәырҗа,
– Бычкәын деибгоуп, даауеит! – сызхәа.

О, сыцшалас, сухәоит, насгьы,
Саб ицәумзан сыштахазгьы:
– Хәҗсадгьыл ду амҗа анакыз,
Дықәпон уҗкәын, дықәпон азәыс,
Шәартәк ныжьны дымцеит зымҗа,
Уимырҗхашьеит! – абриак сызхәа.

1958

* * *

Уңсы тазар, Қышыуард² хәашабга,
Ушәкәы саңхьо, суаңәажәо сгылоуп,
Самсон даҳцәызфаз уафеит «абга»,
Цьаҳаным итарблит иаргы.
Ушәкәы саңхьо, суаңәажәо сгылоуп,
Сылабжышқәа сзамға рбылуеит.
Унаңәкьар дуқәа сыбла ихгылоуп,
«Гәырр-гәақь!» – убжыы саҳауеит.
Уашәа ссирқәа, макьа инапшыраз,
Ғырхәала узыпхьалоз, убарт,
Ҳаңсуа жәфан ағы ижәтцыхарц иҕаз,
Уртгыы зшыыз дарбану, Қышыуард?

Апрель 24, 1958
Ақәа

---

² Леонти Лабахәуа данғаз Қышыуард хәа иархәон – Автор.

АҘЫ, УҖЕИЫБЫТ!

АҘы, уҖеиыбыт, сажәеинраала,
Астол уқәымхан абра.
Уца, усқыртц уара ухала,
Шьяҕак суцнаськом сара!

Нас, усқыртц, усыдымхалан,
Ан крызғалтцо ахәыч иеипш,
Скалт утәыуо уахьнымхалан,
Уца! Игәт уара уҗеипш!

Ацсы ухастеит, сыцсы иалхны,
Абла устеит итцару.
Удәықәламтаз нас уаахьахәны,
Са сыбжоуп хәа узхәару?!

Уеикәсыршәеит убас бызшәала,
Цьаргы тырцьман дутахзам.
Унха, унтцы уара ухала,
Умҕа кьякьоуп, иацәшәатәзам!

Уцоит, аха нас ухьагәгәа,
Хьзыда-цәада уаахынхәыр,
Уара узыхәа уаха иамтуа,
Иалшом агәашә асмыркыр!

Иуасхәахьеит, сажәеинраала,
Уара иазу нас хасаб.
Забцьар кажьны маза ибналаз –
Дидикыларц залшом иаб!

Азин умам а'ыпцхьакра,
Иахьа сиит х'эоу? Уи мамоу,
Аж'еинраала иамам ақ'эра,
Ап'ет иоуп ақ'эра змоу!

1959

* * *

Члоу ақыта, Лаганиахә,
Схәыҗра гарас иамазас,
Саныфеидас – сыдгыл бзиахә,
Сашәа хаара ахьалагаз.

Ушьтоуп сапхьа учарыхәза,
Амза тәуп ишашаза.
Сыфеуеит, схәыцуеит са слахьыхза,
Иартуп спенцьыр кьакьаза.

Имхәа-мырза рыхкәа еидкылан,
Ерцахә назлоу сышьхақәа,
Спенцьыр ахышә илагылан,
Иаасықәыркит рыбақәа.

Иаасықәыркит, уаха имхьахәит,
Са сгәы итацшуеит атцанза.
Усгы рхәошәа слымха итафит
Урт сышьхақәа цагьаза:

– Уажәа ґызар, ус игьума,
Харфаш трысқәа ракара?!
Уажәа цқьазар, ус ицқьоума,
Хзыхь казказқәа ракара?!

Уажәа ахшыфтак харакума,
Ерцахә ақәцә еипш ахара?!
Хашьха рашәа абжы ахума,
Хашьха рашәа гәыцьбара!

1959

АХАХӘ ХӘЫЧЫ, ИСУТАЗ ЗНЫ

Каисын Кәлиев иахь

Иаацәырган снахәацшит сара,
Ахахә хәыч, исутаз зны.
Гәаларшәага шьаноуп иара,
Хьушәа исымоуп итәахны!

Сахьак лакәтдас сацхьа иааимкьейт:
Ахахә хәыч снапы ианшәаны
Инакашәан, уатдәкьа ишьахеит,
Ельбрус аткыс еиханы.

Ақәцәа иқәхаит анакә еиқәыцә,
Цәка Бақсан еилашуейт.
Цкьа сыцшын: сымариаша, нырцә,
Абгаб зызымкуа илацшуейт!

Арахь, лбаакә ацшахәа шьтоуп,
Ацсаса ануп еицрыхәхәа.
Хара-хара аонқәа аґацсоуп,
Рыләатцә цоит еитцыхәхәа!

Аләатцә! Аләатцә! Аффы хааза,
Ацшалас иаман иаауейт!
Ашьхақәа рыгәта иххаза,
Илич илампа лашауейт!

Ғыуаф хатцакгы дцоит дкәалаауа,
Ацша иалоуп ихтырца,
Сфыза ида егьырт зегь збауа,
Иара дабакоу, даба?!

Анахь, ақытахь, цкъа снацшын,
Игәастеит ажәлар еилакъ,
Иажәеинраала дацхьоит Кайсын,
Рнапқәаггы еиныркъоит – агәақь!

Ахахә хахәуп хәала уара,
Ахахәггы цәажәоит еикәыршәа,
Аиҟызара а́кынтә сыхиоуп сара,
Истдарц ахахәтцәкья абызшәа!

1959

АЗЫН ШЫЖЫМТАН

Спенцъыр снахеит шыжымтан,
Унан! Сгәыргъеит даараза:
Ашта, абахча, абна хван
Сыла икәашкакараза.

Дук мыртдыкәа сыццакуа,
Адәы сныкәлеит сееилахәан.
Ахәырд-хәырдхәа асы пуа -
Сышыта аныстоит сеилахан.

Зны саатгылоит, сыфәуеит ма,
Сытдоуп нак абахчара.
Ашәыб иархәеит атама,
Ашәыр анфаз акара!

Абия акәзар, итарын,
Амахә асы иласуеит.
Ардәынакгы напырын,
Нак абардра илазуеит.

Ифәкәфәкәеит иара нтәа,
Абна ыгәра илатәан.
Амахә снахеит азынтәа,
Ашәыб цоит икыдхәашан!

Ашәыртлақәа насыршәшәарц,
Цъара ицымтәарц амахәта,
Ашәыб хванта сырхәашарц,
Са снафәлеит амарда!

Ускан апстхәа неилыфрын,
Ипхейт амра шашаза,
Уи цхыраафны исзыпшын,
Сыццакызаап башаза!..

Абыччықхәа ашәыб цоит,
Рыгедыриашоит амахәқәа,
Ацәыкәбарқәа кәалкәацьоит,
Иблахкыгоуп ашьхақәа!

1959

* * *

Убла атцәыршы такызар иумбо,
Атцых лашә еймахан ианлашыцо,
Арфаш трыскәа хытцны ицәкәырцо,
Азыблара шытыхны ианцо,

Иара убаскан сылацәа хфаны,
Сналаларгы Чдоу зынзатцәык,
Изалшома цъара сахъаны,
Са сзы ишәартам цхатцәырык.

Ихышхытцәан илеиузааит Дәаб,
Агәгәахәа атәыла рыбганы,
Уа ихчылаз азшәах-ақәадаб
Саларуеит сышыта антцаны.

Ацстхәа салахәып снапы фаргзаны,
Салахалап Када ахәада,
Уантәи Цанафка сфаскъаны,
Сылтацшып агарахь, лада.

Ацша натцасуа сыхтырца ачыхә,
Скәымжәы ацшықәа хьартцәан иаанкыл,
Скаууа снықәцалап арха Жаныхә,
Анкъа дахьыркыз Абыस्कьыл.

Шықәсык сныкәозаргь, иагхом сшьамхы,
Гәырғара мтцәыжәфәууп сырф сызго.
Абан абахча, абан амхы,
Ачаирта иатцәара газго!..

Иҗазааит ҡытан зегь иреитцоу,
Азбахәгы рмахацзааит хара,
Ауафы дахьиз аҗара ипшзоу
Иҗоума дгьыл җатцак җьара!

1959

АНАЦӘКЪАРАҚӘА

Иҕоуп ус анацәкъарақәа,
Икәац-кәацза, икәыр-кәырза,
Аха шъардоуп ылшарақәа,
Зынгы иршоит улахьынтца.

Ачамгәыр рахәыц иахьысратәы,
Урт ашьшьыхәа иаалакәыр,
Ацсы дықәзар даргыларатәы,
Идырцәажәоит ачамгәыр.

Ускан ацхыз са салоушәа,
Абжы хаара сәанахәоит.
Мҕы чамгәырзам, са сгәы акәушәа,
Сгәы арахәыцқәа зегь шәахәоит.

Ех, урт избо анацәкъарақәа,
Аеропланқәа шытууа изго,
Шъарда ирацәоуп ылшарақәа,
Аха срымоуп сгәы сарго.

Ииашоуп, ирбоит са сахатыр,
Аха исхьысуам, исыцәшәоит,
Схахәы шкәакәа рыҕеналаркыр,
Асакны еипш иблыр хәа ишәоит!

1960

ИТАБУП, АДЫД!

Санышъталоз, азаза хыхәхәылан
Амшын иатцәа. Ажәџан еилшәан.
Саныцәа, цтақәак еибарс иаахылан,
Амацәысгы атцх еиџнажәан,

Атдықхәа ихысит исцәыхарамкәа,
Сцәырхәит! Ишцассирыз сыцхыз!
Сацхәа дгыламзи уи кофта шкәакәа,
«О, бара!» – зыцшаара сағыз.

Хәнеикәшәаз аены еицш дгылан дшамшамуа,
Ишызбац лкофта шкәакәа лшәын.
Ак салхәарц дашьтан лгәы иауа-иамуа,
Избеит, схахә зыш лылацш ахьшәын.

Дсымбеит сызхара, о, адыд, адыд!
Сышцоушы, сыгәнаха зықәшәаз.
Аха, ганкалагь, итабуп, адыд,
«Ушцашлеи!» – лзымхәакәа дахьцаз.

1960

* * *

Иауит ақәа кыдтәан,
Аҟарқәа кашит.
Ус апта жәпа нкылтәан,
Тәаҟа амра лацшит.

Пхәызбак амҟа дықәлан
Днеиуан дыццакуа,
Лыхцәы баазыжжыран,
Иахьыкәкәон ақәа.

Лыбла атышамшамра
Иахаггы итыцхо,
Уи дрыцхашьан амра,
Ицоит илхацхо!

«Амҟа бықәуп, амҟа,
Барбаазоит ақәа,
Быхцәы аларбала», – хәа,
Иаршәуеит ашәахәа.

1960

* * *

Цэыцак азна афы
Дашьлоит ауафы.

Уажэакэа еилацсо,
Улацэа еиқэыцсо,

Уакэушэа агаза,
Ғымт, укэызгаза,

Астол уахатэоуп –
Ари цхашьароуп!

Афы акэзар, афы
Итэйтэеит анхафы.

Уи игэы разуп,
Асас дизыцшуп.

Изтэйтэоз хацшьан,
Асаркэа еипш ицкъан.

ИҒацоуп, ицьбароуп!
Шьха зыхьтцас ицкъоуп.

Амра ца иаршэыз,
Адгьыл иарцэыцэыз

Иалхуп ажьымжэа,
Иара уигь еилыкэшэа...

Афы знахауаз
Лыблақәа зымбаз,

Са сакәым, уцшыз,
Уи иоуп аф иашьыз!..

1960

ЦАТЦЕИҚӘАТЦӘА ҚӘАЧАЛА

(Ахьзыртәра)

А х о р

Аканч лызтәан Кәакәала,
Абгы ғылхырц праҳәала,

Ашта дтытцуан, ахәала
Уи даалпылеит Қәачала.

К ә а к ә а л а

Унан, Қәача-Қәачала,
Ас уабаказ ахәала?

Иудыруазшәа хатала,
Са сшеилахаз иахьала!

Қ ә а ч а л а

Сымыш Кәакәа-Кәакәала,
Адәы сықәуп гәырәала,

Баньсымбо хатала,
Сымыш лашом шәахәала!

А х о р

Ох, Кәакәа-Кәакәала,
Ибдыруандаз, Қәачала

Гәтыхак имоуп ихала,
Ибеихәарцы хатала!

К ə а к ə л а
Ех, Қəача-Қəачала,
Еиҫа Қəача-Қəачала,

Аха сымам иахьала,
Абғыы ҕысхроуп прахəала!

Қ ə а ч а л а
Бышьҕахьҕа бца, Кəакəала,
Амжəа сықəлап захəала.

Амахə касҕар еихала,
Уахь иназгап еидхəала.

Бара бтəаны, Кəакəала,
Абғыы ҕыхла прахəала!

А х о р
Дцеит аҫныҕа Кəакəала,
Амжəа дықəлеит Қəачала.

Дыцшуп, дыцшуп Кəакəала,
Аха дыҕам Қəачала!

Далҕьазарғыы хакəыла,
Дтаһазарғыы машəырла...

Ғытуа ддəықəлоит Кəакəала:
«Қəача-Қəача, с-Қəачала!»

Дихəапшызар Кəакəала,
Илбац иакəзам Қəачала!

Хыхь даныхəноз захəала,
Цаҕа барфын Қəачала,

Уи данкаџоз захәала,
Цатца еикәатцәа Қәачала!

К ә а к ә л а
Унан, уара Қәачала,
Избац уакәзам хатала!

Атцла уқәлеит захәала,
Махәык уамысит еихала!

Амжәа иғалаз какалла
Удатца ушәуазаап, Қәачала!

А х о р
Удатца цшза, Қәачала,
Зык иамызәзәо аамтала,

Замџак амшәуа, Қәачала,
Ацштәы мцауа тариала!..

К ә а к ә л а
Ишеикәатцәоу иахьала,
Ус инхозар, Қәачала,

Зегь иреигьасшьо хатала
Уара уакәхоит, Қәачала!

1960

* * *

Раџхъаза сылаџџа аныхтыз,
Шьхоуп еилаарцыр сылаџш иаџылаз,
Раџхъаза сылаџџа аныхтыз,
Мшынзуп игазго сызхыџшылаз.

Сахъгараз ашоура санагы,
Мшынзуп сызларкџабаз сгархны.
Ахш еиџш изырхџыхџыз сџырџы
Рџашуп, абахџ иатџфыруз зшџахны!

Агарашџа еиџш сарџџон стахџхџа
Агџрымбжы, амшын ду иахылтџуаз!
Сахъгараз, жџџан ахь икахџхџа,
Ашьхаџџа сырџаџшьон џарултџас!

Гџыкала сышџзыџоуп геи-шьхеи,
Атџџа еиџш наџ-ааџ сгџы еиџысшарыма?!
џ-анаџџак ираазаз атџеи,
Руазџк далкааны дизеиџшьарыма?

1960

АХРА ИАЛИААЗ

Ажәџан иатцәа иалакнаха,
Ус иакушәа цъара мчык,
Храк агәафы, амахә раха,
Иафәгылоуп тдла хәычык!

Ишцафәиааи ахахә кәамца?
Иназгазеи уаҕа абри?
Зытра зхауаз ашьха уарба
Иафытцшәазар ҕамлари?

Зеггы ицъаршьоит уи злагылоу,
Ахахә дацла еиҕәырчцо,
Иаха-иаха иртцауло
Иалнацәцәауеит уи злачо!

Ашьанцара, ахахә тдәыцара,
Алџа еипш апта анафачу,
Уи атдла хәыч амацара
Қәцароуп, хыхьчароуп изџу!

Ацша анкылҕьо уа шьхатәыла,
Наанытә ацъқәа анхыжәжәо,
Уи аеахьчоит ахәатыхла,
Ахра аеадкыл, агәы мшәо!

Ацса ҳарак гәыдымзала
Итцфыр ашәыб ианаго,
Иҕоуп атдла, ишыҕац ала,
Амчи алшареи рыгәра го!

Иазтаатәума уи злабгамлаз,
Ма изламгьежъыз аблахатц?!
Ахра агәы амоуп ахра иалиааз,
Ахра иаласоуп адац!

1960

* * *

Ацша анасуаз, амахә хыжәжәо,
Ма иантцаауаз адгьыл еиѿжәо,
Ма амра цаҳәцаҳә ианканаршуаз,
Аматцә хьашьшьын ианканзауаз,

Атцла царцар, тынч зызхауаз,
Кәалзыс иашәыз, изыхчауаз,
Иахьа-уаха иаабжьамырха,
Атцла цәа акәын, хацәнымырха!

Ус аапын лашо ианкапха,
Атцлашьап гәылтәаан ианазха,
Нак икацсеит ацәа мыцхәхан,
Аха уи иазтода гәыбған!

Дунеи иззыкәыз, апсы зызтаз,
Атцла аҭапхьа иара иахәтаз
Акакала зегь нанагзеит,
Абарт рышьтахь иара кацсеит!

1960

АЦХЫН

Ацхын! Амра лауркэын,
Иаарыкэуршит ашьха кэашкэа.
Урт ашоурацэгъа иакын,
Азы иартейт рыхтырцашкэа.

Ус игылоуп рыхкэа хтны,
Иахаеырбо стэыла гэакъа.
Урт анцшылоит илакэны
Амшын казказ, амшын саркъа.

Аха асаркъа иднарбом
Азын иархаз ахахэ зышра.
Рыкэра шдуззоу агэра ргом,
Акоуп ирбо – рыцкэын шэтышра!

Уи азоума, нас, даргъы,
Ацхын, уара унаскэаанза,
Хкаарашьтын абгъыц нығешэаанза,
Уахатыраз хылца рхамтца
Узынаскъарго есқынгы!

1960

АЕЫУАФ ХАТЦА ДШЬАЦӘХНЫСЛАР КАЛОМ

Ўыла сныкәон, ашьхақәа срыбжъан,
Сымѡа азахәа рқяқя еипш еикәыршан.

Зны сышнеиуаз, ахахә иахкьашан,
Сөы шыацәхныслеит. Ахахә аақәацан,

Нак иқәпақәсуа инталеит ағьал,
Акеѡхәа иасит ахахә асаркьал.

Абахәқәа, игылаз ацта рхашьшы,
Ирныѡуан иалшәаз ахахә абжы:

– Иууазеи, амѡа кьакьа ушаныз,
Ишпашьяцәхныслеи узықәтәоу аеыз!

Аға дтцысыхыр, шәартак калар,
Адгьыл ианшылар амца, атакар,

Уфыртынха, уеыз кәалаауа,
Бахәла мацара уахь уанцауа,

Аға уигәйдларц, амитә зызбаз,
Машәыршәа уаашьяцәхныслар абас!

Абахә такнаха уалкьоит хагәха,
Умариа дақәшәашт усқан аға!

Аға дықанатц, шәартак наскьом,
Аеыуаф хатца дшьяцәхныслар калом!

– Усоуп! – җаанатит шьхак наскъаза,
Ахапыц кәашкәа збеит ицкәаза!

Сыварахь, сышытахь, нак сладахьы,
Рыбжы еимдырфит ашьхақәа зегъы:

– Аға дыканатц, шәартак наскьом,
Аеыуаф хатца дшьацәхныслар калом!

Атынч мѡа уқәыз, аха угәуеаныз,
Апкәрахәа инеилааит уара уеыз!

1960

ИЗЫШЬТЫМХЫР КАЛОН...

Атакәажә дыңсит, шәышықәса иртагылаз,
Алзатә атака иахьа дыржит.
Алыгажә, ахатгәын иахагылаз,
Зегь рышьтахьынза уака дааңшит.

Дхьахәхьачон, ацара итахзамшәа,
Илаңш кыдхалон уи зымфакы,
Илеиҳәарц итахны, ицәынхазшәа,
Цшьынфажәа шықәса изымхәаз акы!

Зака гәырғара урт еицырхыргаз,
Зака мшы лаша, зака ааңынра,
Ашьхара зыш еиңш, еиқәышла игылаз
Алыгажә иакәзан издыруаз абра!

Аифызара цқьа, цшьынфажәа зхытцуаз,
Абзиабара, уи атқыс еиҳабыз,
Алыгажә ахатгәын данахытцуаз
Еидаран дрытцалт урт шеибакыз.

Игәыдыхәхәала инеигон, ишңеиуаз,
Аха изышьтымхыр калон абра,
Имата хәың, ивацало инеиуаз,
Инапы мкыкәа дцозар иара!

1960

КӨАМЖЫАК АСЫ

О, амра! Рацхьатәи сшыаҭа инаркны,
Сахьнеилак усыцуп сыгәцаракны.
Сныкәоит, ианбыкәу... Җынҗажәа шыкәса...
Зныкгы суҗамцшыц улацәа еикәыцса!

Алмҗанык ицысшәоит ура утакар,
Азиаскәа таурбоит иутаххар,
Хыбаҗтас инхоит иҗашза акәара,
Ускан зынрацәгыоуп нак даҗацъара,

Унылашәоит асымкәыл хәдацәахы,
Игәаан шыапхыцла ибгәтуеит ацшаггы.
Ус, ацтакәа неимыцкәан, уахь уанкашы,
Аеыр-еырхәа иатцатәазшәа азыршы,

Шыакартас аттахәа изытуеит асы,
Изытуеит адгыл зегь хызҗаз лассы!
Ерцахәтцәкәагы нужьуам – ажәҗан абааш,
Ирзытны иахухуеит иара ахтарцаш.

Ускан игәырҗоит ацсаатә еилаҗы,
Архақәа еинылоит, азаза кахәхәы.
Саргы сухаштуам, амра, сутахуп,
Сахьцалакгы ан леипш улацш хаа схуп!

Сацхьака уиасны уансҗацхауа,
Сышьтахь сыгага зызоит икахәхәа.
Сышьтахь ианадпытцәтәало ушәахәа,
Сыгага саҗкәоит, сымҗахь иццакуа.

Схагәта уанықәшуа амца еипш уғыны,
Сыгага әереицъны итәоит сшыапақны.
Акызатцәык улшом, амраш, уара!
Иудыруеит сымџа шынаскьо хара.

Нас, иқалазеи? Суазтцаауеит уеизгы,
Иузырзытуамеи шыыбжъон агәазгы,
Сара схы иқәнауз кәамкыак асы...
Ласхак иақароу, кәамкыак асы!

1960

* * *

Сыцсы цэгъахеит ожә саазкәылаз,
Сгәәкүеит, ажәәкәа сызхом.
Дара ажәәкәагъ, зышьта схылаз,
Пыхъа еипш даарак сыгәра ргом!

Ауасхыр еипш цәәхәак шытастеит,
Изулакгы шыжънатцы,
Ус ажәак ацәара гәастеит,
Атуан ахтә ицшын хлантцы!

Сназытрысит сара ишсымчыз,
Аха исмоуит лахьынтас.
Ататын ләа, сапхъа икәчыз,
Иналашәкәа ицеит цсатас!

«Са сзеицәада!» – слымха итафит,
Ажәак кылкьеит ахәда тхәа,
Иахьызгалак аеартцәахәит,
Ианымаалеит ацәахәа!

Ацха назго ашьхыц шишьтоу,
Иара самоуп сыхтакны.
Сажәеинраала, сапхъа ишьтоу,
Иалахсыркәшарц атахны.

Уи алгамта «за» хәа интцәозар,
Сара истахуп «да» хәа интцәарц.
Нас ухатдоуп иукәуцозар –
Икам шыафак шытахька ицарц!

Алулага еипш иара ҕаацсуп,
Уаха налам, иаапсахьеит,
Баагы-цсгы рфымта иацуп,
Ауаа рхапыц аҕахьеит!

Ажәак сзааит саҕахызшәа,
Егысыргылт, амаршәа куа,
Аха апшатлакә рыласызшәа,
Зныказ иацҕьеит сцәахәақәа.

Ажәак шытыцоит шынтцакынтца,
Егы цыгәхыршәт канатцоит.
Даеа ажәак астал апынтца
Икәтәан урт зегь цханатцоит!

Иаасыкәпапоит ажәа мцарскәа,
Сеимдырххоит ачыцмаса.
Рыуа-рдыхә егыкказамкәа
Насгы рҕартцоит афаса!

Са исыздырам ҳаинызраало,
Ас ихәартам, ухатцкы,
Уалс иудуп, сажәеинраала,
Ғаиныршәатәуп, уҕазкы!

1960

* * *

Амра сынцәылеит, хьҭакы сакызшәа,
Сықәнакит амра, маҭ-маҭ илаҕәызшәа,
Сныҭеҭынғылт арҭаш, ашьаҭра наҭхьахәа,
Арҭаш еихәлаччон, ицәажәон ахьхьахәа.
Қаруаш ҳасабын азы аҭаҕ ахахәқәа,
Шьаҭын уархалҭас ихызҭоз аҭаҭқәа.
Сеимаақәа сышьысхит, сеиқәа ҭаркәакәан,
Сынҭалеит азиас анс-арсҕы мхәазакәа,
Ацәқәырҭа хьшәашәа иарыхьит сшьаргәацәқәа,
Сааҭсара ҭазыҭит, нырцә сымназацкәа,
Нырцәка саныр ауп ацха шхыз анызба,
Ацха сымбеит хәа, исымам анызба!

1960

АЛЫҚЫСАНДР ЧАЧБА ИЗКУ АХӘЫЦРА

1960 шықаса рзы Аңсны Иреихазоу Асовет Апрези-
диум ахызала Ақәа иааит, ахәаанырцә зыңсҭазаара
зхызгоз аңсуа сахьатыхфы ду Алықьсандр Чачба иар-
заҳал. Уи даҳәон иңсадгьыл Аңсныка дызлахынхәышаз
азин. Сара усқан Иреихазоу Асовет Апрезидиум хан-
тәафыс саман.

Аңсны аихабыра ишьтырхыз ақәҭара амч ала,
асахьатыхфы иңха Биана Чач-ңха лаб иңсадгьыл ахь
иаагаразы амәа дықәлеит. Аха, рыцхарас иқалаз,
аңха, аб иңсҭазаара ахьихигоз днәианза идунеи иң-
саххьан. 1985 шықәсазы Алықьсандр Чачба ибаф Аңс-
ныка иааргеит. Д. И. Гәлиа дахьжу Ақәа апарк ағы
асахьатыхфгы идыртә кәлеит.

Арҭ ацәахәақәа ҭуп асахьатыхфы иңсадгьыл Аңс-
ныка ихынхәра иазкыз арзаҳал сара сызхадаз аусбар-
тахь ианааи амиқәа рзы.

Иара еицырдыруз сахьатыхфын,
Шәышықәса иатәаз сахьаркыратә хәыцфын.

Еимидон уи адунеи акәакьқәа,
Еиҳарак Европа ахтнықалақьқәа.

Акьыңхьаф дцъаршьон, ихьз-иңша шьтытцуан,
Жәпафыла ахәаңшыфцәа изымфахьтцуан.

Ашықәсқәа мцеит имфацәгьа даныжыла,
Парижнза даннеи, дықан деиқәышла.

Уи Францытэыла нхартас ишьтихит,
Икэымжэы цыфцыф аамтала ишэихит.

Зынзас иееитеит асахьатыхра,
«Сыетцэахэ кыдуп! – иман агэыгра.

* * *

Зны дахьнышьталаз ус ибахит пхызла:
Дгэырғо даакэгылахт уи Ацсынтэыла.

Дахьиз, дахьааз аз ақалақ далан,
Аңнышқәа ғыртуан, амшын ихыхәхәала.

Иибахьаз акэзам, Акәа – хьытцэцароуп,
Агаға зычо – баҳча иатцэароуп.

Хынфажәа шықәса збара дахгәакуаз,
Абар иахьышьтоу ақалақ Акәа!

Дақәшәарц изалхын уи лахьынтцала,
Франциатә сасцәақәак неихуан гағала.

Пшәымак ишиатәоу дбағьаза дгылан,
Харгьра изызуа пальмак ихагылан.

Асасцәа иафсит ицәыхарамкәа,
Рыбызшәа идыруеит: ргәы иахәеит Акәа!

* * *

Зны-зынла акы ацрыхоит игәатцга:
Алғақ иариқәатцәаз ацсуа цацха.

Еишьылкакароуп алфатцә иахылтцуа,
Уахьынтә цхьарцоуп уаф игәы зырғыцуа.

Уи аккаҳәа иазырхәо дтаҳмадоуп,
«Ахәра ашәа» ақәиҳәоит, дышкәзоу гәатоуп:

«...Зыпсадгьыл зцәызыз, уи иоуп арыцха!
Ашәа азказтәаз изхыртәоит ахтәы цха...»

Абас апсуа ду Апсны дазгәакуан,
Хәыцыртас иман иаапымтәазакәан.

* * *

Абас дшыгәырфоз, зны игәиҗанзамкәа,
Цьарантә ицыхәашәеит «Апсуа лакәкәа».

Идыруп уажәшьта уи дзыршанхалаз:
Ахьхәхәа ицәажәоит хатәы бызшәала.

Кырза ихәарехахьаз игәы дыпдыцуан,
Бжыы хаак илымҳа итахәытхәтуан.

Ианаззеи лакәын, лылапш неихылгон,
«Шышь-наани» хәа агарашәа изылхәон...

* * *

Зны шыжык уи дгәырғьатцәа дҗагылан,
Ипсы злаз исахьақәа неидкылан,

Уасиатны ифыз саламкгы нарыцтан,
Дныхәаныпхьеит! Нас Апсныка идәықәтдан:

«О, сыпсадгьыл, амра зхәшеишеиуа,
Сгәи сыпси рыцуп ссахьақәа инеиуа!

Суасиат усгы Апснынза иназароуп,
Сыпсы ахьыкоу сыбаф калароуп!»

Абас уи аңсуа ду Аңсны дазгәаҕуан,
Хәыңырҕас иман иааңымтәазакәан.

1960, Аҕаа

САРА СРЕСПУБЛИКА

Цабыргуп иухээз, Ацсны хэычуп,
Атцыхэа убоит аханы угылар.
Мацэа тыпк еипш ахсаала иануп,
Ус иахьанзамгы калоит иуцылар.

Аха икьафума Ацсны атоурых?
Шьамфан иалцшуеит ажэытэра цэула.
Стэыла ахақөитраз, рабцъарқэа шытых,
Закаф неихьада хаха, гэышцыла?!

Цфа змам архэцэа Ацсныка имаахьей,
Хэатыхла иажэлон шьхала, гафала.
Иарбан мцацшыу избылзэз Трахьей?
Иарбан дгылфатцоу икэабам шьала?

Закаф ртиида афаца рфатцаны?
Закаф агада хынтэ амхацъырра?
Ашьоура мцахэыцэа иахкьаны,
Иқэзааз мачым ажэла еибаркыра!

Ахцэа рымчхара, стэыла иахапаз,
Дгыл иннакыломызт сыпсан идэықэлэр,
Жэлэр рыпхзаша, имшынны икатэаз,
Иарзысар алшон ағба ду нхылар!

Ацсуа ичеицъыка мап хзацэкру?
Игэы тырхаха дицылон исас.
Шьяфала, версла зэыр изшэару,
Ахатыр бзиахэ ажэлэр иапыртэз?

Цқьа изылашом хазхәару хара,
Ианвар аз акәзааит, амра капхара?
Мац изфыдоума, стцаауеит сара,
Агаға ахауа, амшын иатцәара?!

Изхәада, Ерцахә цқьа ихаракым?
Зыхьла имацьаноушәа хашьхақәа рымтца?
Хпатырқал ъежьқәа җеила ихьзыркым?
Ипшзамшәа, иршанхагамшәа Ритца?

Сара сrespублика иахьзуп Ацсны,
Иссирзами иара ахьз зегь рыла?!
Уи ажәа уахәацш хәта-хәтала ишаны,
Иуанахәоит: «Ацсы зну атәыла!»

1961

* * *

Ант ашьхақәа еидеырбало,
Избац роума? Цқъа снацшын,
Ишцассиру, ишпеинаало,
Қәаршаџтцас ашәацшь рыхъшын!

Ишпеилахәоу, сасра ицошәа,
Ркәымжәы, ркаба, рыхтарца...
Ақәа икылсырц ргәы итоушәа,
Ханацыло Март цшьба!

1961

АМҘА СЫҚӘУП

АмҘа сықәуп, сықәуп, сықәуп,
Бзантцы исықәым аапсарак.
Сишь, закәызеи? Нас иабыкәу?
Акәукәу хәыч: кәукәу, кәукәу!
Сеитапылеит аапынрак!

Абахә кнаҳа сымҘа аҕысуеит,
Апста тахьра сышьта тгоуп.
Ма жәҘангәыла сышьта сырзуеит,
Амшын еилаш агәы шытытцуеит,
Уахь иналга сышьта гоуп!

Сахьынгәарло мҘа хьантараз,
Ибнаршәыраз имитәны,
Иладараз, ма иҘадараз,
Зегьакоуп, ацәылашараз
Снеиуеит, снеиуеит сытҕканы.

Мрагылара, мраташәара,
Зегь еимыздон еипш, абар,
Са сазааит хшыҕеилкаарак:
Икамлозаап дгьыл назарак –
Саапшны сқыта хәыч сымбартә!

АмҘа сықәуп, сықәуп, сықәуп,
Бзантцы исықәым аапсарак.
Сишь, закәызеи? Нас иабыкәу?
Акәукәу хәыч – кәукәу, кәукәу!
Сеитапылеит аапынрак!

1961

* * *

Чмазара цэгъак сылаѐит,
Сахымаара сашьтырцы.
Цъаханым гѐашѐ снылацшит,
Егъсыгымкѐа сталарцы.

Бзиабарак сгѐанатѐит,
Сыжѐѐа нтарс, исылатѐан.
Сыдгъыл, сыбнеи сгѐаратѐи –
Зегъ аргылт иеыхацѐан.

Апсра ꙗдыць дѐылнацѐит,
Ашьапхыцкъа сылыжѐжѐан,
Дунеи ꙗꙗкъа сықѐнатѐит,
Агѐыр атѐа скылыршѐан!

Апсра еитѐа счычоума?!
Расацынгъы самтѐаршѐыз,
Акыр ихъран дыꙗоума
Бзиабарак иазрыжѐыз!

1961

АПСНЫ ЛАША, СЫМРАТӘЫЛА

(Ашәә)

Апсны лаша, сымратәыла,
Ашәә узысхәоит гәыргъа бжыла,
Абра иааиз җенак мацара,
Бзантцы ихаштуам уңшзара!
Уга, ушьха, убаҳчара
Иаздырхауеит апстазаара!

Баҳча зөыдан уҗазами,
Хапсадгъыл ду уаласами,
Сгәазырхага, сылашара,
Уара иустоит сымч-сылшара!
Уга, ушьха, убаҳчара
Иаздырхауеит апстазаара!

Пхьаҗа сымфахь сгәы зырхатцо,
Сыпстазаара хаарас иатцоу,
Уңшаауазаргь цөымзаркыла,
Уеипш абаҗоу даҗа тәылак!
Уга, ушьха, убаҳчара
Иаздырхауеит апстазаара!

1961

* * *

Угәы иташыз ажәа,
Атабырг иахшаз,
Уахан угәы иалжәа,
Ухыс, иара хәаз!

Цытрак тдыр, ихьшәашәар,
Иткъом уи зынза,
Нас, еибамго абцъар
Наргом иркәынца!

1961

* * *

Итырцэажэо аиѡхаа цѡула,
Иац арѡаш ахыцоз ицкѡза
Сынхыкѡгылт, асаба аныѡѡыла,
Азыршьтра тацѡын икказа.

Арѡаш иахѡлабгеит адгъыл цсымтѡра,
Абахѡ ду иаѣыкѡкѡом апхзы.
Итацѡит ихыжжуаз азыршьтра,
Успуазаргъ иааг – цѡыкѡбарк азы.

Икѡашза, абаѡ хтызшѡа инагоуп,
Зны арѡаш еихѡлаччо излацоз.
Абахѡ дукѡа ѣахауп, идагѡоуп,
Итабеит урт рыбызшѡа зхѡоз!

Исгѡалашѡоит... дшыкѡыз итѡымта,
Поет ссирк иаалыркъан дтахеит.
Уи дзыдтѡалаз истол, иѡырта
Еикѡыхышѡашѡа убас иаанхеит.

Дѣыхарымашъ хѡа, баша дахъныкѡиаз,
Астолаѣ акалам изыцшын.
Аценцьыр, иашѡа хаакѡа зныѡуаз,
Лашомызт, ацарда лашьтын!

Еицшыстѡуам: апоет кѡрахъымзеи
Арѡаш итабази абра.
Апоет иажѡа акгъы амышъзеит,
Рѡаштѡас днытѡабазаргъ иара!

Адгьыл ду ами арѡаш згэылтдыз,
Зышхэыс иажэит уи шейбакәу.
Апоет иашәа гәуп изхылтдыз,
Иалабоит ауаатәыѡса ргәы!

1961

АҲАРГЪ

Нанхәа аншылоит аулица,
Ибаажжыроуп ачабра.
Ахәсахычкәа ркасы акынза
Амрахәага леит сасра!

Ашәшьыракәа каршәуп Акәа,
Урт идырхышәшәоит Басла,
Харгъ мыкзакәа, мра мбазакәа
Уцартә икоуп, уцала!..

Аха пхәызбак ожәааныла
(Дахьсзымдыруа сгәы сагоит),
Ахаргъ ларкәны илхаргыла,
Акәа далан са дызбоит.

Зны гаҫала дыкәуп лымҫа,
Сылапш лышьтоуп дахьцалак,
Лшьаҫа здыруеит атыгә-тыгәхәа,
Лыгаг хныкәалоит Басла!

Амра цара амацараз
Ахаргъ налгом илхакны,
Итцахылҫоит уи лыпшзара,
Цьоук аблыр хәа дацәшәаны!

Ех, уи ахаргъ агәаг сымоуп,
Истахгәышьоуп схәа назар:
Цшагъык насын, хыма-цсыма,
Илыхкәыцәааны иама ицар!

Заа издыруеит, уи даахьацшыр,
Лылацш ҕамоуп – уаха акгы.
Аха аҕамаҕа амра наҕашыр,
Имцырцыруеи иахагы!

1961

ҒЫБТУАМ

Ғыбтуам... Икалазеи? Бөымтра
Апырқыға амца снаркит.
Иакөйтцит амшын ашыкыра,
Хәычы-хәыч амра лакөит.

Хаипыртцуеит минутқәак рыла,
Нак аиха гәашә ахьарту,
Ағба бталан бцоит мшынгәыла,
Саргы спыруеит, салацоит «Ту».

Цсызак ахыбжьам хабжъара,
Саатқәак ниасыр, хагәта
Иаахабжъахашт арха шара,
Азиасқәа, ачарта.

Лассы хаибабо хаздыруам,
Ажәа кәандак... са исызхоит.
Ғыбтуам... Былабжыш цырцыруам,
Уимоу, акыркыр быччоит!

1961

* * *

Изоухәо змахауа,
Изтоутәо зкылсуа.
Ажааңка

Егышухарам гәеиҗазом,
Амца қбауқбад ужәитҗоит.
Изхароутҗәкба дишьҗазам,
Димбазошәа иҗыкаитҗоит.

Ауастара ззымдыруа
Дҗозар атҗла ахьҗикара,
Атҗлақәа зегь нхытаруа,
Иалаҗоит азызара!

Зны узыхкбаз узымдырзо,
Ибла акакаҗ ытҗашәоит.
Шатарак ара изымдырзо,
Жәала ахәынҗәа уқәитәоит.

«Ғада лымха» налатҗан,
Ибжбы табаа ргәафаны,
Уи «дааулҗоит» ирласҗан,
Азы мызәзәа уатаны.

Итәақәаз андәықәлалак,
Уара нас уаанкыланы,
Уитахушәа гәыкала,
Дыччо уаҗхба дгыланы:

– Мшәан, сыхәмаруеит акәымзар,
Исхәаз татцәкьоу цьушьома?
Ант зыршәаша расымхәар,
Акы иабжъарц икоума?

Узгылоузеи, уааишь уара,
Уагәзишь сзамәа татара,
Нагзара ақәыз ҳаиуара,
Уаала аоныка акрыфара!..

Ужәәа инапы нкылданы,
Ддәықәлоит дґапхаґаччауа,
Дыштаташьу цәырганы
Дбацуеит, дыґхырцәажәауа.

Цқәа дудырзар – дцьоушьазом,
Икам игра иахәаша,
Ихы шейқәшәам ґашьазом,
Ус дигәышьеит, ахәаша!

Абри итцгәан дґеыжәызтцаз,
Агәра наган имаздаз,
Аеадацқәа иақәтәақәаз
Дара шракәу рдыруандаз!

1961

* * *

Апоезиае акгы амчым ашықәсхытра,
Ажәйтә цәа уцәахамцагәышбар!

Азә дубан, уналышьталт: «Кофта шкәакәа»,
Узлыхъзоз цбушьахит ус цәа мбазакәа!

Аха лара дузхьамцшит знызатцәыкгы,
Лықәеутыр акәзами уи даеазныкгы?

Мап, мап, дзыхынхәуа цьумшьан, дцеит уи, дцазеит,
Ушықәс цьамыгәакәа дара ртәы кәрцеит!

Маи 21, 1961

* * *

Ахра казказ амѡа афѳиргеит,
Амѡа цоит итѡи-тѡиуа.
Ожѡ удшишь, удшишь, иаацѡырѡьейт
Машьыналаск кѡалаауа.

Ицѡрцыруа иара шнеиуаз,
Ахра агѡафѳы ианынѡас,
Ацѡа цжѡаха игѡаѡеиуаз
Еицшу цѡушьап, иахьаѡаз!

Иаѡѡтѡаз дѡытѡит, ихы еитѡыхны
Ахра днатѡаѡшит ѡада.
Нас арахь, ихылѡа ихыхны,
Аѡамѡамра ибеит лада.

Цьаханым ѡыѡ шгѡеитѡз аума,
Илаѡш зкѡдхалаз абра?
Даѡа хѡыск игѡалашѡома,
Анкьа ихигахьаз иара?

Игѡалашѡеит, даныѡкѡыназ
Иара убратѡѡкьа дшаѡахаз.
Аѡсреи азреи дшырѡагылаз,
Далѡьарѡ дшыѡказ ихы шхаз!

Закѡ мѡузеи нас даѡызга?
Иахьѡахыз уи днаѡеит!
Имѡа шиашаз агѡра анига,
Игѡы анымшѡа – цхьаѡа дѡеит!

1964

Д.И. ГƏЛИА ИБАКА АЦХБА

Ипыххаасан ахра еилатəахра,
Атхарцəхəа даакəтəеит Дырмит.
«Деыжəтцит, имшəх, дад, Сасрыкəа иагəра!» –
Ихəозшəа харт днахзыцшит.

Аеттə шеишеи ажəфангə ишаджəаз
Абжыи иахəзшəа дзырəит.
– Жəытə хəхəк ирбаз цсышəала ишцəажəаз
Уахəзар акəхап, Дырмит? –

– Ишцасмахац, ахара инафхьоу!
Аха ожəытцəкьа – разкуп:
Хəар иахьатəи ханбан ишацхьо,
Сишь, єеила исахарц стəхуп!

1964

* * *

Схэыцуа сгылоуп сатцэца кны:
Итабуп, жэларақ сызныхэаз,
Сацсахааит шэарт исзышэхэаз!
Тцла дук абнара агэтаны

Есаацныла иазхауеит,
Игэылтэаахьеит атцла даара.
Атцла ацэа тшэахан, иахцеит,
Уажэшьта нақ ацэа қацсароуп!

Сыжэларақзын скалар сцэаны,
Урт рызхамта сацырхаган,
Нақ скацсааит, срыкэцаны,
Дара шытытцлааит гэазырхаган!

Сыжэларақ-тцла амцан, сааигэаны,
Ианамухгы, сазқацсааит,
Ртэыгас, ужэрас скатцаны,
Ицарцаруа иазхалааит!

1964

* * *

Лѡак алачыз цѣушыап атцла,
Нтытц ибыбышза изазоит.
Ашьхытцѡ гѡырцѡ ашѡт ианацла,
Ашѡт абцѡыццѡа канацсоит.

Уахынацшлак ашѡтыш, ашѡтыш!
Ицырцыруеит ашѡахѡа.
Акьатрацѡѡа роузан иашьтышт,
Амахѡ ицѡлаз азахѡа!..

Аацын зцылаз насыц имоуп,
Зшыапы нылашѡаз ашыац.
Аха ѡынтѡгы насыц имоуп,
Уи збарым хѡа згѡы мбжъажъац!

1965

* * *

Нас мышкызны сыңсы схытцып,
Слеикәыхышәашәап – уаха акгы.
Алаҳәажәқәа реиңш испыртцып
Сыдгылтә гәәкрақәа зегы.

Аха, сымра, уааи умпшыкәа,
Сылахь икәырш ушәахәа.
Са сызхымзас сусқәа-схәысқәа
Саңхәа ииаг еицрыхәхәа!

Суҳәоит усқан: ан лыбжы хаа
Слымҳа итәрыџ «шышь, наани»!
Слымҳа итәрыџ, арџаш мчымха
Ўеихак шамам уахи-ени!

«Уаридада!» – днаргоит тацак,
Уи ашәала сгәы шышьы!
Урт инрыцтца цсыуа хатцак
Апқацахәа икамч абжы!..

1965

ЕРЦАХӘ ҒАЗҒАЗ СНАГӘЙДЦШЫЛАР

Цхыбжьон сцәырхан, санаафыха,
Изхъан амщцәгъа ахабар.
Иқыцьқыцьуа амза аңеыха
Аатцраф иарзысон афар.

Инақәыршәан аимгеимцара
Адыд тадыдуеит цъара.
Суада ионажьыз алашыцара
Иафын спенцьыраф азытра.

Пхызла избеит ус: Ерцахә гылам,
Икам ашьхақәа рыгәта!
Сгәйтқьацсытқьоуп, уаха сылам,
Ерцахә бгама, ҳагеитә?!

Хқыта рбагъқәа ирхәашазеи,
Акисихәа еикәфытуа?!
Схәыцуа сиарта сылатәамзи,
Сыцхыз ахәа еипш иртытуа.

Сгәакуеит, шанда! Амра гылар,
Избашт сышьхақәа хъзыркны.
Ерцахә ғазғаз снагәйдцшылар,
Шәынтәгъы схыцоит сыцсраны!

1965

САХЬАҚӘАК

Кәыдры хытцыр, атџақәа
Шыцәгъахо мбакәан,
Нырцә игылоуп атцлақәа
Реиқәа царкәакәан.

Ҳаимџалацәаз, шәтала ҳәа,
Ацәқәырца гәрымуеит.
Ацша иаршәыз алахәа
Абард иахууеит.

Ичитситуеит царақәак –
Ацхын иахьцәыуеит.
Аштә атцыхәан ҳәарақәак
Ранацәа ирзыџуеит.

Ашәарыцаџ имтәаз –
Афаса еимгәихәоит.
Ацаблыкьқәа ицыхәашәаз
Имака хьырхәоит.

Аеҳәа апхәа қяфуруп,
Амца шаҳәшаҳәуа.
Уаха шаанза сы хьантоуп
Афартын иаџуа!

Иғшәаз абгъыц камшәакәа
Сыжәџа ианықәшәа –
Ускан ауп асахьақәа
Сылацш анрықәшәа.

Усҗан ауп, изыззои,
Сзызо ианысха:
«Заҗантә абҗыц нықәшәози
Макъана сыжәә!»

1965

АГАГ МЫЖДА, ЦЭЫРКЪАЦЭЫРАС

Амѡа иқәу ахьта дакыр,
Умца хаахар, иабаргәузеи?
Амѡа иқәу ацәа дакыр,
Уцхыз хаахар, иабаргәузеи?

Амѡа иқәу даныхтәры,
Уаргъажәѡахар, иабаргәузеи?
Уи даннықәло ацхатәры,
Уизбагъырхар, иабаргәузеи?

Амѡа иқәу амра ихашыр,
Игаг цәыртцуеит, изхәартәузеи?
Уи дышнеиуа ажәѡан аашәшьыр,
Игаг ызуеит, измааноузеи?

Амѡа иқәу, умѡа нагзо,
Урзылаша ужәлар гәыраз!
Уеипшымхааит, амѡан уахьцо,
Агаг мыжда, цәыркъацәырас!

1965

* * *

Иахьыраазаз абицара,
Ишахәшахәуеит хәыштаарак.
Ишахәшахәуеит амцапхара,
Мроуп, нас, адгьыл аф иара!

Зқышықәсала уи апхара
Икоуп, изуам, ихатца,
Атҕеи дызгароу агара
Иадпхалонатц ижжаза!

1965

АҢЫХАЦА

Ңыхацәк, уаҕ дамыхәо рыхәара,
Ңабаак иахо икылыргеит Ңыҕс.
Уаа пагыақәоуп, иақәгыҕуеит рымчхара,
Ңыхароуп ирымазоу хшыҕс!

– Шәеы сахәадшын, Ңыҕзам, шәәкәытц, уара,
Иқәшәымтцан, шәарпхашьар калоит!
– Уи узырхәогы аадыруеит – ашыцгара!
Шәнаскьяаскья, хеыҕ амҕа ахарбоит!

Аеыҕкәа цоит, еихьымзеицымзауа,
Арха еиужь иануп ицшаха.
Уи аамтаз, хыла-шьтахыла ицауа,
Аеыуарчан неиуан ганха.

Шәыпсыма анырхәа, цьаргы ицәытцамгылт,
Аеыхацәа Ңыхара икылст.
Аеыҕ рыбжьарцалт, нак-аак иавагылт,
Авара камчыла идырдыст.

Аха ихышьарххоит, иалшом атцкәара,
Аеышьамхыц иажәжәоит ашьац.
Атцыхәа акьоит авиви, шәас, уара,
Аттахәа иканацсоит аеуац.

– Уа, нак иқәыжәга, шәызҕеу хымдырроуп,
Еицәашәтәуеит, еиҕуп шәәкәытц!
– Мап, мап, хыызтгагас икоу Ңыхароуп,
Цыхыаароуп, уара нак уахдыртц!

Ус, ишнарцоз, илкахаит иқәкъаны,
Иаакыркырын, аңсы нахшәеит,
Аеыхацәа адрухәа илҵежәцаны,
Аҵы рыма амбахь еихеит.

Аеңсы наргоит атәыңәкәа хаххала,
Аеыхацәа апхзы рҵашуп.
Руазәк датәхәхәоит: – Амбахь шәнахала,
Ахьз, аҳамта уака иахзыңшуп!

Аңсы талоит, ак ахьыз цышәымшьан...
Аңсы талоит ҳеыѿ ҳазкәыхшоу!
Ҳағоу ибааит ҳара ҳеыѿ цыхәахьчан...
Цхьагылароуп иара зызшоу!.. –

Аеыхацәа ҵыхоит, урт ақәгәыңуеит,
Ибзахоит ҳәа «шьарда зымчу!»
Аха изламхәәеуа, абри цьасшьауеит,
Аеуаң афѿы рпынтца итачу!..

1965

АЖӘА

Есымшааира ашьха скыдуп,
Афадара уалны исыдуп,
Уахь сызцозар – са сеибытоуп,
Мыц зымхәазо абцар сытоуп.

Ажәоуп уи, нас, ажәа хысгоуп,
Уи лабашьоуп, ахра ағысгоуп,
Ихәырбгыщуп, игәырдысгоуп,
Итоурыхуп, шыатамырзгоуп.

Ажәа – хытцырта катцәароуп,
Жәфәан иатцәароуп, имфәатцәароуп,
Ажәеи ашәеи еилазароуп,
Ажәа аныкам – ашәа нтцәароуп!

Ажәа – изышуа изыхәа зыхьуп,
Итцаулоуп, мшын еихсыгьуп,
Уарлаҳәыртә еипш иара чыхьуп,
Иара гәыхьуп, иара хыхьуп.

Ажәа – жәтцысуп, гәыргәафхәашоуп,
Даеазныхгы – лагырзашоуп,
Ажәа – тынчроуп, имза шашоуп,
Ажәа – ҳапхәа иҕалашоуп.

Ажәа – амалқәа зегы ирмалуп,
Зны ихарамуп, зны ихалалуп!
Зны инасыцуп, зны иацбалуп,
Зегь еизызго уи саркьалуп!

Есымшааира ашьха скыдуп,
Афадара уалны исыдуп,
Уахь сызцозар – са сеибытоуп,
Зегь иреигъу абџьар сытоуп!

1967

* * *

Угэы анбылуа, амца ацраны,
Амца угэыла дарцхаларц;
Уажэа нымхарц угэы иташэны,
Уажэа атцабырг ахэаларц;

Удгбыл гэакьяф утэымуафны
Дгбыл ахаан укамларц;
Аус узфыз, агэра ганы,
Атцла ипцырказ еипш имфарц;

Ттаххарада угэы тацэны,
Уцсыр «ус ихэтан» рымхэарц;
Зегь ангэыргьо, рыгэта уазэны
Дара аныччо умгэырфарц;

Уцсы антаху «дацсоуп» хэаны,
Уцсыр «ус ихэтан» рымхэарц;
Укахызшэа убла хфаны,
Иумбазгьы збеит умхэарц;

Уахьыржызгьы амфа аханы,
Тцла хэыцкыгьы иазхаларц;
Амфа икэу цэгьа даапсаны,
Амтцаф тынч ипсишьаларц;

Хаит, амарцья, ушьафеа неитцых,
Укфамхароуп акфыфара!
Уцстазаара иазша, иазных,
Иат, иахэхааит ауафара!

1967

АҮАЗ

Тахмадак иҗа изынижыт ауаз,
Иааркыаҗзан исархәеит уи заҗауаз:

– Адунеи зегь реиҗа ирацәоуп азы,
Аха заҗаа ашьтада иржәрацы!

Уахъанияз азыхь уафымсын, еитцых,
Амфасфы дшааиуа, акәапеи неитцых

Иара дѡаҗыхәар, иҗажәкра хнаеып,
Ицхзы илабаанза уаҗа даацшып!

Халуқәа, дад, халуқәа рыматц ула,
Уаха акы улымшаргы, азы лашьтла.

Халуқәа шьтхысааны уа илагалап,
Ахәйтцәхәа ашыла алутаф итацсалап!

Дад, ххәыштаара иагымхароуп амҗы,
Аха зи-мҗеи еибамырцәааит унапаҗы!

1967

АКӘАНТӘИ ЧЛОУНЗА

Акәантәи Члоунза
Сцарц амѡа сықәлеит.
Саатк ала сахънейшаз,
Фымш амѡа сықәхеит.

Синоп снымѡахытцын,
Ага сынтәлеит.
Уа харатәқәак цәыртцын,
Хамтак ҳайдхалеит.

Кәыдры цқъа саныруаз,
Жәытә фызак дсықәшәеит.
«Сыѡны ахыгылоу удыруаз!» –
Мчылатцәкъа дсыхеит.

Стәан фызак ишиатәаз,
О, сара агәшата,
Еицаххәеит ашамтаз,
О, раида, раида!

Тамшь шыкоу сахънықәлаз,
Дсықәшәеит таҳмадак.
Шәышықәса иртагылаз,
Дсацәажәон хамтак.

– Ушцажәи, уалтәума? –
Дсахәмаруа дгылан.
Сихәапшын, дажәума,
Сатцкыс дычкәынан.

Апша хышәашәә сҕасуа,
Снеиуан шыыбжышытахь.
Ерцахә ду ҕазҕазуан
Ашьхақәа рышытахь.

Сышлара гәамтакәа,
Схәыҕра ахыспыло,
Ҷлоунтәи Акәәка,
Сеидру, сандәықәло?
Сеидру, сандәықәло?..

1967

ҲАИ, ШЬЫРИ, СЫКАНДА...

Ҳаи, шьыри, сықанда
Анкъа еипш схәычны,
Уи аамта сыманда
Уажә снапакны.

Ҳаи, шьыри, срықәлонда
Члоутәи ахәқәа.
Сеы лаба снақәтәонда,
Скамчы ахкәауа.

Ҳаи, шьыри, сталонда
Қәмарча захъзу.
Ҳаи, зегъы ирдыруанда
Қәмарча закә зу!

Сан, цахъа еипш акәымкәа,
Слеишәа аеакхон.
Бара уахъ бнамгакәа
Стәтәқәа сырхион.

Быблақәа ирыгымхарц,
Сымәа бшацшу,
Икамшәарц былағырз,
Амца еипш ишу, –

Мәа харак сықәларым,
Бныжьны шыафак,
Иаазгоит хәа сдәықәларым
Нартәа рыхфак.

Зы хәашык сҗаларым,
Сан, бымгәырҗарац,
Атҗла җа сықәларым,
Уалкьоит бымхәарц!

Ахыцәгҗа сақәтәарым –
Уи амархәац.
Хгәылацәа ибархәарым:
«Дахыца хамбац!»

Амыҗра сылатәа
«Цыит» кастарым.
Ибуантаз сыматәа
Устәкҗа икәычрым.

Бажәуамызт сымшала,
Сан, абаскак,
Исхәарцгҗы җышәала
Сашыталон бхақ.

Хәи, шыри, сыкәнда
Анкҗа еипш схәычны.
Уи аамта сыманда
Уажә снапакны!..

* * *

Иацсам, нас, хақәызбар,
Уртқәа калом.
Дсабихоит акәымзар,
Абырг дхәычхом!

1967

АЗИАСҚӘА

– Азиасқәа, шәдагәахама,
Ма сатәамбо шәцома цас?
Ижәгәағьзыей, шәгәы хаҳәахама?!
Кыкахшыла шәан шәзааз,

Агәы шәрыгәейт Ацсынтәыла,
Иртәулан шәышьтра жәжит,
Ажыы цышәкейт цәқәырца гыла,
Абаф гыашза иаашәырцшит!..

– Шәапыцяпын ҳахәра иахәоз,
Нак иаҳхыршьаайт, уажә иаабом.
Ҳгәы цнатцәейт ахәрашәа шаххәоз,
Мап, хәырбгыцда ахәра гьом!..

1967

Уи дзымбо длашәуп, ашәеикәатцәа лшәуп,
Алағырз хышәашәа лыбла итәшәуп.
Шықәсыла дқәыцшуп, разкыла дажәуп,
Лылацшгы гәырәеикәатцәала ишәуп.

Лыбла агәы лыхцәы атқыс еикәатцәоуп,
Матцас лызқәа иқәлаккыз лыхцәоуп,
Лылахь ҳарак шәы касыла ихәацәоуп,
Дызлақоу рацәоуп, дыцшзоуп, дыцшзацәоуп.

Лгәакра хьантазаргь, лнеишьа ласуп,
Амра лхафазоит, ла лзы иразуп.
Лымфә хазуп, лыгәтыха баацсуп,
Лыгәтыха цәыргам, лгәатца итацсуп.

Дыказами, мшәан, лара уамашәак?
Лықәғыт, аха илыхәылшәом ажәак.
Ишца? Ус дыказма алушәак?
Илхәахьоушь, анацәалбеит, ашәак?

Знык ауп данылба лыцсы зылтаз,
Зныкоуп арцыс лааигәара дантәаз,
Зныкоуп ла лышка ибжы аниргаз,
Лхы-лгәы зыткәаз, лыцстазаара згаз.

Зныкоуп ианлеихәа «бзиа бызбоит!»
Зныкоуп ианиалхәа «сынасыц збоит!»
Зныкоуп афыцәагь: амзафә рбоит,
Ага цәқәырцоит, азаза кабоит!..

Зныкоуп ашышыҥа лқышә данагәзы,
Зныкоуп: лнапала илтеит азы.
Лара дгәырҥон, иара ижәуанатцы,
Җамтак антцы, даауан дихәарцы.

Дынталеит азы, дыхнатцеит азы,
Дагеит, дагеит уаҥа дмаарацы.
Избан, иҕазма ус ҕаларцы,
Лынасың има атҕахь дцарцы?

Абас агәырҕа уи данарҕа,
Адәы дықәлеит лыңшзара зегь хҕа.
Адәы дықәлеит, лгәаҕра хьанта шытҕа,
Нас ихәа, ихызәрызеи бгәырҕа?

Сыңсы цқәа бызтысхып игәаҕны!
Ибшәу сыршкәакәап сык аруны,
Бразҕы тызгап азы атҕахь сцаны,
Иамур, азы зегь зжәып сазгәыҕаны.

Адгьыл сакәшан атҕысхш сырхиап,
Азын, азын тытцындра бзаазгап,
Атҕлақәа сыршәтып, амра сырпҕап,
Бара бышҕа аразҕы мҕа сырхап...

Нас, нас акыркырҕаа быччару?
Кацқацтас быбжы хаа саҕару?
Гәырҕада, оф, гәышья бызхәару?
Блашару? Бгәы итаңсыз бзахару?

ҲАЗНУ АМЗА ИАХЪЗУП КӘЫРКӘА

Ҳазну амза иахъзуп кәыркәа,
Ҳатцанацалт атцла ашәшьыра.
Ҳаилахара усс имкыкәа,
Ҳталоит амшын кәандашьышьыра.

Ҳазну амза иахъзуп кәыркәа,
Рызбахә цәыртцит ашьха зыхькәа.
Амра цара усс имкыкәа,
Итдыршәаалашт ҳа ҳхапыцкәа.

Ҳазну амза иахъзуп кәыркәа,
Ҳарт ҳапылоит матәа кәашла.
Афазара усс имкыкәа,
Апхзы ақәнәтәоит Ерцахә ашла.

Ҳазну амза иахъзуп кәыркәа,
Зегь азеипшуп – ага, ағафә.
Амра ацара усс имкыкәа,
Ақәа леиуеит ахағахәа.

Ҳазну амза иахъзуп кәыркәа,
Ажәфәан иатцәа зыркаказуа.
Алапш кылкаа усс имкыкәа,
Ацәа кәымшәышә зыркәантазуа.

Ҳазну амза иахъзуп кәыркәа,
Афы хьшәашәа мап ацәызкда?
Кәыркәа ашоура усс имкыкәа,
Азнаашә кәчышь, апсуа быста!

1967

* * *

Акатцәара са сынхалт,
Асы кәымшәышә сышьта анхалт.

Саргазеазит ацшагъы,
Асы җеиуан шьамхахъы.

Асы хкәомызт, станасуан,
Аха сымҗахъ снаскъауан.

Сышьхәа тыц цан, убри азы
Сымҗа иқәзытуан асы.

Абас сацхраауан сара
Арҗаш хьшәашәақәа рира!

1967

БЖЫК САҤАУЕИТ

Бжык саҥауеит меихсыҥрада
Уажә саазқәылаз есқынҥы...
Асеипш ассир иақәшәахьада?
Уи зеипшыстәра збом акҥы!

Зны дыдроушәа, зны хәйтхәйтла,
Зны ҥытроушәа, бжык неитцых,
Цшаҥык цошәа адҥыл иқәлан,
Цәыуабжыушәа даеазных...

Саацын мышқәа, анкәа исхызгаз,
Сықәҥыртуазар игәыкны?
Аамтаныла ашәа исзымхәаз
Испылахзар ихынхәны?

Ма уажәакәзар ианысзааҥыз
Сҥызак иҥам иуасиат?..
Ант ашьхақәа игылоу рнаҥыс
Деибашьҥәышьон ихы мшат!

Истәыуаран исзымтәыуаз
Ракәзар лоунытә игәынқуа?
Арцу хәычы, амра ицәылаз,
Ашьтыбжә акәзар игауа?

Цъара гәнаҳак самхоухьазар,
Сышьта ихызар сызҥытуа?
Бжы ыҥазамкәа сгәы сажьазар,
Цшазар сценцдыр азыртуа?..

Бжык саҕауеит меихсыҕрада,
Уажэ саазкэылаз есқынгы...
Асеипш ассир иақәшәахьада?
Уи зеипшыстәра збом акгы!

1967

РАИДА ГЭЫШЬА СХЭОИТ...

Иҕазам бхабар,
Цьаргыгы игом быбжьи.
Ааттраҕ ацэыкэбар
Ашэа ахэоит шыжьи!

Ишызбац избоит
Ашта, агэашэ, азыхь.
Ал махэқэа зазоит,
Иатцақьуеит акэыхь!

Нтытц ишуеит ала,
Дыццакуеит еуафык,
Ддэықэлазар тыхла
Харантэ шэацыхэафык?

Иҕазам бхабар,
Сагоит агэыткыа.
Бызлацаз сахар,
Сбышьталон сыткыа!

Арбагь хэыч, ахэдыш,
Ус: «Кы-кы, кы-кы!
Уаазырфийшь, азыш!
Иуасхэоит акы!

Иуцшаауа дтэахуп
Аз нырцэан, хара...
Неигас, цхас ихуп
Ацкэынра, ағара!..»

Ацха сықалар, сшәоит,
Сышықәсқәа хьантоуп!
Раида гәышья сҳәоит,
Раида гәығыртоуп!

1968

* * *

Амацэыс еипш хэыцра кэыбчак
Убла аґацхэа иаацеицеит.
Иуызхэынчар, нак ихэынча,
Мап анакэха, иара цеит,
Ицеит, ицеит, ицазеит.

1968

* * *

Еилургарц апси абзеи,
Уи азын аума, Колизеи,

Зыкъшыла изеизуго жэлара,
Ашьаршаш илацшларц абра?

Цьоукгы гәыргьаларц, цьоук анцсуа,
Римаа ракәзарц шахатра зуа?

Иазымкуа ахыбра ду зыртәуаз,
«Ахәақәа нацхьашәк!» ацымхәрас,

Рнапеинкьабжы атуан цнахуан,
Икаҳаз тәамба дыртәахуан.

Еикәызгахьада жьи напхи,
Аха абрака хьзи-хьымзги

Ахәа цхафыр рыбжьакын,
Аиааира – зеггы ирыцкын!

Напеинкьарала нас абра,
Иацыларц зыртаххеи ацсра?

Сентябр 13, 1969
Рим

* * *

Рим амтџан џџара џеаанаџкылеит пытрак,
Атџлаџеа рытџаџа игџыгџуп кџыкџмыџдрак.
џагалантџеи амра лаџџеуеит иаџџыкџџан,
Аџалаџџ ду абџџы агџџеаџџа зџыџеан
Слымџа итџаџеуеит. Еилаџџыруеит џсаатџџаџ,
џгџартџаџом, еиџџаџџо инеиуеит аратџџаџ.

Саџџџа дџуп, аџџаџра газџоит имџынџа,
Ана-ара итџџџџџоит бааш дук аџџџа...
Изџоит, рџеидкылан иџџеуеит уаса гџартџаџ,
џарџџ гџыџкылак иман днаскџоит таџмаџаџ,
џкџынаџ дџџџмаруеит, ауасаџџа џџџеиџом,
џамџаџџаџ дналагеит, иаџџаџџа дреигџом:

«...Рим ду аџоурыџаџ уи аамџа гџаџран,
Аџџы иатџџа иџџџо, усџан џалаџџран...
Ар рџџыџа гџымџылк абраџа дџмџасит,
Азџытџра еипџ, ир ду абаагџара инасит,
Аџгџыл еиуартџуан, џџеи лаџырџи џызџон,
Усџантџеи Рим џырџыр џџаџыџџџа изыџон...»

џамџаџџаџ дџџаџџоит, аџџыџыџџџџа
дыргџылоуп,
џымт-џсымџџа арымџаџ џайдгџыџџа џгџылоуп,
Саџџынаџџуа, тџнџ иџџеуеит уаса гџартџаџ,
Аџкџын диџџџаџало днаскџоит таџмаџаџ,
џарџџк неигџоит, уаџа мџаџ аџы сџзкыр џџа,
Уаса тџџџџабџџыџ саџауеит аџырџырџџа.

Адэы, ашыац иатцэа, абду тахмада,
Ан, ахэыштаара амца, агарашэа, амата...
Урт рами иаазго атоурых аракэа,
Шэышықэсақэа ирытқақуа, рыцсы мшыазакэа...
Урт ракэзар адггылағ апшәмара змырзуа,
Ар рпызағ дымфасфуп, уи ауп сзырхэыцуа!

1969, Рим

* * *

Амшыни сареи ханеициа,
Хажқәа еилатцаны,
Агара еипш ҳарцәон Венециа,
Ҳоыцъагъ ҳартцысны.

Амшын ыцәеит, са сындәылтцит,
Иамуит, сыцәа кьалт.
Аетцәақәа шәтит, игәылтцит,
Икьуеит асаркьал.

Гандолак цоит ихыхәхәала,
Ажәоақәа тажъ-тажъ,
Ихәытхәытүеит бжымазала
Ахан мармалташь:

«Мшынла ибеиахаз аханра –
Разкы цәгъа азыцшын...
Исызташәарц сыкоуп амра,
Сахәлабгоит амшын!»

О, Венециа, аума улоуп,
Башаза умашшын!
Аказара мшын ухгылоуп,
Усгы цсра зқәым тдаазыркәрыло
Иказам амшын!

1969, Венециа

АПСУА ЦХЭЫЗБА, КОФТА ШКӘАКӘА

Флоренция жәфәан амра икыдыз
Ашәәхәала зхы-зҕы хызтыз,

Уи апхәызба дыздыррыда?
Лыхъз-лыжәла сазхәарыда?

Дзырццакуазеи, илзыпшыда?
Ма слыхъзап хәа лышьта ихыда?

Знызатцәык ауп уи данхәапшыз,
Аха лылапш аума шамчыз,

Мшын иатцәаран иштәулаз
Иаасылыжжит уа сахъгылаз;

Амацәыс еипш иара схъысит,
Апыр-пырхәа амца схъысит.

Шьаҕак уаха стып сзахымсит,
Знык азыхәа уа сардысит.

Еипырнагеит сгәыгреи сымчи.
Уи Леонардо да Винчи

И-Мадоннакәа руазә лакәзар?
Иара цхыззар, иара лакәзар?

Иалшазазеи лапшы еимкыарак.
Саргәатеиуан аенынтәарак.

Ишпацагаз лынацшышья!
Исхәеит усқан: – Бца, бцагәышья,

Исзымдыруа бара ацхәызба!
Лсахья цәыртцит ба банызба,

Наунагза сара исыцу,
Сахьцалакгы сгәы зызґыцу,

Сыцкәынрагы зыргәатеиз,
Санышлагы сзырцеицеиз,

Лара, лара, насыц шкәакәа,
Ацсуа цхәызба, кофта шкәакәа!

1969, Флоренция

ГӘЫНДА

Сара исыхъзуп Гәында,
Сара сгәы угәында,
Арңыс ашәыргәында,
Қәыцьмак уара ушьымта
Егафгы ирбарын,
Ухьызгы гарын!

1969, Акәа

* * *

Сбызгәаҕуан шықәсыла, бахыцалак
Бышыта схын, избомызт даҕа мѳак.

Сбыхьтәыуон, ҕыстуан быхьз хәаны,
Аха быҕан бшыҕац бтәымуафны.

Ахахә еипш бгәы кыакьан сара сзы,
Саапын шәтышраз иабыруан асы.

Шьаҕәаҕәан итажьыз сара сгәы.
Абар, итызыҕгәоит, сфыга зкәу

Ақьаад ианыстѳоит бара бзы,
Ишпхоу ибықәшәарцгғы стахуп лассы...

Ус сымур, уаха исымам ҕазшьа,
Сылабжышқәа ирылатѳоит ашьа,

Уи миланс исызхоит, сгәы еилашәоит,
Нас инықәтцан ҕыт-ҕыт исыжәжәоит.

Аҕытқәа нбан дыргас иҕастѳеит,
Бацхьа, нас, сысалам насыгзеит!

Ох, гәышьа, итызыҕгәаит сгәы збылуаз,
Сқәыпсычхаит, аха ацсып ацымхәрас

Иаасыхәлҕеит мцабзык еилархәны,
Сыздыпсылоз сысалам былны

Инасыхъеит, аңша цаҳәцаҳә сындо,
Саңхъа снылаңшит аңцышә ҳанто.

Гәыда, ңсыда, сыблақәа ыгга,
Итырблааз аңла еиңш, саақәхеит стыкка!

1969

* * *

Амра цхозар ишаҳәшаҳәуа,
Ажәфән цшызар ицқьаза –
Акыркырқәа башәа иаафәуа
Цқьа исаҳарц ауп, ихааза.

Амшын казказ, итцаулоу,
Аеартынчзар шыжымтан –
Быбла агәы тбаа сызхыцшыло
Сеанызбаларц ауп уашьтан.

Ашьха дукәа еивтагыла,
Рыгедыршлозар есзынра...
Баацын рыхьчоит урт гәышпыла,
Баацын – саацын, ба бәара...

Адгьыл гәырғьом харт хаицамбар,
Аха шәартәк агәы азфәит:
Амреи амзеи реицш хаидажәлар,
Хагәқәа цибатцәар хәа ишәоит.

1969

* * *

Сахыцалакгы бла гәкыла
Амра сгәәтан исхапхон...
Сыдгыл бзиахә, нап сыдкыла,
Анасыц ахь сымѡа архон...

Иказказуа ашьха зыхькәа
Есыцхынра сгәы картон.
Сәыхәа иатцәа, акгы смырхькәа,
Азы хәашькәа срырга ицон.

Зных исыкәшәон атытцындра,
Дәы иатцәарак аханы.
Иафын атцар акәындшәындра,
Мазак сархәон сыцшааны.

Сышьха зышкәа, са сызхамтаз,
Сгәашьамх артцарра иафын.
«Сгәы тбаа устоит, арцыс, хамтас!» –
Усгы санахәон амшын.

Абас Сыдгыл хымапсыма,
Анасыцкәа снатон шәкы.
Сашәа! Хуалкәа хазшәарыма,
Шәкы харкәатцып, аха акы?!

1969

ЗЫЦСТАЗААРА ИАЛТЦЫЗ СФЫЗЦӘА РАХЬ

*Қь. Агәмаа, Л. Лабахәуа, С. Қәычбериа
ирыхъзынфылоуп*

Сишь! Харантәи иаафует ашәак,
Исаҳац акәгәышьоуп алушәак!

Схаҭагъы исхәалон цахъашәа зны,
Акаф-акафхәа сыбжъы тҭаны...

Уи сарцыруан, ажәџан ахь сагон,
Сгәы тҭагон, аацын са сахь иааскьон...

Уи анысхәоз, сгәырџа хәашхәашон...
Сымра хаара иаҳагъы илашон.

Сыкәшамыкәша иаҳагъы ицшзахон,
Иаҳагъы сгәы разхон, сыҭгәәахон!

Мап, мап, ус исаҳазом уажәы...
Уажә сартәеит уи сыцхахә еихаршәы...

Сардагәеит, уи сыблақәа хнакит,
Сыблақәа лағырзашала итәит.

Акаф-акафхәа рыбжъы тҭаны,
Сфызцәа, сықәлацәа, цахъашәа зны

Ашәа сыцызхәоз рыбжы саҳазом,
Үрт цеит, ицазеит, уаҳа иаазом!

Ҳанхалеит ауп, нас, ҳарт адунеи
Еитымхаз ҳоыңа – ашәеи сареи!

1969

* * *

Амра иаблыз асакара
Дзышуа дықәхеит ауафы.
Уи дақәыиоит аңслымз цара,
Ишьта анытцеит еимаффы.

Дцоит аныкәаф, даара иеишәоит,
Имфа пишәарц, днаскъарцы.
Аха илшом, иңсы кыдшәоит,
Дахәоит уи ғамфак азы!

Сишь: ахьхәхәа! Ари зыхьуп,
Знытрыс иахьзитцеит аңеиңш.
Иңсы тынчуп, иңәа рыхьуп,
Игәы ғыңхеит уи мшаенеиңш!

Аус уадаф анагзарағ
Амаң иалшогғы раңәоуп!
Асакара аназарағ
Имфа хатцала иныртәоуп.

1969

АГӘЫ

Агәы ухәеит хәа, иалшазозеи,
Уажәшьта ихәжәахьан иара җызар.
Агәы ухәеит хәа, иачхазозеи,
Уажәшьта ихахьан иара җырзар.

Адырпырхәа амца ацрастцон,
Нас уи сырцәон лагырзыла.
Лада иласцон, җада иҗасцон,
Сгәы сыжжәахуан баша мцыла.

Исыркарон бзиабарала,
Иақәсыргәыгуан иҗамлаша.
Знык сапылон гәахәарала,
Ашәа азысхәон – еипымхаша!

Мацк азынгы са сгәы җызжәон,
Сыхшыҗ атцкыс иара апысуан.
Иахьахәтамыз иара җысшәон,
Иахьахәтахыз – исырдысуан.

Акыжыхәа зны исыртәыгуон,
Аапын бахча еипш, нас хәицышәтуан.
Башак ала иара сҗычуан,
Ауадаҗраҗ исызрыжәуан.

Алакҗакра иаласхалон,
Иасырбылуан сара сгәала.
Акатцәарахь салахалон,
Иаласырцхон сажәеинраала!

Уи иамазам уаха тынчрак,
Саныцэоуггы иара хэыцуеит.
Шьяуардынтцас уи сафытцрак,
Скахауазаргь, сама ишытыцуеит!

1971

* * *

Цхызла – амца сақәтца сырбылуан,
Наҕ-ааҕ ыыҕа ахәса схагылан.
– Дыблыроуп аҕныш! – руазәк дыхәхәауан,
Егы срыцхалшьон гәыблыла.

– Шықәсыла сгәаҕуан, дсымбар сыпсуан,
Иббоит игәырға сшаражәыз!
Иарах, иара... ҕазә бзиа дибауан,
Дыблыроуп, ҕаханым мца дтаршәыз!

– Шықәсыла дгәаҕуан, симбар дыпсуан,
Сызгәыкра мшынтцас ихызсон.
Сарах, сара... ҕазә бзиа дызбауан,
Аха иасхәомызт, ицәыззон.

Нас, ихароузеи?
– Хаи, ус бымхәан,
Дмизар ҳа хзыхәа насыцын! –
Абас ы-мцак сыргәаҕ сырбылуан,

Ұы-мцак, ыыҕа ахәсақәа рымдан!
Бзиабарак иахәуа усгы дҕалоит,
Ахәсақәа, сыццышә еизыжәга.
Ахәра инақәшәыцсар – ирласны игьоит,
Абри ала шәгәаҕрақәа шәхыжәга!

1972, Аҕаа

АШӘА

«Уа, раид гәырғара...» – иаатиркьеит ашәа,
Иқақаза иааилагылт схәы-сжыы.
Избеит азал ду атуан еимкьазшәа,
Ажәван иәатцасызшәагь ибжыы.

Ашәа нышьтасын хьшьыцба ҳасабла,
Азал сындәылцаа сама инаскьеит.
Амшын... агаға... ашьхара ҳабла...
Сахыкьаз сеидру, сама ишакеит.

Атҳарцәхәа саалтцит... Ашәахәаф дгәәтан,
Азал ду зәғыз дыдран инеипшыы.
Игоз хатца ашәан, изхәоз дтаҳмадан,
Аха иқәыпшзан излеихәоз ибжыы...

– Нас, ҳзацлабрыма зегь зымчу ашәа? –
Сажәагьы сназцааит, аңхзы сәашы.
– Аеказа дкалар, – иаацәажәеит сажәа, –
Аагылашьас иамоузеи аеы!

1971

АПОЕТ ИАШӘАҚӘА ИРЫМАЗАМ ШЬЫШЬА...

Излахастцарызеи – ды́кам Неруда?
Уи еипш арыцҳара згәы знамырхьрыда?

Иац акәүшәа ауп ишызбо, Ацсны даны́каз,
Җанеипыртц аены, имаға иситаз

Ацҳара шахәшахәуа макьана исылоуп,
Макьана дыххаччо сапхьатцәкьа дгылоуп!

Җаицәажәо Акәа ҳалалан ҳаннеиуаз,
Деигәыргьон маитәи ажәџан икеикеиуаз.

Ешыра хыхь мытцмыцьк ҳанамтцагылаз,
Деигәыргьон атцыс, ичырчыруа иахпылаз,

Җхаҗқәа анаабалон Ритца ссир асаркьа,
Легендак иасхәон, икалахьаз анкьа.

Ашәа хаан иара изын, арџашқәа ирхәоз,
Асы блахкыга, ашьха ика хызџоз,

Уажәы-уажә дазхьацшуан, Ритцака хааизар,
Нас, ишьха гәакьақәа игәаланаршәазар?

Сџыза хәа дсыхәаччо ихәыцрақәа икәихуан,
«Утәыла ссируп!» – аныхәаға шьтихуан...

Сеитаауеит хәа сеихәеит сысас дандәықәлоз,
Гәыргьа ашәала еснагь аацын иацылоз.

Дыкам Неруда! Чили тахэхэоуп шэыла,
Реиха данаҥахыз дапхеит итэыла!

Ихыртит ашьажэцэа шыала рыпсымтэра,
Шьарҕашла ирхэаеуеит Чили ахақэитра!

Хьзи-ламыси дырзуеит абцар агэыдтцан,
Икалап, Неруда иашэақэагь кыдтцан

Иршьырц рҥахызар! Башаза игэыҕуеит,
Зегь акоуп амш лаша еиҥахынхэыхуеит!

Апоеит иашэақэа ирымазам шьышыа,
Ашьажэцэа, убарт роуп измазам хҕыхшыа!

1973

СЫШДӘЫҚӘЛАЗ

Заһа тјуазеи! Смаҗа хәыч саниқәлаз,
Ҳқыҗа ныжъны сышдәықәлаз, сандәықәлаз,

Инсыжъыр сҗахым, бажәҗас снахыкәлас,
Саҗхъа иаацәырҗит уахык сахънықәиаз:

Шаанза дгылахъан сан длағырзышуа,
Саб ҳашҗа дықәын, ирахәқәа җыжъуа.

Счамадан хәыч, арбағъ қаҗшь зынфылаз,
Инҗалҗеит сан, сымаҗәақәа ишрылаз,

Аҗыкеи, аҗыши, ашьхардаци:
«Нан, абарт шыхәшәу уафы имҳәазаци?»

Лылабжыш рыцқо нас акрысфалҗеит,
Дсыкәшо, дсыззатәуа, схылҗа насхалҗеит,

Амрағы шыҗа җлакашәара ишьҗыҗхъан,
Агәашә сынҗигеит саб, сныхәаныҗхъан,

Ҳҗандар (усқанғы ашьапы шкәакәан)
Сашьҗуамызт усғы җара акы мхәакәан:

«Дад, уҗозарғы раҗәак унымхан,
Идыр, суҗылоит иҗегъғы сдухан!»

«Дунеи исеихау зы ыҗазам җушьоит,
Слеишәа ахыцәғъам, аҳалалра снушьоит.

Икоуп аз дуқәа, аҕбақәа здыруа,
Машәыр уқәымзааит убарт уанрыруа!

Иснатыз уоуп, убзияз, амарца!» –
Абас сышытаҳәо исышытазан Қәмарча.

Наскьантә иахызбеит абна еилачыра,
Санду лмартақ еицш, ахәы ҕацшыра.

Уи сахьгарлоз Лаганиахә акәын,
Уи сахьгарцыз ахәы ҳарак акәын,

Ғыцныкәак сакәын уирахь саннеиуаз,
Иара акәын ажәџан ахь сзырцеицеиуаз.

Сылацш адхалеит алзатцә ахьгылаз,
Хаҳә шкәакәа хкыла акан зныџылаз.

Уахьынтәи иааиуаз ацша хәйтхәытуан,
Бжык саҳауазшәа схәыцра еилаџынтуан:

«...Еигәышә цынтцала уабацәа ихыртыз
Адгьыл ааныжьны, иарбан изқәурыз?

Ор-хьи, лаҕ-лаҕ хәа ацәмааггы зкрыда?
Ломеи Бускеи уажәшьта итцазхәарыда?

Дарбан уажәшьта ауардын ашәа здыруа?
Ихәеишь, нас, дарбан ҳеыхәа зкәадыруа?

Дарбан атцла ахьынтә амтцәышә лазышьтуа?
Сас изыхәанггы аҳацшыа хызтуа?

Нас, уцазома, уахьаазаз ныжьны?» –
Ацша сышытанатцон, атцлақәа ирхыжьны,

Сгаратдан сзырцэоз уи Лаганиахэ,
Сгартпра иахгэакуаз ахэы харах бзиахэ.

Амѡа сангэышьян аены, схахэхьачо,
Сывараѣ ицон кэарак еихэаччо.

«Умцан, ухынхэы!» – сзыпирцуаз сыхон,
Сгэатцаѣ сымѡазы гэыѡбарак ҕыхон.

Саагылоу сцару – сара сзы игэақран,
Счамадан снықэтэеит, усгыы иласкэантран.

Хашкол агэтэы ѡны сылапш нахызгеит,
Аццыхахэа бжыы хаак слымхартэ инытцгеит.

Сынтэа исыцалгаз сыкэшақьаз цыысьшон,
Урт абақаз, слапштцашэара схыччон...

Урт хара-хара рымѡақэа шытырххьян,
Аццара иацыртцон, радресқэа здырхьян.

Урт рахьтэ са сакэын атцыхэтэантэица,
Счамадан сықэтэан, ардэына еипш скэитца,

Сыбла зырхэашьуаз сылабжыш срыцқьон,
Аха бжыы мазак угыла хэа исытцгэон...

Уи ашэышықэса исзаанагаз ҕыцран,
Сацхьақэа – ццаран, лашаран, хэыцран...

Сдэықэлеит, счамадан усгыы иласкэантран,
Сымала сакэын, сывараѣ бардран,

Сышьтахька сымѡа тшэахон, исцэызуан,
Тагалан зышца ашьхара ихытцуан...

Машына снымиац, снейуан шыапыла,
Аќаанза сцароуп, аха хыќаќыла

Сызтало сеидроу? Цароуп анырхаа,
Еилкаа сывамќаа санылеит сымфа.

Сќытахътә беиарак гатәуп хәа исыдтцан,
Ишыфасзышьтхуа алакәќәа срытцан.

Урт цьарггы итафзам, зәыр итахума?
Урт сывхәазарггы, са сзын фәхәума?

Жәеинраалаќаќаггы, урт ирхыршалаз,
Сќәыпш фымтаќәа, тетрадк иансырзалаз,

Сан италтаз сыватәаќәа ирылан,
Амала, ирцшзан урт зеггы хфылаан.

Иадсоуп хәа ишьтысхну? Мап, уи машәырын,
Сара сзын урт иќамлацыз шәырын.

Баша исчышәуаз, қәыпш хшыфла ихәыцны,
Сыртәыртәуеит хәа сыќамызт мышкызны!

Абар машынак... аидарашьтыхга,
Саман идәықәлеит, абнара снылга,

Абри сахьақәтәаз, счамадан сфытцарк,
Сывблахатц гьежбуан, сагозшәа зхытцарк.

Ашьхаќәа шытытцуан, атцлаќәа сывфьон,
Кәыдры, Мацара азиасќәа ссырфьон.

Ус, амра аташәамтаз, сгәысфәанзамќәа,
Ашәапшь ахьызсо, сналапшит Аќәа.

Ашыкбжы халон, атынчра рзауа,
Сеимнадеит ускан гәыграк шахәшахәуа!

Абас ауп ускан сымға сшанылаз,
Ахра еипш ауада сшагәйдцшылаз,

Сышхалаз, сшылбааз, ашьтахь сахькылсыз,
Сахьиз сышьтахька уаха сшыхнымхәыз,

Еилаҗео ирыман урт даҗа цашьак,
Уашьтан, издыруада, исызрытар хәашьак!

1973

САШӨАҚӘА ИРЕИҒҮ

Иапыстахьоу сашөақәа иреиғу ашөак,
Исзымхәац, сеифазо саауеит алушөак.

Иабыкәу, ианбыкәу уи ашөа ахьиуа?
Хәфны аума, смаґа хәыч лгара ахьдыртцысуа?

Ашамтаз акәзар уи сразкы ианакуа,
Абахчара аңґыхо, ашөапшь ахьыкәкәа?

Ныкәатәызар, сґынаспа, мөабжара схынхәрым,
Ладароуп схәарым, өадароупґы схәарым.

Идыруп, ицыскуам хьантарак захьзу,
Саґысып абахәґы, реиха ихлантцу!

Амраш иацәызгап иреиғу ашөахәа,
Ашьха зыш иахылшаз азыхь цкәа снахәа,

Сналбаап акаршөрахь, улапш ахара изго,
Ачарта... Ачарта, мшынґас игазго!

Избап, нас, ирөашха аңыр ахьдыртөо,
Избап, нас, азiasқәа, аґба змыртөо,

Рзышьтра иґахьынчан, иахьдырлашаз мратґас,
Асакара цөыөөажө, азышра иаґаз,

Пштәы рацәа уархалха, снаөсан ишьтоуп,
Сахьнеилак, апшөыман аиашьа ситоуп,

Сахънеилак, дычча-ччо аиашъа дыпшуп,
Уи дсықәныҳәоит: «Ашәахәаф, умфәқәа мшуп!»

Здыруада, убра акәхар сашәа алахьынтца?
Инеиуеит хәычқәак, рашәа гоит ихааза,

Ацъбьахәа рыбжьы ианыфәуеит инеипшьны,
Испыларан иҕоу ашықәсқәа рыбжьы!

Сырдыруеит сара – аҳақьымцәа рҳақьым,
Анасың лашара иазысхәоит агимн!

Сымфәқәа азкылгоуп ауафытәыфса игәы,
Апырпырхәа имыцәазо, амца ахьаку!

Агәамч ду зызрыжәуа, аиха атқкыс игәгәоуп,
Имажәуа, еицамкуа ламысла ихыхәхәоуп!

Агәқәа, нас, тҕабыргны, еипшымзар – калоит,
Гәблышъа азымдырзо, идысзар – калоит,

Ашьыцра мцахәыцәа агражьзар – калоит,
Ахазы мацара еисуазар – калоит.

Ихәызар, имачзар, ипсыгезар – калоит,
Исзымхәац уи сашәа хәырбгъыцзар – калоит!

Ахаангы фәихакра зықәзам шәахәафуп!
Имиасзо аапын азыхәа қәңафуп!

Аҳаҳаи, амарцъа, ашәак, даҕа ашәак,
Сыдгъыл ишсыднатцаз саауеит алушәак!

Аха сашәақәа иреигъу сзымхәац – уи сыззом,
Аха сашәақәа иреигъу сымхәар – калазом!

* * *

Сеигәырғоит, арцыс, уара уғара,
Узбаларцгыы стахуп сызхара.

Аха иаџцан уара умыццакын,
Са сымџа та̋џтаџак иаџакын...

Ус ауп, цсыхәа амам са сыхъзара,
Иамузар, схата сатцкыс уара

Уазааигәоуп на̋ исцәызхьоу схәычра
Макъана уацәгылами хара

Тагалан хышәашәа, сымшқәа идырҳаз,
О, арцыс, истахын сара убас:

Сташәамтаз, сымрахәага анпытцәтцәо,
Сшәацшь аазаган, аптақәа ныртцәо,

Сазкатәарц ишәтуа уара уғара,
Лассы имааиртә еипш иара аџхәара!

1974

* * *

Акисихәа хқыта арбағқәа
Заһантә сыцәа пхартцахъазеи!
Сзамға инықәырс ашыжь цшахъқәа
Сыцхыз хаақәа схадырштхъазеи!

Заһантә сдәылган шарцазыла
Аетцәақәа сдырпхъазеи!
Хсоф агәашъа сәадырпсыла
Заһа хәыцра срыцәцахъазеи!

Сгәы зыхьтәыуоз цхәызбак лыбла
(Урт сымбеижьтәи заһа цуазеи!)
Ишахәшахәуа, мца кәыкәыблан,
Ашацкыра иалдырпшхъазеи!

Хқыта арбағқәа еитеилалеит,
Хәи, уғыха, хәит, угыл хәа!
Шарпыетцәа уа ишанхәлеит,
Анаһә еишыыл аәагәылхәа!

Мап, арбағқәа рацхәа сғыхеит,
Аетцәақәагь раха сымам.
Сөырта астал ахь са сгәы сыхеит,
Хыма-цсыма, хыма-цсыма!

Хәаха сымам уахантәарак,
Гәахәарала аамта схызгоит.
Схәахны самоуп цәалашәарак,
Жәа рахәыцла сгәатца итызгоит.

Издыруада, уажəшьта акалтыр
Сажəеинраала, зыгызьртəахəуа.
Издыруада, ашьыжь иацир,
Мрахəагатцас ицахəцахəуа!

1974

* * *

Иарбан сеидроу сымшқәа иреитғыз,
Абар, сажәымта сыхъзеит!
Q-махәтак рынтәамта анеихъыс,
Аза нхеит, аға кацсеит!

Мышк уцәцазар ак зытнымхо –
Уқәра иалам, баша иутан.
Ашәтқәа ракәзам амахә зырхәо,
Шәыруп – икало уашьтан!

1974

* * *

Цоуп, ажэагы иахоуп ацсы,
Аха уи мазоуп, итцэахуп.
Апоет, уи ззеилкааз лассы,
Ихэеит ауп ихэҗаз иҗахэы!

1974

* * *

Шьыбжышьтахь цәәкәак азы ажәуан,
Ашьха зыш иаңымшьян иара.
Аңтақәа мрахәагак иашәуан,
Убасқан сынтыңт ныкәара.

Атыңқәа схәыңаахыс избаң,
Иңьасшьартә срыниоит ғыңбарах.
Макъана сылағырз зқәымбаң,
Сзылғаз «Аңынтәарах» –
Самоуп сырғәақуа еиңах...

Цлоу, 1974

ХЫНҘАЖӘА

Саниз аахыс сықәра шәа,
Саннатҕазаап иара асия.
Ахәы ихытдит хынҘажәа,
Иаасыдгылоит – уа мшыбзиа!

Санацәгылаз наскъашәа
Исызныкәоз цыышьон ҳақла.
Саргыларцу хынҘажәа,
Ашәыб иатцоу тҕла ҳасабла?

Избазаргъы уамашәа,
Сацылароуп схылца схыхуа.
Садымхаларц хынҘажәа,
Цшәаала снафсып, иргәыбзыгуа...

Сахынацшуа наскъашәа,
Ерцахә гылоуп илахҕыхза.
Иамузоар, хынҘажәа
Уахь ихәнызгап, сыжәфа инықәтца!

О, аф зысша, хынҘажәа,
Ирацәамзаргъ, мап, егьмачым!
Уажәа бцъартцас еикәыршәа,
Уаршлазаргъы, уаха акгъы амчым!

1975

* * *

Хәычы-хәычла схалоит, схалоит,
Нак лашароуп, сыбла хызхуа.
Уи саргәырғьойт, саднцхьалоит,
Саднацалоит сымѡа цызкуа.

Саамта мызит хамхацьымшьа,
Сымѡа ҫыц – насыц ѡадароуп.
Исымазам цсаайтакышьа,
Исылымшац – сылшалароуп.

Сахьымназац – сназалароуп,
Испырхагам цшеи мацәыси.
Азеицш насыц счацалароуп,
Нарха рызто сажәеи суси!

Зақацьара скаҳаз, стылаз,
Зақацьара стәы лакѡакыз,
Гәымшәарыда нас сахькыдлаз,
Аѡадараҫ схы шсыргәақыз, –

Урт зегь усым, жәантә иахҳәаргы,
Сышьта ихылаз цышәа мѡала,
Имѡа мачзак иадамхаргы
Изыласхар сыбзоурала –
Анасыцгы уи ауп, са стәала!

1975

ЧЛОУ

Ушьыжь заза цэыкэбарк сыкэтэар,
Уаха исмоур хэа сацэшэаны,
Уи сшахызо, уцша снудар,
Иаасымкэытцшэоит лагырзны.

Члоу ухчныза Цанаф схалар,
Дунеи салацшуеит хара.
Уахьтэ сеимдо, сеимдо сынталар,
Ҷыц испхахалоит схэыцра.

Са сазукуан, сурцеицеиуан,
Енагь суман схаракны.
Хара ицоз утцеицэа среиуан,
Умца апхарра сгэы итакны.

Заанатц ицеит асы шытытны,
Аиуа кэамкыакгы убарым.
Саргы сныкэзытыр мышкызны,
Дабацеи хэа уазтцаарым.

Сацуп ускан ухаскын Ҷа,
Сацуп умфә абыбыц,
Сацуп сгэыргыо урфаш хыҶеа,
Сацуп инкашэо арыц.

Хэылбыхала сацуп улфә,
Ифәхылтцуа ахэштаара.
Пхэызбак лашэа акыркырхэа,
Убрыгь сшацу дыр, ура!

Акьатрацәқәа нхышәт-аахышәтуа,
Ҷыц илнагаз аҕата,
Фыхаан сацлоит уи анышәтуа,
Иубоит, иҕазам суахта!

Умрахәага сзацымларгы,
Сацыз умза анкаччало.
Захынцъара срыцшааларгы,
Уара уҕоуп сахыкоу, Члоу!

1975

* * *

Сырфеиамта сгәисшьеи зегъ атоуп,
Иара азыхәан цәашьтцас сбылуан.
Аха, изыззозеи, ибжатоуп,
Җынтә аиха сылшар ауан...
Ас ахьысхәоггы саҗамыз.

Җ-уск, еинышәашья змамыз,
Еиласыгзоит хәа саҗын.
Җ-уҗәк, нас, акггы зтаҳәамыз,
Сыхәда цәыртцәо исзыпшың.

Исхәозар сгәала сацралан,
Иавызбоит уи сара схы...
Латцан сызхьымзас, тагалан
Иарбан иҗызго сымхы?!

19.05.1975

Аҗәә

* * *

Гәәхәарак смоукәа
Сдәықәымлац Члоуҕа.
Уахь сымҕа анхыстуа,
Сгәи сыҕси зтәызтәуа
Бжыы мазак сыҕхьоит,
Мчы мазак сыхоит!
Урт закәхарызеи?
Изласхәарызеи?
Даеа мрахәагоуп,
Даеа ҕсыршыагоуп,
Даеа хәырбҕыцуп,
Сыҕсаанза исыцуп!

1975

АЗИАСҚӘА

Иццакуеит азиасқәа
Амшын ду иазцарцы.
Рымѡа тшәақәа рымазкуа
Абахәқәа наскьарцы.

Уахгьы ҟынгьы ирласуа,
Шәарахтцас ихәаауа,
Азшәахқәа рыҟерыларзуа
Хахәтә иартоуп излаауа.

Шәзырццакуазеи, азиасқәа,
Апсырта шәҟы азырха?
Амшын, шәарт агәыразқәа,
Шәнахәлабгап хагәха!

– Ҳазуам харт, азиасқәа,
Ашьхақәа шлонатцы,
Апта цәырҟьацәырасуа
Амшын иазцонатцы,

Амшын рыҟезаашьыланы
Ақәа адыруанатцы,
Псызхоу ҳадгәхәыланы
Ҳзы цқьа рыжәуанатцы.

Акызатцәык ҳзыхәауа
Дунеи зегь иахарцы:
Шьеи лаҟырзи хьтцәауа
Иҳаламтәааит бзантцы!

1976

ИСАРАЗА

Имач, иду узлагаз
Уахыццакуеит даараза.
Ускан умч агәра зымгаз
Иоухәауеит: – Исараза!

Еихәлахоит арахь уцсы,
Угәы анцызәжәо гәгәалаза,
Ухшыф цәажәоит угәазы:
– Уеыртынч, исараза!

Нырцә игылоуп тцлак ажәын,
Ишкаҳара, игәаҟаза.
Иазыгәжәажәоит афыртын:
– Унасафс, исараза!

Ахьта гәымбыл амч мырхо,
Мцабзык гылт ихахаза.
Иццакуазгы иеырцо,
Дныгәхәатәоит: – Исараза!

Ахьтнахит иразкы,
Имра гылт ишашаза.
Ускан дтәыуозааит азкы,
Уигы ихәоит: – Исараза!

Ашьфы дазыцшуп ашьра,
Алашыцара иеалаза,
Маза ицәытцейхәоит иара:
– Иусырбап, исараза!

Иаазыдгылазгы зуахта
Дгәығны ихәоит: – Исараза!
Заңхә ишьтоугы згәығырта:
– О, сахъап, исараза!

1976

* * *

Ақәа кыдтәоит, атра пжәазшәа,
Атх мацәысла игәрышьтоуп.
Адгьыл уапак ашәнатцазшәа,
Еиқәылашьца ҕыцха ишьтоуп.

Аеыуаф затә ҕышьамхыцла,
Атх нацхьахәо нырцә дыкәоуп,
Анаатә ишьтоуп: «Узла, узла,
Уацхьа ацхақәа рхәашоуп!»

Азиасқәа дырзынкылом,
Цха хымзаргьы – дрыцәшәазом,
Хра баацсызаргь – уи даангылом,
Имџа дыруп – дыхкьазом!

Сахьак тнахуеит иара игәыгра:
Пенцьырк, атх лашә ихнаџо,
Дадибалоит абла гәыгра,
Лиартә дылатәоуп дгәырџо.

Лабжыш цырак, ицырцыруа,
Лзамџа цаҳәцахә инахьшәоит.
Абри мшынут, абри дзыруам,
Абри дахәаҕыр хәа дшәоит!

1976

* * *

Лыхцэы цытлан иара ахала,
Цөкэырцатцас илакьлакьуан:
Лацшы цьбарак адымхаларц,
Лжбы кэымшэышэра хнаоауан.

Лзамоа гэыргъарак ахытцэон,
Лыцъымшь шеимахэаз иааныжь.
Лхыза лывараф еизытцэон,
Лгэышцы халауан хрыжь-хрыжь.

Дагеит цхыз хаак уи даанмыжъкэа,
Дзалцуам, далахеит дтахэхэа.
Ихнаблаауеит лыблацыцъкэа
Амра ахцэы кацшь ашэахэа.

Ласбак, умшын ачыгэчыгэхэа,
Пенцъырк кыдумкъан, ацша!
Фумтын, арбагъ, акикихэа,
Дышэмырфыхан анцэахша!

Ускан феуафкык агэашэ гэатан,
Икамчы икьеит апкаца!
Феалтит азгаб лиарта даакэтэан:
– Шөицыл, дааиуеит слахьынтца!

1976

* * *

Ҳаҷкәынцәан, ҳдәықәлеит ҳарак ҳдарцы,
Аҳара ҳназеит ҳаикәышла.
Амға тақәатаға ҳарт ҳаннатцы,
Адгьыл аеацсаҳуан ҫыцла.

Ирбеит гәрамгашақә ҳарт иаҳзыпшыз,
Бла иамбац амғақәа шхаҳтыз.
Ацслымз сакара, азышра иаҫыз,
Ҳашьта ихыз ирбеит ишҳаршәтыз.

Амацәыс анылакьуаз ларкәы,
Иҳавархх адыд анхысуаз,
Иаҳа ианцашаз ауаф игәы,
Ҳатцашәан биракра ҳзызуаз!

Зныхгьы ҳамға нылазуан асы,
Даеазных абнара илган.
Ҳшызантаыкыз ҳақан азәы изы,
Уи азәкгьы ҳара ҳзы дықан.

Згәы трысыз дкалазаргь ҳагәта,
Иламыс акәалзы еипш дацахит.
Иеҫы изтымхит: «Ҳхынхәып уажәшьта!»
Ачҳара илиршаз дыҫенахит.

«Бзиала!» – ҳхәон, алағырз зхьыршаз,
Ҳгәакьақәа нҳажьуан аамтала.
Агәырғара, аиааира иахшаз,
Ахаара гәаҳтеит ҳатала!

Аиааира шәәцшь амра еипш илашеит,
    Уи акәын амҫан иаҳпеипшыз.
Аха ҳиааира ҫыт-ҫыт иҳамшеит,
    Иаҳзынхеит зегы ишаҳзеипшыз.

1976

ВЕНАТӘИ АВАЛЬСҚӘА

*Авальсқәа раҳ – Иоган Штраус имузыка
азызырфраан исзааиз хәыцрақәак*

Венатәи авальсқәа,
Венатәи авальсқәа!

Ҳгәыпжәара, ҳгәалсқәа
Хара-хара ицхъазкуа.
Ҳгәахәара бжъазқәа
Гәатан ихтазкуа,
Маҷ-маҷ еитазкуа,

Венатәи авальсқәа,
Венатәи авальсқәа!

Ант ҳаблақәа хызкуа
Ахәса ршьап ссирқәа
Заґантә иқәгъежхьоузеи?
Заґантә ҳгәыргъахьоузеи?
Ҳгәахәара бжъазқәа
Маҷ-маҷ ихаразкуа,

Венатәи авальсқәа,
Венатәи авальсқәа!

*15. 10. 1979
Аґәа*

* * *

К. Симонов изкны

Иутахымхеит убаф нышәхар,
Иузытшәахеит адамра...
Ацша иартеит убаф ццышәха,
Ацша ныгәнысуеит хара.

Аибашьра мца уалагылан,
Умфа неиуан еикәырша.
Ицалааит ушьта ихылан,
Ухьз зымтцәыжәфахаз ацша!

Ргәы инықәнахәап ахатгәынқәа,
Ускан хатцала итахаз,
Уара уфызцәа рызбахә нмыжькәа,
Дунеи зегьы ишаурхаз.

Хамтак уқәымлар Ацсныҕа,
Хәычтас уеипхызуан амшын,
Гәыҳалалла иаргьы узыҕан,
Цак иеипш хашьхақәа узыпшын...

Цсшьареи усуреи еинраало,
Гәылрыпшь акәын умца ахьцхоз.
Укәырчахак ацша иалоу
Умфа шьтнахып узлаалоз.

Ацша шааиуа, иаамфахытны,
Шьхак, зынтцәамта ҳаракзоу,
Инадшәылап тцаеимхәыщны,
Сы кәымшәышәны имзытзо.

Нас уи ашьха, аңа ахықәчыз,
Ҳпоет, иҕазаз хызла,
Убзиабара иаҳзынужыз
Шәаңшыңас иарқаңшылап шыжыла!

1979

**МОСКВА, КУНЦЕВО, АЦЕНТР-КЛИНИКАТӘ
ХӘЫШӘТӘЫРТА, АПАЛАТА 446**

**АБРА САНЫШЬТАЗТӘИ СХӘЫЦРАҚӘА
РАХЬТӘ**

Чмазафык дцәажәон хәылпазы,
Гәыграмзи иалышәшәоз ибжы.
Ашықәс җыц иахьымзеит ипсы,
Ашықәс җыц ҳаңылон шыжы.

Хшықац ауп, тәыуабжык уахауам,
Цәгъарак камлазашәоуп зынзас.
Зегъ ҳаицымиит, зегъгы ҳаицыпсуам,
Ус икоуп ацстазаара атас!

Акаруат ахьтаңәыз неирба,
Чмазаф җыцк дышьталтцоит аңхәыс.
Ихала, шьаршьафк неихарца,
Аморг аҗы дыхышәашәоит ипсыз.

О, апсра мцахәыцәа, апсра,
Упсцәахауп псы зхоу зегъы рзы!
Аебыга укуп, уаҗуп архра,
Аха акы иазыртәуам упсы!

Сөызцәа, Цлоука сыжәга, шәымпшын,
Уака апсхыгтра мариахоит.
Уака лабжышк иафсуеит амшын,
Лабжыш цырак сара исызхоит!

*Декабр 31, 1979
Москва*

«ХАБАФ ААГАРГЫ, ХАПСЫ УЗЫНХАЖЬУЕИТ!..»

(Ароман «Ацынтцэарах» аҕнытэ)

* * *

Уа, райда гэышыа, иркыкы сыцхьарца!
Блас уара усоугэышыеит сыблақәа анца!
Гэыгырта змам, дад, иразкы шэышәуп,
Атқх лашыца далахеит – имфа лашәуп!
Ан длымтцоуп лыцкэынзатцэ, дафуп апсра,
Дыргэыцуа даалгоит, жэымтацэгыа лара...

– Сан, сан, азы сыт, сфажәкит, абаапсы,
Азқәа зегь табама цас сара сзы?!

– Нан, нан, уахәшыа дцеит лыхьтэы гэыгэым кны,
Хапсадгьыл иамоу азыхьқәа еимданы,
Реиҕа ихышәашәоу уара узы итаны,
Хамтак дынхаргы, даауеит деиханы!

– Сан, омак сыҕралан, сагоит сбылны,
Хәшәы хәа акыр бымазар цъара итцәахны?

– Уашыа дцеит шьханхытцқа иац ожәааны,
Уа ихәуаз ашыабста никылт дахьзаны.
Ихәшәуп, нан, уи ахш! Ныгала ихьаны,
Хамтак дынхаргы, даауеит деиханы!

– Сан, сыцсуама, нас, амла саганы?
Сан, баасыдтәала, фатәык рыхианы.

– Уаб хазлагараф алу ҕыц кәаны,
Ахәыз шыла хзааигоит, сақәшәа илаганы,
Ачамықәа узызуеит, ашә иарганы,
Хамтак дынхаргы, даауеит деиханы!

– Сан, ак шкәакәаза избоит иааигәаны,
Апсцәаха дмааизааит, сигарц итахны?!
– Убла зжъаз тамоуп, нан, хутра аханы
Икәашкакараза игылоуп ишәтны,
Уара иузыпшуп, нан, амахәкәа ларкәны,
Ашәыргыы җухлап тынч уәазаны!

– Сан, сан, бжъык саҳазшәа саакалеит, сишь!
Рыуа ихынхәыда, агәашәахь бнапшишь?!
Ан гәәк илыдыруеит, дылзаауам азәгы,
Аха дындәылтцуеит адәныка уеизгы.
Х-нышәынтрак роуп илбо, амра зхашу,
Лыпцхаи, нас лычкәыни, лхатцеи ахъжу!

Уа, раида гәышья, иркыкы сыпхьарца!
Блас уара усоугәышьеит, сыблакәа анца!
Гәгырта змам, дад, иразкы шәышәуп,
Атцх лашьца далахеит, имәа лашәуп!..

* * *

Нани дади, ишәыбаргәузеи, шәыпсы сакәыхшоуп!
Шәыдгьыл гәакья, шәыдгьыл бзиахә шәыбаә
амадоуп!
Шәгәы ирҗыгырым шәмата хәычы, ара
дшәываршәуп!..
Хара хгәәкуп, хамәа мшыноуп, хамәа тцхы лашәуп!..

* * *

Уа, раидсиуама, раидмышәәцәгья рхәама?
Мшынгәыла хдәыкәлоит хнышәнапкәа шытыхны!
Хәбацәа рхәтгәынкәа хашцо дшәырхәама?
Рацхәа шәләкәыма, шәхылцакәа шәхыхны?

Аапынраз иаҳзауит асы әамгыла,
Ипсит ҳа ҳкәукәу, ахьта аназымчҳа!
Лабжышла ишәкәаба, нас, хәбацәа ртәыла,
Рацәа иқбаптажәхеит Хәпсадгьыл рыцҳа!

Даеазнык, даеазнык халацш рыххажьып,
Ашөы ршәуп хашьхақәа, еилаарцыруам.
Атцыхәтәнтәи хашәа урт ирзынхажьып,
Хашьхақәа гәәкүеит, хәхьцо рыздыруам!

«Ахшара гәыраз иан дицәымыгхазар,
Рыцхарак ыкоуп! Сара шәсыцәтәымуеит,
Хара сымоума? Цқьа шәысзымаазазар?
Сныжьны шәышпацои?!» – Хацсадгьыл гәрымуеит!

О, раид, Хацсадгьыл! Афыртын баапс иасыз,
Хамч мырхакәа хәхьымаара хашьтуеит.
Угәнаха хәмазааит абас хәхьымфасыз,
Хабәф аагаргьы, хәпсы узынхажьуеит!..

* * *

Нан, нан, хтәеи лаша Тахир...

Нан, саапсоуп хәа хәухәар, иартәк узыкахтцон,
Нан, амфә уашәазаап, знызатцәыкгьы узықәацом!

Цхашьароуп, уфәгыл, закәузеи икаутцо?
Унапшишь, нан, убацәа закаф ыказоуп!

Ацәгьоуцәа мақаруан: «Лаапшыра итәтәзам,
Дахшьыргьы, ишьа зуа хәа тынха димазам!»

Жәлар рыбзиабара ишьтнахыз, иарөырбаз,
Хы злымкьо акәалз еипш назаза иачапаз.

Ирбартам акәымзар, иағацәа кәәкәасоуп,
Иара дыкоуп, дыказоуп, жәлар ргәы даласоуп!

Уцкәынцәа-маалықыцәа, уцсы атцкыс иутәхыз,
Ужәлар гәакьа рынасыц иаутеит цсатәтәыс.

Уңхәыс даутеит агәылшыап, хампан иқәымларц,
Уонызатә амца ацроутеит, хамѡа урлашарц!

Ишқахапсыхәоу, нан, нан, ацәа узалымтыр?
Иага илашыцазаргъ, уара уакәын ацырцыр!

Реиха уанахтахыз аехъакра уатәазам,
Уара уеипш инахпызо даеазә дҳамазам!

Пҳашъароуп, уѡагыл, закәызеи икаутцо?
Унапшишь, нан, убацәа закаѡ ыказоу!

* * *

Уа, раид, ахацәақәа, шәеитцамхан,
Шьамѡазаргы пхъа ҳцалароуп.
Хашъхақәа ҳапхьоит, шәгәы камҳан,
Хашъхақәа рқынза ҳназароуп!

ЧЫНА-ЛПА ЧЫЧЫН

(Ароман «Ахахә еиѿса» аҕнытә)

Мышмыждан сан санылхылтцуаз,
Сеы нади, ус угәыгәыҗела.
Сычкәынзан ашыыжь сандәылтцуаз,
Ахәылпаз схынхәит сеиқәышла!

Иамуит, сеиқәымшәеит насыцла,
Сышықәсқәа җыбғала имѿазгоит.
Тәуба зуит, амѿа санықәла,
Сахънеиуа агәыргъара назгоит.

Чына-лпа Чычын хлаҳәада,
Мра збаз гагатдас дыбжъазуеит.
– Иамазам сымѿа хырхарта,
Антәамта схәтгәын итазуеит!

– Чына-лпа Чычын, ианбанза,
Ушықәсқәа уршлан рәырзоит?!
– Суахта харам, аха уанза
Ашәала сгәырѿацәгъа схысцоит!

Мышмыждан сан санылхылтцуаз,
Сеы нади, ус угәыгәыҗела.
Сычкәынзан ашыыжь сандәылтцуаз,
Ахәылпаз схынхәит сеиқәышла!

САСРЫКӘЕИ ИГАГЕИ

Жәлар рхәамтахьтә
(Ароман «Ахахә еиѿса» акнытә)

– О, Сасрыкәа, Сасрыкәа, митәы еикәатцәа
зцеипшыз!
Иарпысрахь дымнеицызт, зынза дычкәынзан,
Ахәысхәа гәза – ибарфын цатца еиышәшәылон.
Єнак зны днеиуан, ишьапы неитдихырц,
Цла зыкәгыламыз дәышкәағазак дықәлан,
Шәахәацк зхыршәламыз ажәѿан кеикеиуан,
Шьыбжь агәы хытцхьан, амра иґагәыбзыгуан...
Игага кахәхәа ишьтацало ишьтан...

Ус атцыртырхәа иаамацәысны идыдит.
– Хәи, цьушьт, икалазеи, амш катцәа шыказ? –
Сасрыкәа дхарахацшуа даатгылеит.

– Ускак ицәаумшьан, уи башангы икамлеит,
Цеипшк уахарц укоуп иахьа, Сасрыкәа!

– Изхәо уарбан? – даакәгьежьюеит Нартаа реитцбы.
Абар, ацъашәхә! Игага ауп ицәажәо:

– Иахьа узкәымтәаз Бзоу затцәык ада
Тынха дышумам удыруз, Сасрыкәа!

– Хәи, уара сыгагажә, цәыркьацәырас,
Ашьа уґашәааит, иуцәажәашьюузеи?!
Пшьынѿажәи зежәѿык аишьцәа сыдгылоуп,
Нас, арахь, тынха думам захьзузеи?!

– Пшыньџажэи зежџџык рахьтџ иашьа думазам,
Пшыньџажэи зежџџык ғас ушьтызхуа роуп!
О, хацакъ иагџылырхыз Нартаа реитцбы,
Иудыруеит, уахьнеилак угага шушьтоу,
Убасоуп Нартааггы ашџџцхьыз шшџышьтоу!
Иузычхауазар, уаазырџы, Сасрыкъџ,
Нас уи ашџџцхьыз зеицпроуггы уасхџап:

«...Ацџгья рылазтџо – уас дыџнардауа,
Абзиа рылазтџо – ғас дышьтырхуа,
Дара аниуаггы – ашьыцра рыциуа,
Чан-чаны еибаџо, рыбақџџа тџбахуа,
Реибаџараггы – изтахым далачо,
Реиџа рзыкъазтџаз реиџа дшьыцырго,
Уи длацшықџтџан ишьырта рибамтџо,
Ирызтџоу ада, зхашьа рымамкџџа,
Рыхџтџџы ықџеибахаанза адгьыл ианызааит!»

– Иуџытџхџацџазеи, сыгагажџ, хаџыда,
Ацџгья уршуазаап аишьцџа рыбаџара! –
Иахџа тџгьыцџ Сасрыкъџа игага дазытрысит.
Атџыртырхџа имацџысны, џацхьа идыдыхит...
Апстџхџақџа цџыртџын, ажџџан еимгџахџеит,
Игага абақаз, уатџџкьа инышьтабеит.

Сасрыкъџа дхынхџеит ихы имагџхьхџа,
Даауеит Сасрыкъџа адџышкџагьаз дықџџан,
Амитџ иахџаз иан лышкаггы изырзом,
Зыгага иацџшџаз хџа ихыччар қалџџит.
Нанхџеит, сықџџын, лацштџашџџарак уажџеит,
Гага мцџаажџазацт хџа дааччар қалџџит!

Даауеит Сасрыкъџа ихы имагџхьхџа,
Даауеит Сасрыкъџа адџышкџагьаз дықџџан...

СЫЦСАДГЬЫЛ АШӘАҚӘА

Бзиабарала ҳагәкәә шахәшахәуанат,
Ашәәкәә рымцоуп хьта ҳазмыркуа.
Сыцсадгьыл ашәәкәә слымҳа итафуанат,
Сыкоуп, ацсрақәә зегь ргәы еибаркуа!

О, шәарт ашәәкәә, ахатца хьзы тызгауаз,
Бырфын бирақтцас ҳаракы изкыз.
Амҳацьыр гәәккәә амшын ианхызлауаз,
Шәарт шәәкәзми, нас, шәәцьхәара зуз!

«Ахра ашәоуп» ахра еилатәахра зыргәынқыыз,
Заза лабжышла ахра цәаакын.
Шьапы рацәа цылытуеит адгьыл икәымккыс,
Фыртынтцас – имфасуеит «Шьаратын».

О, «Азар», «Азар» – ҳеыф ццышәкәә зыркәашо,
Ҷышьамхыцла уара хьзырхафуп!
«Шьардаамта» сеигәыргьоит, ххафқәә зырлашо,
«Радеда» Ҷыжәуп, тацаагафуп!

Шәарт шәызхаштызгьы дышрыцҳаз дгәарахон,
Адгьыл дагәахоит ашәа мгалар.
Ҷашьха зышқәә зынтәык ишлағәғәахон,
Хатца ашәәк Ҷацаза ирмаҳалар!

Уцсахы Ҷызкаазо ахәра еихырҳара,
Хәырбгьыцны шәәкәлар, иғьоит лассы.
Шәарт ишәнызбаалоит ҳашьхәкәә рычҳара,
Цсра зқәым шәәгәылиааит ажәлар рыцсы!..

Бзиабарала ҳагәқәа шахәшаҳәуанатц,
Ашәақәа рымцоуп хьта ҳазмыркуа.
Сыцсадгьыл ашәақәа слымҳа итафуанатц,
Сыҕоуп, ацсрақәа зегь ргәы еибаркуа!

1981, Аҕәа

АБНАТӘ БАЛЛАДА

– Абна снытцалт шарпазыказ,
Ашәарахқәа цәырқьацәырас
Ицхеибатцон, шәартак рытцас.
Мап, акгы ыкам исшәарыцаз,
Сахънеилак избон акака,
Избон ассир, аршанхага.

– Ажәеипшьяа ртыпқа дубама?
Уи лымаза узеилыргама?

– Ёацә хәарақәак еибархәмаруан,
Арфаш иаван, арфаш иааруан.
Ран шыны ишьтан арфаш нырцәан,
Ацсыртатцәкьа хыла икылтцәан.
Насыпдақәа, ицәаз цьыршьон,
Тәфала инасыр итцкьоз цьыршьон.

– Абна ду уеимдо уахылаз,
Иарбан сахьоу убла ихгылаз?

– Ць дуззак гылан, ахан еипшын,
Си цшатлакәи зегь ззеипшыз.
Хфык ахацәа аць ду цырқон,
Аха амахәқәа еибаргәыргьон.
Аихацсыхә бжы башаз цьыршьон,
Атцларкәыкә нас-насуаз цьыршьон.

– Нас, исахәишь, атцла шхырхәоз,
Абна шыцәоз, абна шфыхоз.

– Атдла сышытацшуан слацшыкэтцан,
Руапа еикэатцэакэа наршэыртцан,
Иааилагылан еицыгэрымуан.
Ирзымтцэахуаз гэалак рыман,
Азын хышэашэа рзаазгаз цыыршыон,
Рылабжышкэа рфашны ихычэон...

– Баша уцозма укыдыгэгэала,
Еилмыргакэа абна агэала?

– Санырпыртцуаз цшацэгъак асуан,
Атдла хырхэон, саара ишытасуан.
Рыбгы кыдхауан зымфакны,
Атдла исышытархэон еицфакны:
«Анаатэ хажэутцеит, хабахэо?
Нак уахпыртц, уахпыртц ушзахэо!»

– Ргэала рхэазар ус имзакэа,
Гэыжжыагагы рамхэазакэа!..

– Усгы схэеит, сырзеилыргазар:
«Итцегъ сыцхарын сымразар,
Итцегъ скаццарын сымзаар,
Шэхызжэартэ сасымызт сыцшазар,
Сыблақэа хьчафыс ишэымаз,
Шэыпсы сымажэда, сацшэымаз!»

1981

* * *

Шьха дуззак гылоуп изышза,
Сеидроу иахнагаз, изыршлаз?
Мрахэагак нахьыслоит ицсыгеца,
Абжьарак – хьтацэгьоуп иазыршаз.

Бызшэа зқәашьым, о, ашьха мчымха,
Иузымхэеит ухэрацэгьа иахэшөыз.
Угэатца итапсит ауп угэтыха,
Уи акэхап арскак узражөыз.

Ашьхахьынтә, Ажәеипшь ипсы ахьишьо,
Бжьы мазак аафүеит, сазфлымхауп:
«...Зфахәы ззымхәаз, аха изхәаз цьызшьо,
Зфы еилымго хатцкысгы дрыцхауп!»

1982, Ақәа

ААЦЫН ГЭЫРГЬАХӨ

Аацын гэыргьахө ааит сасра,
Иаķеит ажәлеипш амрахәага.
Ахьта нацхатцан хара,
Атцла иршәыртцоит реилахәага.

Шьақар кыптцас азытра
Иафуп асы – амра знырыз.
«...Сынтәа иссирхоит аеафра!» –
Ахәеит ажәтцыс ичырчырыз.

Ицәхәатоит цсы зхоу зегьы,
Адгьыл гэыргьабжьуп иахыфуа.
Аацын дахәоит ауафгы,
Ианцалак ауп данахьтәыуа.

1982, Аķәа

СА СДАРАКӘАЦ ҒАК ШАХЫЛТЦЫЗ...

Ашәыр хаакәа сәазтцоз стәатцла,
Ицарцаруа зызхауаз.
Иажәгәышьазаап цашәла, дацла,
Хыжәжәарахуп иатынхаз.

«Адәы сзықәхаз схыжәжәарахны,
Азәгы игәфарамзаргь калап.
Бзиарас изуз беиа ибахны,
Цьшьарак сахәрцу? О, мап!

«Ак зытнымхаз, адгьыл иқәтцыз
Сакәхоит!» – шысхәо иаасыршоит.
Са сдаракәац ғак шахылтцыз,
Аухатцәкьа схәашхәашоит!»

1982, Акәа

* * *

Сшьапы нахшьы сьылаба,
Чын камчыла уи ныкэцо,
‘Енак снанылеит сымѡа па,
Сеидроу, сеидроума сахьцо?

Апхъа – чкэынран, гэырғъаран,
Ашьтахъ – саацынкэа зытуан.
Ѧадаран, цъамыгэаран,
‘Фыцрак ашьтахъ ‘фыцк аатуан.

Мѡа сывамызт храмѡамзар,
Уа иаѣгамызт даеа шьтак.
Схы мацара сашьтазар,
Санызаарын шьякьастак.

Сыршлан ицаз сытэхэоума?
Хьтак сакырцу сеимлахэах?
Исырхаз ба? Мачхэума,
Агэыхь, ахыхь – меигзарах!

Дунеи кьакьа сакэымшеи,
Амѡа сыпхьон есымша.
Мчи гэырткэыли шцакэхэашеи
Рацэак икамлаз сылша!

1982, Акаа

СМАҒА ХӘЫҘ БАҒРАТ ИАХЬ

Смаґа хәыҗ Бағрат, исғәйдхахало,
Даду дзымаауазеи хәа исызхьыз,
Адуinei мѡа дуқәа ахьеихагылоу,
Апацха атыцан, Москва ауп уахьыз.

Апсныҕа уѣааха, смаґа, унеыжәла,
‘Еыбґак сымбац ба? Мап, игәаґтәуп!
«Чоу!» хәа уѣааха, нас, арха ианыршәлан,
Иарбан узхьымзо, умѡақәа аартуп!

Уеинрал гәымшәаха – ар ду раґгыла,
Ма ургылаѡха, ма ушәахәаѡха!
Ма уцыр псаатәхан ажәѡан унхыла,
Ма адгьыл халал ду унапқәа азырха!

Қәпароуп, цьабаахәтоуп хьзырхәаґак ултыр,
Уи цьазшьода – уцсадгьыл уацоуп!
Уабацәа идырхаз уацәыхҕьар, иуцәызыр,
Ускан урыцхауп, ускан уеибоуп!

Абас зегьрыла уразҕы анузылпха,
Абду дымгәырҕьо зәыр иахахьоу?!
Аха ишпацсыхәоу уабду игәтыха,
Абҕьыц цәышлеипш игәы ҕзырѡаахьоу!

Нахьхьи, Члоу, Лаганиахә аҳабла,
Жәытә пацхак гылоуп алахь еиқәны.
Жәлантәык анықәуеит ныха хасабла,
Хабацәа рхыбаѡ цшуп игәыкны!

Ирга у́камчышьтыбжь ашта́е уанчы́жәтцуа,
Уабацәа ахьжу цқ́а ирахаратәы.
Анкъеипш ара́а фатәи жәтәи цәыртцуа,
Анкъеипш ара́а ашәа гартәы!

Уал цшы́ан иуднатцеит аамта еикәшара,
Мца агымхарц уабацәа рхәыштаара.
Уаала убеиахааит – ухшара-уцшара,
Амзырха рцәажәо иқәзааит дара.

Амзырха иадыршт ушы́аға неитцыхқәа,
Ари адгьыл ҫы́т – уара узы́хәа ицшы́оуп.
Рыхқәа неифарклап атцла жәижәыхқәа:
«Ацшәма ҫы́ц дгы́леит, уа, Анцәа ицшы́оуп!»

Ужәлар гәакы́а гәа́крак иташәаргы́,
Хеигзара шуқәым – уи агәра згоит.
Сароу? Ицәгьам зных сугәалашәаргы́,
«Жәеинраалақәак ичы́шәуан...» – сызхоит.

О, ишдастахыз, аацы́нра мшы́каз
Сааҫы́хар, сҫахәатәы калоны:
Абду хы́тацәгьала азын ихига́з,
Амата ицы́лааит иаацы́нраны!

1982, А́кәа – Москва

АДГЬЫЛ АХАҚ

Адгьыл сымшәиц ахаан,
Ахтылтц иан дизышәирыма?!
Сшьыцәхныслар, амџа сазгәаан
Слаба шьтых сзазытцкыарыма?

О, адгьыл, сгәыргъо сызнылаз,
Узыхькәа са сзы игәыпцхәыхшуп.
Сцәажәозар: «Сыдгьыл, уныхәаз,
Сыдгьыл, убеиаха!» – сымшуп.

Адгьыл иатцәахит сызхылтцыз,
Аблеипш исзыпцшуп рхатгәынкәа.
Рылџатцә ахьџеиуаз, иахьықәтцыз,
Инхома рымца цха еикәымкәа?

Умгылан адгьыл уанымшәа,
Ушьта антца, уамоуп ацшәымас...
Адгьыл ахақ анузымшәа,
Уара узы ихаҳәхоит, иудыруаз!

1982, Акәа

* * *

Хэыцшыа имам апсхых даеакала,
Дшымгэыгзо ианааилак иуахта.
Ифы злеихихыз иан лыбызшәала
Ифы еихеикуеит, ус ауп, ҳагеита.

Аб иуасиат аңа изы имҕақәтцагоуп,
Апсхых иңазатә иитоит адтца:
– Исыхыыз ухыр, уи цсатацәхагоуп,
Сан лыбызшәа смата хәыч иртца!

Абри ауп сгәакра, егырт срызхәхәуам,
Уи сымхәаргыи скәыба ахышә акуам! –
Аха аб иуаз аңа икынза инаҕуам,
Аби аңеи бызшәала ейбакуам.

Аңа дгәакуеит, аңа згәызәанзамыз,
Изнымкылт, илабжыш иҕашит.
Уаанза хрыҕ ззиуаз, хәаас имазамыз,
Тца змам тышатцас уажә дынтацшит.

Гәтыха цәгыак ифы еихнарпхьоит дызхылтцыз,
Аха дыкәмеи уи захауа!
– «Үбаҳаным шәцааит, сыбызшәа сацәзырзыз!» –
Днымхааит учкәын абас уишәиуа?!

Избан, дад, сапхәа узышьамхнышгыла?
Исаецнухәарцу? Уаб игәы шат! –
Аңа дындәылкьоит дааицхярц игәыла,
Уи изеитеихәашт аб иуасиат.

Аха апсхых гәәк игәы имырдахъази,
Иеааитцихит, иажәа неиҕабан.
О, исашәхәа, нас, избан, дзатаххазеи
Аби аҕеи рыбжьара атырҕьман?!

1982

* * *

– Жәеинраалоуп, нас, ҳазғзоу, аха ианбанза?
– Ҳпоетцәазар, ус ҳцалароуп ҳацсаанза!
– Аха ҳеаанаҳқылар еиғзар убраанза?
Ацхьаф дзеигәыргъаз, иапаҳтцахъаз уаанза,
Уажә ҳаздыцсыло урт ратцкыс еицәахтәыр?
Ҳаччархәхоит, ҳазлакам ала ҳхы нцәахтәыр!
Ускан шьха рфаштцас ҳшьа еибафон, ҳачкәынцәан,
Ҳцәалашәара шцаказ? Ицон ихышхытцәан!..
– Ииашоуп, ианаамтоу аангылашьа иакәшәаз,
Ицыхъашәар алшоит, анасыц иалшәаз!
Аха умфыр ада иумамзар цсыхәа,
Ус уцалароуп, уажәа хьыршәыгәқәа ныхуа!
Аха цқаррак атәы мхәакәа исызныжьуам:
Ҳан иуанажьхоз, жәын иуанарыжьуам!

1982, Акәа

АМҘА ИҚӘУ

Алқәа хыхәоит, еиҥахыхәоит,
Аршәаа иасуеит ацшағғы.
Иарқъантазырц иаарыцрыхоит,
Иажәжәоит, иацқъоит урт рыбғғы.

Азиасқәа рзышьтра итытцит,
Уахь еижәхысла ицоит афар.
Иацнамтцозар, ақәа ақәымтцит,
Иааилалашьцоит уажәшьта, абар.

Амацәысғғы мцацшь рахәыцха,
Ацта шейкәнажәаз снарбоит.
Мап, исмоуит гәашәк апыртцха,
СнымҘахытырцгы сызбоит.

Лағрак сеишуа иаасцыххылеит,
Инақәырццак иаадыдит.
Ахьатә кәасқъа сагьнадгылеит,
Икьақъаза ашә аатит.

Ацшәма, снеира дазыцшызшәа,
Асоф дналбааит дыццакны.
Изхьаз иуак дизыхынхәызшәа,
Саагәыдикылт дсызгәыкны...

Иара идагь таацәаныла,
Рыбла рхаччо, зегь еикәшоит.
Еибадырхьеит урт гәаныла,
Излагаша русқәа ршоит.

Ианбахыртцәеи азыс ахәда?
Иагъанбарзи акәытқәа?
Шәымацаран иҕазтҕада
Ачашә, алҕатцә зыхҕауа?

Иабатцәахыз, апхын шоураз,
Акачыҕҕы цахәцахәо?
Ахатами «зегь зылшо», нас,
Ахатами «мыц зымхәо»!

Агәылацәа рышҕа ицада:
«Сас дахьк дахтоуп, шәааласы!»
Хатыр сықетцо, мыццакрада,
Урт аасыдтәалт хәылҕазы.

Урт азымтцааит амҕа сзықәу,
Урт азымтцааит сматцура.
Иахашшаауеит афатә иқәу,
Иҕам цыушьап хазхара.

Азәҕыи дцәажәом иажәа гәпысны,
Рныхәәҕақәа – цыашьахәуп.
Ирымазшәа заа ихәыцны,
Хшыҕи лафи еилахәуп.

Гәырҕак рымазаргь – избода?
Ргәыҕра иатцахҕоуп цыара.
Гәалак азбахә угьы изхәода,
Зтцаарас иҕам санцара.

Иаххаҕежьбуеит ашәа псаатәха,
Изхәарыда «шьта иазхап»
Ацатхь ааргеит, ус анакәха,
Шьта гәарцныхәахь схы сырхап!

Аха исзымхәо сҕы неихыхны,
Гәтыхак самоуп сыхтакны:
«Аламыс ду иахәтоу дырны,
Сызцарыма сҕацсатәны?!»

1982

* * *

Ифымтцэарц сгэатцга,
Шэартакгы схамѡарц,
Сабацѡа рѡацха
Гылоуп, икамѡац.

Мац-мац иахылтѡеит
Алѡатцѡ еишыылза.
Сыѡналоит, сдѡылтѡеит,
Ус цсраѡнынза.

1982

* * *

Ажәеинраала сеитазхьахәырц,
Салтырц наӀ апроза ашәшы!
Ицырчыруа еитанафхырц,
Срифма ҫыцзақәа рыбжы!

Аха ишәартууп, сара стәала,
Апхьаф амла дахцәакзеит.
Тыпх икыдхаз ажәеинраала
Акгы ҫамхеит, зегь кацсеит!

Ианвар 6, 1982

* * *

Избан, нас, декабр, цша хьшәашәак нарс,
Изуго закәузеи сгәеитцыхра мцарс?

Алцхынрак слахәыхын, сгәы цыр-цыруа;
Ажәфан лахьеикәроуп қәаршаѡтцас иауруа;

Ажәфан зегь шыпуп, ақәазы аґыкәкәоит,
Уапа цыѡцыѡла ахәылцаз ґырбоит.

Ишцатынчрахеи! Нымѡахытц тцлақәак
Хырқәакәоит, ирықәхаз цыушыап гәырѡак.

Амрахәагақәа зґахәмаруаз абґыц,
Иґшәан, ихиаалеит, сеидру нас иахьыз?

«Ахьарч!» – инатцакәчызар сшыапы?
Снацшын – абла тахәлакуп ашьхарцы.

Атцарақәагь гәыцтәарак рызцысит,
Ашәа хаақәа ртыцан: «тәйт-сит, тәйт-сит».

Амшқәа ниагәгәоит лахьеикәрак рыхьшы,
Лажьеикәроуп избаз сгәатца сантацшы!

Аха аацын шааилак, абнақәа, адәқәа,
Декабр иаркәитыз, ахьта иаркуа,

Ацсабара зегь еицгәырґашт, цсра зқәым,
Уанза акәым, ґенакґы изыцшуам сара сгәы!

1983

* * *

Цхызла акәхуп, уахык саалырҕыхеит сан,
Уи калахит тагалан – быгькапсан.
«Угәтыха здыруеит, уара иусырхәазом... –
Даацәажәеит, лыбжьоуп, лхата дызбазом.

Ус алашыцарахьтә дааскьахит лассы.
– Сгәы рахатуп, нан сычкәын, уара узы,
Хар змам рахь указаап! – дгәырған илхәоит,
– Анышәгы абла амоуп, узҕу зегь абоит.

Жәлар иртахыз уск уатцагылт шыакас,
Ғак схаргылатәзам, уи сызхоит бакас!
Удгыыл бзиахә азыхәан ушхәартоу
Анышә иадырхәеит, сара сызмадоу,

Бамбылтцас ауп, ихьантам сара сзы,
Ассир, ухы икәнаузаап асы...
Инкоукьар нак, анкьа знеипш, ухахәы
Цыоцыолап. Инагзахааит уҕахәы!

Амала, ани асы иаркәадоит сшьамхы,
Снапы назом хәа, инықәсыршәшәон ухы!...»
Адәныка атх лашьца цшын еиқәышышьы
Сан, сан, ишцахаакәакәроу быбжьы!

1984

* * *

Амзаға, ажәған зыжь иххалаз,
Камала дарбан еиғызтәаз?
Сценцьыр иадғазкылоит аңшалас:
«Уахь снашьты, снашьты, ҳаиғызтәаз!»

Тҗыбжьонуп. Аңшасра иаҕәйтцуам,
Итәғасуа атлақәа ирымцоуп.
Гәырғарак схагьежьюеит, испыртцуам,
Аханатә сығәтыхақәа ирымцоуп.

Хшарак уаха дираны дыҕоуп,
Иңеиңшхә ауп сыцәа хаа схызцаз.
Диит, изҳаит, анағс даңшәымоуп,
Уанза сҗаңшьароуп ҕарултас.

Уанза аңха ғыңқәағы нхыстцап,
Цхьаҕа имғақәа тамамхарц.
Уанза ашәа ғыңқәағы аңыстцап,
Ант агәымҕығқәа ҳалалхарц.

Тҗыбжьонуп. Аңшасра иаҕәйтцуам,
Итәғасуа атлақәа ирымцоуп.
Гәырғарак схагьежьюеит, испыртцуам,
Аханатә сығәтыхақәа ирымцоуп.

1984

МАП, ЦСРА АҚӘЗАМ ЗЫЦСТАЗААРА АШӘАХАЗ

Ауасахьча ицикеит ғырпын тѝаак,
Уи гылан арѝаш трыс аханы.
Дѝазан, иалихит архәага бзиақ,
Ақса амтѝа днытѝатәеит иѝакны.

Зны иалеиқычуан игәырѝа-гәтѝах,
Игәѝығѝра алеихигон даѝазны.
Ақсаса гәартѝуан, цыркыкгы нымха,
Ауасархәыга гон ааигәаны.

Шыбѝонла иаацәыригоз – ркәашаган,
Ицкәын хәыҗы дықәгѝеѝбаа дкәашон.
О, ағырпын, ахьча изыхәа гәыршшаган,
Етѝаѝбаа реицш иашәақәа лашон.

Ағырпын гылам, быѝкатѝа тѝцхеит
Арѝаш хықәан, иара ахьеырбауаз.
Ихәзхәоу нас – иара атәы хәа егънымхеит?
Мап, цсра ақәзам зыцстазаара ашәахаз!

1984

* * *

Иааузкылъбан цәалашәарак,
‘Схыцәгъан уама ицар умтцарс,
Уааҭагылар алшоит тшәарак,
Тытцшъа ахьамазам зынзас.

Даеазныхгы цәалашәарак
Уабылзозаргъ, амѡа азкы.
Уапхъа иарлашап иаразнак,
Хәҭак – иазалхыз уразкы.

Ус ушыкоу, цәалашәарак
Иааудгылоит аезаны.
Ишуҭахзам гәалашәарак
Инаухьызсоит лагьырзны.

Анс утәызу, арс утәызу,
Еиғу алхрагъы мариам.
Зегъы иреицәоуп агәы идысу,
Зегъ ззеипшу, мца зыцрам!

1984

* * *

Алу ахәйтдәхәа ашыла шафәйтца,
Ус ауп цьюк ражәеинраалақәа шцәыртца.
Дәнықала – урт ахызы рхыыршоушәа,
Әнутқала – ацырча рыграгәоушәа.

Абарбарра,
Апарпарра,
Ахәйтхәйттра,
Агәйтгәйттра,
Ағьарғьарра,
Ақарқарра,
Агәаргәарра,
Ауаруарра,
Ахархарра,
Абацбацра,
Ақәәқәәра...

Узрыцхьагәышьар, убарт зегь ықоуп,
Еилығәа, абамба рахәыц рызахыгоуп.
Ауалыр тацә беиами шытыбжыла!
Аха урт акәаптеиқәа рықната
Сасра изыдымгылт, минут затцәыкгы,
Иара апоезиа ахата!

1984

* * *

Иаахэытырҕыан пшацэгҕак тысит,
Атцлақәа зымфарақ еицхырхэоит.
Ус атцаргы рҕы неихацсит,
Аҕытцәахшыагы иақәшэом, еилыхоит,

Хамзырхахытә игәастеит лассы,
Бҕыцзаап ирхагыежыуаз атәицқәа.
Апшацэгыоуп ирхызхыз рыцсы,
Апшацэгыа иацкәашоит абҕыцқәа!

1984

АУРТ ЕИЦШ ДААСКЪОН АЕЫУАФ

Сакарак, ацслымз зыцсымаз,
Сышытақәа азныжь хараза,
Гәығыртас ахықә исымаз
Сгәыргъо саақәгылт шарцазза.

Ицыххааит ашхәа сызхызгаз,
Алмфанык иалгон аефеа.
Амшын агәеисрае исхызгаз
Дыршыа амам, иазөеит ацша!

Хәычы-хәыч ацта жәпа анхыцлак,
Шьхарцык цлашон еилыкка.
Уахынтәи иааскъон кәыкәыблак,
Избеит еуафык ихәынга.

Аурт еицш дааскъон аеыуаф,
Ихазыртра збон еилыефеа.
Дсықәхәацәеит са сахь иеынархә,
Иажәақәа шцеипшу ахеа!

«...Хашьха зышқәа рыхьз уанықәуам,
Урыцәгылазшәагь збоит хара.
Иреигъу – узыцшааран укам,
Иуеигъу – дрыцшаауеит дара!..»

Иасхәозеи абас слацшызгаз?
Иажәақәа шцеипшу ахеа!
Амшын агәеисрае исхызгаз
Дыршыа амам, иазөеит ацша!

1984, Ақәа

* * *

Жәлары зегъ рзеипш ус ачархъ еипш
Уахуеит, апоет, кыр зылшо.
Арыц еикәзыршәаз агәагъ еипш,
Атцабырг ауп уашәа зыхшо.

Ажәфан ахътә аетдәа кыдшәар,
Иаакаццаргы, ицәоит лассы.
Ажәеи ауси еикәымшәар,
Ажәа ршыит, иахырхит ацсы!

Амцапшь ахъеикәу уныгәхәасны,
Ажәа-кәиц җәыхла, – уццакрым.
Цыртә цәфантцас уажәақәа ларсны,
Атцабырг хашшаала – цсра зқәым!

1985, Акәа

АГӘЫРҒАРА ЦХЪА ИГАЛАТӘУП

Аапын нхықәгылан ашьхарцы,
Са сахъ инейтнахит анапы:

– Шыжьбзиа! Сааит сасра!
Сырбар, зегъ еигәырғоит схынхәра!

Уст, агәырғәҫхәаша, имҫапга,
Ситцааи урмеигзан, ргәы иарга! –

Шытцәра шанак са сахъ иаархан,
Ирқяқяз мрахәган, ицхан,

Иара казказуан, илашон,
Фәы хаа мзанрак иара иахшон.

Иаамтарсны, сәы снатқәеит: «Чоу!»
Шытцәрак аапын скуп еилыццәо.

Шәнапшы, шәнапшы, схышьтрахъ шәнапшы!
Еиужъ лашароуп, амра кажжы!

Сахънеилак, уи акәхоит, лассы
Аттахәа инықәзытуеит асы.

Аиатцәара рхыҫлоит адәқәа,
Шәтышыртоуп, еилацсоуп ацштәқәа.

Атцәатцлақәа цшыаала изазоит,
Рымтца хыршлаа ашәтыц кацсоит.

Арыц, иартаз адгьыл трыфеа,
Агэыркьхэа иахылтцуеит афеа!

Ажэфан саркьа цкьоуп, ицкьазоуп,
Атца хароуп, ихаразоуп!

Ус сышнеиуаз, мзырхак сынтаххит,
Сылэыжэцеит, сшытыцэра ласыркэит.

Уи гэыргьафэхэашоуп, лнапакны
Илыстоит, шэахэала ихьзыркны,

Жэеизафык еитцазааз ан!
Жэеизафык зеипшыкам уаахан,

Апсадгьыл дыргэыргьоит иахьа!
Амфа сымоуп, ссыжэлоит фацхьа,

Агэыргьара цхьа игалатэуп,
Агэыргьара зегьы иртахуп!

Фатахьак сыкэстцон сахьцауаз:
Мап, сеигзом сыцстазаара инхаз,

Иауазар исхэо калоны:
Анасыц назго шэахэаны,

Фныцыцхьаза, ааигэа, хара,
Сыфнацхозар есаапынра!

1985, Акэа

* * *

Зака сгэынқыыз, зака сыблыз,
Лара лзыхэа зака сгэаблыз,

Ишан – ихэлеит, ихэлан – ишеит,
Дыршыа сзамтеит, – абар сышлеит!

«Уаацшишь, схынхэит!» хэа сызфэйтны,
Даакылсхыр уи сыцсхыцтра аены!

Лыбла шамшам стацшырц стахзам,
Лыбжы хаагы сахарц стахзам.

Уи лхафсахыа, цсра-зра зыкэзам,
Адамра итазгаларц стахзам.

Уа тшэартоуп, хышэашэароуп, лашыцоуп,
Ацсэаха ачара аура дафзоуп,

Дзеигэыргыогы ацсроуп, ацсра!
Кофта шкэакэа, баазар бшаара?

Бкофтеипш бразкы шкэакэаз бара!
Еикэатцоу зегы быкэгаз хара!

Наунагза сыцсы ззынхо,
Быказар ауп амра ахькацхо,

Быказар ауп бара бзанцы,
Гэыкра цқыала агэы еисуанатцы!

Бхаҕсахыа ссир, псра-зра зықэзам,
Адамра итазгаларц сҕахзам!

1985, Аҕда

* * *

Сгәы штатцәыуоз ахәылпаз,
Етцәак соуит гәыжъжагас.
Суҳәоит, ажәфан иалабаз
Схәычра ашәақәа сзыргъежъ нас!

Сыччапшь еикәызхәалада,
Сгара-цәартә изылымтцыз?
Схәычы шытақәа збартада,
Шьац иатцәарак илазыз?

Сыхәра мжыжък аншәартаха,
Ацсхатцага сызтада?
Ашәа схәартә сангәатаха,
Ацха ҕыц сызхызтцада?

Заанатц – ацәгъа цәымшәара,
Заанатц – амѡа мығәақәа.
Санбалагеи рыкәшәара
Ажәа бырлаш цырақәа?

Сгәатца итызгарц сгәы амаза,
Иарбан бцъару сцызшәауа?
Ажәа хымкых иашәраза,
Ажәоуп гәыла ицәажәауа!

1985, Акаа

* * *

Ацшахаа нтахэмарит слымха,
Нас еимдо инталеит смагра...
Уи акэхеит, сгэалашэара хьыдхаит,
Харамкэа снахьыцшит схэычра.

Сшьапы хыркъакъа, сытрысны,
Анкъа знеипш, снارىқэылт адэқэа.
Сшьапқэа рфыхахуеит ирфьыцны,
Схэычраамта иархаз сшьататэқэа.

Рацхьатэи сгэыргъара зтэызтэыз
Леганиахэ снықэлахт, абар.
Амзоуп азазаш разнызтэыз,
Сыгага иахьшит ацэыкэбар.

Хьзашья змам сахьзарц сызбама?
Зақэфыстрызеи – хынхэышья змам?
Са сеипш атцарагы наскьама?
Рычырчырбжы сгэы азнархауам!

Гэыцроуп, нас, амѡақэа мшызтэуа,
Уи зцэызызгы – иоузом ацкы!
Сфьытыбжы нафыртэ ахьфьыстуа,
Уи акэзаргы сеидроу сразкы?!

1985, Шаача

* * *

Гәырфас имоуп дызхьымзас,
Илымшаз – имам хыс.
Амшын ахьтәы цҭа хызтҭаз
Данҕыха – изт ипхыз.

Гәырфас имоуп дызхьымзас,
Дзыхьзас мацзоуп, ибом.
Ацсаатә, алапш зхьымзас,
Ашьта жәфан иазынхом.

1985, Акәа

АЗЫКЭЫТ-ЗАХКЭАЖЭ

Зыкэыт шанак хызбаалеит амшын,
Икэашкакаран.

Ацэқэырцқэа аилаеера иаеын,
Рыцштэы – цэикэаран.

Азыкэыт хыхэмарлон уамашэа
Ацэқэырцқэа рика.
Итцаакэкаалеит шухэо, настхашэа
Изсон аецеырга.

Ацэқэырца цхлымқэа нак ирыкэпон,
Нас ахы накэаршэ,
Ибақысакуа ссиршэа иеырбон
Азыкэыт-Захкэажэ.

Уи иахаштхьан иазалхыз мөасы,
Уа бамбыл иартан.
Амшын цэгъа рахатран иара азы,
Кашшыран – цсшьартан.

Тцхы лашьцак еипш афыртын ааскьон,
Амацэыс хэытцкьон.
Ацнышқэа хытцны аарцэ ицсакьон,
Акиси рхылкьон.

Амшцэгъа абомызт, ишызсац изсон
Азыкэыт-Захкэажэ.
Ацэқэырца иама зных тцака ицон,
Азшэах шла нақэыршэ.

Аптэқэа еиларгьеж, аарцэка иласуеит
Ага апша итытцуа.
Апшзара аеацхьа ашэарта цсуеит –
Уи ауп сзырхэыцуа.

1985, Акаа

ТАГАЛАНТӘИ АШӘАХӘАҚӘА

Тагалантәи ашәахәақәа,
Ишеилыпхаауаз рыхаара мырзкәа,
Хаха-хымш икыдтәеит ақәа,
Ицәышлан икапсоит абгъыцқәа.

Тагалантәи ашәахәақәа
Шьыжымтан ачыхь иакәмақаруан.
Шьыбжышьтахь катцәарак хьзыркуа,
Аласбеипш ас ҕыц илахәмаруан.

Тагалантәи ашәахәақәа
Имцацшьха иахьызсоит абгызыр.
Апқақәа мѳасуеит еицрыхәхәа,
Еикәҕыртуеит, иртахуп еицәымзыр.

Тагалантәи ашәахәақәа
Шьтарнахысгъы: зынра мбазакәа,
Аапын ҕықә ахь тынч сызгауа
Цха шхымло сархәахуеит имзакәа!

1986, Ақәа

САМСОН ЦАНБА ИАХЪ

Желар рага хәа ухъз анпыреуаз,
Сгәы статцәыуон, сгәы рыцтан.
Азәгы ихаитцомызт уздыруаз,
Аха уртгы рҕы шәахан.
Унапы ақәыф ушәкәы исутаз,
Сыцсы иатцоуп, итәахуп.
Сахъзагәышъар, са сыцсымтаз
Смаҕа ианасшъарц сҕахуп!

Декабр 27, 1987

Аҕаа

А И Б А Ш Ъ Р А И А З К У А Ж Ә Е И Н Р А А Л А Қ Ә А (1992 – 1995)

Нанҳәә мза 14, 1992 шықәса рзы, аибашьра ианала-
газ аены, Ақәантәи машьынала Члоука амфа сықәын,
сабацәа рынхартәхь сцон, уа аанғасра иқаз сматәцәа
збарацы. Кындыз ақытә сналагылон еиңи, еибашьра
иаауаз ақдылафцәа сңылеит. Цыхәаңцәара рымамы-
зт атанкқәа, еицырхәоуны урт ырышьтан еиқәных ар
зықәтәаз амашьынақәа, лассы-лассы ицдырқьон аб-
зарбзанқәа.

Члоу саннеи, ақытәуаа ырылфхьан аибашьра иша-
лагаз. Ақәака хынхәышьа сымамызт усгьы, сабацәа
рыфны саанхеит фымзи бжаки.

Сқытә зтәашәаз аңсәзаара уадафза салахәхеит,
аңсыжрақәа срыгмызт, аизарақәа рышка снейуан,
сықдгылан сцәажәон, ара акы схәартәзшәа збон, аха
сқытә гәакьа салымцыр амуит, слаңшықәйәхеит.

Тқәарчалнтәи вертолиотла Гәдоутә снейт, уан-
тәи Москвака схы сырхеит. Аамзи бжаки Москва
амцан, Переделкино хәа иахьашьтоу, ашәккәыфцәа
рырғиартә фнафы исхызгеит. Кабардатәи сфызцәа
иқарцаз ахәарала, сиасуеит Нальчикка, уа саанхеит
жәамз инареиҳаны.

Хашьцәа гәакьақәа Кабардаа хатала сара исзыруз
абзиара дунеи сықәнай исхаштуам.

Уи хазы азаатгылара зтәхны саңхьа ишьтоу ако-
уп. Уажәы инайшьны иазгәастоит: Кабардаа рхатәы
трагедиак еиңи ырыдыркылт аңсуа жәлар ирзы-

лаҕаыз аамта еиқдайда. Шәфыла урт рхыбҕар аб-
цъар шытыхны идәықәлеит Аңсныҕа. Гәышпыла иаҕа-
гылт ақыртта фашизм. Урт рахьтә 50-фык инаре-
иханы рхы ақдырҕеит Аңсны ахақәитра.

Арантәи инаргоз иҕахаз афырхаца анышә
иахьартоз снейуан, срыдашылон, уаҕеимшахара,
зҕа дышьны заҕхә дықаыз анацәеи абацәеи. Алагырз
зхыҕдалоз рыбақәа цъарамзар цъара ихысымбаалеит
гәынчыхәхышәшәарак, уи аҕыҕан урт исархәон: «Аи-
ашә дықазароуп аиашә изыхәа!»

Аибашьра анеиашуаз цәала-жыла Аңсны сыҕа-
мызт, аха гәыла-ҕыла уахи-ени сыҕсадгыыл сацын.
Акырынтә апрессаҕы сықагыларақәеи аизарақәа рҕы
сцәажәарақәеи ирзыртынчуамызт амца еиҕи исыц-
раз сыгәтыхақәа.

Мышкымзар-мышк цомызт сырҕиаратә ус саҕым-
кәа. Аңсныҕа саныхынхәуаз, ишырхәо еиҕи, напыма-
цара смааит. Уртқәа даҕазны хрылацаажәап, уажәы
аҕхәф идызгалоит ажәеинраала ҕыцқәа.

Ари ацикл сматә аибашьфы Леуан Миқәа ихьзныз-
фолоит.

СЫЦСАДГЬЫЛ, УГӘЫНҚЫБЖЫ САҒАУЕИТ

Сыцсадгьыл, угәынқьбжы сағауеит,
Тынч сызлацәарызеи?
Рыцсы узтырхуеит, уцеицәа еибашьуеит,
Сызхәартахарызеи?
Сыцсадгьыл, цей мшык дузиуеит уаха,
Азхаха иоурыма?
Ма игара дынгаратцны, хацәнамырха,
Убригь деибашьрыма?
Уи, ахәычбаҳча цәкьарас иказтцаз,
Уатцәтәи хамш ауп иишьуаз!
Иан ихалхәозеи, агыгшәыг дзаазаз,
Илымоузеи хәыхшьас?
Атакәажә дындәылцан лыфны дырхәит,
Акәцәлцәкьа лцәыргеит.
Атанкқәа најәлан, қытак аадырхәит,
Фнызатцәык нымхеит!
Нацънатәгы идыруп, ақәылаф – дшәиууп,
Иуафра ихыхуп.
Уи джышшуеит, цшәашуеит, цсыла дымлашьуп,
Игәы акәзар – хахәлыхуп!
Хацсадгьыл иакәлаз ар еикәных ртцысны,
Шьапыла зымфа хызтыз,
Цсыуа зхылахәо данымкәан Ацсны,
Нас, уи аума изқәыркыз?
Жәлар рышәи зышьталаз, уи мра изыцхом,
Амат шхам дагәылхуп.
Жәлар рышәи зышьталаз лағырз изкацәом,
Анышәтцәкьа дацәымгуп!

Сентябр 21, 1992, Члоу

* * *

*Ткәарчалнтә иһрыз, ахәычқәеи анацәеи зтәтәаз авер-
толиот Латә ақытә инеиуан еиңи, ақыртүа фашистцәа
еихсын, иларышьтит хәа ансаха изәит...*

Азы акәзамызт, ацәәкәа ашьа ажәуан,
Ирзымычхазт, ицсит ацәашькәа.
Илағырзышуеит Латәтәи ажәфан,
Рытцәаабжь аныәуеит ахәычқәа.
Уи Ерцахә зыш иамбазац хәа икоузеи?
Иамбацыт ауафы дырбылуа!
Аға хәымга хәыхшьас хәа имоузеи,
Анацәеи рыхшареи збылуа?!

*Декабр 23, 1992
Москва, Переделкино*

СЫЦСАДГЬЫЛ – ЦСРА АҚӘЗАМ

Апсны кыдтан иршыуеижьтеи иахъа акәзам,
Ашьарфаш иалтқхыоу мшынк иақароуп!
Аха икоуп Сыцсадгьыл – цсра ақәзам,
Разкыс иазшоугъы – еснагъ қәцароуп!

Зны аменшевикцәа икыдыртцеит цәкьарас,
Ишпартахыз иргәакзан ашьра!
Аха урт ракәхеит еивас ибналаз,
Мшыннырцәка рҕартан, рҕырзеит цъара.

Хамтак ҳажәлар оф, гәышъа рымқәази,
Аееибнатон ҳадгьыл ихәаеыз.
Гәабзиарачацартас ицхъазамзи,
Миллионфыла асасцәа ззыпшыз.

Аха иамуит, иамузеит, убама,
Еиҕахъаҳәхит ҳгәакрақәа ицахъаз.
«Ажәларқәа рцыза» игәы ҳзынхама,
Ҳафнра здыруаз, ҳчеицъыка зфахъаз?

Ҳамфа тышеитәит цхъака изцарыс ҳәа,
Ишиқәшәоз ихаштит ажәлар ргәырпса!
Фынтә итрагедиахеит апсуаа ҳзыхәа.
Иршәихыоу фажәи жәибжь шықәса!

Гәағшақә идыршаз аус шьтарзга,
Ҳажәлар нақәзыртә еипш ихианы ишьтан.
«Сталин дузза, хамра, хлашарбага,
Мчышьта ахықәан дтадырхарц ргәы итан!»

Нестор илгеит ашыга наитан,
Самсон дхэйттаршыт дкылган Баҕлан.
Леонти гәәк дҕархәеит ихатә қытан,
Длымкәйтдыржәеит ихынхалаз иан!

Иршыыз, иахыргаз, абахта изтымтцыз,
Закафы! Закафы! Закафы!
«Абласаркә» хәа ацъныш ицәыртцыз,
Ашыцәа ирапызгаз иакәхеит ашыфы!

Мап, уи дзацәымцеит! Жәлар рцәымгра
Мцабзны икәшеит, ихәлатцәеит ишыа!
Аха ажәла каипсахъан, агәаг зхылтцыз,
Уаф шыала ицеипцеуаз агәылшыап!

Иаххаагаз азхаз ххәеит, аамтаныла
Хайтцагылахп, хшәизамзар зынзак,
Гәырәеи гәәкреи идыршлаз Апсынтәыла
Иамазар хәа хгәыгуан лахьынтцак!

Хгәылацәеи хәреи закантә хайцәакны
Хайдтәалахъазеи, хатцәцақәа шытых,
Тоуба шытахтцон хайашъара нықәны,
Шахатсгы ихаргылон атоурых.

Атцәа ианфахоз цьоук рызнапык ала,
Егы иакыз бцъарын ишткъара.
Ус избамзи: иара уахык ала
Апсны инажәлан ицкъашәкәа агара!

Апстхәаш нахахат хамра-ххақәитра,
Егры иааркәеит атанкқәа лассы.
О, иабатцәахыз арскак ацәымгра,
Агәыла дгылт агәыла ишыразы!

Ахаҳәтәҗьа ахышьтаз амца ацралеит,
Еихсыҗуам ашьреи архәашареи!
Ацсадгьыл рыцхьеит, ххыбҗар еицгылеит,
Ацсны тагылахт азреи анхареи!

Агыгшәыг цәаҗа аргама ишьтызхыз,
Лашьцарада лашара зтахым,
Хҗыхшьа рымазам аибашьра хызтыз,
Рыцсы штоу итарбылуеит җаҳаным!

Ацсны кыдтан иршьуеиҗьтеи иахьа акәзам,
Ашьарҗаш иалтҗхьоу мшынк иаҗароуп!
Аха иҗоуп Сыцсадгьыл – цсра акәзам,
Разкыс иазшоугы – еснагь қәцароуп!

Маи 6, 1993

Москва, Переделкино

ХАРАК ЗЫДЗАМ УОУП, АПСНЫ!

Харак зыдзам уоуп, Апсны,
Ус ауп, дшахатуп Анцэа!
Аха утадырхарц збаны,
Шьыжык иужөлеит ашыцэа.

«...Мап, апсуа иатэам Апсны,
Избанда, ибеиоуп, ицшзоуп!» –
Дхысуеит абасгы хэаны,
Имфа зегь шыала ибаазоуп.

«...Апсуа хэа дыкам азэггы,
Иамазкыз иакэхоит ишьтэу!
Ус ауп, иахьаггы уатцэггы,
Апсны хара хауп изтэу!» –

Дхысуеит абасгы хэаны,
Даауеит дзыкэшэо зегь былуга.
Ан дкажбуп лгэы цыблааны,
Рытцэабжь гоит ахэычкэа!

«...Харт хауп зтоурых ду наскьоу,
Шэарт хапык шэаман шэтцэахны!» –
Бзарбзануп амцабз зыхкьо,
Хэычбахчак ццышэхеит аены.

«...Ихаигу дыкам, дкалом,
Кавказ ақыртуа изшоуп!» –
Дхысуеит, амфа хэашь ибом,
Хархив ыкам, ирхэашоуп.

Сишь, аехәацхьыз казыршуаз
Дабацои ас дыткъаны?
Икыдшәеит амра икашуаз,
Адгъыл иҕагылт иаахәны!

Ашьфы шытахъка дыццакуан,
Иабцъар шкаижьыз изон.
Ацснытә инеигоз аҗан
Деигәырған хынтә ицхъазон.

Октябрь 5, 1993
Нальчик

* * *

Амшын цәқәырпа дагеит хараны,
Издыррыда шытахъка даныхынхәуа?
Ибаргәузеи, итахцәа рыгәтаны
Зыцсадгъыл аҕы зхы нықәтцан ицсуа!

Ибаргәузеи, ицсымтаз, ааигәаны,
«Раида гәышыа» заҳаз еилыхха!
Ибаргәузеи, диқәшәар уи аены
Иуасиат зеиҳәаша атынха!

1993

ЗЫПСАДГЬЫЛ ЗХЫ АҚӘЫЗЦАЗ – ИҚӘЗАМ АПСРА

(Ағатә баллада)

– Ахшыкғы дыштахаз иан илашәымхәан,
Хай, уара азәкғы усзынхоз цысымшыази!
Цкәын кадыц, уашыцаа урыштамлар умуит,
Сынтәа акәымзи ухәы анаинышәшәылаз... –

Игәашә апхәа, игәылацаа рыгәта,
Абасгғы даагьатцәыгьатцәит Никәала.
– Иац ашыбжьышьтахь дтахеит хәа ауп
исашәхәаз,

Ибаф соунда, дыбзоушәагь збарын...
Дад, аибашьраф иага руахк калоит:
Дыкам, дтахеит хәа итахцаа еибартцәыуон,
Иарах дцацашькны ақәылаф дыцхьеицон.
Сычкәын ицсы штоу синиаргғы камлои? –
Гәыграк былыбылуа игәатца интацхеит,
Ифны дзымтәеит, амфа дныкәлеит Никәала.

Иибац ыказам, тәымцъара дагама?
Ихьатцыз аға дамеигзеит акгғы:
Еилаблуп, ицыххаасоуп аонқәа,
Ихыршыааз атцлақәа кәәкәан еилажьуп,
Алфа хәашь халоит, абылффы ґацоуп,
Амфақәа тақәатаґоуп, ржьышәқәа тыжәжәоуп.

Сишь, хатцабжьык иахан, даатгылт Никәала.
Цқьа дзырфызар, абар, нас, уаф изхамтцо, –

Ари – хөйк ицкэынцэа реихабы ибжаоуп:
– Изакеызеи, саб, лахьеитцыхрак умам,
Уцкэынцэа хзы акэзар, уахцэымшэан, хаибгоуп!
Саб, ура уакэын ашэаны изхэалоз:
«Зыцсадгьыл зхы акэызтцаз – икэзам ацсра!»
Сызгаша ахы ахсыкэшэаз Гэымста ахыкэан ауп,
Исеихсызгьы дзымцеит, дастеит азы.
Уиаахыс абрака сгылоуп сеикэных,
Хамцын дзыкэларан дыказам хага!
Хаит, амарца, шэнеибац, ацсуаа рыцкэынцэа,
Ацсназыхэа ашыа казтэаз, ацсуаа рыцкэынцэа!
– Сагоумтцан, сычкэын, дад, хамтак
сноупырцуеит,
Еилкаашыак сзатар уашыцэа рхабар! –
Абас неихэан, имфа дныкэлеит Никэала.
Акэа дналагыларц игмызт рацаак.
Ус акаф-акафхэа хатцабжык гахт,
Цкэа дзырфызар, абар, нас, уаф изхамтцо –
Агэабжыанытэ иоуп зыбжыы иахауа:
– Изакеызеи, саб, лахьеитцыхрак умам,
Уцкэынцэа хзы акэзар, уахцэымшэан, хаибгоуп!
Амцабз иагэыларкит хзыкэтэаз атанк,
Атытцха хмазеит, хаилаблит зегьы.
Хаит, амарца, шэнеибац, ацсуаа рыцкэынцэа!
Ацсназыхэа ашыа казтэаз, ацсуаа рыцкэынцэа!
Саб, ура уакэын ашэаны изхэалоз:
«Зыцсадгьыл зхы акэызтцаз – икэзам ацсра!»
Хтанк акгы амыхьеит, хатэшьяла ихазрыжэит,
Харт иакэтэаз хакэзар, хазынтэык хаибгоуп!
Хтыц алхуп, назаза уака хаанхоит!
Имфа нтэом, имфа дныкэлахт Никэала.
– Аитцыбгы иашыцэа дрышьтамлар имуит,
Шэкеи шыгеи рчыдахаз абцар имкыцызт,
Ибаф саунда, дыбзоушэагь збарын! –

Хфык айшыца – афырхаца раб иоуп инеиуа,
 Кэыдры дырхъан, Очамчырагы дналсит,
 Цшыхак изтода? Егрыка днаскоит.
 Иибац ыказам, тэымцъара дагама?
 Еилаблуп, ицыххаасоуп аонқаа,
 Ихыршыааз атцлақа кэакэан еилажыуп,
 Алфа хэашь халоит, абылффы ґацоуп,
 Амфа таґатаґоуп, ржышэақаа тыжэжэоуп!
 Ус акаф-акафхэа хатцабжык гахт,
 Цқаа дзырфызар, абар, нас, агэйтшыаага,
 Ичкэын айтцбы иоуп зыбжы иахауа:
 – Изакеызеи, саб, лахьеитцыхрак умам,
 Учкэынцэа хзы акэзар, хахфыкгы хайбгоуп!
 Егыхагмызт, хазкылсхъан Егры апшахэа,
 Ант ақэылафцэа ибналан ицауаз,
 Сышьтахь ала абомба сгэйдцан реырзеит.
 Нас абомба иара атэы канатцеит –
 Иццышэхан, ахауа иналазт сцэа-сжы.
 Саб, ура уакэын ашэаны изхэалоз:
 «Зыцсадгыл зхы ақэызтцаз – икэзам апсра!»
 Стахаз цумшъан, сгылоуп сшэакь агэта кны,
 Гэашъан садырсызшэа, саанхоит абрака,
 Гэагшақэ ихажэло изеихгом шыаґак!
 – Цкэын кадыць, ускак улшоит хэа сыкамызт,
 Сынтэа акэымзи ухэы анааинышэшылаз...
 Дадраа, сычкэынцэа, схалатцэкаа схынхэрым,
 Аибашъра нтэазар, шэмаалои, нас, аоныка?
 Шэангы дрыцхауп, агэырфа дашэмырган!
 – Хаб, ус ахьцоухэо! Хацэхьатцуам хтоуба:
 «Шэахьгылац шэгылаз, шыаґакгы шэеитамтцын!»
 Харт хзыхэа закэануп Хацсадгыл адца!
 Хатца дызкэымшэац икоузеи? – Никэала
 Ичкэынцэа ибеит, иахаит, даауеит ихала.
 Ахақэитра мра ахалашоит Апсны,
 Зыцсадгыл зхы ақэызтцаз – икэзам апсра!

Дара аишыцәа афырхацәа гылоуп еикәных,
‘Еынлагь уахынлагь Рыцсадгьыл рычхьоит!

Октябрь 15, 1993

Нальчик

АБРЫСКЬЫЛ ИОУП РАШЬЛА ИНЕИУА

Аихатә дач ду, уи дызцахуаз,
Шаха баазшәа иааимыттеит.
Ахаң атца, дахьтагәакуаз,
Мрак таңхазшәа иаалашеит.

Ирашь гәыргъан иаакьыркьырит,
Аңырфара шыта иаанкыл,
Бзиарак шыкалаз адырит,
Иааидыххылт Абырскьыл.

Афырхатца деыжәлеит ҳақла,
Иаңхьа, ишьтахь зегь лашоит.
Дантытц ибеит: қыта, ҳабла,
Зегь еиңгәыргъоит, зегь шәахәоит.

Ажәфан дналалт икеикеиуа,
Ҳадгьыл днықәылт деимдауа.
Абырскьыл иоуп рашьла инеиуа,
Шәзырфеишь, ибжьоуп игауа:

«...Ииашоуп, дақәзит ҳаға иңсымтәра,
Ҳадгьыл акәхеит иуахта.
Аңсны иагеит ахақәитра,
Сәазхәо дзыкалом уажәшьта!»

Ианвар 16, 1994, Нальчик

* * *

Ажәсан неимахәлан, асымкәыл кыдхәит,
Амшын тагәрымуеит цъара игәйткәаган.
Ашәыб иатцакьуаз атцлакәа хынааит,
Еикәырхагоуп, иазхьуеит амрахәага.
Асы шкәакәа, геи-шьхеи зегь ирныцшыз,
Мап, иазхымөеит, ус иаанхоит имшынха,
Шьеи лағырзи, ари адгьыл икәшыз,
Ус иаанхоит, есшаргьы игәырәа җыцха!

Ноиабр 26, 1994, Акәа

* * *

Адәәза шәтыкакачла ихымѡац,
Ицәхәуп, хы цахәцахәла ирыгтан.
Сыбжы неитцых гәыргә ашәак сзымхәац,
Аха азәгы иситарым гәыбган.
Агәырѡацәгә сашәақәа ахшазар,
Сшьара сзықәымлац иахьагы.
Сыцсадгьыл блызар, ирхәашазар,
Шәыцъара ирыгтоуп са сыгәгы!

Ноиабр 22, 1994, Акәа

* * *

Итцуазеи, игәырџоит ақыта,
Ашәы зшәым хәа дубазом.
Гәырғабжык заҳарыда?
Ахәрацәгъа ус игъазом!
Бџьармцала ақәылаџ дықәцан,
Хаблак макъана иқьаптоуп.
Итахаз рбақакәа рымтцан.
Есышыжъ ашәт ғыцқәа шытоуп.
Аха, сишь, чарашәоуп ирхәо,
Хқытағә ауп иара ахьгауа.
Аптажәџан зегъ хызџо.
Иалцхаз цьушьап ашәахәа!

Ноиабр 15, 1994, Ақәа

* * *

Жәлар ргәы ыызгаша ашәак сызхәонда!
Жәлар ирыхәаша усқәак сзырғионда!

Ахәрацәгъа знылаз ихәра сзыргәонда!
Алахә сиқәшәар, мцаны сизыпхонда!

Нацънатә сызлаказ сыуафра сзынхонда!
Апсыцқъа шсакәу саркъан ирбонда!

«Дыгәлымәуп! Дгәатцәадоуп!» – сзырымхәонда!
Дхамацагъоуп хәа слапшықәрымтхонда!

Изымбац збонда! Сгәыгра сахъзонда!
Слазонда! Сәазонда! Сымәа назонда!

«Жәлары дыртәын, жәлар рус ауп дызқәызыз!» –
Ус еипшгъы сзырхәартә суахта калонда!

Декабр 20, 1994, Ақәа

ИАНБАХЗЫКАЛОИ УБАС ААМТАКЫ?

Ианбахзыкалои убас аамтакты,
Цъара шыак иламцхо амра-ахъзыркы,
Тынчрада ианыкам даеа моакы?

Ианбахзыкалои убас аамтакты,
Гэырџеи-гэакреи хтызшыаауа зегъ рыхкы,
Ртыцан ицэырцуа агэыргъарақеа шэкы?

Ианбахзыкалои убас аамтакты,
Ацэгъара хызуз имџақеа зегъ кы,
Илгарц ианицыло уахъ ацсрахкы?

Ианбахзыкалои убас аамтакты,
Иаха ииз ацшқа – хныхэацхыгъ изкы,
Харт ианизақшо иреигъзоу аразкы?

Декабр 5, 1994, Акџа

АБЛАҚӘА

Аблақәа, о, шәарт аблақәа,
Дцахъеит нацшыгас шәызмаз.
Оыцъа иаҳзеилаз мшатакәа,
Зегъы-зегъ лбаардеит ашықәсқәа,
Лыблақәа роуп исзынхаз!

Аблақәа, о, шәарт аблақәа,
Сышьта шәызхузеи абас?
Сышлағәағәара мшатакәа,
Сышлағәағәара гәамтакәа,
Стажәбылларц аума шәзынхаз?

Аблақәа, о, шәарт аблақәа,
Стажәбылларц аума шәзынхаз?

1994

АПСНЫ АБЗЫРЗЫ

Анцәа ртып хәа зызбахә нафхьоу,
Амшын иатцәа зфыкәыршоу,
Ацсынтәыла ацсуа иңынңьуп,
Имра аброуп иахықәлашо.

Зқышықәсала хажәлар пыршәон
Хтәареи, гәәкреи, рыцхареи.
Аха иқан еикәырхаган
Халамыси ххатцареи!

Унха, унтцы, Ацсынтәыла,
Умч-улшара иаццала!
Шьардаамта пхьақа унеила,
Ахақәитра амфала!

Ушьтра нагоуп, усгы имацфым
Раида-гәырға уцызхәо.
Кьатара зқәым умца рзеикәуп –
Дунеи псыуа зхылахәо!

Унха-унтцы, Ацсынтәыла,
Умч-улшара иаццала!
Шьардаамта пхьақа унеила
Ахақәитра амфала!

1994, Пицунда

ЦХЫЗУ ЛАБҢАБОУ?

Сасра сшыказ, уахык зны,
Сиарта саакэтэеит сцэырханы.

Шьхатэылак збеит хараны,
Издырт, ахаџоуп Ацсны!

Ирхэыз ихэрақэа рҕауа,
Ёакала ицхоит ашэахэа.

Ёакала ишэахэоит ацсаатэ,
Цьанатын уи аханатэ.

Изгэаҕеуеит, ацсуа изы имшуп,
Ацсыцқэа ҫынҫықэра изыпшуп!

Тэымцъара стахар калоит,
Сыбаф нышэхом, ихахэхоит.

Сыцсы, ушьтыпраа лассы!
Ацсноуп цсыс иахоу сыцсы!

Упры! Шьхеи ҕаҕеи урхыс!
Сгэы тыхны аҕаеипш икыз!

Сабацэа ахъжу уназоит,
Иҕымцэо кэицны укацсоит.

Сыцсы, ушьтыпраа лассы!
Ацсноуп цсыс иахоу сыцсы!

Ноиабр, 1995, Москва, Переделкино

А П О Е М А Қ Ә А

АҒНЫКА

I

Цъарантәи саапсаха-скараха,
Адәыҕба саатытцт шарпазы.
Уаџсык дымгылазац шамаха,
Еимыггоит атцх ашаразы.

Акихәа еикәҕыртует арбаҕкәа,
Лашбыжкәак гоит хараза.
Ашьхара цша хьшәашәа сзамџақәа
Гәдыкыло испылт ицкәаза.

Адгьылкәа ицыршәаз ахара,
Зыџныка ихынхәыз иаапсаны,
Иханарштырц алшоит иаапсара
Тагалантәи атцх Ацсны.

Са стәыла, ианбыкәу снықәымлац,
Хышықәса схызгеит ҕацъара.
Ожә еипшгьы угәхәаған сдәықәымлац,
Сгәы уцалан сгъежыит убра.

Уи иами насыпда ззырхәауа –
Ацсадгьыл абзиабара злам.
Иабацәа ахьжу изымдыруа,
Рышьтамта агәадура змам!

Абар, нас, сыцсадгьыл ашьхара
Имҕыхац, ицәоуп итахәхәа.
Урт рах ду Ерцахә шла ахара
Ирхагылоуп урт чацшьауа.

Анирахъ аѣаѣа қытақәа
Ирхызбоит Цанаѣ ахәада.
Омашәа икыдхалоит сыблақәа,
Са салацшуеит Цлоу ахатә.

Уахьынтәи мцабзыкгы мыцәазо,
Аарлақәа избоит икаччо,
Изыѣныда уи, амца згымхазо,
Еиқәызтәаз дарбан иѣаччо?

Абасггы шаанза игылада?
Иазгәақыз дарбан ашара?
Сыѣны акәзар абри, нас, издыруада?
Еиқәитцазар саб иара убра?

Ипацхаѣ амца цха дѣатцхауа,
Икәымжәкьаѣггы ижәѣа итарцоуп.
Уи тынч иттынжәга дахауа,
Иара иакәзар – нырцә дыгәхәатәоуп.

Зны-зынла дналагоит аимхәара,
Иттынжәга кәицк нахатцо,
Ибжыы ѣеитцихуеит: – Еи, бара,
Бѣагылеишь, нас, шеит, бымбазо!

Дѣытгыгәгәоит санггы лееилахәан,
Икәашза ишлоуп уи лхахәы.
Дныгәхәатәоит амца деилахан,
Ихәытцшышьаауа лацхәа апыргы.

Ахьацамѣы амцабз атцлашо,
Аччақәа иаѣуп абылра.
Алѣатцә архнышьна иақәтцәишо,
Еишьылза иартәит алағәра.

Нырцә-аарцә иҗәтәтәуоп рымала,
Урт аҗыңа, сара сзышаз.
Есаашар исзыңшуа гәыкала,
Сымаара гәфәрас иҗазтәз!

Гәадуроуп узышаз уманат,
Кыкахшыла уара узааз.
Дагъхатцоуп, аиашаз, дыҗанат,
Иҗсаанза ргәы иазмыргаз!

II

Иттынжәга җаңа дахараз
Еитҗеитҗеит. Даҗуп аҗара:
– Абар, ожә иаххысыз аңынраз
Иҗаитәз нтҗеит аҗәара.

Далгон уи, хымпада, иитәуаз,
Исалам усоуп ишаныз.
Сыздыруам митәысгы итәлаз,
Җшызыңшыз хантҗеит, Анцәа иныс!

Жәохә шықәса даҗуп уи аңхара,
Ишыббо, иҗамлеит изхара.
Сыздыруам, җа хәҗкәын иаҗара
Зымтәзгы аҗуп анхара!

Иуаахеит җыңҗәастгы имақәаз,
Арҗарҗәахеит уаҗа зтаҳым.
Аа, жәаха амаҗар сымазкуаз,
Җа хҗытаҗ арахә рхәқым.

Исыздыруам Чагә ихысхәара,
Мчыбжыкгы имтҗеит атҗара,
Бнаңшишь, нас, деихабуп хусхәартә,
Аусқәагъ ибоит хазхара!

Цьоук рмашынақәа ирықәтәаны
Иныкәоит, аусқәа ирызкуп.
Еи, дад, ахшара думаны,
Дуафхаргы абас, иразкуп!

Дааиргы, иуада дамахоит,
Ҳара хзын дсасуп – уатцәы ицо.
Аетцә ипхъазошәа днатцәтәоит,
Ажәџангә кахха ианытцәцоу.

Изхазом уи амши амчыбжьи,
Дапхъоит, уи акәу идыртца!
Бзиа ибоит алакәи ажәабжьи,
Бзиа ибоит убас апхъарца!

– Уцкәын закәызеишь иитцауа? –
Дсатцааит жәаха Лагәстан.
Сыпхашьоит, исхәо сҕамшәауа,
– Дышәкәыџџуп, – схәеит атцыхәтәан.

– Хәыцыртасгы дсымоуп даараза,
Дысзеилымкаауазаргь калап.
Иара уиазтцаар: «Үа иаасараза,
Са сызҕеу бжъазуам, иуахап!»

Сыпшыз, нас, ианбанза... дыкәзам...
Сара сакәын, иббоит, саапсеит.
Инаџсан ахтылтц хәа дсымазам,
Схыбрақәа ажәын, инкапсеит.

– Исгәапхом ажәа ицәыругаз,
Деибгамзар калап уи схәычы! –
Лыпштәы налыхкьан, лзыгакас
Накәлыршеит сан лхы-лҕы.

– Зибнака, хьтацэгъак илалан
Дышьтазар калап уи цъара.
Тэымцъара дынхеит уи имала,
Адуinei зымбаша сара!

Цхызла зыхэашьык савалан
Сышнеиуаз слахат аагъежыт.
Иац арбагъ абартца иаатцалан,
Ахы сықэкны хынтэка ғнатит.

Даауазар, ғамш хэа иифаша,
Уа ззыхэан исмоуша агэырға,
Аха, асаранць, ашэырша,
Ацъынцъыхэа, нас атцэарға,

Изғасто хэа уаха исымада,
Сшэындыкэрағ снахан истцэахын,
Ғатахэыс имамзу, здыруада,
Ибаауеит, абар, икэкын!

III

Шьыбжьон еипш амра анығазоз,
Моахэастала ахэы саахалт.
Ағны, даауеит хэа ишымгэығзоз,
Ағбарахэа агэашэ сааталт.

Изнапык илахь иадкылан
Дгылоуп саб, макъана дтцысуам.
Сангъы сукэшоит хэа далаган,
«Сғатахья!» – лхэеит, аха изуам.

Ами ағытцакны ифауа,
Ахэысхэыг нацшуеит ишанхан.
Ала акэын, садырит, ицауа,
Идухеит, санцоз иласбан.

Ох, гəышьа! Абрака сəыртланы
Снылатəап итатаза ашьац.
Сара исызгəакьоу зегь ськəшаны
Игылоуп, рызхара срымбац!

Тəицк ыкам сара сызымдыруа,
Схəычра аброуп иахьынтцə!
Еитасхаз алқəа нхытаруа,
Исыхəапшуеит урт гəырғьатцə.

Адгьыл атцыхəаҕ сыказар,
Сазгəаҕуеит сахьиз убра.
Уаха ушызымбо здыруазар,
Абратцəкьа истахын ацсра!

Мшыбзиа, ақыта цстазаара,
Ацсабара ахауа иласу!
Амцабз зкылыццоз ахара,
Мшыбзиа, ацацха, иразу!

1940–1944

ИАИРУМА

(Амшә кәашара)

Иаирума, шугъарума?
Иару-мару, шугъарума?
Шъхацан дықәын ашьхара,
Шъхытцын даван агара,
Дадынтцәалон ахьчара,
Дахьцалакгы азатцәра
Ишьтацало ишьтазан,
Абас ахьча дықазан!
‘Енак изатцәра иамеикит,
Ақытарахь иакәикит,
Иаас лаба цагәаза,
Ихьатражәгы иазқәынтца,
Уи дашьызшәа ацхақәа,
Инап арҭаш иатцакуа,
Дцон уи дкаҳа-бғалошәа,
Азыблара далоушәа!
Дцон уи дцәырқьацәырасуа,
Дмыццакыкәа, ирласуа!
Ус дышнеиуаз дгәашьаха,
Иарбан ахьча дзыршанха?
Мшәи мышәхәари шынтаацәаз,
Иара ихата игәылацәаз,
Ахьа наа ду иамтцаны,
Ахьа цәкәыншьа иашьтаны,
Иару-мару шықартцоз
Даарылашәеит дшымгәыгзоз!

Ахьча

Иаирума, шугъарума?
Иару-мару, шугъарума?
Иарманыкәа кәарҭарума?
Иара иацу мышәхәарума?
Ахьа ирфо шыақарума?

Амшә

Ахьча иааиз дыцшаргәума?
Иаргъа иаку абцъарума?
Ибга икыду хьатражәума?
Дызвагылоу қыдбажәума?

Амшәхәар

Каҳа-бгала кәарҭар,
Рапа-рапа катцала!
Дәәа цытрак ҳаакәашар –
Нас узцозаргь уцала!

Чи-чи, дац-дац,
О, реро, рерашья!
Шәнеитац, шәааитац –
Иахцойт акәашашья!

Амшә

Хакәша-мыкәша шәартәума?
Ишәақь ҳара ихәқәкума?
Ишәақь тқьаргьы тәицума?
Ала Мура ицума?

Амшәхәар

Узыцәшәозеи, кәарҭар?
Рапа-рапа катцала!
Дәәа цытрак ҳаакәашар –
Нас узцозаргь уцала!

Чи-чи, дац-дац,
О, реро, рерашья!
Шәнеитац, шәааитац –
Иахцоит акәашашья!

Ахьча

Иаирума, шугьарума?
Иару-мару шугьарума?
Иарманыкәа кәарҕеарума?
Кәарҕеар ахәда цьоухарума?
Лабҕабоума, лакәума?
Амшә ирымоу чароума?
Атцыкьхәагьы схысрыма?
Рыкәашара цыскрыма?

Амшә

Еи, сыцкәынцәа, шәыкәоума?
Зынза шәыбла тыхума?
Җаҕа дкылсит пшәымара,
Аха дашьтам шәыуара!
Ахы ҳақәкуп, нытабга,
Хәаа-заа нылабга!
Уи шааткьаз атцыкьхәа
Са сынкахап ахыцхәа!
Сыхәда ахәызба натцеикып!
Адәы инықәшып сшызагьы!
Са сцәа хәымсыс кәахьчеитәып,
Нак иазигап ахьчатып!
Шәан даныкам, шәытабгап,
Асабицәа шәнытциркьап,
Шәнапы-шәыхәда дрымтцасып,
Уака далгап шәынасып!
Шәеидырххала шахала,
Шәдәықәигалап хәдакала,
Абна кәаза шәылигап,
Ақытарахь шәкылигап!

Амышәхәар

Унан, унан, кәарҗар!
Ақытарахь уи хаигар,
Ашәыр хаакәа хамфари,
Мыш лашарак хамбари!

Чи-чи, дац-дац,
О, реро, рерашья,
Хадхәалан хаигап
Ахьча илабашья!

Амшә

Унан, шәара агәықәхақәа,
Баша итәзаап шәыблақәа!
Абна кәаза шәылигар,
Ақытарахь шәкылигар –
Хәычи дуи шәхыччауа,
Алабытцәқәа шәгәыдтцауа,
Егьяцъара шәдәықәыртцап,
Ақьачақьра шәыдыртцап,
Ианышәтахым шәдыркәашап,
Ианышәтахым шәдырқамсап...
Сыда тынха дшәымазам,
Ижәбарангы шәыказам
Шәахьаазаз ашьхара,
Шәахьыхәмаруаз абнара!
Ғастойт, абна, мчыказар,
Стаацәеи сареи халтцуазар
Хазташәаз арыцхара,
Шьхымзак амгәа шысфара!..

Ахьча

Иаирума, шугьарума?
Иару-мару, шугьарума?
Иарманыкәа кәарҗарума?

Мшәи мышәхәари цәысжысуама?
Бна мазажәак еибырхәома?
Игәхьааибаган еипылама?
Ма иаасыкәшарц еидгылама?

Амышәхәар

Икалазеи, кәарҗар,
Рапа-рапа хамкәашац?!
Изхәартузеи наӀ хәихар,
Хазхара ахьа хамфазац!

Чи-чи, дац-дац,
О, реро, рерашья!
Абнарахь хнеихап,
Ожә иаамбеит ацашья!

Амшә

Шәызҗу газа цәажәароуп,
Сара исхәо хашәтцароуп:
Шәеимбгьыжәааны шәҗынашәхар,
Саргьы сыҗны сшәышьталар –
Хәазаа нылабга,
Абжыы җаца нылырга,
Шьяҗак хашьтырц иӀказам!
Кәашарами ижәдырзо,
Псеиқәырхагас иӀказоу
Абри шакәу шәасхәароуп!
Хәи, амарцья, шәас, уара!
Кәаша-кәаша, иааирума!
Еитакәаша, иааирума!
Ахьча дгылоуп дхьышьархха,
Кәашарала дшәыршанха!
Уи дахьгылоу иакәыршәа,
Хабаззеи ду иакәушәа,

Шөнеи, амарца, импанка,
Сара сгылап ишытахька,
Са саныцо – шөыцала,
Санықәгъежьюа – шөықәгъежьюла,
Рапа-рапа шөкәашала,
Хөычы-хөычла, мазала,
Абнаршөырахь шөеихала!

* * *

Көарөар ашөа тнарбыбит,
Ишнеи-шнеиуаз иаркыкыит,
Апацаагы идыргызит,
Рыкәашарагь дырласит.

Амшө

Иаирума, шугьарума?
Иару-мару, шугьарума?
Ахьча мыжда дыцшаргөума?
Иаргьа иаку абцарума?
Дызвагылоу кьдбажөума?
Дқамсароума, дкәашароума?
Ладароума, өадароума?
Дыршанханы ҳабналома?

Амышөхөар

Ус анакөха, көарөар,
Рапа-рапа катцала!
Дәеа пытрак ҳаакөашар,
Нас узцозаргь уцала!

Чи-чи, дац-дац,
О, реро, рерашьа,
Шөнеитац, шөааитац –
Иахцап акөашашьа!

* * *

Ќарҕар иазбаз иашахейт,
Ахьча иибаз даршанхейт,
Хәаазаа башахейт,
Хысга мацәак аттымхейт!
Уи дахьгылаз иақәыршә,
Рыуа-рҕахык иакәушә,
Амышәхәарақәа рҕырмашыца,
Уахь инейт ейжәибатца!
Иацхьа-ишьтахь икәырша,
Кәаша-кәаша – ҕыркәаша:
Руак тәфәнтәыҕа итцауан,
Егьи иеихада итқәыруан,
Нас ишьтахьҕа ииақьон,
Анахь-арахь ддырблақьон,
Далагалан ддыркәашон,
Ажәакала, ддырқамҕон!
Ќарҕар акәзар, икәгьежьюа,
Зных абгьыжәра аеылажьюа,
Қамса-қамса, аҕыркамса,
Апхьатә шыапы агәытцадса,
Ибтәалеиуейт ирдыдуа,
Абгьыжә бахтәа шытырбыбуа!

Иҕалазеи, иҕала?
Ахьча дыҕам имала,
Чарак аҕы дықоушә,
Гәырғара дук имоушә,
Аибаркыра дықәушә –
Ус ибахит азынаказ!
Ажәытә ахьча икарахах,
Абнаршәыра згәылацтәаз,
Мшәи мышәхәари згәылацәаз,
Ауаатәыҕса рымбара
Иара изыхәа рыцхаран!

Ас аниба дгәырғазеит,
Ихьатражәгы нышьтеитцеит,
Хәазаа нылабга –
Ахьчапышәа ихьрхәага
Ахцыц иадгылт акыгәхәа,
Иаргы дыцеит ахүхәа –
Мшәи мышәхәари дрыцкәашо,
Анахь-арахь икәыршо,
Адәышкәағаз имфатәуа,
Дықәлеит, аха ирдыдуа!
Ирдыд акәым, ирмацәыс!
Ишьап адгылт иқәымккыс!
Иаацәыригеит ашәагы,
Иналеитцеит ажәагы:

Ахьча

Иаирума, шугьарума?
Иару-мару, шугьарума?
Иарманыкәа кәарҕарума?
Иара иацу мышәхәарума?
Ахьа ирфо шыақарума?
Сахьаанагаз мышәчароума?
Даң-даң скәашароума?
Дых-дых скәашароума?
    Ладароума?
    Фадароума?
    Лашьцароума?
    Лашароума?
Хаи, хаи, даң-даң!
Дых-дых, уеитаң!
Дых!...

***

Ахьча даагылт дқыцаха,
Уи, дхашхашуа дхышьархха,

Даанацшызар, днытыккеит:
Мшәи мышәхәари нытабгеит!
Хәазаа хышәашәаза
Ус инхеит иуауаза!
Ахьатражәгы гәынамза,
Ус ишьтан ишәытаза!
Абгыжә затәык, ишьтыббыз,
Шьапы рацәа итцнарпыз,
Ахауа цқьа иалууаа,
Цақа итәон ихиаалауа.
– Җаит, сышцаржәеи, иқәынтәаз,
Иарамшк абна илантәаз! –
Дытқьеит ахьча, дытқьазеит,
Иабцъар кыдцаа дрышьталеит!

1960

АБАЛЛАДАҚӘА

АСАБИ

Ғыуаф хатдак дкәаша-кәашо,
Бна дук агәтаны
Днеиуан. Амза лаша-лашо
Ифагылт итәны.

Хтырцарқяқя ачыхә ыргьало,
Иарак изшазан,
Иахәа хәыш ду неидхало,
Разныла ихфазан.

Икәадырматәа афәынақәа
Етәоушәа ипхауан.
Иееикәа ҳарак аеимтакәа
Цагъа иеырбауан.

Гәыла ибзиан, уи иацнагаз
Абла шьахә ахан,
Аха ишнеиуаз, иаразнаказ,
Ирҳаит атоуған.

Итабгозшәа иахықәгылаз,
Ицеит уи ганха.
Иабатәида иапықәсылаз
Амфәан уи уаха?!

Сабик ибжы еилазфауа
Иаҳаит иааигәаны.
Иахәа тгәыцәаа, игәацхәауа,
Дәыжәцеит дыхианы.

Сабик иңсы атқ иалахо,
Ахшцә ихыкәкәә,
Ибарфын хахә амза алыңхо
Дкаршәын уа дгәыкуа!

Дтәәаны дгәыргәеит, диңылазшә
Иара иаб дзыхшаз,
Дааштьикәыцәаит, дизгәакуазшәә,
Машәырла дзыниаз!

«Уа унасың сабаанаңеи,
Удухар матцуафыс,
Схынхәыр, унаган са саназзеи
Улыстап аазатәыс.

Уаанза иухыз Ажәеипшәа ду
Рылаңш хаа нцәатқас,
Уагъзахыңом иузыхәшәаду
Усгы лахынқас».

Дтаиршәт ашә җа агәәара,
Асаби дгәыкуан,
Дәыжәлеит, уи акәын игәәәара,
Имәахь дыңцакуан.

Җаха-җымш ачараҗы
Ижәуа-ифо дтәан,
Зынгы дәыжәлан аңбар рҗы
Шәахәла дҗырбауан.

Икәымжәы мыжда неилахауа,
Җыла деикәаңхо,
Ахаха рзы дынкахауа,
Дықәтит дыбгаго.

Дук агымкәа амш ахәлара
Дытталт дышцауаз,
Дтцәахны дызмаз уи абнара
Асаби игәыкуаз.

Днатцагылеит уи ашә җа махә,
Иччоит ихы-иҗы,
Уа дынтигашт ихашәалахә,
Иибаз ахәыҗы.

Дынтапшит уа игәҗарамкәа –
Асаби дхәырны,
Ицәа тата барта амамкәа
Ашхам иаганы,

Алашьцара уи даларшәын,
Иблақәа цахьан.
Ибарфын хахә ашьа алашәын,
Амат дырфахьан.

Дшанхан, ихы иазиҳәауа
Дгылан: «Ихатца,
Анцәа иакәым изызшауа
Уаҗы илахьынтца,

Ауаҗы, нас, уаҗытәыҗсоуп
Изто аҗхәара...
Лажьынтцам уи, амдыр сылоуп
Уштахаз ура!»

1940

ГЭЫНДА ЦШЗА

Мрaтaшaрa зeгь ырлaшьцo,
Иeaзыкaйтaн aибaшьрa,
Aдунeи зeгь изымхaзo,
Ддaыкaлeит aгa қaылaрa.

Aуaа ниртцaйт дырмeигзaкaа,
Дылaгылoуп рьбaфкaа,
Ишьaартцaыpoуп идaш нaпкaа,
Aхa имлaшьуп иблaкaа!

Дaапшын ибeит уи aхaрa
Aмрaтaылa шaшaзa,
Изхaгылoу Epцaхa қaрaк,
Игьaзгьaзуa, ицaгьaзa!

Итaххeит уи иeaнышaзaн
Aбри aтaылa дaбaшьырц,
Гaындa шeишeи тaыc дныкaтцaн,
Уи лмaзaрa дaлaчaрц.

* * *

Уи aпқaызбa дьззымдырyа
Aдунeиaғ дькaзaм,
Лзaрa тaртaр eиxытaрyа,
Лcaxьa хaашьaк aмaзaм.

Aбшьтpaлaгь уи дбaшaзaм,
Зeгьы илыртoит aпaтy,
Ma aтoурьxaғ ифaшьaзoм,
Уи лшьaмтaылa дшaқaйтy.

* * *

Абар, Гэында днацшаацшуа,
Тынч дахьытцоу лбахчара,
Ашәт аффы хаа налзаашьтуа,
Иафуп уака лфаччара.

Ага игәеитоит лыпсадггылаф
Лашьцәа зеггы шлыдгыло,
Урт ирдыруеит атәым напаф
Уи дрыцхахәха дшыкало.

Мап, ианилша уи лымтцарсра,
Тәыс данига длықәтцәишо,
Гэында илцәызуеит лыпхәызбара,
Уи дшеишеиуа дзырлашо.

Агәил канза, шәты зфамлазо,
Абахчафы изхәартцузеи?
Кавказ цшза, зыхьз камшәазо,
Нас ла лзыхәа иалоузеи?

Инихәацшын изхымыхзо
Иархәеит лыбла цагьақәа,
Лара ишлымоу дызцәымшәазо
Нартаа, лашьцәа гәакьақәа.

Лашьцәа дрыпхъеит, уа згәалаказ
Инаралхәеит икақәоу,
Рашта италарц инадгылаз,
Гәтакысггы имақәоу.

Нартаа гылеит ишышәфыкыз,
Зеггы ишьтырхит абцъарқәа,
Рахәшьа бзиахә зегь ззыртахыз,
Дышцартиуа итамхакәа!

Рашыла иңылеит адэы архэараҕ,
Ирылшеит аҕа ихыацара,
Гэында дынхеит лыцсадгылаҕ,
Лашыцэа иргеит ахатцара!

1943

АҒЫРПЫН

Қытақ ағы хар змамыз
Хатқа шыахәк дынхон,
Хаталагы цәгыара зламыз
Уафыс дрыпхязон.

Дынхагәышьон кыкда-фыкда,
Иаргы дтаацәаран,
Дныкәаломызт усда-хәысда,
Дызфызгы хычаран.

Димоугәышьеит иара ахшара,
Гәырфасгы икайтцеит,
Дшизыпшыз атцеи лашара
Жәаха шықәса цeit.

Икәрахь даннеи, иаха ицәыртцуа
Ибеит игәырфа,
Дахьцеидаһаз цәгыа дархәыцуа
Днатәалон зымфа:

«Адунеижә, цәгыа уеижягоуп,
Ех, ҳағоу дутоуп,
Цьоук рзыхәа уцсыршыагоуп,
Цьоук рзы ухьантоуп.

Идәылыфуам гәыргъа-ччара,
Са сыфны лашыцоуп,
Пхәыск дыказаргь, лымацара
Алужә еипш дыфноуп.

Ахшаа дызмоу иажәра шкәакәоуп,
Димоуп гәыгыртас.
Димоугәышьяр – лахьеикәтцароуп,
Дзеигәыгырзеи нас!

Хтылтц хәа дсымам, иашья дсымам,
Згәы былны сара
Исыкәзыршода нас ацсыма,
Саныцслак абра?

Сеи скәадыри иакәтәарыда?
Амала сыхьчан!
Дегьызмаха изшарыда
Истынхаз ачан!..»

* * *

Ас данхәыцуаз имацара,
Зымш гәырџала итәыз,
Лцәа далашәан ахшара
Дыкан иара ицхәыс.

Жәаха шықәса дызкәымгәыцуаз
Диоуит иара атџеи,
Ччацшь зтцымшәо маза ихәыцуаз
Иблақәа мыччеи!

«Анацьялбеит, сытцәфан мыззарц
Сыказма?!» – ихәауан.
Аамта цон, атџеи дарцысарц,
Мшызха изахауан.

* * *

Зны аб ирахә ашьха икыдлон,
Иаргы дцон хьчара,
Ицкәын хәычы дидгьежылон,
Дихәон ус иара:

«Дад, истахуп ашьха снааларц,
Хауа цкъала счарц,
Сызарақәа сыма схаларц,
Нас убра исыхьчарц.

Сёырпын абжыи уасархёыган
Урт рзы иқалап,
Атыц аёи шыжьжа сгылан
Ахшца сырхиалап.

Ушәарыцан, шәарахжыла
Уааир уаапсаны,
Иуцызгалап нас хмачырла
Ахыртёи зёаны.

Исоухәалап нас уахынла
Сасрықәа итызшәа,
Етцәацаагыи уа шьхатёыла
Ипхашт омашәа.

Ахра иавтцыз амза ангыло
Сгәырғо сазыцшлап,
Акацқацқәа аныцхьарыло
Рыбжыи саҳалап.

Сгәи иқәиёуа чамгәыр бжьушәа,
Сыцәалап стахәхәа,
Нас, дад, ихәа, сумгазои, мшәан,
Уатцёи уанцауа?»

Ахиахәшәи зо дышгылаз,
Даапышәырччан аб,
Ус наиеихәеит ицкёын ихәаз:
«Узгап, дад, узгап!»

Уатцэы захъыз рееибыта,
Аби цei еиманы,
Ашьха шыкоу иалсит рқыта,
Рырахэ раццаны.

Ацэхэыра шьха, ашьха тбаара,
Иазцон Қәабчара,
Ахымш рзы, иаапса-икара,
Иөхалеит дара.

Уақа иамоу арџаш хьшәашә
Умацәа хнатцәоит,
Ацта еишьылза уақа пслахәшәа
Ахрақәа еимнадоит.

Знык ианхала, нас итынчуп,
Арахэ уақа ихәуа,
Дзыграцшьза ачкәын дрыцуп,
Акихәа дкәауа.

Итыцла ду, хай, анихәа,
Адомбеи зацәцом,
Уаха шаанза ахухүхәа
Лацәеихьшырак аузом.

* * *

Зны даапсаха аб, дшәарыцан,
Дхынхәит хәылбыгеха,
Арахэ гәарлан, апса рымтцан
Иаагылт еикәагта!

Дтәоуп дазхәыцуа ахраџ ихьыз,
Иагыңьейшьоит цәгъаза,
Иахьа шьыбжьон абқәа иреигъыз
Деихсын, икәкәаза

Иахьаѣахаз уа бахә апшыын,
Анеира цәгъазан,
Днахагылеит, иапхъа икажын
Агәыштца ҭраза.

Ацәа ахыхра даламгацкәан,
Ицәырхазшәа уа,
Изқәыршәшәо иапхъа ифатқъан,
Ицеит иҭакәкәа.

«Дәеазнык ахысра сазар!» –
Дышхәыцуаз иара,
Икәша игылаз ацъма, азар
Еилафәит абра.

Зхыттра дук еипш атып иажәлеит
Арахәкәа рханы,
Нас еимбгъыжәаа нақ иҭалеит
Ағьал, еиханы.

Ала тәәаит... Иҭкалаз хәа
Иубом еилганы.
Хәи! хәа дфатқъеит аб еиҭамхәа,
Дхысырц дыхианы.

Абар, иапхъа аҕырпынра
Еилашәшәеит зназы.
Мшәызшәагь ибеит ак ацәаара,
Дагъхыст ишьразы.

Уи дацласхан ихы атқъара,
Днахаххит деихан:
Иара иҭазатцә уаҕеимшхара,
Уа дышыны дыштан.

Ғырпынк пиҕарц днавалазаап,
Иахәызба хәыч кны,
Дымшәыз цыыршыан, баша ирҳазаап
Арахә ицәшәаны.

Ашьха тцасым длағырзышыр,
Иалам ицсәта.
Ажәымтацәгъа, иеизымшьыр,
Нас ишпеиуеи шыта!

Иоупа мыжда аҕацәкәа еитцыхны
Днықәйтцеит ацсы.
Ифадахы, ағарпын шытыхны
Днеихатәеит лассы.

Игәы мыжда гәак ашәала
Ирдарц итаххеит:
«Сыбла тыхсит са снапала,
Шыта сдуinei лашыцеит.

Иужәша азыхь ахы ытцнамхыцызт,
Уара угәығыртан.
Уан лызхара улзымаазацызт,
Ишцалури уан!

Дысзаауеит хәа агәыҕра лымоуп,
Дыцшуп иахьяены,
Лнапы ихшыны агәашәаҕ дгылоуп,
Укәымжә кьаҕ захны.

Даныцәазгъы лыцхыз уалан,
Уан ажәрацәгъа, уан!
Алабазатә уанҕахәалан
Улызнаргашт уан!..»

* * *

Арахә икәшеит уахь инхалан,
Ицъабозшәа ицшын,
Имжаҳәазо рееивахалан,
Рыхқәа шьтых иркын.

Абас шаанза аб игәақуаз
Ифырпын гызуан,
Агәақашәа нақ изґафуаз
Абахәгы гәынқыуан.

Иаацәылашеит, аб дабақаз,
Дыцсит игәы цжәан,
Ила ууа, итыц ианхалаз,
Ацсцәа ирхатәан.

1947

РИЦА

I

Есышықәса ирахә иманы
Дышьхашәауан Ацшысба Ныгә,
Рреит хәа иуаса дрыцхьаны
Дазкылсуан азиа цшза ахықә.
Иеитцбы, инапалатцәкьа ииаазаз,
Дықан, уи ихъзымзи Ныз,
Уи иакәын тынхасгы имаазаз,
Ақытараф рыџнашә ахьартыз.
Ихы данкәышлан даныкала,
Иашъеитцбы дааныжъны хара,
Жәашықәса дычныруан имала,
Рахә гәартак ихашәалт иара.
Иикуаз, иишьтуаз марымажан,
Амахә џа хитцәар ибзахон.
Ирахә баагәарашәа дрыкәыршан,
Ажәеипшъаа иара изы илыцхон.
Напхыцла тәымцъара илигъгъаз,
Разкыла иџеион иуаса,
Ибжъамзит ацъа цәгъа иибахъаз,
Ичкәынра здырзлаз ицъацса.
Аеыџхәа илабашъа нытцарсуа,
Ицсуа шәақъ интатца атахәтеи,
Ашәалкъамреипш дцәыркъацәырасуа,
Еимыркъауа дрыбжъан геишьхеи.
Иџарпын иархәо агәџыгъашәа,
Мардакаф длатәалон длацшуа,
Арџашқәа иалкьо иџапхъашәа,
Агәгәахәа ицон еилашуа.

Итыцла, иаѿсуа аѿыкѿаша,
Аѿыркъакъа настхашѿа итѿан,
Итѿака абахѿкѿа аѿыкѿѿрша
Икеикеиуа Ритѿа тѿтѿан!
Ижакъа цшза, ихаѿ ѿычага,
Асаркъеипш, азыжь инарбон,
Ианылон ирахѿгы рыгага,
Ианнеилоз уахъ зыжѿра шыбжьон.
Ацшацѿгъа ууа атахѿылара
Итырлашыцо уахъ ианыкѿѿаз,
Ицѿгъахоит Ритѿа атацшылара,
Итшѿааны итѿтѿоит шыаршѿтѿас.
Анаатѿ абра иантагъежьюа,
Азыжь иатѿѿа тытѿуеит атѿра,
Ацѿкѿѿырпѿкѿа гылан еиламлашыуа
Нырцѿ-аарцѿгъы дрыбзоит аѿѿара.
Ирлашо ихыччалоит амацѿыс,
Атѿыкъхѿа ианхысуа ааигѿѿаза,
Ихытцрым ухѿартѿы шытарнахыс,
Иныхчылоит анаѿѿ жѿпаза.
ѿѿазных, итынчуп азыжь иатѿѿа,
Шытыбжьык хѿа тыѿуам цѿара,
Тыцхак, иѿыхаз игѿыргѿатѿѿа,
Лхы-лѿеипш, игѿамгѿамуеит иара,
ѿѿазныхгы, ахъзы ныхтѿалоушѿа,
Иаѿычалоит амра ашѿахѿа,
Наѿѿакгы ццакырак амоушѿа,
Ихытѿуеит азыжь еитѿыхѿхѿа.
Абахѿкѿа ирѿачу атѿлакѿа
Рыгага ихдыршѿлоит ахарѿѿ,
Ацшацѿгъа иаркараз ацѿкѿѿырпѿкѿа
Ицѿѿоуп, уа ирхыѿуам ахъарч.
Ускан избалак, дадырсызшѿа,
Даршанхоит, ибла изаѿѿѿгом.
Имчыдоуп ара уаѿ ибызшѿа,
Ацшзара азхѿарц иѿалом.

II

Ныгә Ритца ахыкә дшаваз давазан,
Иуаса гәарихуан абра.
Цхынраказ, ихьатра иазкәынцан,
Иашьейтцбы дыфхалт ибара.
Иашьазатцә акаимат диеигәыргъан,
Длахан уа изишыит катак.
Имтцейтцейт ахмаси цәыриган,
Дидтәалоуп, дицыртцуам харак.
Адырфәены Ныгә иаацәырганы
Иашьейтцбы иеихәеит ажәак:
«Иудыруеит, ацсаса сыманы
Ашьхарцы сшамоу алушәак.
Ацәацгәа избәхьоу кырцъара
Сазхәыцыр игъежъуеит слахатц.
Иниасит, абар, сычкәынра,
Еизаракаф уафы симбац!
Уахык, ох, гәышья хәа сәыртланы,
Иарак снылаиан икамлац,
Дад, уаапсеит хәа сыгәшәа цәырганы
Гәыблыла азә иахьтә исмахац.
Гәабанс хәа са исытцоуп имхазо,
Икьякьаза – акәахьча ауасцәа,
Фынгы-бнагы цәыртцгас исымазоу –
Абтәалых цәацъа акәмызцәа.
Ашьхарцы схала саныкәхаза,
Абна бызшәа стцейт ицкьаны,
Еилсыргоит ашәарах рымаза,
Ажәеипшьяагъ збоит ааигәаны.
Сшәакьгы саныцәоу снап атцакуп,
Ирччаны исывоуп амзаша,
Сыцәагъ убри акара сақәитуп,
Са сарфыхоит амшә ахыцша!
Смацәа реипш издыруеит ашьхара,
Еилсыргоит ацсабара атцас,

Агыгшэыг спыртцуеит хара-хара,
Ашьхатэыла самоуп ахас.
Аха исыздыруам ишуасхэара,
Сгэы ыкэптцэеит, аиашаз, абра.
Исыхъзеит хэа сыкоуп саапсара,
Ақытахь стахуп ацара!
Уара, дад, ццакырак умамзар,
Хамтакы, нас, уаагыл хьчара,
Саргы, нас, хэоны хэа кырказар,
Сналбааны избап сызхара!
Ацъдяхэа жэлары снарылапшып,
Сыгэгы нас хэычык апсашьап,
Сынеыжэлан цъаргы снапшаапшып,
Рацэак усыргэамтцрым, сашьа...»
Ныз уа даагыларцгы шытахыз
Ианыкайтца дцэажэан атак,
Маазшэа Ныгэ иажэа уинахыс.
Ибжы нытцак иеихэеит ажэак:
«Ибзиоуп, уааныжыны сцап, аха
Ссирк уасхэоит, арахь уаазыроишь,
Шанак, уаф иимбац шамаха,
Ритца цшза иамоуп азыжь.
Абцара амزاز, атх анеионашо,
Абри еипш ашана калоит:
Тыгькэак азыжь иатцэа тырлашо,
Иотытцны арахэ ирзаалоит.
Ауха шаанза иршако
Арахэ ирылоуп иртытэуа.
Шэарахкгы зыкалом имшэако,
Изахаз абжыцэгьа игауа!
Удсыргы, адэахы удэылхэхэан
Урт урымбароуп, ахахаи!
Ууапа хэылдагы уеылахэан,
Чыцхатцэка уиароуп, умахаи!
Уеиқэхашт иануоугы анычхара,

Уазхэыцны ихаутцароуп схэатэы,
Мап анакэха, хаґоу имшхара,
Уинахыс ицтэеит ха хтцыхэтэы!» –
Ихэан, иашыа дныхэаныцхыаны,
Ихэда иаахишыит ахыатра,
Нас илабашыа аакыдыхны,
Бзиала хэа дынталеит иара.

III

Ианихэаз ауха иакэыршэан
Ианаакэычча амза – ацэашыы,
Акаамет ззырхэоз аены акэушэа
Иоумаха игеит акы абжыы.
Аха иашыа уаанза иеихэахыан,
Ииулак ибла иаимырбеит,
Абгыаахэа иуапа иеылахэан,
Ғыцхатцэкыа атыц ағы диеит.
Ианааша ирахэгы бзиахэха,
Ибеит ахэапахэа ижахэо.
Шыжышэацшы рылаччо, игэыргыахэха,
Дгэартцит уи, акафхэа дшэахэо.
Афынтэгы адэылтцра иакэымккэа
Ииулак ашара дазнеит.
Ахынтэрыз, ишиахац акэымкэа,
Изымчхартэ абжыцэгыа калеит!
Хай хэа дындэылкыеит данзымтэаза,
Атцх лашыца иналфит убас:
«Хатца дызнымиац егыыказам,
Избароуп, нас, сырахэ зыниаз!»
Дрылацшит ирахэ еилагыежыуа,
Ирыласызшэа акырцхи ацшеи.
Абар, еицрымтцуа, еишытагыежыуа,
Уа иахыеишытоу ати атцшеи.
Дназхэацшыз илацш нарылатцэан,
Рыцшзара убасгы дыхнахт.

«Ижэбарым шыта уаха азыжь иатцэа», –
Ус игэаналагы избахт!
Аетцэеипш итыццэоит рыбацэа,
Ахэы ирыцэуггы шкэакэоуп стцас,
Илакьуп рхы-разын тэыцацэа,
Иникиларц дрышталойт нас.
Ихацэа ишныцэпшыз адрымхэа
Азыжь иатцэа реартейт, икаан,
Асыпса андэыкэло еипш агэыркыхэа,
Арахэ зегь нарышталт ирхан.
Иааимыжжын азыжь ду азнаказ,
Нас арахэ зегь нахэлабга ицейт,
Ныз хэаша азыжь иатцэа иавазас,
«Иа» зхэара ак шнымхаз ибеит.
«Уаа, сыцкэшэа закэызеи, иараби!
Данааилак иасхэарызеи Ныгэ?» –
Зан дызцэызыз диеипшын асаби,
Дыгэжэажэауа даакэхеит ахыкэ.

* * *

Ирахэ изычхауа дыказма,
Игэы итцалан Ныгэ дгэырфон.
Дахынзаказ ма тынч дзыцэозма,
Диацыпхэаза апхыз цэгьацэа ибон.
Атыцаф даныцхал дкыпцаха,
Икалазгы мфашьхуа ибеит –
«Уаа, Ныз, сышцоушы, сушыт, аха!» –
Дуалашэан артэаахэа дыхэхэейт.
«Сыбла уеаумырбароуп, абзамыкэ!
Успыртц нак, сгэырца сазынхап,
Ухкыарым, азышэтра уаваныкэ,
Афныка узкылсыргы убап».
Дцыкэццыкэуа диеипыртцын днавалеит...
Дцазама, нас, дышиашазгы Ныз?
Уинахыс ашэышэра иналагейт

Афырпынгы, Ныгә иҫакиз:
«... Шәбаҫоу сыҫкәынра здызлахъаз,
Ахаскын ҫахъ шәаи, шәыбзаҳәы.
Цстазаара змазам шәа шәчыдахаз
Дрыҫҳами, нас, арахъ шәхынҳәы!
Сахъцазгы шәысзымчҳаит, ахәаша,
Сааин абра сыҫәтәоуп ахықә,
Ижәдыр, нас, ашьхагә агә иахәаша,
Шәа шәыда дышхәартамгы Ныгә!
... Газак изыхәа саташәымтқан,
Дунеи ҫаҫа ссируп, шәазхәыц!..»
Шаанза азыжъ дшаваз давазан,
Ирахә дрыҫхәо: «ҫааит, қыц, қыц!»
Ауха афырпын иаҫыцҳәацәоз
Ахрақәа ирныҫуан еилыкка,
Ацслахә лагырзын иаҫытцкәасоз,
Маза иартәыуон акацқац!
Игәтыха назамашъ Ныгә хәаша,
Афырпын иаркараз абыскаҫ?
Шыжъ амра ашьхарцы ианықәлаша
Азыжъ агәта иҫалтцит уасак!
Иҫтытцит арахә зегъ нашьталан,
Иқәтәаа иаақәгылт ақәара.
Дгәыргъатцәа Ныгәгы даақалан,
Иҫырпын дақәытцт архәара.
«...Нын, ҳамкәтеи, – хәа, наныкәара!»
Даацәырқәеит Ныз мыжда абар,
Дналагеит дасны анапеинкәара,
Ассаахәа дкәашоит утаххар!..
Арахә зегъ неикәқәашан агәырқьхәа
Назазагы рәартеит азыжъ.
...Указ, Ныгә, уара егыхарам хәа
Иархәазшәа, азхықәаҫ дааныжъ.
ҫамтакгы убрақа Ныгә хәаша
Дадырсызшәа дгылан дшанха,

Нас иуапа ихахәда инакәырша,
Уи дууаза дыңеит хагәха!
Днахәлашәеит аңәкәырца реимкьара,
Ацыпхькәа хәашеит данырхьыс,
Дагеит, уи акәхеит, уаҕеимшхара,
Ихабар камлеит уинахыс!

* * *

Ирхәоит: итнагауа иказшәа
Кыраамта Ритца абзаласа,
«Рреит!» хәа ахьча ибжы тыџуазшәа,
Еибараауазшәагь ауаса!..

1948

АҢАТӘ УАА

Иажәеинраалоу ароман
Ацыпцәахақәа

***

Сынтәа заанатц иааит азын,
Иқәаст, изыст, игәамтцхамтцын,
Апсабара сыла итазын,
Иахгәакъазоу амра бжъарзын,
Икоутцозеи, уара апхамшьа!
Аха еигъхеит уи ацашъа.
Февраль мза шығагылаз,
Абахә зышра аханза
Амра ҟавтцит ихааза.
Атцлагъ ашәыб иркәыншәылаз,
Ипсасиин ианкапса,
Ишәтит рапхъа ахәаса.
Асы ахықәжъыз адәы хтын,
Ашәт ахылтцит адәыкрын.

Аха сеидру иауа март,
Тцыпх ацамтаз имақарт!
Бзантык иубом абла ахаччо,
Иамырукәа қәабааи-сабааи,
Имыргәаккәа рахәи-уааи,
Амҟа изықәлазом иара,
Шықәсык иахьцо ныкәара!

Бзиа избоит сазгәыкны,
Абас азын агәтаны,
Ианықәлашо аапцын цәыртцын –

Ажәѡан цқъа атцака Апсны!
Агәамч сыто ахауа зѡыда,
Нак исшәыхны суапа хәылда,
Амра каххаа исхаччо,
Кабазатцәы скашәказо,
Амшын кәанда, ицәкәырцо,
Сынталаргъы цәгъа исымбо,
Ацшьарамшаз акәара
Са санавоу тынч абра!..

Февраль мза ас ианфыха,
Ас игәыргъо ианырзаа,
Икартозма тәаха-цшыха:
– Напымшыла! – рхәеит Амзараа.
Адәы иныкәылт, адәы хыбуа,
Атракторгъы цъа идьпдыцуа,
Ахәхәа-хәхәахәа уа ицәагәоит,
Анышә цсыла еиѡырссо.
Цъоук агәарақәа кәдыршоит...
Ацәкәа царкын, еицрыхәхәа,
Цъоукы иларгоит ирхәазо
Киарла иахан ауахәа!

Сыжәлар дузза, цхъа ицауа,
Еитазыркуеит рымч-рылшара
Аеаѡрашықәс ирзаауа.
ѡапхъа, абар, сыпсадгъыл тбаара
Абжъы аныѡт агәыргъа-нхара!
Икәпаз аибашьраф хъзы жәгартә,
Шәарт, назаза зыжәѡа еибыто,
Стәыла агәахәара зыргъо, шәарт
Са сшәыкәгәыргәоит, салам шәыто!

* * *

«Алашараа» зеипш еизарак
Роуран икоуп хәылбыгәа,

Реазыкарцоит ари абжъарак –
Еипшу рмоуц шамаха!..

Абар, уажэшьта хэылбыхоуп,
Ажэфан каххаа итцэыцоуп,
Ашьха игылоу еикэырша,
Ирхыпрааны иааиуа ацша
Афыцьбара еипш иѣацоуп.
Ардэынакгы бгак абан,
Иѣықэѣықэуа абжы арган,
Абард иқэтэеит ишэаны,
Цақа иғэығэза итэаны,
Иазыцшыхуеит иара нтэа!..
Амѡадуаѣ ахэынтэа
Ацшахь насын, еикэычча,
Шьягрын еимаа еипш, унанылар
Анышэ иахгоит ачча-чча.
Иатахызаап амза гылар,
Шьханхытц ажэфан тцыблаауеит,
Ишихэлара ихэлахьеит,
Аха усгы уаха аклуб
Иѡнылашо ацэашьқэа аркуп!

Ртыц инықэтцо рыкэты, рыжэ,
Цэыкьанатцы крыфа-крыжэ,
Цьоукых ѣыла, цьоук шьяпыла,
Ахэса, ахацэа, згабла, чкэынла,
Нак иааныжыуа арха, аѣаѡа,
Бырги чкэыinei уаха ацыцьахэа
Издыруада, нас, иахыцо?
Урт рацхьақа рымѡа иаша
Нас иахаггы изырлашаша,
Зеггы еицѣакны ргэы зызцо,
Хшыѡи гэамчи уа еилан!

Ифытхаз амра ашәахәа
 Рацхәа акәаскәа иадыцхалеит,
 Татеи дааин, лкасы цыртуа,
 Абартцафы тынч дныцәтәалеит,
 Абар, итлап ожәшьта хымз,
 Зыфны ла лыда уаф дахымыз,
 Дычмазафын дышьтан Татеи,
 Еилылымхит хи цәартеи.
 Ожәшьта дхынхәит, Анцәа ицъшьоуп,
 Агәылацәа рцәбаа мызит,
 Фымшуп, абар, дыхәатәоуп,
 Иахәа дгәагәо наҕ дындәылтцит.
 Афымсаг кны дгәагәо дыфнан
 Агәыла цхәыс Хауида.
 Афны лыцссон, еиллыргауан,
 Амра иалтон ацәарта...
 Ибжырцәажәо агәарабжъара,
 Асаба ақәырч анышә фара,
 Ғуафык агәашә даадыххылеит,
 Ашацахәа нас даатәлеит.
 «Чоугъы!» неихәан, днықәлеит ашта,
 Ианпыккалеит уака иеашьта.
 – Уаа, Татеи, агәыргәаҕхәаша!
 Шәызгылоузеи, агәыргәаҕхәаша!
 – Икалазеи, змоурахә мызша?!
 Уафцас ихәеишь еилганы,
 Уабацо, мшәа, уеиханы?!
 – Гәыргәаҕхәашоуп, гәыргәаҕхәаша!
 – Нан, уаангылишь, хаир збаша!
 – Дамеи даауеит деибганы!
 Илхәо лғамшәо дшанханы,
 Дгылан ус абра Татеи.
 Ихылца ихых ачкәын даннеи,
 Убаскан ауп даналтц лара,

Лнапы ыргъежъуа: – Уааишь ара!
Уа дубама, нан, хатала?
– Ател ааишьтит, сан, ател!
Хпошьтаныкѣгаф Зыхѣ Тандел
Зыкѣыр иитеит шарпазы.
Адѣыѣба дтытѣуеит иахъазы!
Зыкѣыр има дѣеит аевакы.
Хауида, тѣыѣак аасыркы!
Уаткак, ѣык, абанс, абарс,
Афѣыхаара спынтѣа итарс!..

* * *

– Уаха стахым, знык дубанда! –
– Ла дызустоу уажә ибхәанда! –

– Дзутахузеи азэ игэыгра,
Хаёыгъамгъам, абла гэыгра?!

Апхәызба ссир гәазырхага,
Ахцәызардагы җышыахага! –

– Дызустада, мшәан, нас, Ерына,
Ари илеипшү ахазына?!.

– Убла духхрым уи дыхшэалар,
Уоны млашои уашта дталар!

Арқар лышьтоуп рөынеибытан,
Патұ лықәуп лара лқытан. –

– Дызустада, мшәан, нас, Ерына,
Лыхьз сахәишь ахазына?! –

– Уи дхаратәуп, уи дхаратәуп,
Дабатәида? Амзаратәуп!

Аиеи, аиеи, исхәо лакәым,
Дубахъазаргъ, иумбац лакәым! –

– Сишь, иахауеит анахъ Бакәра!
Илымоузеишь, нас, лара ақәра? –

– Иац амзафееи иахъа атәымтеи
Еидуқылар – лара лтәымтеи.

Уаф дылтахым лара азә ида! –
– Насыц зылтаз дабатәида?

– Уи дхаратәуп, уи дхаратәуп,
Дабатәида? Амзаратәуп!

Ахъз иман, ацша иман,
Ааигәа дхынхәит, арра дықан,

Лара дыкоуп иара изыхәа,
Иара дыкоуп лара лзыхәа!

Дара ртәала уи мазахуп,
Аха абнагъ алымха амоуп, –

Дыччоит, дыччоит нас Ерына,
Дахъадгылоу амандарина.

– Астанда лыхъзуп ашеишеи,
Иара ихъзуп, нас, Дамеи!

О, о, хо-хоу, удырфатә еигъхеит!
Укацшьхейтеи, мшәан, Дамеихейт!

Да уаасфәцшишь, да уаасфәцшишь,
Убла тбаакәа сынтәрцшишь!

Сара исцәузарц угәы итаз,
Рацәа издырит уцсы ахьтаз!

Җаи, иазхоуп, цыушът, ушаҗәыттра,
Бзиабарала маза ахәыцра!

Урт дыртахуп амахә бзиа,
Җара, убас, атаца қиа,

Агәылацәа – атцаул чара,
Ахьырцарцәа гәырҗа-ччара! –

Дамеи дыччоит, Дамеи дҗацшьхоит,
Аха ари ажәа игәацхоит!

* * *

Убри аамтаз ашә дамыскәа,
Аҗарахәа еимцааны,
Уахь Астанда дныҗнашылеит,
Уи лыблақәа тытцны ицон,
Арцарцәагь җалхатцгылеит.
Урт рахь уаха жәа мхәазо,
Акәардә днықәтәеит дназыдгылаз,
Лышәтқас ратцәа илырғәғәон,
Ишымгәыгзоз иаарыхтыгәлаз
Лыҗазшыақәа ссиршәа ирбон.
– Икалазеи? – урт аалыкәшеит,
Аха дыцшуеит, акгыы лхәом.
Лыцсы еивылган, аарла илылшеит:
– Иахьак сшәышьтоуп, шәхабар збом!.. –
Дамеи даахәыцт: «Дааит насыцшәа,
Илдыруазшәа сышьта ахьгаз,
Уаха сеиҗым, ас дансықәшәа,
Апатретҗыы лгәы нзырхаз,
Атәы схәароуп!» – Нас, Астанда,

Икалазеи, сазтаауеит! –
 Ожә акәызшәа урт ангәалта,
 Даарыхәацшын, усгыы лхәеит:
 – Ма икалаз шәмахазацу,
 Ма еакала сәәыншыаны,
 Зыгәра шәымго рсиа сацу,
 Шәтәоупеи шәәы азы тәтәаны?!
 Уаха адәахыы шәдәылымтзаци,
 Хәлама аәнашә шышәхаркыз?
 Нас, икалаз шәмахазааци
 Аңсуа школкәа шадыркуаз? –
 – Хәи, закәызеи, бхагахама? –
 Оыңыа аиоызцәа неиәацшит.
 – Жәабжьны игәараз тәбыргхама? –
 Арсана ибжьы тәхәәеит.
 Дәмеи дәәтәкәеит: – Ари зхәада?
 Баша жәабжьзаргыы калап?.. –
 – Саргыы истахын, – лхәеит Астанда, –
 Ари мңызарц, аха мап!
 Ашкол аәы шыыжь хәизырган,
 Ихәлархәеит артәәцәа... –
 Шыытәрак лыхцәы еиталыртлан,
 Иакәлыршахит уи лнацәа.
 – Икшаз дарбан ас аргама?
 Ғашакә дарбан иахзыпшуа?
 Хәәсшәа иахъзеи, имыцхәхама?.. –
 Дәмеи дгъежъуеит деилашуа.
 – Уаагыл! – ниәтеикит Арсана, –
 Астанда дцәажәоит макъана... –
 –...Цсыуа ртәәцәак ирәыз алоуп
 Ари аус ахы шакыз.
 Жәлары ирцәырзеит! Са сгәы иалоуп!
 Иарбан тышоу изтәцшыз!
 «Аңсшәа кәәәуп, анарха амам,
 Аринахыс цхәа хәзгом!» –

Абас рыџуеит, тәымуаџ дрылам,
Аха ирџыз агәра ргом!
Растагь дрылоуп, ҳара ҳ-Раста,
Еиқәыреаеоу ашәкәы зџыз.
Сара сарбан, Раста иааста,
Сара сияанза иртцаџыз!
Жәашықәсала дыртцаџ наган,
Еснагь цсышәан идиртцоз.
Ҳара ҳқытаз дымрахәаган,
Зны тцарада ианлашыцоз!
Атцла хәаре еипш нақ ишпахжәеи,
Ипстазаара зегь зитаз?
Нас иаразнак игәы шпахшәеи,
Иан лыбызшәа иахьа абас?

Иареи сареи пату ҳзеилан,
Аиџызара шьахә ҳабжьан.
Иџнықагы сара снеилон,
Иацәажәара кыр иацсан.
Ас аусқәа анимпытцқа,
Са сгәы ишалсыз еилиргеит.
Уи даасыцхьан уажә аабықьа,
Иацхьа снаган снаиртәеит.
Уаџ дыкамызт ҳара ҳада,
Ихы иқәыжь сацхьа дтәан.
«Сыбцәымыцхеит, дад Астанда,
Аха ибыстазом гәыбған!
Сцәбаақәа зегь азы иастеит...
Сыжәлар бзиахә сыгәра ргон...»
Илағырзқәа сара игәастеит,
Ижакьа зыш иахьыкәкәон.
«Схы ахызбаауеит схәаша цыгча,
Икам среиуоуп, ихатца,
Иамуит, иамуит, сажәымтыгеа,
Дад, исеижьеит слахьынтца!..»

Абахә еипшыз абри ахатца,
Дышпеилаҳаи, мшәан, абас,
Ипсы ақынза иара днаца
Дарбан цънышу дызкәтәаз?.. –
Аттын дахо Дамеи дгылан,
Дтәан Арсана ихы ларкәны.
Ауадаҕы хамтак тынчран,
Хәыцрак иаман иткәаны.
Дамеи дцәажәоит жәаццакыла:
– Абри пхызу лабҕабоу?
Калашья амам х-Совет тәылаҕ,
Амилат зин уажә иаабоу?
Иарбан школу ртҕеи дызтало,
Ани аби ргәапхаралоуп
Ишалырхуа, хәара зкәым
Уи закәанпшыоуп, изтахым
Бзиарак ныкәызго уафым!
Нас ижәдыруаз, еитцәкәәкәоуп,
Ицқам усуп хамҕа зкуа.
Ирхасабзаргь уи абракоуп,
Ирыздыруам уа Москва!
Милатк азин ас мышгагас
Цьоукы ирыртә каларым.
Ленин иажәа ас еилазгаз,
Акькы дшәахәо дызцарым! –
Дамеи ататын дахон, дахон,
Уажәы-уажәы амца аркуа.
Дыкшарызшәа инапы дфахон,
Дцәажәон арпыс деибакуа:
– Сеибашьюазтгы сабцъар нкыла,
Сыпсадгьыл ду са исыхьчон.
Ашья азкастәон Апснытәыла,
Схатәы бызшәагь са исыхьчон,
Залымдарак хашькласызыр,
Азин ҳамам азыпшра...

Шәкәыла дыррак халшауазар,
Москва иханахәашт хара:
Апстазаараҕе зинла ишдуззоу
Амилат хәыч абызшәа, –
Иңсың еивгаха дахьымзо,
Дамеи дгылан деицрашәа.

Урт еицәажәон тхагәанынза,
Амза халон агәахы.
Агаг зызон атла рымта,
Пшак ласфасуан адәахы.

* * *

Астандагы дгәыргә-гәыргәеит,
Дтәагәышьямзи лхы дымфох,
Аха иаарлас Зыкәыр длыпхәеит,
Дыфнеигалеит ауаҭах.
Ишыказгы ыҕыра рхала,
Зыкәыр ашә ах даахынхәит.
Иаиркит уи идрыгәгәала,
Ак иахазшәаг даазырфит.
Нас астал иеынахажны,
Иаацәыригеит ибжы рмаңы:
– Бынасыпгы пхәака ибцеипшуп,
Аха усгы бгәыбеаныз.
Азҕаб енагә атәца деицшуп,
Бхы рыбымтан какатәыс.
Шьяхәла ибдыруеит быгәра шызго,
Аха уи акәым са сызҕеу... –
Ичабра гра абра ицәырго,
Апхзы ирыцкәеит иҕашу.
Лара дхәыцуеит: «Иихәарызеи?
Игәы иҭоума ма цәхарақ?...» –
Пхәызбак уаха илурызеи,
Ҥахак лыртазом иахьак.

– Уажә ибасхәо абра инхароуп,
Имахароуп даеазәы.
Иахьабалак ибымхәароуп,
Бгәы иҭоу зегь аатарцәны.
Ацсышәала атцара цыркит,
Ари башан иҕамлеит.
Цхьа хазгом хәа мап ацәыркит,
Усуртада цьоук аанхеит.
Баргьы, нас, буроккәа мацхеит,
Бгәы иамыскәа ҕаларым.
Сыцсы тазар, ҳаҭоу длажәхеит,
Млаки хьҭаки басыркрым!
Ари ҕамлеит маза усны,
Еихабзакгьы имахазо.
Иахтахымзаргь, ҳагәкәа рдысны,
Җапылароуп жәа мхәазо.
«Сара истахуп!» амацара,
Мап, ҳазҕыхуам, ихатца.
Ацсуаа хмацуп, ҕамч назара
Җазыргылом ҳагәгәаза.
Мап хәа зхәазгьы дахьхархәыроуп,
Җазташәазгьы мариазам.

Җаамта цьбара амаршәа хкыроуп,
Мамзар хкылсуеит иахьакәзам.
Баша сцәажәом ак сымбакәа,
Сиашамзаргьы, ба базхәыц.
Аҕарачкәа, абалҕаркәа,
Абра ихаванхоз шьханхыт,
Иаабгаруазеи, урт абаҕоу,
Рыбышшәа акәым, рхатагьы,
Ибмаҳахьеи рымҭа ахьнагоу,
Кавказ иқәцоуп зынзагьы!
Дамеи, бара, нас Арсана
Ари абжьарак шәеиқәшәалоит.

Ишәымоушәа шәарт ашана,
Гәыграқәакгы шәырзыхьлоит.
Шәарт шәызустда, шәнап ианузеи?
Ишәылшозеи? Шәхы шәажьоит!
Пхәызбак уака ибтахузеи?
Гәрамгартасгы бхы кабцоит.
Шәеифызара «аилатәахра»,
Избоит, даарак игәгәазам.
Хымтәба – сеидроу, аха Бакәра
Дамеи дихоит иахьакәзам.
Ируа сеидру, цюукы брылоуп,
Бхы бтахымзаргы, ма сара
Сгәабтарц быхәтоуп. Сахагылоуп
Хара хқыта Амзара!
Цқа базхәыцроуп сажәа шиашоу,
Бықәымгылан, схәеит, махә ҫак.
Ус хчалароуп хеамариашо,
Икам уаха даеа мҫак!.. –
Зыкәыр днеин аценцьыр днадгылт,
Иттын алҫа хәхәза ихтҫо.
Лнацәкьарақәа лзамҫа инадкыл,
Дтәан Астанда дымтцызо,
Мачзак лыбжыы аақыцьқыцьуа,
Ажәақәак налхәеит абра:
– Сгәаанакара, сгәы змыртынчуа,
Азин сымхым ахәара!
Аимак стахым, хабжыы еилазҫо,
Зегь акоуп, хайқәшәом зынза.
Акызатцәык ауп иуасхәо,
Сазыпшуп, атак катца,
Атаххаргы шьаны иултцуаз!
Схатәы бызшәа сызлахәыцуаз,
Сызлацәажәоз алушәак,
Иаразнаказ иара схарштны,
Аматәажә еипш наҕ инкажьны,

Исзеигъшьару җа бызшәк?! –
Уаҗа мхәкәа Зыкәыр ддәылтцит,
Ачыҗәчыҗәхәа ласбак шит.
Расидацгы ашә даахытцит,
«Шәабакәу?» хәа даафнацшит.

1947–1950–1958

АХРА АШӘА

Иажәеинраалоу ароман
Ацыпцәахақәа

АШӘА – АШӘА АРИУЕИТ

Афыртын баапс асуаз, атцла хыжәжәо,
Илакьуаз амацәыс, апта еикәыжәжәо,
Адгьыл хыцхыцыртә усқан идьдуаз,
Ма асыпса леиуаз, ма асытәхәа шәышшәуаз,
Ишгылац ахра гылоуп, итцысуам,
Ус цәафас иамоуп, ахы ланаркәуам!

Уи ахра ахьытәцара гарас измаз,
Уи афыртын-анаатә згара артцысуаз,
Гарашәас измаз аз арфаш абжы,
Шарпыетцәа зфалашоз ешьыжы,
Абас ахра иалиааз ахрейпш дыцәгәоуп,
Мчы дазынкылом, гәыла дыцбароуп!

Агәырфә, ацәбаацәгәа уи дазыркәуам,
Ахра даласоуп, ихы лаиркәуам!
Шьамфазаргь – дазцалароуп игәы итоу,
Дыпсуазаргь – хызла дыпсуеит ишахәтоу!
Ҳацбарат хәа Кьахьбак иашәа апцара
Кыр тцуеит гәыкала сашьтоижьтеи сара...

Ихафсахьа сахзызо, сгәы итакны,
Шықәсыла сааиуан, ожә атыхәтәаны,
Иага цәа збазаргь, сазкылсит цәара,
Кыр сылшазазар – иазгәоуташт уара,

Апхъаф гәыраз, аха уаамццакын,
Ус иумфатәны иазгәоутарц сҭахын:

Хәара аҭахума, азҭаатәкәа калашт,
Рапхъаза цьоук ражәа уахь идырхашт:
«Ҳацъарат Къахьба дыҕан, ицсы ҭан,
Тоурыхла иртцабыргра – автор ихәтан...»
Цьоукых: «Шәаагыл, илшаз аамҭа иахнарбап,
Уи акәым, хәамҭас иигазеи, иаххәап,

Ешыра ақытан, Ҳацъарат дахьиз,
Акала иуархәоит уи ауаф дзакәыз.
Иеахьишьыз, узырфыр, Отҳара,
Даеа хтысқәак идыркылоит иара!»
Ҷымтзакәа дыштәахыз, ибжыи неитцых,
Ус нацитцахыр калоит даеазәых:

«Иарбан документу автор дзыкәшәаз,
Архив лашьцарае асаба зқәиршәшәаз?»
Апшьоыкгы Ҷааитышт, мацк игәы нырхо:
«Ҳаамҭа иатемам, иарбан изшәырххо!»
«Уи ихататәра атахымзаргыи калап,
Баша абрагыи Къахьба!» – зхәашагь дубап.

Насыц имоуп ажәлар лыпха зырҭаз,
Дацсоуп хәагыи рхатцашәа иацсахаз.
Жәлар рыбзиабара кьалан иаазом,
Иалнахыз – далнахит, иацсам – дабазом!
Исхаштуам, ашәак ансаҳаз аены,
Ашьха қыҭае сыҕан, нхаоык ионы.

Адацха атыцан иргылаз ахан
Асофае хтәамзи, аамҭа хәылбыҶехан.
Афымца каххаа икыдлашон атуан,
Машынак абла амфаду хнатуан.

Апшәма иапхъа иаағызит апхъарца,
Ашәа нақәиҳәеит ибжы җацаза:

– Уа, раидари, уа раида гәышбаза,
Уа раидари, Җаңыарат ахатда!..
Тауади-аамыстеи амфаду рхазырштыз,
Анхацәа рыцхакәа иргәашьамхыз... –
Апхъарца ғызуан, абжы җаца гон...
Агәағ еилашуан, алағырз катәон...

Саланагалан ахатдашәа схәон,
Ажәфан бзарыбзаруа азазаш ахәон...
Уи акәхеит, ашәа цсыс исхалт сара,
Уи нахыс сахьцалак, ааигәа, хара,
Сгәы итахәйтхәйтүа инахон аңарда:
Абар, абар, Җаңыарат ихата!..

Ахатдашәа гон, сагон, агәра згон...
Ашықәсқәа гәагәон, сымфохь снаскьон...
Атауад камчы ашьа зғанаршәыз,
Анхафыцкәын, акәмызцәа матәа зшәыз,
Ажәлар рхатдашәа сара дшыснарбаз,
Уара узын, апхъаф, салагоит абас.

АМШЫН ИХУ

Аттынжәга иахозшәа апақ-апақ,
Алфа нықәырч Акәака идәықәлеит ғбак.
Азганк ала амрахәага иаңнын,
Уи ахьадыпхалоз җырак анын
Анбанкәа ркәазны: «Чачба Наҳарбеи».
(Абжықәығәғәара ақәыршәатәуп «беи!»)

Ус иаха ианаалон апшәма имбеи,
Нас абеиарагь иахаршалоуп «беи!»)

Абар, днахэаахэуа апалуба агэта
Дыкэгылоуп иара Нахар ихата.
Ашлиапа ихоуп, исиуртук дтабака,
Даууп, дагьфархьуп, изара еихыкка.

Егы Шабат иоуп, ахылпарч ихоуп,
Икэымжэы, икаба, деикэшэа деилахэоуп.
Агбаф арт рыда азэгы дубазом,
Апшэма дантала даеазэ дагазом!
Даапсазшэа Шабат днатэеит настхашэа,
Нахаргы иажэа дафуп деицрашэа:

– ...Иац дааит Скориков, нас уара уизхэыц,
Бзыцта иалеирпарц дашьталт инапхыц.
Апсрахкы иаундаз! Хымш тјуеит, абар,
Сускэа зегь кажьны! Атызшэа сыргар
Ипхасшьоит, хатала хайнышшэарц стахын,
Дласырхеит, дфасырхеит! Хфыцъагь хдъазкын,

Хаипыртцит... Иихэаз дахымцеит цъара...
Уи, Нахар сакэзар, исырбап сара...
Аполковник цхьатэа, абни анап фа...
Атауад лаша, сныцхьахэхэан зымфа,
Дахабабарц дашьтоуп сабацэа ртыц!
Иахразар, зынзаскгы хэхэдацэа икып!

Иахразар, Бзыцта хишьяап, итирбзап,
Хабацэа рыбафаф имал тэрыцсап!
Ажэфан ахь дхалап, хара азы хэашь хнат!
Закэызеи, футуам, уацралом, Шабат?! –
Игэтыха изымхэозшэа цъара днатэар,
Ишьапкэа тартаруа дныкэоит Нахар.

Апалуба дыкэуп уи дшакьшакьо,
Ашьхытэа дыркызшэа, итэиц напкэа кьо.

Уихэацшыр дфархьуп, арахь инеипшы
Абыкь итытцуашә игәаџоуп ибжы!
– ...Судла ицәызгароуп, уаҳа мәа збазом!
Ахарцъ ауп акәымзар, уахь сацәшәазом!

Даахәатәызар – даасхәап, арт зегь шәеибгаз,
Уара умсит, Шабат, хаикәымшәар абас,
Шәыџныҕа снеиуан, уара умсит, уара,
Уахык сулапхьон, узбон сызхара...
Аџы ссир тоутәоит, җамџак снахәарын,
Ашыжь хәагылан латцгара хцарын!..

Ахысраҗ усгыы уара зыгәра уго
Уабацәа ршәақь ами, ахызатцә зго!
Асуд ахь хәнеиха... Мачзак саагәат,
Шахәтра усзыкәгыл... Сухәоит, Шабат!
«Абшьтрала Асца Нахәрбеи итәуп!» –
Абриак ауп истаху, саргыы суаџуп,

Сахьутаххаша калап, цьоушьт, цьара...
Ацара-ашьара... ууалқәа ршәара... –
Шабат җитуамызт, макьана дзырџуан,
Аҕба дахьартцысуаз дыцәазшәа дтәан.
Ижакьа хәыҗ инапсыргәытцала ихџо,
Даацәажәеит дҗыхазшәа: – Шахәтра ухәоу?

Мап, мап, шахәтра ахаан исымуц,
Ахаан цыртышала жьыхәтак сымкыц!
Сузымдырузаап, иахьа еилсыргеит,
Аха уи цьасшьом, машәырны иҕамлеит!
Аамтацәгыак ханылеит, зегь зыхәлабго,
Ажәытәра халалра ниазаа изго!

Шәара цьоук уи аамта шәеашәтеит зынзас,
Апсықымқымрагы шытышәхит кәзшьас.

Уадызцалазеи Асца? Угэы ртынч,
Кьалашэыр акэымзи уабацэа рцбынц!
Шьтрала, ҳақла уара иутэуп иахьагы!
Асца – иузалам акымзар акгы!.. –

– Астцәкьа убахьоума, иууазеи, Шабат?
Анцэа ицьшьоуп уажэа дахьамам шаҳат! –
Иблақэа шақьо даацэажэеит Наҳар,
Ашьшьыхэа днахьыст Шабат имахэар:
– Иухаштит ҳэа сыкоуп ҳажэла закэыз,
Чачаа ҳакэзами Ацсны зегьы зкыз!

Ҳхатэы дгьыл ҳмоуа, ҳзықэшэазеи ҳара,
Ари ьыршьыгоуп, уара умсит, уара! –
Шабат итеиспыхэ ацырақэа еицрых,
Анцэа диҳэозшэа инапқэа ьейтцых:
– Ацсны абақаз, уара абзиахэ збаз,
Лахьынцала Чачаа аҳцэас измаз!

Еитымхаз, амҳацьырра итанарцэыз,
Уара, Наҳар, уеипш, амал иарцэыцэыз,
Зынза ирзылбаамдац, еимдырххоит баьтцас.
Ахэ рыздыруам ҳэа, иртиуан зынзас.
Ацсы мацара иатыцыз Ацсны
Иара ахьз ахырхит – цэымгыс ишьаны!..

Арратэ округ ҳэоуп ишырдыруа шьта,
Арахь уеазушьуеит Бзыцта ацста!
– Ацсны шцастиеи? Иууазеи, Шабат?
Уҳэашьа хэартам, уажэа ахы ахьцо гэат!
– Цса, иаасараза, иуасхэоит, Наҳар,
Сара исхарамзааит, уашьтан угэы нхар...

Агазет «Кавказ» аабыкьашэа зны,
Статиак анылеит Бзыцта иаххэааны,

Амшын иху аґбақәа рызхара
Ахаҳә рацәа тҷәа змам ытҷоушәа убра!
Астатиа ануба аґенытҷәкәа инаркны,
Уабацәа иухаштхәаз гылеит иаҳцәаны!

Ашшыпхьызқәа еикәырчақәа еилаужьт,
Асцәа уналалан, тҷла шыапык нумыжьт,
Уаанза уабақаз, уахгазма, Наҳар?
Уаөцсык имбацызт уирахь ухабар.
Иузбеит Гагра абағәаза кәуцарц,
Уаантәи Аспанза аихамәа ааугарц,

Ашахтақәа ужырц! Усхычча утаххар,
Абарт зегь улзыршо иарбан, Наҳар?
Мамоу, уара умсит, снапала усшьуеит,
Уара узын цәгъарак, Анцәа иаҳауеит,
Суркьаргьы шәытарак цъара исыграм,
Цса, иаасараза, сажәа ацыхәа цтцәам!

Урыстәыла тшәам, аха, уазкрым уара,
Ахәаанырцә банкқәа урызцашт хара.
Тҷысхш угхарым, угәы итҷоу калар,
Аха иахькылсуа уазхәыцхьоу, Наҳар? –
Наҳар днеицыхылт: – Шабат хәыч, Шабат!
Избоит, иауртит уажәақәа рсапат!

Нас иахьа исымазар амал рҳаны,
Уи иаанагома – истиуеит Адсны?
– Убригь уасхәап, Наҳар, уаатәеишь абра,
Тҷоуп, истахымызт уиак артытра!
Ажәа мацара, мычхарак хәа злам,
Гәыхь ртҷысыгоуп, уаҳа акгьы иацсам!

Малк-шьалк саргәақуа сыказам уеизгьы,
Цсыуа тауадк дшынхо сынхоит саргьы.

Исымоуп адгьыл, хэышәка десатын,
Урт азэгы ицәысымгеит, сабацәа иртәын!
«Ауаа урылтңы уцхәтәеит зымџакы,
Уажәада егьулам!» хәа сархәоит цьоукы.

Ус акәзаргьы сеидроу, иамаскуам ажәак.
Избан? Сеилызкаауа дызбом рацәак.
Асгьы сы́камызт, исыман аамтак,
Ақьафура сацәгыламызт харак.
Пажс сахыцхәазалан ахәынтқар иахтңы,
Акорпус стан, смачын. Атцыхәтәаны

Сфицархарц сшы́каз, диуалк иахкьаны
(Слахьынтца сеижьеит иашан уи аены!...)
Петербург салтцит. Сы́кан мазала,
Ашьтахь саб мыжда сеикәирхеит цәгыала!
Уцкәыноуп, абзиарақәа шәкы урыниап,
Аха са сқьаф еицш уанымиар калап!

Петербургтәи ахкәажәцәа рылацш хааза
Иансыхәацшуаз еицгәынкьуан маза.
Парижкагь снабжьыслон, сымџакәа артын.
Асасааирта иреигьыз сара исзыцшын.
Исгәалашәоит, Милан операк цон,
Уи ныжьны сыцсуа кәымжә ссирс икартцон!

Абар, шықәсла хынџажәа сыртыст,
Урт ақьафмышқәа сара сгәы дырдыст.
Шәарт ижәбом акәымзар, жәантә исхәахьеит,
Хабацәа ртәы атцкыс еигьыз егьсымбеит.
Ажәларқәа рацәоуп, адунеи тацәым,
Бызшәала, кәзшьала дара-дара еицшым.

Ацсуаа хаугозар – хара хтәы хазуп,
Хара ххазы атцкыс азәы изы хразуп.

Хара хдунеи закәу, хапату, хтцас
Иаартым Америка еипшуп зынзас!
Ацсуа нхаѿ хныкәгагас имоу рахәуп,
Даеа бзашьак – иара изы имыцхәуп.

Нацънатә Ацсны баагәарала икәыршан,
Абаагәра – чеицъыкан, уи ала ихъчан.
Абаагәара агәашәә асапат җан,
Еицамкуаз аламыс цацхас иазшан.
Иубоит, Нахар, хбаагәара шкәадаха,
Ианхәашалак изтахыда ацацха?!

Нхаѿи тауади столк хайцахатәоит,
Анхацәа гәыкала бзиа харбоит,
Иуахаргы, иаачха урт рыцхзафѿы,
Иамузоар, ма нак уҗы нархәы:
Иааурызеи, ркыхахш ауп хзаазаз хара,
Иахмоур калома урт ргәыбылра!

Азә хапсыр, иудыруеит, рхапсыра ба,
Анышә хартоит, лагырзыла хкәаба.
Егъырт ажәларқәа рҗы икоуп атәцәа,
Иршьуеит, ирыпкоит, рахәтцас ирхырхуеит рцәа.
Уи азыхәа Ацсны цъанатуп, Нахар,
Ара дыкам атәы, дыкам аҗар!

Ахәынтқар ичынуаа знапы хану,
Хара хтәы иахәапшны, цкәа ирбарану?
Мап, мап, еижьагоуп! Хабзиабара, хтцас
Ахаангы игәартаран икам уаѿтцас.
Нцәас, ныхас ирымоуп урт рматцура,
Уи нықәны азыша иахәоит акәара.

Ацсны утиуеит хәа зуасхәазеи, Нахар?
Иабакылсуеи, нас, угәы итоу калар?

Абахә кылыжәжәан ашахтақәа ужыр?
Аихац тың зымбаңыз абнақәа урхыр?
Агбақәа ғыруа, азаақьхәа ғытұа,
Ғагаға иажәлар, атың еймакуа?

Аихалых дәықәлар абас итдысны,
Иалазом ашәтыш иафызойу Ацсны!
Уара уцаратра ахы таңсалашт,
Наҳарбеи беиа хәа узбахә галашт,
Цәхәи кьантази аматц реицш итдысны,
Агәы таҳахан ирлагашт Ацсны!

Урт тах дызымдыруа, цсадгьыл хәа змам,
Ршьапы харкьакьазаргь ахьта иакуам.
Урт роуп иахьабалак ахәа зжуа,
Урт роуп иахьагьы нхафьжәлар зыршуа.
Дтауадыз, дынхафьыз, уахәацш, Наҳар,
Ишеишьцәойу гәәтан рнапы еикәдыршар –

Кыр ҳаикәнархозар, абри ҳаикәнархоит,
Мап анакәхагьы, ҳара ҳтыхәа цтәоит!
Анхафгьы дуафуп, игәтасра атахым,
Аихь ҳалазтцә рхәатәык хатцатәым,
Избан, илымшози Зацшь-ица Омар
Акьахьба дникилар, игәшәымшәа ихәар?

Ғазишьтоузеи Ғацьарат дфьыркьаса?
Омар дишьызар – ишәап ашьацса!
Урт еинраалатәуп, ауаа рыбз хәшәуп.
Дзакәытә хатцоузеи! Уи дзымбо длашәуп.
Милат гәазырҳагоуп исахьа, ицшра,
Жәытәтәи фьрхатцоуп, уара умсит, уара!

Иаҳауеи, сґахахгьы са сґаґагьы,
Акьахьба иеипшында ацсуаа зегьы!.. –

Шабат дакәымтцзо дхыцшылон амшын,
Амца дацнызшәа изамѡақәа шын.
Нахар ишьтахь инапқәа катцаны,
Диашаза дгылан астал аханы.

Даацәажәеит: – Иудыруаз, сах ду Шабат,
Назаза игәныскылт иахьатәи ууасиат!
Агәабзиара уоуааит, учмазаѡуп,
Рыцхарак ҳахьыргьы, уажәа тцәахуп!..
Уғы тбазар акәхап, уажәа рацәан... –
Дпышәарччо Нахар инапы неиргзан,

Пшьаала даахеит ацатлика хырхәы.
Игәил кәцшьны иаакәгылт ѡ-атцәак афы.
Нахар дафыхәо фамѡа-фамѡа ижәуан,
Егы – дазхьамцшит, иеиикәапса дтәан.
Агба хәыц неиуан, дыц-дыц ахырга,
Амакеицш излааиуаз ашьта еилыкка

Амшын агәы иатцәа иалдан хара,
Ацәкәырца тынчын, иафымызт ақьра.
Ацныш жәѡашқәа хиаала ицырцыруан,
Рыфатә ацыркьозшәа агба иахан!
Дкараҳазшәа Шабат дтәан дкәызгаза,
Иубартә иаатрыслоит зны-зынла ицатца.

Цицуамызт акәымзар, игәы еилашуан,
Инапы игәытцапса нырцәка дыцшуан.
Ибо, имбо сеидроу, нак, хараза,
Ажәѡан иатцлашон шьхаикак тцарза.
Дшакьоит Нахар, ихәда ахәынтцәра еибартуа,
Шабат иахь ахәеицш иажәа тцарқәа шьтуа:

– Апсны – дгьылбжьахам, аокееан зкәыршоу,
Абрантә Европа – шьафак ауп ибжьоу.

Стампыл араҕоуп, Париж, Лондон, Рим...
Абарт ргэылара хтэыла ссир хтэахрым!
Удшишь, ант абнакэа, еилшэара хэа змам,
Ант ашьха ҕацэқэа, хэартарак хэа злам!..

Зымҕа хеыпхыакны, хазуеит хэа хшэаны,
Иахзытэахрыма, нас, стдаауеит, Апсны?
Ма хнапқэа ҕыхума, ххэаахэтлап харгыы,
Нахарбеи Чачба дырдырааит зеггы.
Арт ацэқэырцақэа, хара ианхау агэагъ,
Ахыы рацэа зхыргалап хара хахь!

Апсуа шэақъ, амузеи иартаз жэлара,
Уи ала Апсны узеикэырхарцу уара?
Уабацэа рхэатха уашьтоуп уеазкны,
Анышэ каужьхьеит ицэыртағаны.
Иаххэап, иубахит афырагъ рынны,
Нас уи еикэнархап угэхэуама Апсны?

Ихьзузеи, Хацъарт аума? Ишца?
Зегъ ирылукааз анхаҕ гар ица?
Уи иоума изеипшутэуа апсуаа зеггы?
Уеилагеит, хымпада, уаха акаггы!..
Кох, Акэа хаазаап, хшеицэажэоз, абар!.. –
Ихылца нықэихит дааскыан Нахар.

Агбагъ усқан, иааихызшэа мазала,
Ихэыпызыцуа иаадгылт асқыала,
Аҕацэак тытцны иаақэгылт абульвар.
Шабат даанкыло дцэажэеит Нахар:
– Хар змам ахьеизаз уаргыы утэымуаҕым,
Хагхазаргъ, мацк ауп, ускак ибаргэым.

Хамнеикэа хаҕсыр акалашэа ирбап!
– Аизарамкэа! Шэнеир егъа шэызбап... –

Шабат деилуаашо инапы неийкеит. –
– Афаетонхьча, еи! – ибжы наиргеит, –
Уи аткыс исзеигъхап кахуак снахээр!
Абзиараз хайцныкэааит, указ, Нахар!..

АПАТХЬ

Аинралк Адсны дымфыхытцит сасра,
Игэы иахэан даалон есапынра.
«Иашан, апагыара ициит данииз!» –
Абас изырхэон данырдыр нахыс,
Аха ус затца аргама ирымхэарыз,
Ражэа дырхаауан, ирхэон иара иныс!

Ихата дзеипшраз уадафмызт абра,
Еихырхэон ахцэа иара иматтура.
Аха еинымаалеит Шабати иарей,
Иазымкит, ианымзалеит адунеи!
Афхацэак еикэшэеит чаракаф уахык,
Уа икан ахцэа нагакэа азэырфык.

Нахар, Даутбеи, Дарыкэа, Уазбақы,
Салыбеи пылтыкса дасуан абақы!
Асас акарахэа апатхь аатарцэы,
Шабат длыпшыкэтцан илеитцеит атцэы:
«Уст, Шабат, уст схэеит, адгьыл ныхэан ижэ,
Уабацэа рхэатха цэырнагап анышэ....»

Кыргы угызмалзаап! Анышэ иунарбаз
Хаухэом, иахцэузоит. Атоурых ґытцгас,
Лацшхырцагас икоутцан, уахи-ени
Иаабойт ушрышьтоу ахьи аразни!..» –
Марытхэа дыччеит «акырқыр» ирган,
Нахар: «Хай, дхалашэтдоит, ак ишэмырхан!»

Салыбеи аеыпцхаа нырцэка длацэкеит,
Ахкэажэцэа пхашьян, рыхкэа ладыркеит.
Шабат иеыртынчны: «Сах, ухатцкы,
Сацсыуоуп, исатэам уажэакэа рыцкы!
Уасуп, уапсамзаргь, уахатыр збоит,
Афы мыжда иунархэазаргь калоит!

Апатхь сызумхуам, исумтан гэыбган!..»
Ари захаз асас даара игэы нхан:
– Ижэ, акэымзар!.. – даагылт иахэа ахы кны.
Аха Шабат крифоит цшыаала дтэаны.
Марытхэа ицэымыгхеит: «Ижэ, абаапцы!
Ижэ, уагазозаргь, дсасыми, дсасы!..»

Уазбақь днаскьян, Шабат ижэфа дахьыст:
«Аинрал иануитагь, иузыжэуам, аф уст!»
Даутбеи дахьгылаз: «Азба хантэеит,
Арахь исышэтар сара итасырцэуеит!»
Асас дыччоит: – Ижэбоит ажэра дшакеытц!
Иабду дигэалашеит, хэацэоуп дызхылтц!

Арқа, Шабат, ахэацъара уеазкы! –
– Са сжэытэ қырсиянуп, аинрал, ухатцкы,
Анкъаза сабацэа рабцъаркэа кны,
Хатцагэыла ианазықэпоз Апсны,
Уабацэа абнаф амаахыр рыкэшэон... –
Аинрал иаха-иаха ицсы еилашэон,

Астол днахытцын: – Абыжэра уафрам!
Иарбан еибашыроу, цдаара цхашьярам,
Уабацэа ртэыла азыхэа иахьтахаз,
Анцэа ицъшыоуп, уара уеипцш дахьыртынхаз! –
Шабат деицралеит, дыштэаз деихашэы:
– Уафы шытахак шуакэыз хутит ожэы!

Сабацәа рызбахә атоурых иануп,
Иузымдыргәышьозар, уи даеакуп!
Мысра агаҕа игылоу абааш Амбара,
Убраҕа иақәшәеит аишыцәа рҕахара!
Византиаа хажәлан, амца анкашуаз,
Урт абыжьык аишыцәа, сабацәа зыхшаз,

Абааш рыфны акәын, табиас ишьтых,
Аҕацәҕа иҕагылеит рахәакәа тых!
Жәаха-жәымш абааш алҕа ахатәан,
Иалаблит дарҕы, абааш еиқәыбган...
– Уабацәа рыцхауп, иртынхаз атҕеи
Ахатцара атыңан, амцхәара имтҕеи!

– Иафүҕеит, иафүҕа! Асас, уаагыл!
– Уст, Шабат, уартынчып, апатхь аанкыл!
– Хаи, саб ицсаныс, митәык шысируа!
– Наҕ доушәыжь, ацьмахьча, уааила укәыруа! –
Ашырхәа иахәалакь тыхуеит аинрал,
Иқәибаргыларц иақәыркҕ адиуал!

Асас илымхаҕ Салыбеи ихәауан:
– Уи пытрак дымир, дынхафны диуан!
Уҕы пумжәан, ухатцкы-упсатцкы...
Ашәи, иззымхауа диеипшуп азҕы!.. –
Ахкәажәҕы дхьахәхәа азы лҕадырхәхәоит,
Шабат дыццәажәазом, ицсы еихәлахоит.

Ашьтахь дҕагәаҕасуа: «Шәы... Шәаазырфы!
Арт зегь иансыдышәтца, изжәуеит афы...
Амала, афынаха, Анцәа узша,
Апатхь уртәаанза, зырҕәандак тырша!..»
Ари еипш ажәа нарҕажьны хахәтцас,
Ижәны дындәылтцит. Астол иахатәаз,

Аинрал иҕагэыбзыг игэшэымшэа зхэауаз,
Ируа иакэшэомызт. Асас ду дызтаз
Амаан дгэамтцуан, илахь ада еибархха:
«Сытдабгеит, сысас ду игэы анысзынха!...»
... Ақға кыдтэон, ишарккон адэахы,
Ихэаазаауан гбак амшын агэахы.

ХЫ ЗЛЫМҚЫО АКӘАЛЗЫ

Ифызцэа рҕы Хацьарат ихэалон
(Ахэара акэызма, агэрагы диргон):
«Апхэыс лыблахаа асеипш иарзытыз,
Уи дхаттам, изынагзом нап зиркыз!»
Аха ҕнак апхэызба, Псырзха инияз,
Ихэра ғазхэаз, ишбала знапы пхаз,

Лыблақға дыдмыргылеит дахьцалак,
Атх лашьца иалыччазшэа етдәқәак.
Иапхьа даагылеит. Днаскьар – инаскьоит,
Даныцэоугыи цэашьтдас игэы итапхоит.
Урт рҕапхьа амра лашьцеит – иара изы,
Адуinei кьақьа тшәахеит – иара изы.

Деыжәлеит Хацьарат, ддәықәлеит дығеқьаса,
Дицшааит, дибеит абла зтәыз Кәараса!
Аха знык дызбаз, омашәа дқалеит,
Ғнак ала жәантә дибаларц итаххеит.
«Пхэыск сышпалырғашь!» шихэоз, ожәы
Ус ак анырхэо, дтәалоит деихашы.

Ирдырт ифызцэа Хацьарат дзықәшәаз,
Бзиабара хымфаск игэы иштәшәаз!
Лафқәак ахырхәарц реаназырк, иара
Деилашәеит, дытқьеит, далагеит ағра.
«Хацьарат иеипш агәгәа имч ду змырхаз,
Баша усхарым!» – еибырхэон ажәас.

* * *

Цьат ипхазатә лакәын уи Кәараса,
Дтагылан усқан җажәиак шықәса.
Дшысабизаз лан дыцсгәышьеит. Лара
Нбантас афнускаа дырҗын атара:
Дшысабизаз дхахон, дысуан, дықәтцон,
Иҗыцныкәаз усқан лашья длаазон.

Азәы имбеит лаб икаба ахәда кьашьны,
Азәы имбеит лашта кьамсарк иаганы.
Ажәа лныртцон арцар дызхәарц зтахыз,
Мап затцәык акәын атак ирзыцшыз.
Ашәшьыра итциааз ашәт еипш лызхауан,
Ғыларак днеиргы, дтәомызт, дыццакуан.

Ғылаҳәсақәак дрыццеит Кәараса җенак
Цсырзхака, рқытантә ибжьамызт рацәак.
Лгәы дытцалт даазкәылаз лашья хәычы,
Уи дықан цшәымартас дәкьанхьчак иҗы...
Ишәгәалашәоит, Цсырзха лара дагынеит,
Дшымгәыгзоз аҗны Хацьарат дылбеит.

Акәкәахәа ишишьтахысуаз азәырфы,
Ахьшьыцба еипш дырцәигеит абаандафы.
Лара... Ма дылбахьандаз знымзар зны,
Лара... Ихәра җалхәеит лкасы цжәаны.
Дхынхәит, аха уи лцәа-лжьы ауп ихынхәыз,
Лгәы мтцаирсит арцыс, аума згәагьыз.

* * *

Илхәит, илчышьит, ианылхт адарды,
Кәараса днаҗатәеит ожәшьта асырты.
Цшыцак шылакәуаз, цшыцак ҳаракуан,
Хытдыркәыр катцо амрақәа ццакуан,
Армарахь шухәоз, арғарахь иубон,
Аса акәзар, ожәы-ожә адых аргон.

Атх лашәгы шытууа иафын ацара,
Кәараса далгеит ашамтаз асра.
Алыра ианылхуеит шыта дгәыргъатцә,
Кәымжәы назақ ззааира суп акәмызцә.
Ашышчалт инықәтқан илхәеит аены,
Дадтәалан илырбеит амра ицәтцаны.

Ашыф-шыфхәа дахыццак илуантан,
Еитцых инықәтца, лара даагъагъан,
Арахәыц, агәыр, нас амыркатыл,
Лызахтә днадтәалеит, абарт зегь еидкыл.
Лнапы лхы иатцыргәан даахәыцит ожәы:
Ишпалзахри изқәылкыз акәымжәы?

Издылшәалода, уи дыкам ааигәа,
Хсаалак лымам лнапы аналыркуа.
Акәмызцәа изылтиир? Усгы пхашьарам,
Аха ишцақалтцари, уи лгәы илзаруам!
Жәаха данылбоз, азыхьаф еиқәшәан,
Нак-аак имагра амашьхәылтцқәа цжәан,

Дахьныкәоз акәхап, икалт еицрыжәжәа,
Убасқан ауп лара лгәы ианташәа,
Лнапала илхахарт, лнапала илсырт,
Кәымжәыхәа заманақ лара илзахырт!
Ахыртхәа дналагашт ожәшьта ацқара.
«– Иабанзасроури?» – даахәыцит лара. –

Избеит, ханейдгылаз зақы дсеихан,
Лацсак асымтаргы, иазхоит аган!
Иара дөыжәуп, дылоуп абна, афаса!
«Бызахымта ееимхеит, ди, Кәараса!» –
Ус имхәазаргы, игәы назарым!
Дабақоушь ожәы, ааигәа дқаларым!

Изара ишпақәсыршәои? Уи ауп аус,
«Тыпхазара» хәа ишьтоуп иара акыс!
Иаасыдсшәалапишь... Зынза итшәахап.
Егъаумхәан, дхатцами, мацк дышәпахап!
Мшәан, исхаштма? Акалтқәа тцасырәу?
Ожә даафналахыр, азахра сшаәу!

Уф, снапы иаламлахъази агәыр!
Митә калома дцәыртыр, махәрак имур!
Иаанхазеи ожәшьта? Ус ауп, ижәфахыр...
Хасаб азутәуп, иццәоуп акыр...
Ахазыртра хынаан иакәшәашт абра,
Сфахан ихьсырәроуп усгы амагра!..»

* * *

Хымшуп, акәымжәы кнахауп икахәхәа,
Аха уи ззызаху дыкам ааигәа.
«...Шьыри, сыцсаатәындаз, уи дсыпшаарын,
Снапала ишәыстдарын, ибла стапшрын...» –
Абас данхәыцуаз, Кәараса дзатцәха,
Арцыс иехьакуа дааталт амзырха...

– Сааишьа қәнагамзаргъ иахъа, Кәараса,
Ала саарцозшәа, саауеит сығкьаса!
Жәаха ханеикәшәаз азыхъ аханы,
Сгәы еикәхәалан сыбпыртцит усгы збаны:
«Хәынтқараа снарцоит шәарахтас сыпхатца,
Изсырцәгьозеи цьоук рызгаб ллахьынтца.

Зынзаггы сталарым Цьат имзырха!»
...Иацуха савсит, сеитавсит иаха,
Икьакьаза ишеит сшыкәтәаз ахәада,
Аха, мап, бымбара сылшом ожәшьта!
Избан? Сахыпхьазалазааит шәтахра,
Сыезызозеи, изухьома цәгьара?!

Аиаша иазықәпә сыцуп сара,
Сааит, наунагза бызбарц сызхара!
Цабыргуп, сцәа цәгьоуп, уи цьарггы изатәым,
Са исыхкьаны баб ак ихьыр стахым,
Афра уафкьиа! Иарбан дзыхдыркьо,
Ус акы иақәызкыз, ашья игьыркьо,

Ихы ихагылазамшәа дыбсырбап,
Шьацк иаграмгыло, имаркузеи баб?
Бнатәеишь, Кәараса, уахь акәым, ара,
Бызхатцгылода? Ссасума сара?
Бызбаларц стахуп, ус бхы лабмыркәын,
Шәфыкгы сышьтазааит, гәырфәс ибымкын!

Быбла атацшра сахырбаауазар, нас
Адунеиаф иарбан сара исзынхаз?
Саб ишицрыхоз, гәырфәла дтахеит,
Сыфны ццышәтәаран амца иадыргеит,
Сан гәак дныгәнысуа дрылоуп атахцәа,
Афыртын иацкьеит, иабакоу сҭаацәа!

Иахдырхагада? Дцәыртцааит иахьаггы,
Дцәыртцааит! Дхатцоуп иарггы, схатцоуп сарггы!..
Абас сыххымшақә сыбзааит сығкьаса,
Сгәы сажьозар? Акгы бхәом, Кәараса?.. –
Ҳацбарат дцәажәонатц лара дыцшын,
Амытцмыць ишәхьоу еипш, лзамфә кәпшьын.

Луада дныфналан, атак ацымхәрас,
Акәымжәы изаалгеит, абартцәф дахьтәаз!
Иихәара изымдыруа ишәитцоит иара,
Лара илырәеиуеит икалт, имагра!
Илтахын иааигәа дықазарц абра,
Илтахын итцегь фазарц ахәынтцәра!

Дзадхалацэазеи лнапы кэаратцо?
Ихазыр жэаф роуп каламс итазоу!
Изыкамзи ѡажэа, изыкамзи шэкы?!
Ааигэа длымбози даеа хамтакы!
Асахьа еипш арцыс, абар, дкашэкачо,
Гэырѡак змазамыз иеипш, ибла тыцьцьо,

Дгылан абартцае, ихтарца ихатцо,
Дцэажэон: «Иазызуазеи акама скэынццо,
Иазызуазеи стапанча, скантаруаз –
Иахьа ожэраанза сахьцалак сызтцаз!
Иахьарнахыс иалшом хык сагарцы,
Бнапала исшэыбтцеит хы злымкьо акэалзы!..»

ШАБАТ ИГЭТЫХА

Акэаскьа хыркэақэоит аарла аеынкыл,
Акаламқэа тышэшэахьеит абыркьыл.
Ашыцламтэ ахылиааит ахыб зымѡарак,
Ашьтахь иадгылоуп бжаѡа-бжаза рақ,
Аехырпарта хынааит, ацқэа ґыжэжэа.
Нышэынтрак цырцыруеит ашта аханшэа.

Агэгэахэа аеңэажэпаѡ златалоз зны,
Агэашэ ду краатцуеит ишьтоуп иежэаны.
Шьыжьуп, амзырха дықэгылоуп Шабат,
Ахы ишьышьуеит, иргэыбзыцуеит абат.
Икэымжэы, икаба, ихтарца, иеимсы,
Дкэашза дгылоуп, иқэнаузшэа асы.

Шабат даазқэылаз итцигеит кэзшьак,
Шкэакэамзар ишэитцом даеа матэак.
Еыхэа иатэацқьоуп изааргаз аеґыы,
Ишкэакэан, иара убас, икамч ахэґыы.
Дынеыжэлан, «чоу!» хэа днахыст амзырха,
Чаразґыы кэаитцеит рацэак иемырхха.

Дыказшәа Шабат иқъаф катцаны,
Дынтыст агәашә җыбга, иеы наршәаны.
Ахтныуаа, аштәҗ Шабат изыцшыз,
Иашыцылан, дҗарымтцеит рах цыашьатәыс,
Урт ауаа ицъаршьоз иахъа даҗакын,
Шабат иахәшьа даара лылахъ еикәын...

Аупшәыл, гарахыца, Сырма захъзыз,
Җынра дук аусқәа знапы ианыз!
Ашәкәы далмырцхьеит, ашьыжъ дизагъуа,
Шабат изнаргар лымуйт акаҳуа.
(Дахышьтоу кыраамта иара дыхәцәырххо,
Дацхьалон ашәкәы, акаҳауа дахәо.)

Абжъаапны деипшымхеит Сырма иахъак,
Аматцуцәа зызо игылан реыцхъак.
Урт еиҗахәйтхәйтун: «Ех, атыцхә!»
Шабат дтәагәышьян икәылхәацәоз чхә:
– Ас убахъоума?! – дытхашуан лара. –
Лассы имир, ихъхоз ирхылцыз ура,

Җаи, цхашьарами, Шабат, ура узын,
Ауалқәа, ауалқәа, нас аназын!
Ччархәроуп, Донкихотроуп, дида, блаатых!
Итцухырц уашьтахуп хабатәа ркәых!
Арахъ ақәзаара иаҗуп иртынхаз,
Сан лымта исымаз иабакоу снапхаз?

Исцәузан иутиит... дида, шәаркы,
Хи-цси роуп, иашьтада сара сразкы!.. –
Абас шиаҳауаз дынҗыжәлеит Шабат,
Абла таа ихәапшуа игылан абат.
Сырма дыцсылмыткит, лгәы неилашәан,
Дшышьтаз, атыкхәа лгәаара налыхшәан,

Дхэантеисантеиуа днадгылт атриумо,
Уи дшышлаз акэзар? Зынзакгы мамоу!
Уи сақәла ихылџоит лылахь акычра.
Зынза илнаалазом Сырма аеырхәычра!
Адиуан днықәтәан, ишьтылхт ачамгәыр,
Лгәы лыжьжәагәышьап ашәак ахы лкыр:

«...Дтауадума, даамстоума сызхәауа?
‘Еышьтыбжыла са дыздыруеит исзаауа!
Шәнеицылақәа, даауеит, даауеит ах ица!
Аштә атцыхәан ицеицеиуеит ихтарца...» –
Илхәоит, илыркыкыуеит ашәа ахапа,
Аха дықам, дҕеыжәымтцит ах ица!

* * *

Шабат даццыхәан дашьталт атоурых,
Дыпсыргы, ицшаароуп иабацәа ркәых.
Археолог диҳәо дилазеит иара,
Длаган дықәиргылт лахьхьи Амбара,
Аказа дызлагаз џ-напыкла икып,
Избанда, зеицшықазам дақәшәеит атыц!

Иаатцихит Римтәи амфора еибганы,
Акәцәалқәа цәыртцит, алак тыршаны,
Нас аимхәыц цырақәа, рыба тығәә,
Анапхазқәа шихәоз, скифаа рыхәә...
Уа дықоуп Шабат, аҕны дызтәазом,
Археолог дышгәыргыо иара ибазом!

«Сабацәа рабцъар уаниаанза уцала!» –
Дкәыцсычхауеит атауад мазала,
Днықәтәоит ахахә абааш аханза.
Ирхасбрызшәа Ацсны алахьынтца,
Иабацәа рабцъар дгәақуа дазыпшын,
Бжытаала дахьтәоу шәахәарак дағын.

Аха пхэыс еимхэыцуп – бцъар ибазом,
Дгэакуеит Шабатггы, цъара дызтэазом.
Игэыгра хьшэашэом, аха амшкэа ццакуеит...
Шабат ицара асеипш изытуеит.
Ацара ауп бгапцэагас имоу иара,
Аагартак имам цъарамзар цъара!

Азысаамта икэнахит итатын,
Аарыхцэа тцыпхтэи хцара хэа дыркын,
Ииулак дрыцэцеит ҕхэарак катцаны.
Ианбанза, уаашэоык абас ижъаны?
Пхэымзар даеак инамтеит ацыкэреи,
Сыбна пканы истиуеит хэа даннеи,

Ибжъацеит дзыкэгэыгуаз икэандарат,
Сзаралхоит имхэеи атуцъар Мурат.
Иуалкэа игэалашэар – икуеит ихы,
Шабат итцадыркэалоит ишъамхы!
Иашэа дналагоит ибжы тахэаеза:
«Ашьауардын цыруеит атыхэтэанза!..»

АН ЛГЭЫПХЭЫ

Италаз мацоым Мсырхан лымзырха,
Зегь нацшуеит, рхаҕкэа цъарак еизырха.
Ашьац икэыршэу ауапа агэтаны
Икэгылаз акэардэ, ахала итацэны,
Апшэмапхэыс днадгылан, дныкэтэеит ожэы.
Деихаччоит лара, илшэыхуп ашэы.

Лгэыпхэы тырхан, аха иубомызт, ихсан,
Бырфын шкэакэацкыала иара тахэхэан.
Излалгэагызеи жэларак рыгэтаны,
Апхэыс бырг абастэкыа лгэыпхэы еибартны?
Итцуеит ҕажэихэба шыкэса инеиханы,
Лычкэын акыка анкаиршэ инаркны.

Мрахәагак ахымсуа иара тахәхәан,
Нас иахьа ихылтит. Изхәарыда избан?..
Уи гәырахәтла еивылгоит лыцсы,
Уи лгәыпцхәы хылтит дырфәагь аца изы!
Аха агара дылам, иара дызжым!
Уи лыгра дтымшеит, длыуам, дылгәыпцхәым!

Ан лгәыпцхәы иацхаз – ағатцәкьа дуахоит,
Лычкәын дишьхьазаргь, лара дылцахоит,
Ахшара дылнаҗоит – хшара дызмам,
Аиашьа динаҗоит – иашьа дызмам!
Ан лгәыпцхәы акара мычк змоу уеизгы
Икам адунеиаҗ ныхагь, нцәагьы!

Ан дахьынатәаз, дхахәхазшәа дтысзом,
Лзамфәа кычыраҗ цъара дак қәацом.
Ожәымзар ожәы игылазгы цшын,
Ашьац ырқацшьуа, мрахәагак шыташын.
Ускан Хацъарат даацәырттит деикәных,
Астол инықәйтцит иабцъар икәных.

Ихылцарч дфәхан, иаахитит ихы,
Дааин, ан лапхьа инаирст ишьамхы.
Ирбоит, арцыс илағырз иҗәхәхәы,
Иеыларкә дагәзит ихфәаз агәыпцхәы...
Ибжы кыцъкыцъуа: «Иахьарнахыс – сан!»
Ларгы иаталкуан: «Усычкәынуп, нан!»

Иақәырццак агүхәа абжырацәа мгеи:
– Шьтарнахыс шәеигымзааит ани аҗеи!
– Нан, сгәылацәа, дшәыкәырбануп Мсырхан,
Дшәымбазои Кан дахьгылоу дыбзахан?
Шабат ақәыцма, уиашьадоуп имхәаз,
Дзеипшра хатцоузеи иашьас иурхаз!...–

Ажәлар ҫаңхьа атынчра амтәыжәҫа рхаңеит,
Кәаста дааңәыртын, ибжы наиргеит:
– Ан лгәыңхәы уагәзыргы, дад Ҳаңьарат,
Ҳадгыл цқьа уагәзыргы, дад Ҳаңьарат,
Иудыруазааит, урт ҳақла еиқароуп,
Шьтарнахыс уагымзааит, ҳадгыл уаңоуп!

1954–1964

А И Т А Г А Қ Ә А

ГЪАРГЪ ЧАЧБА-ШЕРВАШИЗЕ

УАРАДА

Иаххылацшхәу, лахь сумтан,
Сыжәлар рзыхәа цсахрада
Сыказарцы иахьысхәало
Сабацәа рашәа, урада.

Бжыы таала иансыргызуа,
Исхәоит гәыргъа-ччарада.
Ари ашәа гәаӀ ажәабжьуп,
Игәытшьяагоуп, урада.

Абри шцеипшу аиатым хәыц
Итцәыуара аҕеимада –
Иан лзыхәа лагырзышак
Аныкәитәо лыжырта.

Исанахәоит: апстазаара
Зқышықәсала еилшәарада
Тынч ишааиуаз, цшак иагазшәа,
Ишыбжъаыыз хьахәарада.

Зынгыы сразкы иакәмақаруа
Итцәаа-тцәауеит цышарада.
– Сразкы, сразкы, сқяцтажәумтәын,
Сара фныда-гәарада!

Ацстазаара аҫагәтасра
Цьоук ықәнахзоит харада.
Ажәфан абри гәанамтозар,
Нас ацәгъара збартәда!

Иаххылацшхәу, лахь сумтан,
Ас сахъашшуа чхарада.
Уа зны-зынла иаасыргызлап,
Уарада гәышъа, уарада!

* * *

Иахауеи, хәызба ҫарк сылхәаны,
Аеыр-еырхәа сшыарфаш кәтәондаз!
Агыгшәыг цхлымуа исхагыланы,
Иахауеи, сшыа пха рыблакьондаз!

Итаптапуа сгәы ахьтоу итыганы,
Лахәақәак еимфыржәжәондаз,
Аха усгъы сгәы итоу цәырганы,
Жәлары зегь ирбартә иҫалондаз!

* * *

Иудыруеит, сашъа, уи еипш атәыла,
Еихсыгъра ахьақәым амра ацхара.
Жәлар азгәдуны хьзартоит гәыблыла,
Нцәахәык еипштәкәа ирныкәуеит иара!

Амра шынташәаз аетцә еилицыцъара
Ишцассирхо, ажәфан рыхиауа.
Уатә ахәсахәычқәа рыбла тыцыцъара
Ишцареипшу аетцә ипхауа!

Ацсахра уаҫа иршәихьоу усуп,
Баацсырас иҫоу иреицәаны ипхъазоуп.

Уақа уалны ауаф иду – ламысуп,
Игәгы зеисуа инеигзарцазоуп.

Уи атәылаҕ уақа агәырҕа хышәашәа
Аламыс-мцабз ырцәо иаахылт.
Аиаша иашьтоу ииуа апсазамшәа,
Хеитцыхшыа имоузо даатадыргылт.

Ихьеҕуеит ашьамтлаҳә еиха бжыла,
Еихсыҕуам ауафытәыҕса иқьра.
О, ишпагәаҕуеи, сашыа, уи атәыла,
Стәыла рыцҳа, сахьаазаз сара!

АЛЕКСАНДР ПУШКИН

* * *

Стаххарақәа схызгеит, изит,
Сацәыхьшәашәеит сгәы зызхьуаз.
Агәақрақәа сзымҕахытцит,
Сгәы тацәит – уи ауп инхаз.

Слахьынтца акәзар, цшатлакә цәгьала
Ишәтуаз арканзеит сҕара.
Сазәуп, сыкоуп лахьеикәрала,
Сыцшуп: иааирушь сығәхәара?

Ушәа сыкоуп: абна еилшьаарағ
Анаатә гәамтәуеит, аеырғьы.
Амахә кьантаз аназарағ
Инхаз зызоит атцла абғьы!..

1821

* * *

Амза хыхь ишкыдыз, алахь еикәыршьшыь,
Иапылеит ашәацшь кацшь камкамуа,
Руак былует, егьи – икьаҕо ацәашьы.
Ашәацшь – таца қәыцшуп игьамгьамуа.

Уи аҕацхьа амза шыадоуп уеизгьы,
Усоуп, Ельвина, сшыбцылаз саргьы.

1825

* * *

Бзиа бызбон: уажәыгь уи сцәалашәара
Сгәатца итнымтәацзар калоит зынзагьы,

Аха уи баргəамтцуа уаха икамлароуп,
Былахь еикəызтцə стəхзам акагы.

Бзиа бызбон ґымт-цсымшыа, гəыгыртада,
Ма сыпхашьон, ма схыбаауан сара.
Убас бызбон, сыпсеипш бызбон, хəарада,
Дбыкəшəааит убаскак бзиа бызбара.

1829

* * *

Сныкəоз гəарабжьарак сыбжьалан,
Уаала итəу ныхəартак сыоназ.
Стəаз чкəынцəа-кьяфуцəак рыбжьара,
Сəастоит нас ахəыцра исхапəз.

Ускан исхəоит: ашыкəсқəа хдыртцуеит,
Егьяоґы хакəз, хəґейта,
Адгьыл уаароуп, хазынтəык хəкəтцуеит,
Иааскьазар хуəзəк иуахта?

Ць дук анызбо, змацара игылоу,
– Абнақəа рах ду, – схəоит снапшны, –
Саргы суаоухышт, уаха супымло,
Сабацəа шуаоухыз еипш зны. –

Апшқа сияхəмаруа дсыргəыбзыцуеит,
Ускангы схəыцуеит: узхала!
Саамта цеит, атып уанасыжьуеит,
Са стəы нышəуп, ураха ушəтла!

Амши атцхи цоит еишьтагыла,
Схəыцуа рнаскьагара саґуп.
Урт рахьтə суахта зыкəшəо шыкəсыла
Еилкааны исымазарц стəхуп.

Аибашьраҥны, ма мѡакы сшықәу,
Интѡарц избоума сыҭхѡара?
Нырцѡ архаѣ аума, нас иабыкѡу,
Иѡытчаарц иахьыкоу сдамра?

Ацсы изы зегь акоуп анышѡаѣ,
Дахьужлакгы дзутаз датѡуп.
Аха сара исгѡакьартоу тыцкаѣ
Анышѡ самадазар сѡахуп.

Ацьал цсыцѡгьа азааигѡара,
Ацстазаара, еснагь ушѡтла.
Ак хьаас измазам ацсабара,
Уцшзара мырзкѡа укацхала.

1829

КАВКАЗ

Ишьѡтоуп Кавказ са сытцака. Ѧаскьаза
Акатѡара саахьыкѡгылеит, асы снылтц;
Сымариаша, наскьантѡ, бахѡык иѡахылтц,
Иаауеит ауарб, ацша еиѡыхуа, ижжаза.
Уахь избартоуп ашьха рѡашкѡа ахьиуа,
Асыпсаггы хаѡеихѡеи шагауа.

Абрантѡ ицоит апта цжѡакѡа шыкьыруа;
Урт рытцака зхьгѣа дукѡоуп, ашѡах еикѡшо;
Урт рытцака хра кьантазкѡоуп, итцлашо;
Нак шыцлымшѡуп, кѡыц ҭарцшаруп зызхауа,
Урт урхьыцшыр, цсароуп, икѡиааз аѡаса,
Ацдар гѡырҭоит, ѣарҭак неиуеит иѣкьаса.

Нырцѡ тыс тыѡран, ашьха, дрыцхуеит аѡнкѡа,
Уаса гѡартак рѡѡырҭа цшаахкѡа ирзаауеит,

Ахьча иакэзар, апшахэаҕа дылбаауеит,
Уаҕа Арагва цоит еижэхысла, иццакуа.
Үыуаф затэык дтоуп атыхэта, иекрынцо,
Даваныҕэоит Терек бжыатэан излацо.

Ихэмар-гэрымуеит гыгшэыг қэыпштцас нас иара,
Аихатэ гэшэ ахьтэ иадырбазшэа уи фатэык.
Ахықэ иасуеит, аха акгы алшазом зынтэык,
Цэқэырца млашьла иарыбзахуеит акэара...
Ускан фатэи гээзхареи иалыхэдоуп зынзас:
Абахэ ґаха дуззақэа ибжьадратэоит цас.

АБАХӘ

Ахъзы зхъыршаз апта җытха,
Бахә дук ашпы иадыпхъалаз,
Шарҗаз, абахә аңәа ишалаз,
Иңеиңеиуа иңеит инықәха.

Аха абахә зыш акычыраҗ
Ашьта ннажыт. Инкахәыңуеит
Абахә затәы, настгы итәыуоит
Абжы нытцак ашьха цәхәыраҗ.

1841

* * *

Гәызрала, қыафла, пахъашәа зны,
Сыңстазаара бзиахә сыңхъазон.
Анасың сарааңсеит атцыхәтәаны,
Уажәы – азәгы бзиа дызбазом.

Нас лағырзылагъ, пахъашәа зны,
Сымш еилафынтрақәа сыңхъазон.
Бзиабарак саман сгәы азырҳаны,
Уажәы – азәгы бзиа дызбазом.

Заҕа схытца сцәеилагеит уажәшьта,
Абар нас, сгәыжъжәага, сыгәшәа:
Иатәтәзаргъ сеигзом са сгәы ахатә,
Атаххар иргааит еимҗыжәжәа!

1842

ИЗЗЫ

Сылахь еикәуп, избанда, бзиа бызбоит сара,
Издыруеит: иархәашышт бызтагылоу бәара,
Уи цәгъахәыцрыла игәарартцаз ажәа мчхара,
Мшы лашарак, ма ихаазоу минут еимкыарак,
Алагырз азкабтәашт, иамамкәа тыхәаптәа.
Сылахь еикәуп... избанда, быкоуп бгәыргъатцәа.

1840

АБААНДАФЫ

Сытшәыжъ абахта, илашьцароу,
Исышәт мыш цхарак зынзатцәык,
Насгы, апцхәызба зыбла еикәароу,
Зцырцә еикәароу насгы чык.
Рацхәа апцхәызба сналыдгылан,
Зынза ирхаан дынгәыдкылан,
Нас аеыбгахь сыццакзап,
Асакарахь цшоушәа сцап.

Абахта ахышә ҳаракзами,
Ашә хъантагы асапат аҫоуп.
Аблеикәара днаскыазами,
Луада беиаҫ лара дтәоуп.
Аеы – наҕ адәы иатцә икәуп,
Агәра аҫам, ахы иақәитуп,
Иеырца-еырцоит уи хрыжъ-хрыжъ,
Атцыхәа ахауаҫ инеиужъ.

Са сзатцәуп, итынчхо сакәзам,
Атзы кыантаз сукәшоуп уа.
Алашара цсырц акгыагзам,
Уаҕа цәымзоуп итаауа:

Амала, игоит адәныкала,
Инеибеипшу уа шыағала,
Атцых тынчрағ инеиҫеи,
Так сызымто акануеи!

1837

НИКОЛАИ НЕКРАСОВ

* * *

Ишазом, шәы-тхык еихалан,
Гәамчи насыңи хәәеуп.
Аңшатлакә асуанда гәгәала,
Агәәкра хытцырц иңшуп.

Уңшас, аңшатлакә, ушасра,
Дәибнеи урхыс, еимырҕа.
Ихызызуа ажәлар ргәәкра
Унхыслан ихҕа!

1868

* * *

Саатла иаңы фба нтәоны,
Сеннаиа шыҕоу снықәлеит.
Нхаф пхәызбак уа дышьтатцаны
Җамчыла ашитцәхәа илысуеит.

Аҕамчы кшоит, ашьа лхыыршы,
Аха ҕыт лыхәылшәома!
Смуза снацәажәеит: «Унаңшы!
Уахәшьа гәакыа дубома!»

1848

АХЫНХӘРА

Лахъеикәроуп исзыңшыз абрахъ сахъаакәлаз,
Ихаамкәа сыңсадгъыл спылеит сара.

Ус ибашт афыз, пахьа ихазгәакуаз,
Иахьа измам цасатә агәрахатцара.

Ақәа кыдхаеон, цәыббрамза еиҭашәан,
Уи иалыфуан сыцсадгьыл агәынқыра.
Цсаатә еикәарақәак ихырқыон ажәәан,
Апсы дырбазшәа исышьтан дара.

Сартынчуамызт агәырәацәгьа митәыла,
Адәныка ишәышәуан анаатә – ацшагьы.
Ускан абна сыхәапшуан блатцархәыла,
Хахьтә исықәнацсон ихьшәашәаза абгьы.

Апшацәгьа сықәхәацәон срыцхамшьазакәа:
Узышьтоузеи хәа апоет цшқарах.
Уахпыртц, нақ уахпыртц, зыцшрак хәа камцакәа,
Хәа хзы утәымуафуп, ус умам ара!

Настхашәа исахауан ашәакгьы хамтак,
Издыруаз акәгәышьян, аха уи ашан.
Уи ашәа иалыфуан гәытшьаага-гәақрак,
Гәытшьаага-гәақрыла иара ашәа шан.

Зынтәи схәыцрақәа, ашьтахь исхаштыз,
Уи ашәа ицәырнагеит зегь шеибакәу.
Исшәиит агәы, ақәцарахьтә ихьахәыз,
Ақәцарахьтә итрысыз, исшәиит агәы!

АШӘА АШЪАУАРДЫН АЗЫ

I

Ашьха җазараҗы иҗхалт азырлашә, аҗхырцъгәы-
гәынны ахықә инықәиоит, амшын ихыцшыло.

Җаракы, жәфанаҗ, амра шеишеиуан, урт ашьха
дукәа – шоура цаҳәцаҳәла рыцсы неивыргон, лбаака
ацәқәырц ахаҳәқәа ирысуан...

Нак, аҗхаа тахьраҗы, атылашыцараҗы, ацыпхьқәа
ргыло, ацыпхьқәа ирылҗьан арҗашгы неиуан, ам-
шын иапыларц, ахаҳәқәа рбылгыо...

Изшәахха, изышза, арҗаш ижәылоз еиҗнахуан
ахра, амшын еизыртәо ихәытәгәрымуан...

Ус, аҗхаа тархьаҗ, азырлашә амцан, шъауардынк
жәфан ахьтә агәышпы цыххаа ахаҳәра инықәҳаит,
ашьаршәы ахьтата...

Абжы геит аарла ацсаатә ахьықәҳаз, баша агәы
еибафоит, ахаҳәра кьакьа гәышпыла иасуа...

Ишәан азырлашә, ихәазо инадтит, иадырит нас-
гы, ацсатә ацсымта уажәытәкьа шакәхоз...

– Уцсуама, рыцҳа?

– Ааи, сыпсгәышьоит! – аҳәеит ацсаатәгы, нас
иааитцазызан: – Сыканатц сыкан!.. Насыцгы сыман!
Ақәпашьагь здыруан! Ажәфангы збартан... Ех, уара
рыцҳа, ус ааигәасигәа ажәфан узбашам!

– Җаи, ажәфанхымкәа! Уа тыц тацәыми... Уа
сзыҳәазома? Ара каиматуп, цхарроуп, цәаакыроуп!

Абас азырлашә иаҳәеит ацсаатәаз, иара патоз-
шәа, усқан гәаныла иагынахыччеит.

Насгы иаахәыцхын: «Иага уҳәозаргы, иага
упрыргы, иуцеипшу дыруп: зегь адгьыл иафоит,
зегь цсуеит, изуеит!»

Аха апсаатә гәымшәа, аеынеибытаны, ифеихоит
мачзак, инықәпшит, рыцқа, афхаа изқәыршәыз.

Ахахә кьантазқәа азырлашә рхыжжын, афхаа
цымцымра цстахәаеыртан, абааффы хафлон.

Ашыауардын усқан, гәйтқаага бжбыла, иахьынза-
залшоз еитафнатыхит:

– Иахауеи, шыри, еазнык избанда уи ажәфан
гәырғяхә! Сағагы сгәахәра цқәа днадсрыгәғәалар,
дахәаеып сшыа цқәа!.. Разкуп аиааира!..

Иаахәыцт азырлашә: «Ари шазхьуала, нас, цда-
быргытқьан, икалап, ажәфан даараза иссирзар!..»

Апсаатә иазықәгылт абасгы уы хәа:

– Унеи, унхықәгыл, уахьалкьо гәатан, унтал
хакәыла. Икамлари, нас, умтцәыжәфа иалшар, уцсы
штоу хамтак унхаргы жәфан афы.

Ашыауардынгы ацәа интазызеит, абжы рго
цагьа, ицеит ахықә ахь, шыапхыцла иқәтцәраа ахахә
цааакыра.

Ахықә инхықәгылт амтцәыжәфа еитцыхны, нас
иаакәыпсычхаит, абла ркәеицеины ағьал инталеит.

Хахәык анлеиуа еипш, афыцәра иалкьан, икаууа
инеиуан, амтцәыжәфа цыххаа, атцыхә картата.

Нас арфаш хьшәашәа уи аамтцанарсын, ахәрақәа
фызәзәо, ицеит амшын ахь.

Ацәқәырцқәа амшын афы игызы-гәрымүа
ахахәқәа ирысуан... Апсаатә ицсызгы, амшын еи-
ужьрафы зынзак иубомызт.

II

Ашьтахь азырлашә, ахықә инықәиа, апсаатә ап-
сышьеи жәфан азгәышьышьеи хамтак иазхәыцуан.

Иабахт, ианыфапш, ажәфан цаула: ибла ргәыб-
зыгтан, разкы азгәышьыртан.

– Мшәан, ашыауардын иаднабалазеи цда змазам
ажәфан, хәаа змазам ажәфан? Избан егьыртгы, ас

итахазгьы, ажəфəн азəеира абзиаба́ра аума ры́цсы
зы́зтырхуа? Ирбозеи фəхала? Мшəн, саргьы исыл-
шап уба́ртқəа рды́рра, нас хамта́к акəза́ргь, сынха-
лар ажəфəн.

Иахəеит – уиа́кəхеит! Ма́цəазшəа а́еи́кəархə,
ицќеит а́хауахь, уи лента пак еи́цш, иаа́цырцы́рит
амра́фы.

Ахəза́раз ишо́у – а́цырра залшом!.. Абри ахашт́-
ны, аха́хə иныкə́хəит, имцеит ицќашə́кья, ба́ша
иааче́ит ус...

– Абар, нас, ассир, ажəфəн азəеира бзиа́расгьы
иалоу ака́хара акəза́ап!.. А́цсаатə чча́рхəкəа! Дгьыл
рзы́мдырза́кəа, ба́ша ргə́ы ныкə́птəн, еиха́хуеит
у́скан, хара́кы, жəфəн ахь, а́цəхə́ыра шы́рахь ц́ста́заа-
ра́к иашы́тоуп, аха за́кə́ызеи, уа́ка та́цə́упеи? Ц́оуп,
уа мра́пха́ртоуп, аха фа́тə ы́кам, шы́кəха́ртагь ы́кам
зы́цсы то́у рзы́хəа. Нас изха́ртоузеи цə́гья́рей ы́ц-
ны́хəеи? Уи иала́хырə́оит ргə́ахə́ара ихшы́фдоу, уи
ала ирзо́ит, нас, а́цста́заара ус а́фы хə́рта́ра́к шы́лам!
А́цсаатə чча́рхəкəа!.. Ма́п, уа́ха ихаст́ом урт́ ирхə́о
ажəа! Сха́та зегь́ цы́шəеит! Избе́ит сара ажəфəн!..
Сды́рны сазха́леит, сыла́цш нахы́згеит, уахы́нтə́гьы
салќе́ит, алќашы́агьы гə́асте́ит, аха, ма́п, ста́мхе́ит,
амала, гə́гəала, схы а́гəра зго сы́коуп. Адгьыл халал ду
б́зиа иззы́мбо еиба́шы́арыла еи́цынхала́аит нас. Шы́та
атца́бырг зды́руеит. Урт́ сы́здырп́хə́ало б́зантцы́кгьы
ихаст́ом. Адгьыл сарфе́иамто́уп – дгьылла сы́цсы то́уп.

Нас хы́цгə́гыгə́ын́тас уа́машəа а́еи́кəархə, аха́хə
иныкə́еи́т, ахама́пагья́н.

Амшы́н цы́рцы́руан ла́шара ы́ццла, а́еы́рцə́гья́н
а́цəкə́ырц а́кə́ара иасу́ан.

Амшы́н ду, алым еи́цш, иа́фын а́гəры́мра, у́бри
иахы́фуан а́цсаатə ца́гья ахат́ашəа мы́зуа: а́хра
хы́цхы́цуан, а́цəкə́ырц ахы́суаз а́шəа цы́барала
ажəфəнгə́ы зы́зон:

Шәара зқәым рхымшатара – хъзи-цшеи азахҳәоит!

Шәара зқәым рхымшатара – цстазаара кәыш-роуп!

Ацсаатә гәымшәа! Ага ушижәлоз, ушьабагәы-шьеит... Аха зны убас еипш аамтакгы цәыртцып, цәыкәбарк ушьеилаш аеыпцхәа ихәытқьап, зәырфык ахацәа хақәйтра ссири шәахәа лашареи иазықәгы-лартә еипш ргәы азнархатцап!

Уара утахазаргъ, ахацәа рашәа уалымшәа уалоуп, уаанхоит назаза, цсра зқәым ғырцшыган, нас ахақәйтрей, нас алашареи иадзыпхәалозггы урт – уара уакәны!

Шәара зқәым рхымшатара – ашәа азахҳәоит!

ЛАРА ИСЗЫМДЫРУА

Аресторанқәа ирхык есыхәылпаз,
Аҳауаш кәыкуп, ихәәеуп.
Арыжәтә иаркараз аапын шыккымтаз,
Ауакъанчакъанра иаеуп.

Ақалақь налт асаба хәйтцышәшәоит,
Гәҫыҫрыла адачақәа ахкыуа,
Чархәык афеижра улапш итдашәоит,
Ртәыуабжыгы гоит ахәычқәа.

Есыхәылпаз нак амфакыртақәа
Рынтытқа, ашоура аххыеуа,
Аҳәса ирыцныкәоит абзцәҫа цышәақәа,
Атыхәтае апкызра шыаеуа.

Канца жәфак ҫыжуеит, азыжь иалахаз,
Рықәырқәырбжы ааеуеит хәсақәак.
Ажәфанае, зегь ирыманшәалахаз,
Баша аеаркяхәеуеит кьанҫаак.

Абрака исфызозу азәызатцәык,
Сатца дхызбаалоит есқынгы.
Сара сеипш, арыжәтә шана зныкатцәык
Дардагәеит, дартынчит иаргы.

Лакеицәак асталқәа ирхагыланы,
Ихырсысуа рыхқәа ларкәуп.

Афы зжәызгы, афнжъа абла рытаны,
In vino veritas!³ рѣакуп.

Есыхәылпаз, уи аамта иақәыршәан
(Пхыззаргы, сеидру, ус избоит),
Тыпқа-зара абарфын аҕкылыршәан,
Аңенцьыр хәашь шыкоу иааскьоит.

Лхала, афы зжәыз ахтәоу гәтауа,
Фызада ашышьыхәа дааигәоит.
Адухь афои алҕеи лбаадауа,
Аңенцьыр азааигәа днатәоит.

Исанахәо жәйтәратәи тасхәкәоуп,
Лбарфын тыртыруа дааскьар.
Лхылпа иаларсу цьабаратә тдысхәкәоуп,
Ипоуп маңәазцсара лнацкьар.

Лааигәа сҕазхәо мчыкгы сылашуеит,
Илҕаршәуп икылхха, еикәатцәак.
Иршанхагоу хыкә лашак сықәыпшуеит,
Иршанхагоу збоит харак.

Мазакгы сыдуп, маза ихәытцархәаз,
Азә имрагы сытоуп ҕантас.
Сыңсы хаара иалдаз тхәарақәас,
Афы цьбара рылкьеит зынзас.

Инхашьшьит астраус тдысхә ацырақәа,
Сыхшыбаф дыркшоит, иахьзазо.
Тца змазам блақәак, абла тыграақәа,
Ишәтуеит нырцә, ашәацшь ахкәазо.

---

³ «Аиаша ыкоуп афасы!» (латын бызнәала).

Хазынак сымоуп, сгәтца итәтәахыз,
Ацапхагы скуп снапағы!
Уара, цыушът, рыжәтәуп уцәыршәагазтәыз,
Сара избоит: аиаша – афағы.

1908

КОНСТАНТИН СИМОНОВ

***

В. С.

Бысзыпшыз, схынхәуеит саргы,
Сбыхәоит, цқьа быпшыз.
Быпшыз, ақәа анауагы,
Агәхьаа зыртысыз.
Быпшыз, ианхымкәо асырхәы,
Ма апхын шуанатцы.
Ианырзыпшым азәыршөы,
Нак ирхаршт иацы.
Иаарц ианыкамгы быпшыз
Салам бгыцк харантә.
Нас зыпшрала згәы таңеыз
Брыцфыз аз убрантә.

Бысзыпшыз, схынхәуеит саргы,
Бгәы халал иарпхаз,
Урт цқьа ирдыруеит иахьагы
Ирхаштран иахәтаз.
Агәра ргаait ани-ңеи,
Сшыкам сеибганы.
Сөызцәа цшыз иахьей-уахеи,
Аехәәф еикәшаны,
Инхыртәлаait сара сзы,
Ғымт инейәапшы,
Быпшыз, аха уажәазы
Ибымжәын, баапшы.

Бысзыпшыз, схынхәуеит саргы
Апсрақәа зегь рцас.

Исзыпшым ирхәашт уеизгы:
– Уи деикәшәеит зынзас! –
Дыршыа рзатазом дара,
Санбылуаз хара,
Бзантдык бызкәамтцыз азцшра
Сшеикәнархаз сара...
Сшеикәхаз здырша хөыңа хауп,
Ус ауп, назҳара,
Уаф илшахьоу инеихауп
Ибылшаз азцшра.

1941

**АРАБЦӘА РАҲ АБЖЬАС ЦӘА ЗШӘЫЗ
АРЦЫСК ДШИБАЗ**

(Апоема Абжъя цәа зшәу ацыптәаха)

Абна еиқәара антцәамта аҕықәаҕ, адәыпшза акәара
ахықәаҕ,
Ұеиқәа цыџцыџк ағәра атдыхәаҕ, дтәан азә уаҕа
доумаза.
Дтәан, гәырџала уи дагьхәыцуан, илагьырзқәа
ахәхәыхәа иҕысуан,
Ихьаа ада зегь ицәызуан, дтәан алым еипш
дығәғәаза.

Икәадыр кәына жәџан иатцәоушәа, имыцәоу
кәицны иакәыпцсоушәа,
Икәеицеиуа мцаны ипхоушәа, дтәан абжьас цәа
зшәыз абра.
Икамчы шәпа иманшәалан, ибла тыпца мра
кацхаран,
Нас икәшазшәа алџа еиқәара, ибла ак амбо дтәан
иара!

Ах иҕынтәи атәы днеиит, аха азтәара игәы
ацымнеиит,
Ажәа ихәартә ицсып млеиџеиит ас даниба злахь
еиқәыз.
«Ах ду дупхьоит иара иҕынза!» – ихәан, дыпшит
даара акырза,
Аха имнеит илымхаҕынза, хәыцрак даман
дшеибакыз.

Ибла анышәаҕ ишанхалон, игәы илагьырз
адыпсалон,
Ихәыцрақәа жәџангәы иалан, мцак ицран уи аказы.

Агәы дхынхәит, иҕаз реихәеит, даҕазә диастаарц
 ҕацхьа днеихит,
 Аха итәаз иахьтә ҕак хәа рмоуит, ихы дымҕахеит
 урт рзы!...

Ейттахарак җыра измышыцыз, датәамбакәә
ихымхәыцыз
Ах дааҗеишьейт, настгы ицыз ус нареихәейт:
«Шәарт атәкәә,
Бҗарла шәеибышәт, шәаанымгылан, шәнеи, нас,
шәикәша шәеивагылан,
Уи дышәхәынча, даажәг деидкылан, сара сажәәхә
змахәә!..»

Ирыдиттаз ргэы ацнеиуа, абан, абан, атəкəа
ахьнеиуа.
Рабцъар хьарчуеит икəеикəеиуа, лассы икəшоит
еишьтахəхəа.
Илагырзкəа ɸарха иґысуан, доагылт, илацш
иармацəысуан,
Ибеит абцъар, атəкəа еилысуан, ґааитит: «Еех,
агəырɸа!»

Ибла рыцкьо инапала, ихѐа рыхиа иеырманшѐала,
Иахѐа тгѐыцѐаа уи фцыркъала, дѐеыжѐлеит арпыс
хышыыцбатас.
Дласны ицашѐа хымѐас тѐъаран, атѐцѐа рзыхѐан
игѐытѐъаран,
Зегь шанхеит уа, лацшытцашѐаран, зназы ирбеит уи
гагатас!

Ас ианырба уи дышдәықәлаз, еиқәных ипылт
дырмышытырцаз,
Аа, рнапқәа!.. Абан дахыркыз, аха икҕеит уи икамч
гәғәа!
Азәы ихеитцеит ихы пыххаа, егҕи дкаҳаит игәы
еиқыхаа,

Ихъаз ишыт, апсцәа еизыхха, уи днарылкъеит
ишьаеуа!...

Ах аусқәа шыказ гәеитеит, дгәааит, дласны иеы
днақәтәеит,
Автандили иареи нытқъеит, абри аеуаф
ихъзарцы.
Иара днеиуан апкараҳәа, игәы итамшәеит ма
шәарак хәа,
Дымгъежъзакәа рабашьра хәа, дцон уи даара
днаскъарцы...

Дхьацшын ибеит ах дышзымтәаз, икәалаауа еыла
ишишьтаз,
Днацшаацшын имфа шыказ, апкацахәа икамчы
иқъеит!..
Уақа тышан уи дтахазу, мамзар ажәфан далалазу,
Баша пхызны днышьтабазу – нас дахьцаз хәа
рымбазеит!

Дызит, дрымбеит зышьта ихылаз, ус еибырхәон
иахъеидгылаз:
«Мап, дуафымызт иахъа иахцылаз, лацштцашәаран
икалеит».
Цьоукых апсцәа ирхагәжәажәон, егырт ахәцәа
рыхәра ґархәон,
Ах дахьгылаз угьы дцәажәон: «Сгәырґа-ччара
атцыхәа цтәеит!»

Насгы ихәахит: «Злыцха ҳаура, апстазаара
ахаара-бзаара,
Са иситозма есымшааира, исцигалеит гәырфаны...
Уаха исықәым лахъеитцыхра, иара убасгы пхьақа
агәыґра,

Рацәак нымхеит сымшқәа рныхра, суахта гәастоит
ааигәаны».

Иара изыхэан адгыл тшэара, дхынхэит уи
 деишэареитцаран,
 Ихэыцрақэа мамикэаран, азэггы дгэыргыо
 дубауам...
 Ишэарыцоз – шыта дшэарыцом, ацэкъарахыгы
 азэггы дхысзом,
 Ар еикэныхла рах ипыртцзом, ирхэоит: «Бзиарак
 иамаанам!»

Абас ах ихышытра дықәлеит, дшааиз иуада
дныѳнашылеит,
Автандилггы дишытагылеит, раб ацьѳахәа
идымтәалеит.
Ишымгәыгзоз, афны иѳналеит алахъеикәра
лашыцакны,
Лаб дшыхынхәыз гәалак има Тинатин илдырт, кыр
тыма?

Ашә ахь дааит хыма-псыма, мра хасабла деикәапхә.
 Ашәхьча диазтааит: «Саб дызәузеи? Дыцәуу,
 мамзар дыззыпшузеи?»
 Атак литәит: «Иззатәузеи, дтәууп уи даараза
 дгәырәо!
 Автандили иарей еидтәалоуп, изыхкьазгы иара
 игәала:

Арцыс еилкѣак уа фцырѣала дахьрыцѣаз ауп зегъ
шыаены».
Апѣа дцѣажѣеит: «Сшыѣаз иоухѣап, уахъ анеира
уажѣ иахсырѣап,
Дсыпѣхар, – суадахъ ажѣа ноугап, хѣларгъы-шаргъы
стѣоуп сыпшны».

Ах иритеит ашьтахь зтаарак: «Мшәан, дабацей
сыңсыѳткаара,
Сыңха бзиахә, сылашара лхабар збомен
зынзаггы?» –
Ашә дыѳналарц дшылагылаз, илахьеикәра хьаас
ишлымаз,
Дитаххар сыхиоуп хәа шылхәаз, иархәеит ах
иахәтаз зеггы.

Ах даацәажәеит: «Шәлыпхь шәымцшыкәа, са
дызбароуп дук мыртцыкәа,
Дааѳнапшылар, нас имцымкәа, дымрхәаган сгәы
дтацхап.
Насггы илашәхәа: «Үахь бызцазеи, сгәырѳа наӳ
изкабымцазеи,
Бааи арахь, нас, иӳалазеи, сызмыртынчуа
набсырхап!»

Тинатин убас дыхшаран, лаб илеихәоз ла
илгәацхаран,
Лхы-лґы лаша мза каччаран, лаб иуадахь лымѳа
хан.
Аб ипха дигәыдихәхәалеит, лылахь дагәзит,
дидиртәалеит,
Илапш хаакәа лыдирхалеит: «Сышӳа бықәымлеит,
избан?»

Апха дцәажәеит: «Даара гәгәала улахь шеикәу
збоит иахьала,
Иапырхагоуп уара угәала, аетцәатцәӳа акаччара.
Аус аґы агәкамыжра, агәеилгара,
аилӳеилгәыцәра,
Абарт рами уаѳ дзызхәыцра, изхәартѳоузеи
агәырѳара?!»
Аб илеихәеит: «Сгәазырхага, ба бахьсымоу сгәы
сышцаго,
Сымшқәа инхаз рымрахәага, бара брыхәшәуп
сгәырѳақәа.

Са сахъцаз, сзыкъэшәазгъы башам, ибамхәакәа тынч
сызтәашам,
Иңабымшыар зыкалашам, сылахъеикәра зыхъауа!

Иахъа дсыкъәшәеит еилкъеилгәыцәзак, длаша-
лашо арпыс ссирзак,
Иакәызшәа акәын иара гәымцак, арахъ дтәыуон
деитцакъны.
Уи дзыртәыуоз, гәакрас имаз, дыршыа хзамтеит
еилагылаз,
Сымцан дықәымлеит сахъгылаз, дцеит уи даара
сгәы еибаркны!

Ифьтцкъасоз илабжышқәа рыцқьо, дҕежәлеит уи
дымпшзакәа,
Иааипыххылаз рыгәхъаа мкыкәа, зегъ еилажыы уи
днеитатцт.
Бла еихақәысрак ада ахымтцит, егызыеигъым арпар
икәзит,
Аха ибашан, даххымхәыцит, – ҕыстаа мзышәак
иеипш дыбжәзт.

Сымш лашара лашыцакызу, ма сзыниазгъы баша
цхыззу,
Ма ииашатцәкъан уи дуаҕызу, дыршыа хзамтеит,
дыццакит.
Иахъаенынза насыц сыман, ахцәа рахцәа рапхъа
сгылан.
Аха урт зегъ баша цсымран, слашарбага лашыцакит.

Стәоуп, абар, сеикәареитцаран, сымшқәа збоит
гәырҕамацаран,
Наунагза лахъеикәтцаран, ус ихәазма саниарцы?
Уаха сақәшәом мышлашарак, сажәымтыҕеҕа
гәырҕа-ччарак,
Апстазаара хаарабзарак, зегъ наскъеит, ицеит
хланты!»

Лара ус: «Ажәак калома? Уазызырфөртә уи
сызхәома?
Анцәа изын уашшыр ахәтома, лыпха ритозар
цсызхоу?!
Угәы узырхьыз нас иахьала, уақәшәарымызт
ихәахьала,
Харт ҳаказар илыпхала, ҳазшаз, амра казырпхо!

Ахцәа ирахә уоуп зегь рыла, мычхарала, хшыфла,
хьзыла,
Итбаатыцәуп уара утәыла, иуабжьызго уазхәыц,
саб:
Уи ипшаараз ауаа ицышәоу амфә иқәтца, уаф
дызцәымшәо,
Дуафытцәкьазу, фыстаа мзышәоу, иахьцалакгы
деилдырғап».

Ладеи-фәдеи ауаа дәықәлеит, цьоукгы рөыршеит,
цьоукгы еидгылеит,
Рцамтаз ах ду идикылеит: «Шәхы шәамеигзан,
шәарт атәцәа!
Дунеи хәыц-хәыц еимыжәдароуп,
шәызымтцаазгы уаф дҕамлароуп,
Шәкәыла адыррқәа кәшәтцароуп, шәахьзымнеиуа
шәхәтақәа!»

Ладеи-фәдеи акгы аанмыжкәа, шықәсанаҕык
тәамфәхә мукәа,
Амфә иқәын урт азәымкәа, арцыс ишьтан, цәгьа цьа
рбеит.
Аха ус збахәык заҳаз хәа, ма хабарк абри дызбаз
хәа,
Ма мфәхәастак дызлацаз хәа, иауан-иашәан
егьрымбеит.

Ах ду иархәеит урт еицәакны: «Ха хгьежьюамызт
тыцқәак хагны,
Адгьыл хакәшеит хаибаргәәкны, аха хзымааит
дыцшааны.
Хныкәазаргы гала, шьхала, ма збахәыла, ма хатала,
Ма машәыршақә дкьалацала, уи хикәымшәеит,
иаахтцәаны...»

Ахгьы дцәажәеит иажәа рныршәан: «Избоит,
шәхынхәит даара шәеышәан.
Уи дышпәажәбоз, дфыстаа мзышәан. Ара икоу
даеакуп:
Убри дсышьталт иашан гала, дсышьталт ажәәан
амчхарала,
Сгәырфәа ныжьны қяфурала уажәшьта сыказарц
стахуп».

Абас ихәеит дычча-хәмаруа, шыта икалозма ҫымт
итәар уа,
Ахәмарцәагьы уака еихәмаруан, ашәахәацәагь
баша имтәеит.
Ахан ифналт ах драцгыла, зегь еикәиршәеит хамта
хкыла,
Ах иапызго гәйтбаарыла, даеазә дыкам хәа
рыцхәазеит.

НИКОЛОЗ БАРАТАШВИЛИ

АРАШЬ

Мѡада-шьтада ишьтхысаа инеиуеит
са срашь саманы,
Сышьтахь икыруеит алахѡа
мышьтацѡгъа сгѡатаны.
Уеиха, о, срашь, уара уѡра
аангыларак амтакѡа,
Ацша иаларз са сзыргѡакуа
схѡыцра еикѡаракѡа!

Ацша еимыцкѡа, азы еимыреѡа, урхууа
атыша, абахѡкѡа,
Уткѡа, уеиха, нас иркѡаѡла сымшкѡа,
еигзашѡак рымтакѡа.
Дгала уеуѡаѡ, хаштра змам,
амѡа иашѡаз, икарахаз,
Дрыцхашѡаны дыцхѡоумкын ма
мышцѡгѡаказ, шоураказ.

Са сыцсадгѡыл нак сапыртцыр,
инсыжѡыр сѡызцѡа, сыкѡлацѡа,
Сыбжѡыхаагѡы уаѡа дсымбар,
убасгѡы сѡахцѡа, сыуацѡа, –
Иахьсыкѡыхѡло сызшалааит,
убра акѡхоит сыдгѡыл гѡакѡаза,
Аетѡаѡкѡа, исымѡалацѡоу, ирасхѡалап
са сгѡы амаза.

Са сгѡынѡбжѡи, насгѡы, исзаанхаз
сыбзиабарей
Нак ишѡымаз амшын аисрей уѡшьа цѡбарей.

Уеиха, о, срашь, уара уѳра
аангыларак амѳакѳа,
Аѳша иаларз са сзыргѳаѳуа
схѳыѳра еикѳараѳѳа!

Сабацәа ахъжу рыгәтаны иҕамлозаап
нышәк сатцәахырц,
Гәык сыхьтцәыуом исзыразу,
исызкатәом гәырџа-лағырз.
Асакара ацслымзраҕ алахәа
жыртақ сзагәацсап,
Апшатлакәгы, ғызы-ғызүа, сыбаџ рыцха
нышәк ақәнапсап!

Сыхаара лылагырз адныхэрас
ажофан заза сықәтәалап,
Сыңбабацәа ртәуяабжь акәым – ауарбажәкәа
сыртәуяуалап,
Уеиха,о, срашь, уахь снагала,
нак слахьынтца уагынахыс,
Уи слахьынтца саххәцуамызт,
сагбаххәыцуам аринахыс!

Усс измада, сара агәықәха,
абри адгьыл сафнахыр
Сазыршәом, исагоу уи слахьынтца
ахәа-цхафыр,
Уеиха,о, срашь, уара уора
аангыларак амтәкәа,
Апша иаларз са сзыргәакуа
схәыцра еикәарақәа!

Мап, иабашам наӳ иахьеихо, сыӳсы
абасгы иӳгӳгӳажыӳ,
Изуам, о, срашь, изуам бзантцык, уаӳ
дызнымсыӳ амӳа илӳхыӳ!

Исышьашәалан иаасышьталаз, амѡа
ацәгъара
изыласхап,
Агәы еицамкыр дзықәтәоу ирашь
илахьынтәцәгъа даѡнагап!

Мѡада-шьтада ишьтхысаа инеиуеит
са срашь саманы,
Сышьтахь икыруеит алахәа
мышьтацәгъа сгәатаны.
Уеиха, о, срашь, уара уѡра
аангыларак амтәкәа,
Ацша иаларз са сзыргәакъа
схәыцра еикәарақәа!

1842

ААЦЫН

Ажәтцыс иахъа игәырғяхәха,
Ичырчыруа ус санахәеит:
«Аацын аауеит ишәтышрахә!»
Уи сеигәырғьоит, уи сгәы аццыхәоит.

Сценцъыр антытц, иаасыкәыршаз,
Иҕыцхазшәа сара игәастон.
Сгәы неитасит, еилуаашоз,
Аффы хаагъы амцәыжәфа снатон.

Аффы лбааздоит цәгъа гәахәала,
Издырт, игәгәоуп амч исныру.
«Ицжәатәым, – схәеит, – са сгәы амала,
Хацхъа иааиуеит аамта иссиру!»

Сахъзашт уажәшьта сара истахыз,
Кыр иаргәакхъаз азын хьшәашәа.
Ичарахашт уажәшьтарнахыс,
Агәырғъара иалтцып ашәа.

Саффып ашәтыш, игәылпытыз,
Сыбла аргәырғъап аилыцыцъара.
Акарматцыс убринахыс,
Иснархалашт ашәа хаара.

1905

СУЛИКО

Сашьтан сыхаара лнышэйнтра,
Исцэызт, ибашоуп сзышьтақөу.
Сыбжыы иалфит са сгәеитқақра:
«Бабақоу, сара с-Сулико?!»

Снацшын избеит ирыцхахәха,
Агәил азазаш иахыкәкәо,
Сгәы тамгыло схы сазтцаауеит:
«Ма бара бакәзар с-Сулико?!»

Сызтцаарагы иакәшахатны,
Ихытырны исеихырхәоит.
Ихышәашәаза азаза бырлаш,
Илабжышха инықәнатәоит.

Ақарматдыс бжъеитцамхагы
Ашәала самоуп сгәы сарго.
Инақәсыргеит сыбжыы ырхааны:
«Ма бара бакәзар с-Сулико?!»

Иаапырпырит атдыс хәычы,
Агәил җацхәа инадтәало,
Ичырчыруа са соуп хәагы,
Ац хәыч ашәтыш иадкыло.

Хыхь саныҗацш, етдәа цырцырк
Сылапш нахысит икакәкәо.
Уи сназтцаахит сыбжыы ырхааны,
«Ма бара бакәзар с-Сулико?!»

Са сызтаара иазыразхан,
Иаакәалыкәаңьейт аетцәа.
Аңша слымха итаҳәытхәытны,
Саақанатцейт сгәыргъатцәа:

«Узышьтазгы уацәхымкәазейт,
Иумырџашьян уажәшьтарнахыс,
Атқи амши урызгәыргъала,
Ашамтагы уцсы алакыз!

Агәил, аетцәа, атцыс-шәахәаџ,
Иуцшаауаз шоуп уажә хыцъара.
Дара-дара ахъеибабаз,
Уара иуртоит агәыргъара!»

Стынчуп, уаха уи слышьтазам,
Саниеит, избеит уи лыжырта.
Лабжыш цаҳәцаҳәк лызкастәауам,
Слышьтагәакуам уи сгәыгырта!

Агәил шәтүейт, избоит аетцәа,
Карамтцысбжык сцәыбжәмхазац.
Аха усгы са сгәыргъара
Макъана хәашъак сзамтазац!

џаңхъа ихынхәит сыпстазаара,
Гәырџакгы сышьтам сгәы сарго.
Хыцъара дшыкоу шыта издыргәышьоит,
Сыхаара, сымыш, Сулико!

СИШЬ, АҚЫРТҰА!

Сишь, ақыртуа, иззатәузеи,
Удгьыл гәйкала уанықәзар?
Иухәаз агәра злазгарызеи,
Уашья ишья унапы иахьшызар?

Гәағшақә уашья ишьта узхузеи,
Сқырсиануп хәа ухы ушьозар?!
Иухәаз агәра злазгарызеи
Аиаша анышә ақәуңсозар?

Насгьы, сқәыңоуп злоухәарызеи,
Гәрагаф думамкәа унхазар?!
Иухәаз агәра злазгарызеи,
Хәдацәа асаба улатәазар?

Сишь, нас, уаха иухәарызеи,
Цәгья уеинаалан ухы убозар?
Иухәаз агәра злазгарызеи,
Убла ашьыңра хызбаалозар?

Сишь, агага узлеиңшымзеи,
Қартли акәзар уа узцәызыз!
Шьта, нас, агәра злазгарызеи,
Ақыртуа пхәыс ушылхылтцыз!

* * *

Са сычкәынра сантагылаз
Сгәы меисуази гәырғарала.

Ускан сызхәоз абзиабара
Исаҗәамхеит лахьынтцала.

Уажәшьта, санажә, сәнеилаҳа,
Изышхазгьы са сахә ами.
Иалысхузеи абзиабара,
Исоу исмоу зегь аками!

Амамзара сышьтагыруан,
Сзыргәатеиуазгьы иарами.
Шьта амазара зыстахузеи,
Исоу исмоу зегь аками!

Исфызцәахарц са сзықәгәыгуаз,
Савазыжъызгьы урт рами.
Уажә афыз а хымкых иакәзаант,
Уи дсоу дысмоу зегь аками!

Ацхыраара сышәт хәа сзыхәаз,
Цәыкәбарк еигзас дара рами!
Сыцсыр, урт зегь лағырзышла
Сыртәыуеит хәа, зегь аками!..

Сгәахәра мғьозар, сыцсы шәизар,
Еидкычылазгьы схысҗәами!
Асеипш иҗоу апстазаара
Исоу исмоу зегь аками!

ААЦЫН

Зеггы-зеггы аацын гәырҭахә шәыгымзааит,
Шәарт, атцлақәа, абҭы иатцәа шәықәҳалааит,
Шәарт, азҭабцәа, ус шәықәпрааны шәкәашалааит,
Шәарт, ацәқәырцқәа, ацсыз гәартә
шәташьқырлааит!

Ажәфәан кеикеи, аацын дыдра уәадыдлааит,
Адгыл фәжәкыр, қәаршафыла ицсаҳәалааит,
Шәарт, абнақәа, еилшәарада шәгылазааит,
Зеггы-зеггы аацын гәырҭахә шәыгымзааит!

Шәарт, ашьхақәа, дәыкакачла шәгәырҭғалааит,
Ашьхымзақәа ацха еидара иатцәқьлааит,
Сыдгыл бзиахә, алағыз ца уқәымтәааит!
Амш бзиа, мышхәыбзаза урҭиалааит!

Ишцассиру дунеи қьақьа! Шәагымзааит,
Гәырҭа змоугы, ихәабаа нақ ицсааит,
Аха сшәыхәоит, ишәабжъызго шәхашәмырштааит,
«Уаҳа сылшом! Иазхоуп!» – схәаргы,
ихашәымтәааит!

АСАРКЪАЛ АСЫРТАҢ ИГОЗ АБЖЫ

Ацикл «Палестина, Палестина» акнытә

« – Сухәоит, суззатәуеит,
Сара иныгәнысуа, тынхада,
Сыцсадгьыл саҕәйтхан
Снумыжын гәыгыртада.
Еиқәырха сыцсадгьыл,
Сыуаажәлар гәырҕала имражәкәа,
Сухәоит, Қырттәылаз
Иаумыркын Понттәи агәашәқәа.

Гәҕарас изсымоузеи,
Аамта хырзаманк хзыцшушә?
Ажәҕан хзыцәгәхеит,
Ҳа хзыхәа агәаг хыжжызшә.
Мрагылара шәыла итаҳәхәоуп,
Избоит еилгамкәа.
Сишь, сишь, игызыгызуеит
Қартли асаркәалқәа.

Цхыз изызбазеи
Ахәа цтәаха, зымҕа икажбу?
Гәакреи рыцхарей –
Агәырҕа мацара зқәашбу.
Таха снаҕазом
Стәыла анаур гагатцасгы,
Нак салхәдахарц акәызма
Исымаз лахьынтцасгы!
Иазхазааит уажәшьта,
Нацънатә стәыла ахьынзагәакхьоу,

Ацъамцәеи арабцәеи
Шьазагәазала иззааихьоу!
Амџа ацәумырзын,
Агәышпы ацәыхьчазааит ахәарашәқәа,
Суҳәоит, Қырттәылаз
Иаумыркын Понттәи агәашәқәа».

РИЦА

Ритца, Ритца, Ритца,
Уамтцоуп акатцәара.
Ашьха рыбақытца,
Абла тиатцәара!

Жәџан тцаула зхазсо,
Икеикеиуеит утца,
Аетцәа гәарта зтазсо,
Ахьзы кьаса, Ритца,

Ритца, Ритца, Ритца,
Акалмаҳақәа зхылшаз.
Бырлаш цәыхоуп умтца,
Арџаш трыскәа зхыкәшаз.

Аетцәеипш сеицрало,
Схала жәџан акынза
Скыдыз суныччало,
Ритца бзиахә, Ритца!

Схәыцуаз, сыцәаз, сҕыхаз,
Са сеихымзеипцымзо,
Пшатлакәума исыхаз,
Ушқа снеиуеит, Ритца!

Ашәа ссир ухыстдоит,
Сухықәаауеит, Ритца,
Тыстдас унаныстдоит,
Абар, снапсыргәытца.

Ицәгьоуп уи ансыжәла –
Тахмадак ззырхәо,
Адггыл сыңхьар, нышәла
Скәыба мыжда анхырџо,

Ажәџан ахьтәи, Ритца,
Аетцәақәа анлеиуа,
Сгәынқыбжы иарзызап,
Уцәқәырц икеикеиуа!

Ускан угәамтцхамтцует,
Ублакытца таха.
Са сгәырғара бжъазует,
Схабар калом уаха.

Нацънатә сгәеисра уамтан
Укоуп суахта аенынза.
Нас сахьжу гәатан,
Қәаны усықәтәа, Ритца!

1961

ЧЛОУИ, АМЗЕИ, «УАРАДЕИ»

Члоу саси цшәымеи гәыргъон ауха,
Ашәа... ахәмарра... ачча...
Ажәфәан казказит аетцәа агәылцха,
Амза нхыццәлеит Қәмарча.

Ерцахә зыш афызцәа иргәтылагылан,
Алацш цагъаза иашьтуан.
Хараза цъара, цтақәак неицылан,
Азын дырццакырц иашьтан.

Гәыргъашәак цымтцәо иатцафәуан ажәфәан,
Ахы еицш ауада идәылкьон.
Сгәы хыхны саман истахыз ашәа,
Аишыцәа абжыы еаца ххылкьон.

Хабжыы иазхаларц ашьха афазара,
Уи акәын ахышә сызнахоз.
Нак ицхәхәхәауа атцых лашьцара,
Иприт «Уарада» шзахәоз.

Цшаластцас ицон жәфәан ихыхәхәала,
Ицон, кәасқьак идәылкьаз.
Еилицыцъа-еилицхаауан мзатәы шәахәала,
Ацсуаа рашәа сзеигәыргъоз.

* * *

Ашьха ҳаракыра
Ицәоуп, тых лашәуп.
Наӕ ацшахәа тынчра
Ҳауа цқьала итәуп.

Амѡан иасуам сабак,
Итдысуам абҕы.
Уенукылар ҳамтак,
Уцсушьап уаргы...

1780

АШӘТЫШ АСАКАРАҢ

Ачкәын ибеит иғалаз,
Ашәтыш асакараҗ.
Уахь дагозшәа аңшалас,
Дыфуа дазнеит ибарцаз,
Ашәтыш игәаңхара.

Ашәтыш, ашәтыш, ашәт кәңшъ,
Ашәтыш асакараҗ.

Ачкәын ихәеит: «Үҗысхып,
Ашәтыш асакараҗ!»
Ашәтыш гәаан: «Сәузыскып,
Кәың напхыңла уңәысңып
Ашыжь хгәеизынхараҗ!»

Ашәтыш, ашәтыш, ашәт кәңшъ,
Ашәтыш асакараҗ.

Ачкәын ашәтыш иратәон,
Ашәтыш асакараҗ,
Кәың хаңыңла аеахьчон,
Аха усгы иҗаччон,
Ачкәын дагәаңхаран.

Ашәтыш, ашәтыш, ашәт кәңшъ,
Ашәтыш асакараҗ.

1771

АСТАНСКӘА

Избоит, уцсадгьыл ахақәитра шацәыз,
Аха агәылацәа қәпауеит иргәеиџзан.
Римаа рхатцашьа хәыцны, хатцала уцәыртц,
Улахь, уаргәытыста – акы уапеигзан!

Рыцсы ушацшәымаҳаз жәлар, зинда ихәаеыз,
Дунеи иахаштран иҕам назаза.
Ашәшь рқбақба уафычашт – ухьз иазыцшыз,
Ухәда цнамкаар акнаҳага уанза!

1820

КЕФАЛОНИА АМШХТЫС АКНЫТӘ

Апсцәатцәкы гәәкүеит – сыхкәтцан сзыцәару?
Аргәәкцәа жәылоит – са сзыцхьатәару?
Аарыхра кәлеит – атгара сзацеипшру?
Сиарта кәымгцсароуп – сыцәа зтынчхару?
Абыкь абжьоуп слымха итафуа есқынаггы,
Уи иацдыхәоит сгәы...

1823

АЗСАӨ

Ашхәа убар, амшын иххалаз,
Зхытцшәа зқәым арахь бзантцык,
Угәы тумшәаан цәгәагәырфала,
Баша икоумтәан лағырзык.

Ашхәа налазт ацта еишьылра,
Агәығыртагь ама ицеит.
Изхәартузеи ақызқызра,
Хьахәшәа змам аус назеит!

Уақәзыр еигьуп хатца гәыла
Цшацәгәак, зымч аума иназо,
Уцшлар атцкыс аарцәы угылан,
Баша ухәрақәа пхьазо!

1825

***

Иахауеи, скасны бхы златцаку
    Сеипшны уажэытэ́кья скалонда!
Иахауеи, бгэыпхэы талаха изку
    Сеипшны сара сматэахонда!

Бгэыраз ахьеисуа цкья исахарын,
    Сабылрын быбла ишеишеиуа,
Мшынтцас бгэышпы хало – илакэрын,
    Хрыжь-хрыжь быпсып анлеифеиуа!

Сыпшаласны скалонда адунеи,
    Амфан сышнеиуа сымфасны,
Шэгэйдсымкылоз агэили барей,
    Иреи́гу ашэткэа снаряфсны!

Издыруада, сара сца зыцсоу,
    Анца иазгэеитар лыпхала,
Хэарада, среи́гхашт анасып змоу,
    Бгэы сэеисыр бзиабарала!

НКЫДЫГЭГЭАЛА ИАШӘА

Атцла хыбны ашөткәа җалеит,
Рыффы хаароуп атцых иацу.
Карматцыскгы абна арцәажәеит,
Итцутцуеит анахь артцу.

Сзырхәыщуазеи цәгьамыждала,
Сыжәфа хьыдышышь уажә сахьгылоу?
Сгәы татцәыуоит иара ахала,
Дарбан аапын сызцапыло?

Ндәылтц адәныка мза лашароуп,
Зыгага збо музыкантуп.
Са сартцәыуоит иашәа хаара,
Слымха итафларц ашә азаартуп.

Игәынқра зегь нкыдыгәгәала,
Ихаара лзы – серенадоуп.
Са сызгәырғьом, мап, ашәала,
Иацызхәода, сгәы тынхадоуп!

Шьта сыфныка сзымфахытцзом,
Ас агәәкра иакәшәахьада?
Сыгәтыхақәа цьара исзырзом,
Анышәынтра хьшәашәаҗ ада!

Цәашьык былуеит сацхьа аччахәа,
Уи хнадтәалап хабжы тымга.
Ма гәаныла ашәа еицаххәап,
Ма инькәахцап хара хфыга.

Схәыцра ахшара, схәыцра цсаатәқәа.
Шәыбжы ахьнафуа гәырџа неиртоуп.
Урт ран, сыцсы, уеибакәеибоуп,
Дара урышьтоуп уара угәақуа.

Аапын интәоит асы шытытра,
Азын ихьшәоит амра цара.
Нкыдыгәгәала игәырџа-хәыцра,
Абриак иамам тыхәапцәара!

АПСАХҰЫ

Идэылыргаз акэыба шэымызт, ишкэакэан,
Акарулцэа ашътан, дыргозшэа акэылаф.
Ирласны идэықэыргалт, аеыуардын иакэтқан,
Баандафык ицсыбаф.

Лахыыцэгъак иакэны Анцэа дрыцхайшыазар?
Ма цыанат гылартас иоуртэ длыцхазар?
Мап, уи шэйцхыыз ихы иазынижыт,
Абахтәе иеишыт.

Ауахэамаф уи асаркьал изамысит,
Ажэак ихызхэаарыз д́камлеит гэыблыла,
Инышэынтра агэы рнапыхаа ахымсит,
Ифызцэа еикэагыла.

Иашыцэа итиит меигзарах апсахұы махагъа,
Ахэынтқар ианиаха уафымбац дгэыргъеит.
Иахыпсахыз азыхэа иуаажәлар гәакъа,
Ахақәитра иитеит.

Инышэынтра хәирахеит, мфасфык дазхырхәом,
Шэйцхыыз акэымзар иазнафуам абзиа.
Хәытхәытла акөзаргы иавсуа иазихәом:
Ave Maria.

АФЫРТЫН

Апраш кэыжэкэыжэуп, анаатэ тэыуоит, атцх
еикэаттэоуп,
Афэа-фэа алгоит амызгэыт, апскы абакоу, иптэоуп.
Амшынуаа ршаха рымкэытцжэо ацэкэырца ласит,
Мраташэара шыаршэуп, агэыгра бжэазит, ипсит.

Абыкь иасуеит ацэкэырца, амитэ иааира ганы,
Апшацэгъеи алашыцареи мтэыжэоас икатцаны,
Итэахо агбахь иаауеит апсра цэгъа мыждаха,
Абааш еимкьара дшазыоуа еипш ақэылао хаха.

Цьоук рыцсы рылышэшэоит, егырт
ифеапыртэтэоит рнапкэа,
Аиоызцэа еипыртцеит, игэыдибакылоит иццакуа.
Апшқа дылгэытцакуа ан рыцқагь дныхэоит абра.
Азэызатцэык иоуп иашьтам агбаф ахнырхара,

Уи дхэыцуеит: насып имоуп дышныхэо ишанхало,
Ма ак хьаас измазам, ма зфыза дызгэыдзыргэгэало.

1825

САЖӘЕИНРААЛАҚӘА ИРЕИҒҰ

Ажәеинраалақәа апыстахьеит шәкы,
Аха сыхъз тнагашт исымфыц акы;
Уи калоит уахъ, Венака сцаны,
Кәапеила сыжәлар ршьа анызуа аены!

Сахәа цҳа апынтцала ажәа «ацсра»
Зықъ гәышпы ирнызфылашт сара.
Исызнагозар, нас ишәымбари,
Сфымтақәа иреиғұ акәхоит иара убри!

1848

ИНАМЗАЗ АГӨТАКЫ

Сцон аоныка амѡан схэыцуа:

«Сан иласхэарызеи?

Шықәсык акәым, ма ѡба ракәым,

Зака дысзыпшырызеи?

Ажәа кәандас исхэарызеи,

Са сантало хгәара?

Уи лакәымкәа изыртцысуадаз,

Шыышь-наани хәа сгара?»

Зака ажәа ссир схәфы иааизеи,

Зака схәарц сызбазеи?!

Аеыуардын шытхысаа инеиуеит,

Зака сыццакуазеи!..

Абар хашта, абар санггы,

Аха исхәо сҕамшәеит:

Шәырк шхынхалоу амахә гәакьяҕе,

Лыхәда снахынхәлеит!

1844

УХАТЦАЗАРОУП, АХАТЦА

Ухатцазароуп, ахатца,
Укамлан кьанцъатцас,
Избалак уеигэыдыртцо
Иумоун лахынцас!
Уразкы уеишыр алацха еипш,
Амшәара хыс икы.
Ус анакәха, уеитцамхан,
Уапыл, нас, уразкы!

Ухатцазароуп, ахатца,
Дфырхатцам амақар,
Демосфенаа зегь ратцкыс
Ицәажәоит, нас, уқәпар!
Уағацәа ағьефхәа урыжәлан,
Иғәых, иных, ицхәац!
Ари еипш аус анулша,
Цшатлакәтцас убжәз!

Ухатцазароуп, ахатца,
Цыртцас умч еилартәа,
Аиаша умч азышәа,
Аиаша ашәа азкатәа!
Еигъуп мап ацәуқыр
Ацстазаара зынзас,
Хьмызгыла уқәзар атцкыс
Адунеи гагатцас!

Ухатцазароуп, ахатца,
Дхатцоума абасгыы зуа:

Абеиараз, амалаз
Ахақәитра зтиуа!
Ақьаф мацара зеазтаз
Дхәымгатцәкьоуп, ихатца!
«Зегь ирыцку хақәитроуп!» –
Мѡақәтцагас икәтца!

Ухатцазароуп, ахатца,
Нас ақәцараф угәгәаз,
Пырхагак уртѡм усқан
Уаацсыраз, лахьынтцаз!
Уеипшхароуп уи ацътцла –
Иқәгылаз ахәада:
Ацшацәгьа итцнахәазаргь,
Иазмырхәеит ахатца!

1847

***

Иуфазеи, адгьыл, арскак, узышра еикәтәом,
Шьеи лагырзи рыжәра уағзоуп, иузхом!

1846

АХӘЫЛЦАЗ АГАРМОНИА

Ашәт абғыыцқәа макъана зыпшзара змырхац,
Итыблааз сакәмалтцас иғазытуеит лассы.
Ашьтыбжьи аффы хааи еилазфоит хәылпазы,
Лахьеикәра вальсуп изыргьежьюа аблахатц.

Асакәмал еипш ашәтқәа ғазытуеит лассы,
Пхьарцакгы тәаа-тәаауеит, агәы тнашьааларц.
Лахьеикәра вальсуп изыргьежьюа аблахатц.
Цәашь блыртәк еипш ажәфан лапшуеит хәылпазы.

Пхьарцакгы тәаа-тәаауеит, агәы тнашьааларц,
Дунеи ду лашьцакит, иахаҳаит аңсы...
Цәашь блыртәк еипш ажәфан лапшуеит хәылпазы...
Амра хатә шыала аҭахәәет, уажәшьта ишьаршәхарц.

Дунеи ду лашьцакит, иахаҳаит аңсы...
Ииасхьаз цәыртцит, гәалашәаран ишәтларц!
Амра хатә шыала аҭахәәет, уажәшьта ишьаршәхарц,
Цәымзан бгәалашәара лашоит сара сзы.

1857

ПОЛЬ ВЕРЛЕН

* * *

Ақалақь иахыкны иқәырцссоит ақәа...

Артур Рембо

Ажәѡан тәыуоит аҳәхәыхәа,
Итәыуоит са сыгәгы...
Нас агәы зырлахәыз хәа
Икоузеи? Мап, акгы!

Кәацсаң аргоит ахыбра,
Иқыпшәыпуеит ақәа.
Агәгы иалшом аехьакра,
Итазызоит игәынқыуа.

Агәы тәыуоит, иакәытцзом,
Гәырѡоума изхәаеыз?
Мап, уи азәгы издырзом,
Ақәа акәхап изфыцшыз...

Икам гәыхьк, гәынхарак,
Агәы тәыуоит уеизгы.
Изыхьтәыуаша ахьыкам
Иартәыуоит иаҳагы!

АКАЗА ДУ

Ари адгьыл «Анцәа итәарта» хәа иашьтоуп...
Итәартоу, изгылартоу, изынхартоу-изынтыртоу
ауаа роуп, абра иины ипсуагьы зқәатыпс изеилаха-
уа иара затцәык ауп – рыпсы алоуп, иара анапы ҳа-
лалқәа дара шаазо, даргьы рцәбаа ду иара иадуп,
рыпхзы ықәртәоит шеишықәсеи, иамузакәаны ихь-
чатәхаргьы, рхы-рыпсы ақәыртцоит: изыбларахаз
аамта баапсык азы иаанырмыжьыр ада псыхәажәла
ззыкамлазгьы – иахьцоз рыдгьыл бзиахә ақәырчаха
шьтыхны, рнышәнап ргон.

Ари – ажәытәзатәи ашьтра нага, атоурых ду
змоу, аримлианааи византиааи, ацъамцәеи рықә-
царафәы, аурыс хәынтқар имтцарсыџцәеи рықәца-
рафәы зказшьа зрыжәхаз апсуа жәлар зқәиааз, ҳа-
бацәа «Апсынтәыла кьақьа дузза» хәа излаехәоз,
акыр мыкәмабарақәа ирнысхьоу, аха ахыларкәра
ззымдыруаз, ашьтахь ишааиуаз, апсреи абзарей
ианрыбжъашәа, Октиабртәи ареволиуция зыпсы
фнахыз, амџа тбаа ззылнахыз ҳапсадгьыл хьы-
ртцәатцәа ауп.

...џадака, ушьтахька урыхьчоит ажәџан хыла итц-
зыпссо Апснытәи ашьхақәа, алада, уапхьака, хәа-
ак рыбжъазамшәа еилатцәоит упсадгьыл аиатцәа-
рей амшын агәы аиатцәарей. Абар, ухәычы аахыс
узышыцылахьоу, напказала апоет ду итихуа, шәых-
кыкны еилапсоу апсуа пейзаж, Апсны алирикатә
хафсахьақәа ируаку:

Q-бахә дук ирбыжькьаны,
Зикәә леиуеит иткьаны,
Уахи-ени иагьуа, ицсуа,
Шәахцсаран еилашуа!
Иахьылкылшәо архае ара
Ишьтоуп ақыта Амзара.
Аладахьы ашъха зышза,
Кәыркәа азынгьы асы убоит,
Аладахьы ага еишьылза,
Ихарамкәа ицқәыргоит.
Ара мыщхәы ихарақырам,
Аха усгьы егылакәырам,
Амфәду зынзак иакәгам,
Егьфәфәцәам, зынза ирхам,
Ахауа акәзар, мыщхәы изфыдоуп.
Абарт ижәбац цсыуа қытауп!

Члоу ақыта хәа иахьашьтоу, «абарт ижәбац цсыуа қытак» ағы хынфәжәа шықәса рацхәа диит Октия-бр ду иакәлоу, Ацсны жәлар рпоет Баграт Шьынқәба. Аброуп уи иан агарашәа ахьизылхәаз, рацхәаза ишьафәа ахьеихигаз, ашәеи ажәеи ргәыбылра ахьышьтикааз, абзиен ацәгьеи рцакы ахьинырыз, ицсабаратәзоу иара ибафхатәра ду, ипоезиа рзыхь цқәа ахьтцхьрта – аброуп ацсуа поет ипоезиатә цсадгьыл ахьыкоу:

...Члоу ақыта, Лаганиахә,
Схәычра гарас иамазас,
Саныфәидас – сыдгьыл бзиахә,
Сашәа хаара ахьалагаз.

Апоет ааигәазатәи иажәеинраалакгьы иахьзуп «Члоу» – уа ихәыцрақәа рхьтцхьртахь икоуп, иароуп адуней ибартаны дхаразкыз:

Члоу ухчныза Цанаѳ схалар,
Дунеи салапшуеит хара.
Уахътә сеимдо, сеимдо сынталар,
Ҷыц испҕахалоит схәычра...

Сацуп усҕан ухаскын Ҷа,
Сацуп умѳаѳ абыбыц,
Сацуп сгәыргыо урѳаш хыҶеа,
Сацуп инкашәо арыц.

ХәылбыҶехала сацуп улѳа,
Иѳахылтцуа ахәштәара.
Пҕхәызбак лашәа акыркырхәа,
Убрыгь сшацу дыр, ура!

Умрахәага сзацымларгы,
Сацыз умза анкаччало.
Захынцъара срыцшааларгы,
Уара уҶоуп сахыҕоу, Члоу!

Шәыга рацәала еилоу ацсуа цсабара иагәылиааз
ацсуа ицәәѳагы, ихдыррагы, ицәалашәарақәагы
ганкы мацара иадцәыланы иаабазом. Ацсуа иҕазшыа
иadyруеит Ҷафратагалантәи аҳалалра, агәытбаара;
ацхын, аѳышыбжъонк рыбжъара, ахәы акәапраҶы
хрыжь-хрыжь иасуа ацшалас иаѳызоуп ихаара,
иҕәымшәышәра, иаамышашәара. Усҕан иажәа
цсихәшала аҕҕа зыбжъоугы реинраалара алшоит.
Аха ацсуа иҕазшыа иацәтәымзам дыфцырҕыоушәа
ацъбарарагы, ацша иацназго аццакрагы, агәы-
былра ду еипш, агәымбыл цъбарарагы. Бзиа уибо-
зар – уибатцәкьоит, уицәымгзар – уицәымгтцәкьоуп,
дуағазаргы – уаҶеимшхароуп. Абар ацсуа литера-
тура иаланагалахыоу милаттә хаҶсахыақәак: иха-
разамкәа ацәгыара шимпытцкяхыоугы, дыгәра-
гаѳуп Елҕан («Атәым жәаан атцаҕа»); дуаѳ қыоуп,

дуаф дыруп, иашахэафуп, аха ианизаму, аңыр еипш
дыхжэоит Шабат; хэычтцас дқыиоуп, аха ацэгъарафы
шатара, нышэара издырзом Кыахь Хацъарат («Ахра
ашэа»).

Ажэакала, апсуа имилаттэ кэзшыа ацэгъарафгы
абзиарафгы ихатэаауп, инагзоуп.

Зака еизааигэаны еилатцэозеи апсуа ихдыррафы,
иаххэап, агеи-ашьхеи, ажэакны иуахауеит аполиартэ
символкэа: геи-шьхеи. Урт еиѳагылара рымазам-
кэа еилатцэоит апсуа поезиафгы: нацънатэ аахыс
ахакеитра иашьаноу, апоезиа аромантикатэ цэкэы-
рца агэыдырчечалоз амшыни («Прощай, свободная
стихия» – Пушкин), агэгэареи, наунагза аказаареи
ирсимволу ашьхакеи. Ауафы дрызхьеит амшын
атбаареи, атцаулареи, ашьхакеа рыхаракыреи. Даеа
милаттэ поезиак еипшымкэа урт афбагы фымтак
ацэа итагзаны иабоит апсуа поет иажэеинраалафы:

Рацхыаза сылацэа аныхтыз,
Шьхоуп еилаарцыр сылацш иапылаз.
Рацхыаза сылацэа аныхтыз,
Мшынзуп игазго сызхыцшылаз.

Сахьгараз ашоура санакы,
Мшынзуп сызларкэабаз стархны.
Ахш еипш изырхэхэыз сфыркы
Рфашуп, абахэ иатцфыруз зшэахны!..

Гэыкала сышэзыкоуп геи-шьхеи,
Атэа еипш нак-аак сгэы еифысшарыма?!
Ф-анацэак ираааз атцеи,
Руазэк далкааны дизеигъашырыма!

Абасала, апсабара аилкаарафы апсуа ихдырра
еикэытхазам, сиашазам – иакуп.

Апоет апсабара изаанартуа ашәкәы дапхьоит, амала, апоетцәа зегьытәкәа рзы иузхәазом Баратынски Гиоте изы иихәаз ажәакәа: «Была ему звездная книга ясна, и с ним говорила морская волна».

Ихәзгәакьоу апсабара аказшьақәа даеакы еипшымкәа ианыпшуеит амилаҭ-лирикатә поезиа. «Тихая моя родина! Ивы, река, соловьи...» хәа аурыс поет иажәеинраала данналага нахыс, ақыпхәа ухаҕы иааиуеит иара ипсадгьыл – афадатәи акаршәрақәа, еихашьшы, еикәызырфәа игылоу абнаршәырақәа, иышьылаха инеиуа азиас дукәа.

Тынчрак, еихсыҕрак зкәым Апснытәи ашьха псабара абжыи ахыфәуеит апсуа поезиагы. Абар хашьха зиас алеишәа:

Кәыдры агәгәахәа, ейбах-ейбафо,
Ашьха асыҕса иафьорны,
Ейхыымза-еипымзо, игәамтҕ-хамтҕуа,
Ахахәқәа ейҕажьуа пхьаҕа ицон.

Иуа Козониа

Шәыбжык рыла ицәажәо апсуа псабара, ачамгәыр хиа еипш, згәы арахыцқәа ирықәыфәуа, уи азышәахәаф Б. Шьынқәба ипоезиагы ашьха псабара ацқьара иадкыланы ипишәеит. Апоет ашьхақәа иархәошәа иахауеит:

Уажәа гьызар, ус игьума,
Харфаш трыскәа ракара?
Уажәа цқьазар, ус ицқьоума,
Хзыхь казказқәа ракара?

Уажәа ахшыфҕақ харакума,
Ерцахә ақәцә еипш ахара?

Җашьха рашә абжы ахума,
Җашьха рашә гәыцьбара?

Закафы ирмахауада астәкьа итцарны ацсадгьыл абжы: «Җашьха рашә гәыцьбара». Апоег иҗаитц аиҗырцшрақәа ирытцубаауеит иара иетикатә ҳаракыра, иуафра, ажәлари урт ирзикуа апоезиеи рәацхьа иду итәкцхықәра ду шеиликаауа. Апоезиа цқьазароуп, уафрала еибаркызароуп. «Гәыла ирцхамзар – уи поезиам» – аа, Б. Шьынқәба заазатәи ипрограмматә цәахәақәа ируаку.

Ауаф иеиҗа хәы змоу арбан?!
Ари рдырхьеит иагафы.
Нас, зегь реиҗа ицшзоу арбан?
Аригь ацзааит – ауафы!

Ускантәи аамтазы абас еипш ахшыөтцак ашьақәыргәғәара, апоезиа дагәыцәны, дацентрны ауафы иқәыргыларә – ацсуа миләтә сахьаркыратә хәыцра азыхәан ацакы дуун. Ицсабаратәу икыбаф и аамта аизхаратә хырхарта хадақәеи ирыбзоураны Б. Шьынқәба гәылапсыла, дацәхымкьа еиликааит зегь реиҗа еилкаатәыз, дагьазышәахәеит ауаф и ацсабарей реиҗызара, русеицура, цыхәаццәара змам рдиалог.

Абри атема нас рәапыршыит, ихадыртәааит егьырт азтцәара дуқәа: ауаф и аамтәи, ауааи ажәлари, ауааи ахәынтқаррей. Иқәыргыло азтцәарақәа рәы Б. Шьынқәба инагәылганы иааирцшуа агар-

мониатə җагылазаашья ауп: ус аҗахын, инеид-
кыланы иугозар, ихышəаны акəзаргы, ацсуаа
рмилаҗтə доуха аитеиразы иртааз аренессанстə
аамҗа, уи ианакəзаалак адисгармония иаиааины,
амилаҗтə, ахəынҗарратə мчқəа зегьи еидкыла-
ны, рəышьҗкəыцəааны, аизҳарахь, аеыртбаарахь,
аеырəыцрахь ахы хоуп, ауафы апсабараҗ еипш,
адстазаараҗгы ишыакəырғəғəара иазхəоуп.

Ауафи апсабарей реицырҗиара, апрогресс амфахь
апсабара амчқəа риагара, ажəлар ирыхəо рыҗатҗара
инартбааны ианыпшит Б. Шьынқəба ипоезиа, чыда-
ла, иажəеинраалоу ароман «Аҗатə уаа». Алирикатə
поезиаҗны акəзар, Б. Шьынқəба илшоит ауафи ап-
сабарей ринтимтə еизыҗазаашья усҗак уаф илапш
итҗамшəо, «амач-сач» аҗынгы иухамыштҗа сахьар-
кыратə хəҗсахьаны аарҗшра. Абар наҗ-наҗ апсабара
иапшəымахараны иҗоу, уажəазы макьана ашыаҗра
ишылмышəхəо ихəмаруа асаби хəхə бырфын исəхья:

Ата! Ата! – хəа асаби инапеинҗара,
Абжьқəа ирылҗзан агара иаҗуп,
Избан акəзар адгьыл ду абеиара
Инапы зкəикуа хəа уажəнатə ипшуп!

Ауафытəыфса инапқəа ирзыпшү апсабара – ис-
сирзоу лирика-философиатə хəҗсахьоуп. Фапхья
иахгəалахəршəап даҗа сахьакгы: ақəа кыдҗəаны
иауит. Днеиуеит пхəызбак. Лыхцəы баазажжыроуп.
Шəаазыршйшь уи дрыцхəзшыаз амра апхəызба ила-
нахəо:

Амфа бықəуп, амфа,
Барбаазоит ақəа.
Быхцəы аларбала хəа,
Иаршəуеит ашəахəа.

Уаажәларратә хтыс дук ара икамлазеит, аха ари
өнүтқала хазрыцқо, хауаѳра ауаѳра ацызтѳо ли-
рикатә хтысуп. Амра антѳас илаѳәажәоит аңхәызба.
Лара лыпшзара еичаҳаны изыхьчо, игәазтатѳәкьаз
апоеит иблақәа роуп, уи ихәаадоу игәыбылроуп, аха
иара иѳахәы амра иаирхәоит, избан акәзар апоеит иб-
лақәа – амра ахатәуп. Абас Б. Шьынқәба ипоезиаѳы
иаабоит ауаѳи аңсабарей ринтимтә еилатѳара – ари
«алирикатә пантеизм» хәа ахьзутѳар кәлоит.

Б. Шьынқәба ипоезиаѳы иубоит аңсуа асабара
зегьы: ашьхагьы, агагьы, аѳаѳагьы, архагьы. Апоеит
напқазала асахьа тхит зыпшзара блахкыгоу, аха
нтѳыра дук змам аңсуа зынра:

Сценѳыр снахоит шыжьымтан,
Унан! Сгәырғеит даараза:
Ашѳа, абаҳча, абна хәан
Сьла икәашкакараза.

Ашықәсеикәшара асакьахәымта, атәымта – аң-
хын:

Аңхын! Амра лауркәын,
Иаарықәуршит ашьха кәашқәа.
Урт ашоураѳәгьа иакын,
Азы иартеит рыхтырпашқәа.

Аѳамаѳа, абеиара иатѳақь ажәлар ирзаауа тага-
лантәи ахьѳежьра:

Дук мырцыкәа, уратагалан,
Уи зѳәа иалтѳыз тынч еидтәалан,
Маңар хаала ратѳәца кны,
Ус неибырхәоит еизгәыкны:
– Ёаангьы, цахәгьы хгәашә аатуп,
Хадгьыл бзиахә, итабуп!

Апоет дгэырҕаны дапылоит ацсабарей ауааи
ргэырҕыхага – аапын:

Амҕа сыкэуп, сыкэуп, сыкэуп,
Бзантды исыкэым аацсarak.
Сишь, закэызей? Нас иабыкэу?
Акэыкэу хэыч: кэыкэу, кэыкэу!
Сеитапылеит аапынрак!

Б. Шыынкэба ицсабаратэу иажэеинраа-
лакэа – шамахазаk акэымзар – баша адэахьтэи
сахьатыхразам, аушэакэ убла хызкуа ыычаразам.
Урт ацэалашэара тцаулакэа згэылажыу поезиатэ
хэыцракэоуп, ирейгьзакэоу рҕы апоет иааирпш-
уеит ацсабарей ацстазаарей рдиалектикатэ еиҕа-
кракэа, афилософца рбызшэала иухэозар, рге-
раклиттэ ееитныцсахлара, иубоит ауафытэыҕса
илахьынҕа, ацстазаара аҕыгэхэаара, ауаа рҕацхьа
ауалпшья, ауафи идгьыл гэакьей реимадара.

Закэытэ лирикатэ гэжэажэароузей апоет из-
нартцысуа атҕа иҕшэаз абгьыц хэычы, убас икашэо-
ма ауаф ицстазаарагьы?

Иҕшэаз абгьыц камшэакэа
Сыжэҕа ианыкэшэа –
Ускан ауп асахьакэа
Сылапш анрыкэшэа.

Ускан ауп, изызозей,
Сзызо ианысхэа:
«Закантэ абгьыц ныкэшэозей
Макьана сыжэҕа!»

Абас еипш ацстазаара уаззырхэыцуа ацсабаратэ
шыанакэа апоет шэкы-зкыи ибла иҕашэоит, дды-
рхэыцуеит. Зыцсадгьыл шыала-дала иаласоу ау-

афы избахә акәзами иханахәо ахра кышәкышәра
иалиааз атцла затцә ахаҕсахьа? Ахра алиаара амотив
инеиужьны иаапшуеит, нас, аепикатә рҕеи-
амтә «Ахра ашәаҕы»: «Абас ахра иалиааз, ахреипш
дыҕәҕәоуп».

Баша сахьаркыроума атцла кәалзтас изыхь-
чоз ацәа асимвол? Уи иханамхәазои ацстазаара
амазақәа руак – аеырҕыцра, ажәйтәи аҕатәи рееит-
ныцсахларатәы, иаанамырпшзои ауафытәыфса иу-
алпшыа атцакы?

Дунеи иззыкәыз, ацсы зызтаз,
Атцла аҕапхьа иара иахәтаз
Акакала зегь нанагзеит,
Абарт рышьтахь иара капсеит.

Ауафытәыфса ицстазаара ахыцтаҕы, ацсра аҕ-
апхьа инеины ианынхыкәгылоу, итцыхәтәантәизоу
идоухә-етикатә зтцаарақәа анизбауаҕы, ацсабарахь,
уи икәынхо ажәлар рахь ауп ихәыцрақәа ахьхоу.
«Сара сышьтахь еикәхандаз» хәа апоет дрызхәыцу-
еит изгәакыоу идгьыл, ижәлар, ибызшәа, урт зыхь-
чаша ауаа. Абри ацсра ахәааҕы инагоу, ихпышәагоу
ахшыфтаккәеи ацәалашәара тцаулакәеи узыннажь-
уеит абра гәахәара дула еитасгәаласыршәо ажәе-
инраала ссирзаҕы – уи иахнарбоит иахьатәи ацсуа
лирикатә поезиа афилософиатә, ауафратә харакыра:

Нас мышкызны сыцсы схытцып,
Слеикәыхьшәашәап – уаха акгы.
Алахәажәқәа реипш испыртып
Сыдгьылтә гәакрақәа зегьы.

Аха, сымра, уааи умпшыкәа,
Сылахь икәырш ушәахәа.
Са сызхымзас сускәа-схәыскәа
Сапхьа ииаг еицрыхәхәа!

Суѣоит усѣан: ан лыбѣы хаа
Слымѣа итарыѣ «шыышь, нани»!
Слымѣа итарыѣ арѣаш мѣымѣа
Ѣеихак шамам ѣахи-ени!

«Уаридада!» – днаргоит тацак,
Уи ашәала сгәы шышышы!
Урт инрыцта псыуа хатцак
Апқацахәа икамч абжы!..

Ухы-уцсы зырҕыхо, асеипш бжыы рацәала иу-
ацәажәо, зегь реиха ихаау музыкатә интонациала
уеимыздо ажәеинраалақәа тцани-мцни иизом. Ари
афыз аповезиа иашатцәкьа арҕеиамтақәа апоет иа-
ниҕытцшәо, зегь реиха игәы аналақоу, зегь реиха
икьбафи иразки анеицныкәо, анасыптцәкьа ани-
зылашо амши асаати раан ауп; «адунеи аныршаз»
рацхьатәи амш аенеипш, жәра рықәымкәа, ианакә-
заалак иҕыцхәхараза, ауаатәыфса ргәы иқәтәало-
ит табара ззымдырзо ахәарақәа иаауа цыхазны.
Ицъашьахәуп ари ажәеинраала иеҕкаашья: ашәа-
га-зага мачзаны, зака атцакы тбааузеи! Акырынтә
ицъашьяны сазхәыцхьеит угәуеанзамкәа, иаалы-
ркьяны хәыцрашәк урылазгало алагамтатәи ацәақәа
«Нас мышкызны сыцсы схытцып». Зака имырхьа-
азакәа уалаирцшузеи апоет апсра иацу атрагедиа.
«Слеиқәыхьшәашәап – уаха акгы». Ицъасшьоит
абри ажәа хәычы «нас». Уи сыхшыф аҕы иаанагоит
зыцсадгыли зыжәлари рлахьынтца иазхәыцуа итәоу
апоет исахья. Абри ажәа хәычы «нас» ахәааҕы дааи-
аанза, дызлаз игәжәажәарақәа рзыблара иеналкәы-
цәааны, атхәрцәхәа даҕа дунеик даалтцызшәа, иара
дналагоит иаалыркьяны «нас мышкызны...» хәа.
Аха ажәеинраала ҕахтәоуп хәа узхәазом. Уи шыақә-
гылоушәа збоит ф-емоциатә ганк рыла: апхьака

избоит апоет уаанза дызлаз ихэыцрақәа, адәахы инхаз ицәалашәарақәа. Ажәеинраала иазынхаз ахэыцрақәеи дарей хәааны ирзыкалеит аказара дузза зныцшуа алагамта: «Нас мышкызны сыпсы схытчып». Абри аказара иабзоураны, асахьаркыратә ҫымта реалла иагәыламшәа икоугы агәылубаа-уеит, аус ауеит апоет ицзырҫеио ацхьаф исахьаркы-ратә фантазиагыы.

Инамҫатәны акәзаргы, иазгәастоит: Б. Шьынкәба илирикатә жәеинраалақәа хацзыркуа рацхьатәи ацәахәақәа, ачамгәыр актәи арахэыц еипш, аҫымта зегы атон артоит, урт апоезиатә синтаксис аша-нақәа хәа рзухәартә икоуп. Актәи ацәахәақәа заа акыр ирызхэыцуп, ишәоуп-изоуп, агәыр атца икылыршәоуп, изакаразаалак еихьыр-еивыр ажәа мыцхэык рыларшәым. Урт зегы инагзоу, ихатәау хшыҫтакык, цәалашәарак аазырцшуа хәоуқәоуп, уаха зны ушыцәоу уаарҫыханы иузтааргы, ухатәы хьзы еипш, акыцхәа, цьабаада угәалашәараҫы иа-аиуеит – убыскак казарала, ацсуа бызшәа ажәар абе-иара, ацсабара, аҫнуткатәи аритмикатә быжьгашьа ирнаало еиҫартәуп дара: «Снеихуан ҫыхәа иатцәак сақәтәаны», «Ожәраанза аҫенцьыр илаччон», «Амҫа сықәуп агәдыхәа», «Ахы, уееибыт, сажәеинраала», «Сҫенцьыр снахеит шыжьымтан», «Сыпсы цәгьа-хеит ожә саазқәылаз», «Бжьык саҳауеит меихсыҫра-да». Атцыхәтәантәи ахәоуқәа икказа иахдырбоит апоет илымха зака итцару, ачытбжы иаҫмыршәо ауаҫи апсабарей дшырзызырҫуа, игәы арахэыцқәа енагь ишыххоу. Ас азырҫра злымшо – дпоетзам.

Абри азызырҫра ду Б. Шьынкәба илнаршеит ажәлар рашәеи ражәеи ргәынкылара. Идууп урт иара ипоезиа иартаз анырра, аха апоет иеизҳараҫы дхалоит ажәлар рашәа акынтәи иахьатәи адунеитәи апоезиа аихьзара дуқәа рышқа, иртбаауеит ами-

латтə поезиа ахəаақəа, иалеигалоит иѣыцу ажəар,
ажанрқəа, ахаѣсахьақəа, аха иара иагьа дхалазар-
гьы – енагь ишиахац, мшаѣнеипш, иахауеит ажəлар
рашəа. Уи иахауан «Аѣатə уаа» анацитозгьы, «Ахра
ашəа» даназхəыцуазгьы («Ахатцашəа гон, сагон,
агəра згон»), ажəлар рашəа агəылыѣуеит атрагедиятə
роман «Ацынтəарахгьы». Ааигəазатəи Б. Шьынқəба
иажəеинраала «Ашəа» аѣы хацхьоит:

«Уа, раида-гəырғьара...» –
иаатирќьеит ашəа,
Иқақаза иааилагьлт схəы-сжьы.
Избеит азал атуан еимќьазшəа,
Ажəфан иѣатцасызшəагь ибжьы.

Ашəа нышьтасын хьшьыцба хасабла,
Азал сындəылцаа сама инаскьеит.
Амшын... агаѣа... ашьхара хабла...
Сахьыќаз сеидру, сама ишаќьеит.

Атхарцəхəа саалтцит... Ашəахəаѣ дгəатан,
Азал ду зѣыз дыдран инеипшьы.
Игоз хатца ашəан, изхəоз дтахмадан,
Аха иќəыпшзан излеихəоз ибжьы...

Ицьоушьаратə иќазам абри алирикатə гəалашəа-
ра Б. Шьынқəба иавтобиографиятə гəалашəара,
ихəыцраамтазтəи ихəыцрақəак иахьырзааигəоу:
«Ацхьарца гьызы-гьызуан, итцəаа-тцəауан, усқан
игəаќуаз, ахьаацəгьа змаз иара ацхьарца акəын...
Уи акəхеит, атахмада иашəа хашьтцааны адунеи
хакəнаршеит: зны ханхьыцшылеит Амшын Еиќəа
еишьылза, нас ашьхақəа еилыѣѣа хнархьысит...
Абар, Ашəтəыла арха... Кəбина азиас... Нартаа
рашта...»

Ашәа азызырәра – инартбааны еилукаауазар – апоезиа ахатә азызырәра ауп, уи ала ацәаныррақәа раазара ауп. Апсуа жәлар рпоезиа аҕынтә адунеизегьтәи апоезиа ахьтәы гәашәқәа рталара иабзоураны, Б. Шьынқәба апсабареипш, ауафьтәыфса игәы изаанартуа ашәкәгы дацхьо дкалеит, иааиртит ауафь ифнутцкатә псабарагы, интимтә цәалашәарақәа рдунеигы. Апсуа псабара алирикатә цшзара уаанза ишахәтаз, поезиала иззамыртыцыз, зцәалашәарақәа рцәыргарафгы аихаразак аепикатә ҕынкылара злаҕыз, алирика аастә аепос иаха иаза-аигәаз, ахатцара акульт ныкәызгоз апсуаа рыхдырра поезиала аазарафь аинтимтә дунеи ацәыртцра – сахьаркыра-естетикатә иааира дуззан.

Абзиабара ду аарпшразы Б. Шьынқәба илшеит апсуа поезиа уаанза иазымдыруаз ашәыгақәеи, ажәақәеи, амузыкатә интонацияқәеи рыцшаара. «Кофта шкәакәа зшәу» лышьтазаара – ари леитмотивны иагәылсуеит иара ибзиабаратә лирика: абзиабара азхьра, аҕыгәхәара, уи иацу агәхьаақәеи агәыргьарақәеи, ауафь илахьынтә еитазкуа аипыларакәеи аипыртцрқәеи, ҕык-бзык иузамырхәаша ацәанырра цшыақәа рыфнутцкатә цшзара – итбаауп апоеит интимтә поезиа атцакы. Абзиабара иартцысуа аиҕагыларакәа апоеит цьаргы адраматә кәзшыа ритом, агәхьаа иатәу аипыртцрагы агәырфагы дук имырхаухаукәа иааирпшуеит:

Инеипыртцт хаблақәа еизгәыкуаз,
Ифнабеит хаччабжь игоз;
Иаадыргәышьеит бзиа хшеибамбоз,
Хамфақәа хазы-хаз ишхоз!

Аинтимтә цәаныррақәа раарпшрафгы Б. Шьынқәба дықәныкәоит изеипш концепция: уи дзы-

зҕлымхау ыцҕа рдоухақәа гармонияла реицнеира
ауп. Ипстархагоу, итрагедиятәу абзиабара акәым,
ауафы дхаразкуа, дыцсраны дықазар дахзырцо аб-
зиабароуп иара иалкааны дыззышәахәо:

Апсра қадыць дәылнацеит,
Ашыапыцқәа сылыжәжәан,
Дунеи қыақы сықәнатцеит,
Агәыр атца скылыршәан!

Апсра еита счычоума?!
Расацынгы самтаршәыз,
Акыр ихьран дықоума
Бзиабарак иазрыжәыз!

Б. Шынкәба ипоезияҕы атыц дгәа ааннакыл-
еит алирикатә фырхатца ихаҕсахыагы – чыдала иара
апоет ифнутқатә дунеи, иара игәтыхақәа, ицәа-
лашәарақәа. Ари зынзак иаанагазом апоет ихата
ихы даналацәажәо диндивидуалиступ хәа, избан
акәзар, апоет дпоетцәқазар, ихатара тбаазар, аин-
терес зцоу апстазааратә пышәа данысхәазар, гәыла
ажәлар дрылахәызар, аамта дызлиааз датәызар –
иара илирика-субиективтә «сара», амра ашәахәақәа
рғыра еизызго алинзеипш, иагәылсуеит ауаатәыф-
са зегы рыгәтыхақәа, рхәыцрақәа. Апсуа поезияҕы
асубиективтә хырхарта ашыақәыргәгәара иаана-
гон ауафы ихдырра, ихатара (личность) реизхара,
рытцаулахара, апстазаараҕы еипш, ақазараҕы рзин
алхра. Хлитератураҕы абри ахырхарта ашыапы акуе-
ит Д. Гәлиа заазатәи иажәеинраалақәа рғы, лымкаала
иналкааны И. Коғониа ипеизажтә лирикаҕы. Асуби-
ективтә лирикеи итбаатыцәу аепикатә рҕеиамтақәа
раартраҕи Б. Шынкәба иахаразакгы дыззааигәоу
иара И. Коғониа ипоетика ауп. Уи иара иахьатәи апо-
езиа агыдра ақынза ихартәаны ихареикит.

Аха Б. Шьынқэба жэлэрык рѣахэы зхэо милаттэ поет дуны дзыѣаломызт, алирикатэ субиект ифнутѣкатэ дунеи аарпшраѣы мацара даангылозтгы.

Б. Шьынқэба ирѣиамта хатэаауеит игэгэатцѣкыаны ауаажэлэраттэ цакы згэылоу апоезиатэ цѣкэырцала. Уи иагэылсуеит зыпстазаара аитакразы икэпцэжэлэри хаштра зкэым урт ртеицэеи рхаѣсахьакэа, акырза инартбааны ртыц ааныркылеит иара ипоезиаѣы ареволиуциеи апартиеи русзуѣцэа дукэа, чыдала цсра зкэым апролетариат рпыза ду Ленин ихаѣсахьа аазырпшуа афымта каиматкэа, апоет ирѣиамта ианыпшит иара убас апсуа жэлэреволиуциатэ тысра ду ралархэра, егырт ажэлэркэеи дарей реимадара, реиѣызара, рмилттэ хэаакэа, иртбааны рдоухатэ диалог ашьақэыргыларэ.

Б. Шьынқэба дреиуоуп тоурыхтэла инартбааны ихэыцуа хапсуа поетцэа, аха асахьаркыра аганахьала иара итоурыхтэ гэлалашэара иналукаартэ аѣынза итцаруп, акыр ихароуп иара убас итоурыхтэ лапшхэаагы. Уи иатцанакуа аперспективаѣы реидыркылоит хажэлэрихьыргахыоу, изтагылоу, ирцеипшхараны иѣоу аамтакэа. Наѣ хара ихаѣсхыоу аамтакэа рахь халапш анхьахархэуа, иахирбоит зыпсадгьыл ахьыпшымразы зыпсы иамеигзоз атцеицэа рахэакэа ахьымацэысуа, иахирхауеит еыхэтцэыла еижэыло ахацэа рытцэабжэ, урт ирытцыршьаауа реы тоуганкэа аетцэа кыднацаартэ рыкыркырбжы, иѣаѣаза уапхьа иаагылоит Трахьеа ахьчаѣцэа, амцабз зыкэтцэиаашо Лыхнаштэѣы еилаѣеиласуеит змилаттэ хымзгы зхызхырц игылаз апсуа нхаѣыжэлэри, амшынгы ихыхэхэала, атэым дгылы ахь ршьамѣа икэланы ицоит зыпсадгьыл аанзмышьарада цсыхэажэла змоуз амхацыраа, улымха итаѣуеит игэытшьаагоу анацэа рмыткэма, хажэлэрихатцареи ргэаѣрей згэылсуа цсра зкэым рашэакэа.

Абарт зегъы ирсимволны хпое т ду иахзапитце-
ит (зынза дышкэыпшзаз!) апсуа патриоттэ жэе-
инраалакэа иреихазоу «Амхацьыраа ргарашэа». Уи
ашэафы еилатцэит Апсадгьыл-Ан лашэа-мыткэмеи
хажэлэр зегъы рмилаттэ трагедиа дуззеи, апсадгьыл
агэхьаагареи уи ахьчаразы, архынхэразы игыларан-
ны йкоу атцеицэа ргэы амцабзи. Апсуаа ррыцхаракэа
акы еипшым – амхацьырра атема – агэылсуеит Б.
Шьынкэба ирфеиамтэ зегъы – иажэеинраалакэеи
иепикатэ фымтэ дукэа «Афатэ уааи», «Ахра ашэеи»
рфынза. Уажэ ааигэаза урт инрыцлеит хтоурыхтэ
фымтэахэ ахрейцш иаарылхэхэаз, хтэыла ахьынза-
назаазо апхьафцэа гэхэа дула ирыдыркылаз, про-
зала ифу ароман «Ацынтцэарах». Имариа усума
шэышыкэса рыфнутцкала атоурых ду змаз жэлэрык
риазаара? Еитахэарак ззыкамлаз, рыцхэрыла ита-
хаз хашьцэа аублаакэа (аубыхкэа) рлахьынцэцэ-
гьа ала, сахьаркыратэ мчхара згым ажэа-уасиатны,
ашэкэыффы ауаатэыфса ирылеихэоит абицаракэа
ирхадмырштыша хшыфцэак дуззак: «Зыпсадгьыл
зцэызыз зегъы ицэызуеит».

Рымч амырхо излашэаз атоурыхтэ зыбларафы
хажэлэр ирцэызыз егьа ирацэазаргьы, еикэды-
рхеит зегъ реиха еикэырхатэыз, абла ачыц еипш
ихьчатэыз – рморалтэ кодекс зну Апсуара, рына-
мыс, рыуафэра, рбызшэа, рдоуха, рысасдыклара,
рчеицдыка. Ахаангьы гэхьшэа камлароуп урт рзы!
Апсуаа идмырзит, иара убас, енагъ рыхьз зланагаз
рхатцара. Ихэычы-иду, ажэлэр йканатцы, ирылиаа-
уоит акэпафцэа. Хазну ашэышыкэса аналагамтазы
анхафьжэлэр рхакеитразы игеит Кыахьба Хацьарат
ихьсбжы. Уи дфагылеит Нартааи, Кыагэарааи, Ман-
чарааи рцыркьа иакэны. Апсуа жэлэр рпое апсуа
жэлэр ртеи гэлымтцэах дизышэахэоит хепикатэ
фымтэахэ иреихау «Ахра ашэафы» – уи ихафсахьа-

ла иаггышыақәиргәғәоит нышәара ззымдырзо, цсра
зқәым аепикатә идеал ду:

Абас ахра иалиааз ахреипш дыгәғәоуп,
Мчы дазынкылом, гәыла дыцьбароуп!
Агәырфа, аңбабаацәгъа уи дазырқәуам!
Ахра даласоуп, ихы лаирқәуам!
Шьамфазаргъ – дазцалароуп игәы итоу,
Дыцсуазаргъ – хъыла дыцсуеит ишахәтоу!

Аңынцътәылатәи аибашьраан Къахъба имца-
бз рғалашон Б. Шьынқәба дыззышәахәо аңсадгьыл
ахьчафцәа. Аибашьрашьтахьтәи аамтақәа раан
урт ртың ааныркылеит зхатә цъабаала аңстазаара
ғың шыақәзыргыло ағатә уаа. Абасала, Б. Шьынқә-
ба иаңитцеит илирикағғы, иепикатә рғиамтағ-
ғы, ипрозағғы аамта рацәала еиларсу, аепохақәа
нак-аак еигәныфуа еизырцәажәо асахьаркыратә
дунеи тбаа. Абри арғиаратә дунеи ду мрәшәахәаны
иахьфуеит икәцо, иаарыхуа, егъа гәәкра каларггы,
хьатра ззымдыруа, енагъ аңеипш лаша еигәыгуа
ажәлар рыбзиабара, рымчлшара агәрагара, иааид-
кыланы иухәозар, апоет итоурыхтә оптимизм.

Иажәеинраалоу ароман «Ағатә уаа» аңноуп абарт
игәышьтыхгоу ажәақәа ахьхахауа:

Лоунйтә ажәлар аңқәыпсычха,
Ифыртынхоит урт рыңсың,
Дад, ихытыр ажәлар рычха,
Урт ирызымто насың,
Инеижәлан афыртын,
Дыхнатәхәалоит нак амшын.

Б. Шьынқәба ирғиамтала еилаҳкаауеит имфақә-
тагоу хшыфцакык – ажәлар ртоурыхтә лахьынцә

аарцшра зылшаз иоуп «жәлар рпоет», «амилаттә поет» хәа ахьз занашьахо. Ажәлар зегьы рҕахәы зхәаз иоуп ажәлар зегьы рхы-рыцсы иалатцәаны бзиагьы еицырбо:

Жәлар рыбзиабара кьалан иаазом,
Иалнахыз – далнахит, иацсам – дабазом!

Ажәлар рымч, рылшара зака рыгәра иго акара, еихамзар еитцамкәа, апоет ихы-ипсы, ишьа-ида ирылоуп цсра зкәым ажәлар ражәа агәрагара, аб-зиабара, насгьы уи мыц зымхәазо абцартцас ихы иаирхәоит, избанзар, иара амазақәа зегьы нткааны идыруеит. Б. Шьынқәба ирҕеиамтақәа ҳацсуа бызшәа иагимнуп. Иззымдыруада ныхәацхьызык иафьизоу иара иажәақәа:

Ашьха зыхь еипш ахьхьа-хьхьахәа,
Ацшәа бзиа избоит сара,
Иамамзааит хьахәапацхәа,
Икәыфлааит Ацсынра!

Абри абызшәа аҕацхьа, уи иадхәалоу апоези-атә культура аҕацхьа Б. Шьынқәба илшарақәа шыардаза ирацәоуп. Уи ирҕеиамтала ажәа – иара иацәтәыму, имцуроу апафос ҳаракы иацәыхьчаны, иазирхынхәит ареалисттә хархәара, ареалисттә быжьгашьа. Ацсуа поезиаҕы аихаразак иара ибзоураны ишьақәгылеит, инартбаазангьы аҕиара аиуит иахьа хпоетцәа рҕырак зыкәныкәо, иҕыцу ацсуа жәеинраала аиҕартәышья, иҕыцу аритмика-метрикатә система. Уи иахәтәтәкьаны иара аццәфы ихьз иадхәалоуп. Ари асистема – егырт иаадыруа амилаҕ-классикатә системақәак иахьырзааигәақәоу ыказаргьы, шыатанкыла ацсуа бызшәа афнутқатәи

апросодиатə псабара иагəылиааит, иара иузадым-хуа иадхəалоуп, амилаттə хəаакəа егырт амилаттə традициякəа рыгeryцшыны ихазыртəааз (Д. Гəлиа, И. Когониа), адсуа бызшəа иатцатцəахыз аритмикатə енергия ахы иакəитыызтəыз, хбызшəа аинтонациатə лшаракəа хəаак рымамкəа иахзырбаз иоригиналтəу поетикатə цəыртцроуп. Уи хара хзыхəан иннакы-леит аклассикатə жəеинраала еицартəышыа атыц (иаххəап, аурыс поезиакы А. Пушкин реформаторс дызмоу). Ашытахы уи акыр иацхрааит, дара рхатə бжы ахатцаны, ицыцу амцакəа азылырхит адсуа поетцəа азəырфы.

Апоетцəа царацəа рзы имцакəтцагоуп Б. Шынкəба ажəа аус адуларазы ихəыццракəа: «Поет хасабла сара даеакы еицшымыкəа гəгəалаза крызццазкуа хəа исыпхыазоит ажəа аус адулара. Абызшəа рдыруеит зегы, иалацəажəоит, ргəы ицоу алархəоит... аха урт ратцкыс хараза дкаазароуп ашəкəыцфы. Уи зегь ре-иха ибзиазаны идьуазароуп ихатəы бызшəа. Иды-руазароуп ажəа акапан, цкыа иахауазароуп уи ажəа иахоу абжы хаа, есымша иацхыа игылоушəа ибоза-роуп уи ажəа итнахуа асахыа... Ажəа ишəаны-изаны атыцакы ианургылалак, агəашыа еицш игəгəахоит, ицшзахоит, ихаахоит, иуанахəо агəра уго укəлоит».

Иара абрака иазгəатцарц иамцоуп Б. Шынкəба ирцйамта азеицш цыдаракəакгы. Уи шака итцаулоу акара итбаатыцəуп, хараза ахəаакəа назоит ипаези-атə дунеи. Еиуеицшымы аамтакəеи еиуеицшымы ауаа рказшыакəеи, асоциал-цоурыхтə зтцааракəа икəир-гыло реидарахыанта ашытыхразы апоет изымхеит, иеизтамыгзеит жанрк ахала. Уи ауп измаануу апое-зиатə «цсымтəра»: «Сыцсы цəгыахеит уажə саазкəы-лаз, сгəакуеит, ажəакəа сызхом». Апоет кəфйарала ицааиуеит алирика, аепос, апроза, адрама. Иара даманшəалоуп тынч зееитцызхуа аепикатə жəабжы

анагзареипш, итцаулоу алирикатә гәжәәжәара, ацәа-
нырра аарпшра, еилеигзоит ихараку, ишьтыху аҗ-
цәәжәареи апсихологиатә анализи, дазқазоуп ауафы
адәахьтәи ипшзареипш, ифнутқка-доухатә цшзара
аарпшрагы, иажәаҗы иузеидыхуам иҗаҗаза шәы-
га рацәала итыху ахаҗсахьақәа рпластикеи цәа-
лашәара ссирла ухызхуа амузыкатә интонацияқәеи,
адәахьтәи асахьақәа рыла иааирпшуеит ауафы
ифнутқатәи ихәыцрақәа, адуцәа рқазшьа бзианы
ишидыруа еипш, дазааигәазоуп ахәыцқәа рлакәтә
дунеиггы, иара исахьаркыратә гәалашәара иуза-
црыхуам асатира, аиумор, «ақьаф иамаану алаф».

Поетк иахасаб ала, Б. Шьынқәба ипортрет зхатәа-
ауам уи деитагаф дуны дшықоу анацхамтца. Ацсуа
литература иара ирбеиеит Руставели, Пушкин, Лер-
монтов, Гюте, Мицкевич, Байрон ухәа ирацәафза-
ны рфымтақәа рыла. Арт аитагақәа ацсуа цхьафцәа
ирылатәахьеит, аитагаф иқазара аныцшуеит Поль
Верлен иажәеинраала хәыцгы:

Агәы тәыуоит, иакәытцзом,
Гәырфәоума изхәаеыз?
Мап, уи азәгы издырзом,
Ақәа акәхап изҗыпшыз...

Гәыхь ықам, цәгъара цәыргам,
Агәы тәыуоит уеизгы.
Изыхьтәыуаша ахьықам
Иартцәыуоит иахагы!

Атдыхәтәантәи ацәахәақәа рҗы апоет дацәхьатцит
аоригинал, аха иааидкыланы афымта азеипш тра-
гизм иахагы дазааигәахеит:

Изыхьтәыуаша ахьықам
Иартцәыуоит иахагы!

Дарбан цсыуа цхьафу иззымдыруа Гь. Чач-ба-Шервашизе цсра зкэым иажэеинраала «Уарада»? Дарбан цсыуоу згэы ртынчны ирыцхьо Б. Шьынқэба казара дула еитеигаз арт ацэахэа ссиркэа:

Иаххылацшхэу, лахь сумтан,
Сыжэлэр рзыхэа цсахрада,
Сыказарцы иахьысхэало
Сабацэа рашэа, уарада.

Бжыы таала иансыргызуа,
Исхэоит гэырғыа-ччарада.
Ари ашэа гөаӀ ажэабжыуп,
Игэытшыаагоуп, уарада.

Абарт иаххэаз ирчыданы, Б. Шьынқэба царауафык иахасабалагы илшареи идырреи рыдитцахьейт ацсуа фольклористикеи алингвистикеи: ацсуа жэлэр рпоезиа арфеиамтакэа еикэыршэаны итижыхьейт, аклассификация рзуны ититцахьейт, аспециалистцэа рыхэ харакны иршьоит ацсуа жэа аилазаашья, ацсуа жэеинраала аифартэышья ирызку аусумтакэа. Апоеит ицэабаа ду рыдуп хэар ашколкэа рфеы атцара злартцэо ацсуа бызшэа артцага шөкөкэа. Б. Шьынқэба иара убас иналукааша уаажэлэрратэ, хэынтқарратэ усзуфэны гэык-цсыкала зыматц иуа жэлэры дрылагылоуп.

Абас еипш аренессанстэ универсализм амилаттэ доуха аеыртбаара, аизхазыгыара аамта иадхэалоуп. Ари атбаатыцэра ацсуа культурафэы Д. Гэлиа итрадициякэа ируакуп: амилаттэ культура ашьтытцра аамта иантагылоу, акататэ анырацэоу, датахуп зымехак дуу ауафгы.

Б. Шьынқэба ирфеиамта егыа рыла амехак тбаазаргы, уи иаацьоушьартэ акынза онуткала еидкылоуп – иара апоеит ихатарала, ипоезиатэ лахьынтцала,

исахьаркыратә хәыщшәала, иусура зегъы иагәылсуа
изеипштә гуманисттә концепция ала. Иара ус иааид-
кыланы урыхәацшыргъы, апоет ирфеиамта атцкарқәа
зегъы еикәфьртует. Б. Шьынқәба илирикатә
рфеиамтақәа ргъырак аепикатә поезиа аказшьақәа
рныпшуеит: имачзам асиужет змоу ажәеинраа-
лақәа. Иара илирикеи иепоси еимаздо цханы ирыб-
жәагылоуп ибалладақәа. Цъара-цъара апоет или-
рика иаказшьоуп аепикатә ехьакра, апоет ихатара
аобиект атцатәахра, аепикатә рфеиамта азакәанқәа
рыла алирикатә хәҫсахьа аарпшра. Иаҳаразак ари
аабоит абалладақәа рҫы, ма абаллада иазааигәоу,
ажәлар зегъы ирзеипшу афырхацәа рхаҫсахьа аазы-
рпшуа алирикатә жәеинраалақәа рҫы.

Апсадгъыл зхы ақәызтцаз В. Харазиа изку ацикл
хыркәшоуп еицырдыруа иҫалаз ахрестоматиатә
цәахәақәа рыла (зынза цшь-куплетк ыҫоуп):

Узбахә ирхыфыз хашьхақәа
Мроушәа ипхоит Апсынра,
Ргәашьамх артцарит ашлақәа,
Ахьырцар гылт ушьоура!

Ари ашәа зфыз, иацызтцаз, хәарас иаҫахузеи, апо-
ет ихата иоуп, аха уи ажәлар ирхәазшәа аепика-оби-
ективтә стиль ахь ииаигоит:

Зыпсадгъылаз зых иаеиғзаз,
Хьзы згаз ауафы,
Жәлар изырхәаз ахатцашәа,
Абар, узырфы!

Ари иаанаго автор исубиективтә дунеи апхьа-
кра ауп, ус иахәтаны ицхьазоит аепикатә фырхатцә
иҫазшьақәа аазхәаз В. Харазиа ихаҫсахьа апцаразы.
Имашәырны иҫамлазар қалап иара убас Б. Шьынқә-

ба заатѣи илирикатѣ жѣеинраалақѣак рѣы наќ-наќ
аепикатѣ рѣиамтақѣа ззикраны иќаз афырхацѣа
рыхъзқѣа ахъуцѣло. 1943 шықѣсазы иѣу ажѣеинраа-
ла «Ацсуаа айбашъцѣа шѣахъ» аѣы «Измырззи жѣытѣ
аахъыс ѣабызшѣа?» ѣѣа азтѣара атѣакс иара игѣалаир-
шѣоит амилат-епикатѣ фырхацѣа рыхъзқѣа:

Аха имызит усгъы ѣапсуара!
Избанда, ѣа ѣ-Нартаа рхатѣара
Ацсуаа ршъа иалан имѣаха.
Абрыскъыл ирдыдуан ѣашъхара,
Уи ахара дгѣеитѣон аѓа!

Избанда, ѣапсадгъыл ахъчара,
Хатѣала иаѣымзи абарт:
Къагѣа афырхатѣа, агѣыцъбара,
Шѣара зқѣымыз Къахъ Хѣацъарат.

Апоет иепикатѣ рѣиамтақѣа «Ахра ашѣа», иаѣа-
разак «Аѣатѣ уаа» инеизадоу еитѣѣаразам, апѣхъаѣ
дхырхуеит лирикатѣ цѣалашѣарала ирцѣоу атѣыцқѣа,
автор ифилософиатѣ гѣѣахѣыцѣрақѣа – урт икказа
иаадырцъшуеит иара ихатѣа иааникыло ипозиѣиа.
Алирикатѣ дунеикѣыпшъылара апроза ишацѣтѣы-
мым ѣапѣхъа агѣра ѣнаргеит ароман «Ацѣнтѣѣарахъ».
Изаќѣытѣ лирикатѣ шедеврқѣаузеи ароман ана-ара
иагѣылчѣауа иагѣылацѣоу ажѣеинраалақѣа! Сгѣы
иауам урт руакы – апѣсадгъыл аанзыжъуа аублаќѣа
рыгѣхъаа иазку ашѣа – азбахѣ сымѣѣар:

О, раид, Хѣапсадгъыл! Афыртѣын баапс
иасыз,
Хѣамч мырхакѣа ѣахъымаара ѣашътѣуеит,
Угѣнаѣа ѣамазааит абас ѣахъымѣасыз,
Хѣабаѣ аагаргъы, ѣапсѣ узынѣажъуеит!..

Б. Шьынқэба ирѣиамта зегъы ишьтнакааит ина-
лукааша даеа зеипш казшьакгы: апоет адунеи зе-
гы хкы рацэала еилапсоу сахъа дуззаны ибоит.
Иара илапш иаатдашэаны, иапсоуп хэа дзыхцэажэо
зегъ агэра угартэ апсы ахатцаны ажэала ифычоит –
угэы иаанагап, иара дпоетмхар, дсахъатыхыѳ каза-
хон хэа. Апоет ирѣиамтаѳы апластикатэ сахъаркыра
апыжэара амоуп, аха уи иаанагом урт амузыка ры-
цэмачуп хэа. Мап, арт аѳказаракгы иара цсабарала
ицэа иалоуп, уи атэоуп ирхэо ишэыгакэа рытцабыр-
греи имузыка-ритмикатэ беиареи.

Атцыхэтэантэи аамтазы Б. Шьынқэба исахъаркы-
ра аитакра дукэа шахнагаз убоит, чыдала иара или-
рикаѳы адэахьтэи апластикатэ хаѳсахъакэа рааста
иапырго иалагеит агэтахэыцра, аѳнутцкахь ирхоу
азтцааракэа, амонолог, аѳнутцкатэи ацэанырракэа
рмузыка, адоуха амч, ауасиат:

Бжык сахауеит меихсыгърада
Уажэ саазкэылаз есқынгы..
Ас еипш ассир иакэшэахьада?
Уи зеипшыстэра збом акгы!..

Саацын мышкэа, анкы исхызгаз,
Сыкэѳыртуазар игэыкны?
Аамтаныла ашэа исзымхэаз
Исцылахзар ихынхэны?..

Цъара гэнахак самхоухъазар,
Сышьта ихызар сызѳытуа?
Бжыы ыказамкэа, сгэы сажъазар,
Цшазар спенцъыр азыртуа?..

Иааидкыланы иухэозар, Б. Шьынқэба адунеи хкы
рацэала избо, бжыы рацэала уи ашьтыбжыкэа захауа,
иibo-иахауа иртцауланы ирызхэыцуа поетуп.

Абартқәа зегъы рнаѡсан, истахуп Б. Шьынқәба
еиуеипшы́м аамтақәа рзы ииѡыз ицәахәақәак цқъа
ҳаицрызхәыцырц:

Исызцәыртца, исгәыжъжәагоу,
Бдъарсны изнеиуа сызтахым,
Сгәамчи сымѡеи ирымрахәагоу –
Уи споезиоуп, шәахәа зхым!
1939

Зашәа беиоу гәыргъа бжы́ла
Шәахәаѡуп сара.
1947

Сыѡеит, схәыцуеит са слахәыхза,
Иаартуп спенцьыр къакъаза.
1959

Апхәаѡцәа шьоукы-шьоукы, абарт иреипшу
ацәахәақәа рыла апоет апстазаара ауадаѡрақәа
зымбо, уи асақәи атцәапшы́и ахьшы́ны иаазырцшуа
азә иакәушәа исахъа «тырхуеит». Сгәанала, ас ирс-
саны, иртцағаны, апреспектива ду иадымбалакәа
ирызнеитәым апоет ихшыѡтқакқәа. Арт ажәақәа
ихархәо, апоет ипоезиа шызѡыдоу, апсабара, аду-
неи, апстазаара, ауаа дреигәыргъаны ишидикыло
атәоуп. Ус икоуп апоет иуаѡра, игуманизм.

Б. Шьынқәба ирѣиамта апстазаара атцкарқәа зе-
гъы шәыга рацәала итызхыз, бжы́и рацәала изыр-
цәажәаз, апсуа жәлар ражәа ҳаразкыз, рпоезиатә
культура амехак зыртбааз, гәадурас ишы́таххы-
ша сахъаркыратә цәыртцоуп. Ари арѣиамта иа-
ныцшит ҳажәлар ртоурыхтә лахьынтца – уи иацыз
атрагедиятә аамтақәеи агәышы́тыхра узто аиааи-
рақәеи. Апстазаараҕы зышы́хәа еивтцоу ацәгъеи
абзи́еи акгъы мап ацәымкыкәа иааирцшуеит Апс-
ны жәлар рпоеит иажәа – «мыц зымхәазо иабцъар»

ала. Иара ипоезиа аказшы хадoup иахдырбо абарт
ацѣахѣақѣагы:

Ажѣа – жѣтысуп, гѣырѣаѣхѣашоуп,
Дѣеазныхгы – лагырзашоуп,
Ажѣа – тынчроуп, имза шашоуп,
Ажѣа – хѣцхѣа иѣалашоуп.

Ажѣа – амалқѣа зеггы ирмалуп,
Зны иѣарамуп, зны иѣалалуп!
Зны инасыцуп, зны иаѣьалуп,
Зегъ еизызго уи саркъалуп!

Б. Шьынқѣба исахьаркыратѣ символқѣа ирылу-
каауеит аиқѣатцѣеи ашкѣакѣеи рконтраст. Урт реиѣа-
гыларѣѣы ианакѣзаалак аиааира амоуп апоет игу-
манисттѣ дунеиқѣыцшыларѣа иашьѣаноу – ашкѣакѣа.

Ацсны жѣлар рпоет Б. Шьынқѣба ипоезиа – хѣц-
сабара гѣлымтцѣах иагѣылиааз, шыала-дала иала-
соу, хѣжѣлар рдоухѣ амч ала ичацоу, Ацснытѣи амра
ашѣахѣа згѣылыжжуа, ауаатѣыѣса рыбзиабарала
итѣу, изѣыдоу мра поезиоуп.

1977, *Ақѣа*

АХҚӘА

Ашықәсқәа рышьта. *Б. Шынкәба* 3

Ажәеинраалақәа 1930–1940

Ажәытәтәи агара ашәа	44
«Сара сгәыргъоит, сара сыцоит...»	45
Зыркәи	46
«Нхафык дцоит иура тагалан...»	47
«Хгәыла исеихәон: – Дад, уахтаа...»	48
Фыцъа рынасың акхоума?	49
Ашәт	50
Адәны азә дупхьоит	51
Апхыз	52
Бзиала	53
«Исахаит ирхәамтан хабациәа...»	54
Март 4	55
Агара ашәа	56
Ацәыкәбар	59
«Апхын. Ашыжь. Арбагъ ҧыртуан...»	61
Тагалантәи абахча	62
Рацхатәи апоет	64
«Аетцәакәа еипшны ипхашам...»	66
Иааинырслан ихәоу	67
Амза	68
Кофта шкәакәа	69
«Бтәан ахәыхә еипш бееидыцсалан...»	71
Бысзымтцаан	72
«О, мап! О, мап, исхәарц сашьтам...»	73
Астудент иашәа	74

«Са схэыцрақәа зны исыцәкъалоит...»	75
«Ибдыруеит, абаҳча ҳанталон...»	76
Атак	77
«О, шәабақоу, шәымџа абахоу...»	78
«Абри зпатретда ҳәа усзымтцаан...»	79
«Асы ауеит, асы ауеит...»	81
Амҳацъыраа ргарашәа	82
«Зны сзеигәыргъоз ашәа хаара...»	84
«Мтатцминда инавталеит амра...»	86

1941–1960

Шьардаамта	87
Лыхнаштаџ	89
«Арцыс ихаара дицын...»	91
«Ожәраанза аценцъыр илаччон...»	92
Сызгаб хәычы Биана лахь	93
Апартизан	94
Апсуаа аибашьцәа шәахь	97
Владимир Ҳаразиа	100
Аиааира ду амш	103
Ҷаанбзиала	104
Сықалақь	105
«Барей сарей ҳџыцъа ҳчыдаҳаз...»	108
Амџан	110
Москва	114
Уи гәадуроуп сара сзы	115
Ҷаанбзиала, ажь ғырлеит	119
Ахәра ашәа	121
Дырмит Гәлиа иахь	122
Ачаиҟыхцәа рашәа	123
Ахьзыртәра	124
Сыцшалас	126
«Уцсы тазар, Қышыуард, хәашабга...»	127
Аҳы үееибыт	128
«Цлоу ақыта, Лаганиахә...»	130
Ахаҳә хәчы исутаз зны	131

Азын шыжымтан	133
«Убла атёыршы такызар иубмо...»	135
Анацёкьарақәа	137
Итабуп, адыд!	138
«Иауит ақәа кыдтәан...»	139
«Тәыщак азна афы...»	140
Патцеикәатцәа Қәачала	142
«Рацхьаза сылацәа аныхтыз...»	145
Ахра иалиааз.	146
«Ацша анасуаз, амахә хыжәжәо...»	148
Ацхын	149
Аеыуаф хатца дшыацәхныслар калом	150
Изыштымхыр калон.....	152
Кәмкыак асы	153
«Сыцсы цәгъахеит ожә саазкәлаз...»	155
«Амра сынцәылеит, хьтакы сакызшәа...»	157
Александр Чачба изку ахәыцра.	158

1961–1980

Сара среспублика	162
«Ант ашьхақәа еидеырбалом...»	164
Амфә сықәуп.	165
«Чмазара цәгъак сылаеит...»	166
Ацсны лаша, сымратәыла	167
«Угәы итәшыз ажәа...»	168
«Итырцәажәо аифхаа тәула...»	169
Ахаргь	171
Ғыбтуам	173
«Егышухарам гәеитазом...»	174
«Апоезиаф акгы амчым ашықәсхытйра...»	176
«Ахра казказ амфә ағыргеит...»	177
Д.И. Гәлиа ибака ацхьа	178
«Схәыцуа сгылоуп сатцәца кны...»	179
«Лфәк алачыз цыушыап атцла...»	180
«Нас мышкызны сыцсы схытцып...»	181
Ерцахә гъазгъаз снагәыдцшылар	182

Сахьақәак	183
Агаг мыжда, цәырқьацәырас	185
«Иахьыраазаз абицара...»	186
Аеыхацәа	187
Ажәа	189
«Угәы анбылуа, амца ацраны...»	191
Ауаз	192
Акәантәи Члоунза	193
Ҳаи, шыри, сыканда	195
Азиасқәа	197
«Уи дзымбо длашәуп, ашәеикәатцәа лшәуп...»	198
Ҳазну амза иахьзуп кәыркәа	200
«Акатцәара са сынхалт...»	201
Бжык сахауеит	202
Раида гәышья схәоит	204
«Амацәыс еипш хәыцра кәыбчак...»	206
«Еилургарц ацси абзеи...»	207
«Рим амцан цьара ҳеаанахкылеит цытрак...»	208
«Амшыни сарей ханеициа...»	210
Ацсуа пхәызба, кофта шкәакәа	211
Гәында	213
«Сбызгәакуан шықәсыла, бахьцалак...»	214
«Амра пхозар ишахәшахәуа...»	216
«Сахьцалакгы бла гәкыла...»	217
Зыпстазаара иалтыз сфызцәа рахь	218
«Амра иаблыз асакара...»	220
Агәы	221
«Пхызла – амца сақәтца сырбылуан...»	223
Ашәа	224
Апоег иашәакәа ирымазам шышья	225
Сышдәықәлаз	227
Сашәакәа иреигъу	232
«Сеигәырғоит, арпыс, уара уғара...»	234
«Аки-сихәа хқыта арбагькәа...»	235
«Иарбан, сеидроу, сымшқәа иреигъыз?...»	237

«Тдоуп, ажэагы иахоуп ацсы...»	238
«Шыбжыштахь цэа́кэак азы ажэуан...»	239
Хынџажэа	240
«Хэчы-хэычла схалоит, схалоит...»	241
Члоу	242
«Сырџиамта сгэи-сшыеи зегь адоуп...»	244
«Гэахэарак смоукэа...»	245
Азиаскэа	246
Исараза	247
«Акэа кыдтэоит, атра пжэазшэа...»	249
«Лыхцэы пытлан, иара ахала...»	250
Хачкэынцэан, хдэыкэлеит харак хцарцы	251
Венатэи авальскэа	253
Иутахымхеит убаџ нышэхар	254
Москва, Кунцево, Ацентр-клиникатэ хэшэтэырта, апалата 446. Абра санышытазтэи схэыцракэа рахьтэ.	256
«Хабаџ аагаргы хадсы узынхажьуеит!..»	257
Чына-лпа Чычын	261
Сасрыкэеи игагеи	262

1981–1990

Сыпсадгьыл ашэакэа	264
Абнатэ баллада	266
«Шыха дуззак гылоуп изышза...»	268
Аацын гэыргыхэ	269
Са сдаракэаџ џак шахылкыз....	270
«Сшыапы нахшыы сёы-лаба...»	271
Смаџ хэыч Баграт иахь	272
Адгьыл ахаџ	274
«Хэыцшыа имам апсхых даеакала...»	275
«–Жэеинраалоуп, нас, хазџзоу, аха ианбанза?...» ..	277
Амџа икэу	278
«Иџымтэарц сгэатцга...»	281
«Ажэеинраала сеитазхьахэырц...»	282

«Избан, нас, декабр, пша хышәашәак нарс...»	283
«Пхызла акәхуп, уахык саалырҗеҗеит сан...»	284
«Амзаҗа, ажәван зыжь иахылтыз...»	285
Мап, цсра акәзам зыпстазаара ашәахаз	286
«Иааузкылкыан цәалашәарак...»	287
«Алу ахәитцәхәа ашыла шаҗытца...»	288
«Иаахәйтцыркыан пшацәгъак тцысит...»	289
Аурт еипш дааскьон аеыуаф	290
«Жәлары зегь рзеипш ус, ачарахь еипш...»	291
Агәырҗара цхьа игалатәуп	292
«Зака сгәынқызы, зака сыблыз...»	294
«Сгәы штатцәуоз ахәылпаз...»	296
«Апшахаа нтахәмарит слымха...»	297
«Гәырҗас имоуп дызхьымзаз...»	298
Азыкәйт-Захкәажә	299
Тагалантәи ашәахәкәа	300
Самсон Чанба иахь	301

Аибашьра иазку ажәеинраалакәа (1992–1995)

Сыпсадгьыл угәнқьбжы саҗауеит	304
«Азы акәзамызт, ацәакәа ашьа ажәуан...»	305
Сыпсадгьыл – цсра акәзам.	306
Харак зыздам уоуп, Апсны!	307
«Амшын цәкәырпа дагеит хараны...»	311
Зыпсадгьыл зхы акәызтцаз – икәзам апсра.	312
Абрыскыл иоуп рашьла инеиуа.	313
«Ажәван неимахәлан, асы-мкәыл кыдхаит...»	317
«Адәаза шәты-какачла ихымҗац...»	318
«Итцазеи игәырҗоит ақыта...»	319
«Жәлар ргәы тызгаша ашәак сызхәонда?...»	320
Ианбахзыкалои убас аамтакы?	321
Аблакәа	322
Апсны абзырзы	323
Пхызу? лабәабоу?	324

Апоемақәа

Афныҕа	325
Иаирума	331

Абалладақәа

Асаби	340
Гәында пшза	343
Ағырпын	346
Ритца	353

Иажәеинраалоу ароманқәа

Ағатәуаа. <i>Ацыңҕәахақәа</i>	361
Ахра ашәа. <i>Ацыңҕәахақәа</i>	375

Аиҕагақәа

Гьаргь Чачба-Шервашизе

Уарада	401
«Иахауеи, хәызба ҕарк сьлхәаны...»	402
«Иудыруеит, сашьа, уи еипш атәыла...»	402

Александр Пушкин

«Стаххарақәа схызгеит, изит...»	404
«Амза хыхь ишкыдыз, алахь еиқәыршышы...»	404
«Бзиа бызбон: уажәыгь уи сцәалашәара...»	404
«Сныкәоз гәарабжьарак сьбжьалан...»	405
Кавказ	406

Михаил Лермонтов

Абахә	408
Гәызрала, қыафла пахьашәа зны	408
Иззы	409
Абаандафы	409

Николаи Некрасов

«Ишазом, шәы-тҕхык еихалан...»	411
«Саатла иацы фба нтәоны...»	411
Ахынхәра	411

Максим Горки	
Ашәа ашәауардын азы	413
Александр Блок	
Лара исзымдыруа	417
Константин Симонов	
«Бысзыпшыз, схынхәуеит саргы...»	420
Шота Руставели	
Арабцәа рах абжъас цәа зшәыз арцыск дшибаз. . . .	422
Николоз Бараташвили	
Арашь.	430
Акаки Церетели	
Аадын	433
Сулико	434
Сишь, ақыртуа!	436
«Са сычкәынра сантагылаз...»	436
Иракли Абашизе	
Аадын	438
Асаркьал асыртаҕе игоз абжъы.	439
Реваз Маргиани	
Ритца.	441
Члоуи, амзеи, «Уарадеи».	443
Иоган Гиоте	
«Ашьха ҳаракыра...»	444
Ашәтыш асакараҕе	445
Цьорць Баирон	
Астансқәа	446
Кефалониа амшхтыс акнытә	447
Адам Мицкевич	
Азсаѿ	448
«Иаҳауеи, скасны бхы златцаку...»	449
Нкыдыгәгәала иашәа	450
«Схәыцра ахшара, схәыцра псатәқәа...»	451
Апсахѿы.	452
Афыртын.	453

Шандор Петефи

Сажәеинраалақәа иреигъу	454
Инамзәз агәҭакы	455
Ухатқазароуп ахатқа	456
«Иуфәзеи, адгъыл, арсқак, узышра еиқәтәом...» ...	457

Шарль Бодлер

Ахәылқаз агармония	458
--------------------------	-----

Поль Верлен иҕнытә

«Ажәџан тәыуоит ахәхәыхәа...»	459
-------------------------------------	-----

Ақәза ду. <i>В. Айнария</i>	460
-----------------------------------	-----

Баграт Уасил-ица Шьынқәба

ИАЛКААУ

Q-томкны

Актәи атом

Апоезиатә рҕеиамтақәа, аиҭагақәа

Баграт Васильевич Шинкуба

ИЗБРАННОЕ

В двух томах

Том первый

Поэтические произведения, переводы

Аредактор Даур Нацҕьебиа

Акорректор Ирма Цьениа

Асахьатыхоы Архип Лабахәуа

Компиутерла еикәиршәеит Адамыр Беренцыи

Аформат 84x108/32. Атираж 500.

Икатә. акь. бгъ. 15,5. Инықә. акь. бгъ. 26.

Аҕатпаңка №